ماهوار

سُهڻي

آڪٽوبر ۸۹

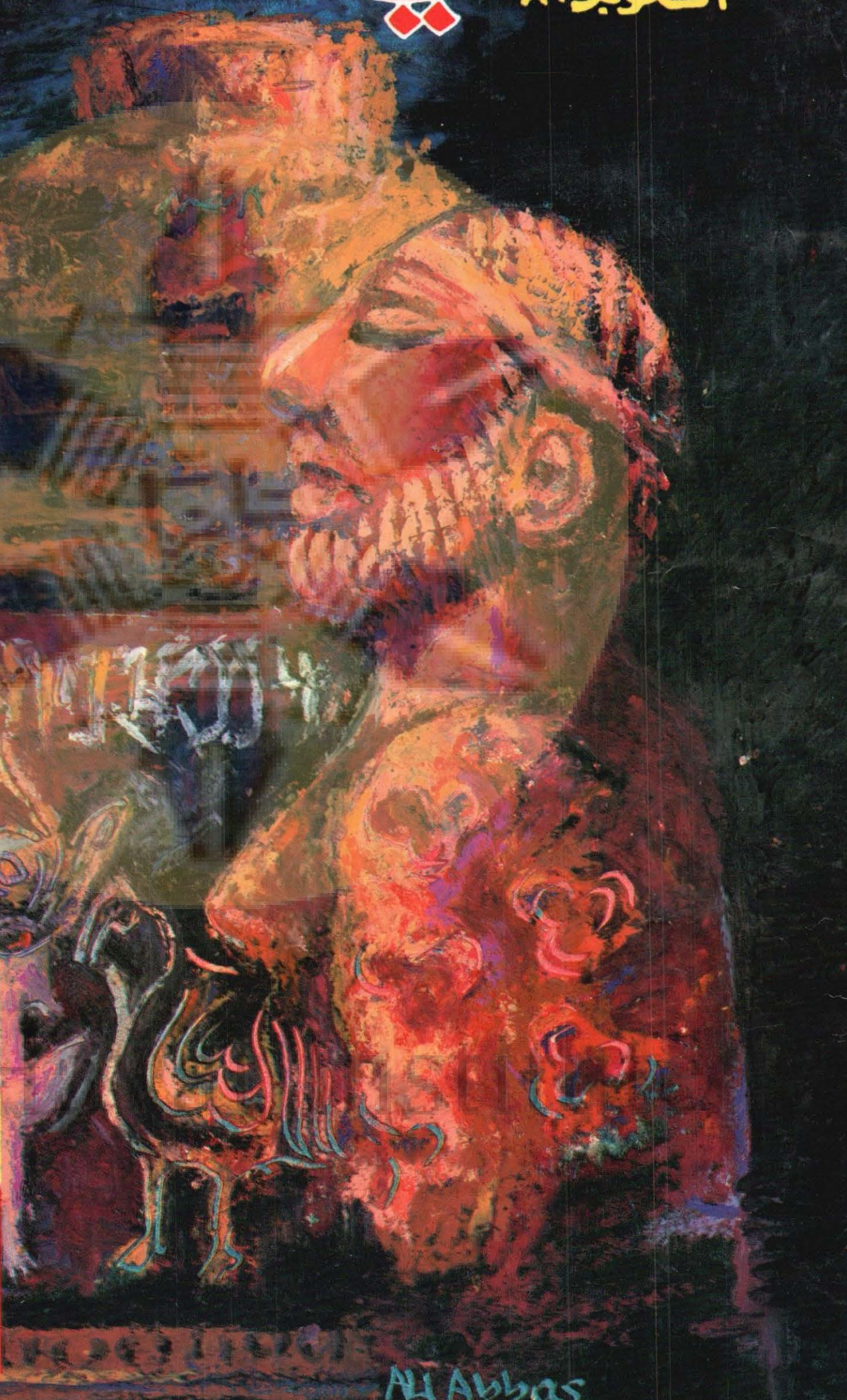

هن پرچي ۾

ڊاڪٽر اسماعيل اديجي
۽ علي حيدر شاهه
سان ڪالهه ٻولهه

ممتاز علي پٿي، ماهتاب محبوب
شمشير الحيدري
۽ مصطفيٰ قريشي
جون رنگين تصويرون

ڪامريڊ نجيب جي ديس ۾
(سفرنامو)

بشير مورياڻي، بيدل مسرور
جهان آرا سومرو
۽ ممتاز مرزا
جون لکڻيون

۽ مستقل ڪالم

SHAH LATIF TOWN

شاه لطيف ٽاؤن

روز مره زندگيءَ جي
سڀني ضروري آسائشي ۽ سهولتن سان
سينگاريل ۽ سنواريل هڪ جديد ۽ مڪمل
رهائشي اسڪيم آهي، جيڪو حيدرآباد جي وچ ۾
(١١٠ فٽ ويڪري رستي، آٽوڀان روڊ تي، فتح چوڪ جي
ڀرسان آهي.

Gul Hayat Institute

sored By:

delta builders & Developers

NEAR CAFE GEORGE, RISALA ROAD, HYDERABAD PHONE: 20228

ٽنڊي ڪالمان

سازش

◉ ايم ـ ڪيو ـ ايم ، ايم ـ آءِ ـ ٽي ، ايم ـ آر ـ سي ، آءِ ـ جي ـ آءِ ، جتوئي ۽ ٻيا سنڌ جا دشمن ، هر وقت ، هر گھڙي انهيءَ موقعي جي تلاش ۾ هوندا آهن ته ڪين ڪو موقعو ملي ته اُهي سنڌ سان پنهنجي دشمني پاڙين. ڪين سڪر ايئرپورٽ واري واقعي اهو موقعو ڏياريو. ◉ جهنڊي لاءِ پهرين ڏينهن ٽهٽي ڀاڳي سيني اخبارن اها خبر ڏني هئي ته ڪن ڇوڪرن پاڪستاني جهنڊو لاهي ، جيئي سنڌ جو جهنڊو چاڙهيو . سنڌ جي سياسي معاملن واري وزير اسماعيل اُڏيجي پنهنجي پريس ڪانفرنس ۾ به اهو ئي چيو هو ته جهنڊو لاٿو ويو. پر سنڌ ۽ سنڌين جي دشمنن کي موقعو ملي ويو ۽ هنن سنڌ ۽ سنڌين خلاف زهر اوڳاڇڻ شروع ڪري ڏنو. ◉ اسين اهو ڪونه ٿا چئون ته جهنڊو لاهڻ ، ڦاڙڻ يا ساڙڻ ڪو چڱو ڪم آهي. هر اُهو ڪم چڱو ناهي ، جنهن مان فائدي جي بدران نقصان رسي. پر انهيءَ ڳالهه جي به ڪنهن کي اجازت نه هئڻ گهرجي ، ته بنا ڪنهن پڪي ثبوت جي ڪنهن قوم تي الزام هڻي ڇڏجي ته اهي پاڪستان جا دشمن آهن ۽ ڀارت جا ايجنٽ آهن. ◉ ايم ـ ڪيو ـ ايم جو الطاف حسين ، جيڪو سنڌ ۽ سنڌين سان دشمنيءَ ۾ سڀ کان اڳيان نڪري ويو آهي ، جنهن جي سڄي سياست فسادن تي بيٺل آهي ، اُهو به جهنڊي جي آڙ وٺي مچرجي پيو آهي. جيتوڻيڪ خود ڀان به محمد علي جناح جي مقبري تان پاڪستاني جهنڊو لاٿو ۽ ساڙيو هو. نه فقط اِهو ، بلڪ حيدرآباد ۽ ڪراچي جي ميونسپل آفيسن تان به پاڪستاني جهنڊا لاهي ايم ـ ڪيو ـ ايم وارن پنهنجا جهنڊا چاڙهيا هئا. ڪرڪيٽ جي ورلڊ ڪپ واري موقعي تي نياز اسٽيڊيم حيدرآباد مان پاڪستان جهنڊو لاهي ، ايم ـ ڪيو ـ ايم جو جهنڊو چاڙهيو ويو ، جيڪو نظارو سڄي پاڪستان ۾ ، ٽي ويءَ تي ڏٺو ويو. ◉ سنڌ جي وڏي وزير سيد قائم علي شاهه چيو آهي ته پاڪستان جي جهنڊي جي بي حرمتي ڪرڻ وارن جا اسين ڪنڌ ڪپيندا سين. اسين سائينءَ کي چئون ٿا ته اڳ انهن جا ڪنڌ ڪپيا وڃن ، جن پاڪستاني جهنڊي کي ، پاڪستان جي اَبي جي مزار تان لاٿو ۽ ساڙيو. انهيءَ واقعي جي باقاعده جمشيد ڪوارٽر جي ٿاڻي تي F.I.R ڪٽي هئي. جيڪڏهن انهن جا ڪنڌ ڪپيا وڃن ، جن اڳ ۾ ڏوهه ڪيو آهي ، ته انهيءَ کان پوءِ ۽ انهيءَ کان گهٽ ڏوهه ڪرڻ وارن جا ڪنڌ ڪپي سگهجن. انهن جا نه F.I.R ۾ نالا ڄاڻايل آهن ، ۽ نه اِها اِها تصديق ٿي ٿي آهي ته سڪر ايئرپورٽ تان جهنڊو ڪنهن لاٿو. پر الزام سنڌين تي مڙهجي ويو. ◉ جهنڊي جي آڙ وٺي ، ڪجهه ڏينهن اڳ حيدرآباد ۾ گاڏي کاتي واري چوڪ تي سائين جي ـ ايم ـ سيد جو پتلو ساڙيو ويو ، جنهن کي سنڌي ٽوپي ۽ اجرڪ پارايو ويو. ڇا سنڌي ٽوپي ۽ اجرڪ سنڌ جي عزت ۽ سنڌ جي ثقافت ناهي؟ ۽ ڇا سنڌ پاڪستان ۾ شامل ڪونهي جو سنڌ جي عزت ۽ ثقافت کي رستي تي ساڙيو ويو. پر جن اِها حرڪت ڪئي نه انهن کي گرفتار ڪيو ويو ، نه ئي انهن جي خلاف وزيرن بيان ڏنا. انهيءَ واقعي تي پاڪستان جو ٺيڪيدار الطاف به خاموش آهي. آخر سنڌ جي عزت ۽ ثقافت کي باهه ڏيڻ وارن جا ڪنڌ ڪپڻ جو اعلان ڇو نه ڪيو ويو. ◉ ايم ـ ڪيو ـ ايم جو ڏوهه ناهي. هنن جي ته سڄي سياست ئي فسادن ، ڌمڪين ۽ دهشت گردين تي بيٺل آهي. پر اُهي پارٽيون ، جن جي سنڌ مان پاڙ پٽجي وئي آهي ، جيئن ـ جماعت اسلامي ، جميعت علماء پاڪستان ، مسلم ليگ ۽ ٻيون رجعت پرست پارٽيون ، اُهي به انهيءَ موقعي مان فائدو ڪڻي ، پاڪستان کي بچائڻ جا نعرا هڻي جهنڊا ڦڙڪائيندا ، رستن تي نڪري آيا آهن. هاڻي انهيءَ ڳالهه تي يقين پختو ٿي ويو آهي ، ته جهنڊو اُنهن ئي لاٿو ، جن کي انهيءَ واقعي مان سياسي فائدو رسيو. ايم ـ ڪيو ـ ايم ، آءِ ـ جي ـ آءِ ۽ ٻيون رجعت پرست پارٽيون ئي ، اِهو ڪم ڪري سگهن ٿيون ، ڇاڪاڻ ته فائدو به انهن ئي ڪنيو آهي. اهي پارٽيون جيئي سنڌ جو نالو انهيءَ ڪري ڪٺي رهيون آهن ته جيئن پيپلس پارٽي ۽ جيئي سنڌ ۾ اختلاف وڌي ۽ پيپلس پارٽي لاءِ وڌيڪ مشڪلاتون پيدا ٿي سگهن.

وزير جو الزام

◉ سنڌ جي قانون جي وزير پير مظهر الحق ويجهڙائيءَ ۾ چيو آهي ته " سنڌ جي فسادن ۾ آءِ ـ جي ـ آءِ ۽ ايس ـ اين ـ اَيَ جو هٿ آهي." ڏاڍي افسوس جي ڳالهه آهي ته دهشت گرد تنظيمون ايم ـ ڪيو ـ ايم ، ايم ـ آءِ ـ ٽي ۽ ايم ـ آر ـ سي جيڪي باقاعدگيءَ سان سنڌي ماڻهن جو ڪوس ڪن پيون ، سنڌي ماڻهن جا گهر لٽڻ ۾ مصروف آهن ، ۽ جيڪا ڳالهه سڄي دنيا ڄاڻي ٿي ، سيئي انهيءَ ڳالهه کان واقف آهن ، پر پير صاحب انهن جو نالو ئي نه ورتو. اسين ڄاڻو ٿا ته پي ـ پي ، ايم ـ ڪيو ـ ايم جي چوڏهن ٽوٽين ۽ ٿنڀن تي بيٺل آهي. پر انهيءَ جو اهو مقصد ڪونهي ته ايم ـ ڪيو ـ ايم کي خوش ڪرڻ لاءِ ، اکين تي پٽيون ٻڌي ڇڏجن. ڪوڙ کي سچ ۽ سچ کي ڪوڙ ڄاڻائجي. ◉ پير صاحب کي اهو نه وسارڻ گهرجي ته ايم ـ ڪيو ـ ايم جا غنڊا سنڌين کي قتل ڪن پيا ، انهن سنڌين کي جن ڪين ووٽ ڏئي اقتدار بخشيو آهي. اوهين پلي ايم ـ ڪيو ـ ايم کي ڪيترو به خوش ڪريو ، انهن مان نه ڪجهه وريو آهي ، نه ورندو. اهي مفاد پرست آهن. اوهان سان معاهدي ڪرڻ جي باوجود به اهي اوهان جا دشمن آهن. انهن جي قول ۽ فعل ۾ تضاد آهن. ڪالهه تائين اهي اردو اخبار جنگ جو بائڪاٽ ڪندا رهيا ۽ جنگ جا بنڊل ساڙيندا رهيا. اڄ ڌمڪيون پيا ڏين ته اردو اخبارن جو ڪو نالو نه وٺي ، نه ته اسين سنڌي اخبارون ساڙيندا سون. ◉ اهي پاڪستاني جهنڊا به ساڙي سگهن ٿا ۽ اهي اردو اخبارون به ساڙي سگهن ٿا ، اهي سنڌي ٽوپي ۽ اجرڪ اوڍڻ وارن کي به قتل ڪري سگهن ٿا ، سنڌين جا گهر به ڦري سگهن ٿا ۽ دڪان به لٽي سگهن ٿا ، ڇاڪاڻ ته انهن وٽ چوڏهن ٽوٽيون ۽ ٿنڀا آهن. انهن کي هر ڏوهه معاف آهي ، هر خون معاف آهي. شايد اهي 'جيمس بانڊ' جي خاندان منجهان آهن ، تنهنڪري وزير صاحب به سندس نالو نه ورتو.

ـ طارق اشرف

ماهوار

سُهڻي

آڪٽوبر ١٩٨٩

پرچو ائون - سال پهريون

طارق اشرف
ايڊيٽر

اورنگزيب مغل
بانهن ٻيلي

يار محمد شاهه
ٽي-وي سيڪشن

فدا حسين شاهه
فلم سيڪشن

دانيال شاهه
سرڪيوليشن مئنيجر

اڪرم پٺي
ڪراچي لاءِ نمائندو

بزنس ايڊريس
سهڻي پبلشرس، ويسٽ ڪچا
حيدرآباد، سنڌ.
فون 24851
هيءُ پرچو. 00-15
سال لاءِ 150.00
ڪمپوزنگ ۽ ڊزائننگ
يونيورسل ڪمپيوٽر ڪمپوزرس
بي - 24 نيشنل آٽو پلازا بلڊنگ
لڳ افشان سئنيما، ڪراچي.
پرنٽر پبلشر طارق اشرف،
سهڻي پرنٽرس، حيدرآباد سنڌ مان ڇپائي،
عجبي آبادي مڪلي ٺٽي مان شايع ڪيو.

سنڌ جي سياسي معاملن واري وزير اسماعيل اُڏيجي ۽ شاگرد اڳواڻ علي حيدر شاهه سان ڳالهه ٻولهه

(صفحا 26 - 16)

افغانستان جو دلچسپ سفرنامو ڪامريڊ نجيب جي ديس ۾

(صفحا 34 - 27)

برڪ ليڪ ماهتاب محبوب جي رنگين تصوير

(وچان صفحا)

سنڌاءُ

ڇهنڊڙيون	نوان ڪارٽون (صفحو 5)
جيڪي منجهه جهان	دنيا، ملڪ ۽ سنڌ جي صورتحال تي ڪارائتيون لڪٽيون (صفحو 15 - 6)
ڳالهه ٻولهه	سنڌ جي سياسي معاملن واري وزير اسماعيل اُڏيجي ۽ قيدي شاگرد اڳواڻ علي حيدر شاهه سان ڳالهه ٻولهه (صفحو 26 - 16)
ڪامريڊ نجيب جي ديس ۾	جي - اين - مغل جو، افغانستان جو دلچسپ سفرنامو (صفحو 34 - 27)
مون پڙهيو	پڙهندڙن جي مطالعي هيٺ آيل ڪتابن مان ڪجهه حصا (صفحو 36 - 35)
يڪ نعره حيدري	غلام نبي مغل جو وڻندڙ ڪالم (صفحو 39 - 37)
قيدي	فخر زمان جي شاهڪار پنجابي ناول 'بنديوان' جي ستين قسط (صفحو 43 - 40)
هن مهيني جي شخصيت	برڪ ليڪ شمشير الحيدريءَ جي رنگين تصوير ۽ بائيو ڊيٽا (صفحو 44)

Gul Hayat Institute

ممتاز علي پٺاڻ جي رنگين تصوير
(وچان صفحا)

برڪ ليڪڪ شمشير الحيدري جي رنگين تصوير
(وچان صفحا)

سنڌي سپر اسٽار مصطفيٰ قريشي جو انٽرويو ۽ رنگين تصوير
(صفحا 88-86)

آرسي	برڪ ليڪڪا ماهتاب محبوب کان پڇيل سوالن جا دلچسپ جواب ۽ سندس رنگين تصوير (صفحو 45)
ڪهاڻيون	جهان آرا سومرو جي ١٦ سالن کان پوءِ لکيل ڪهاڻي ۽ خادم ٻگهئي جي ڪهاڻي (صفحو 62 - 46)
مضمون	'وساريان نه وسرن' ممتاز مرزا جي شاندار مضمون جي پنجين قسط (صفحو 64 - 63)
وليد اخلاصي	بين الاقوامي ادب ۾ شام جي مشهور ڪهاڻيڪار تي مضمون، جنهن جو بشير موريائي ترجمو ڪيو (68-65)
سيمفوني	بيدل مسرور جي نواڻ (صفحو 70 - 69)
شعر	(صفحو 74 - 71)
نوان ڪتاب	مارڪيٽ ۾ آيل نوان سنڌي ڪتاب (صفحو 75)
پڙهندڙن جا خط	پڙهندڙن جا ڪارائتا تنقيدي خط (صفحو 79 - 76)
ٽي وي ۽ فلم	ٽي وي جي نڪور چاڻ، ڊرامن تي تبصرا بمبئي فلمي دنيا جي سير، وڊيو تي آيل نئين فلمن ۽ سنڌي سپر اسٽار مصطفيٰ قريشيءَ سان ڳالهه ٻولهه (صفحو 88 - 80)
ڪونيشن	موڪليندڙ: فياض احمد سومرو،

نريش ڪيسواڻي
ٽائيٽل: علي عباس زيدي
مهتاب محبوب جي تصوير: مرشد
مصطفيٰ قريشيءَ جي تصوير: مقصود ميمڻ
ممتاز علي پٺاڻ جي تصوير: بمبئي فوٽو اسٽوڊيو. حيدرآباد.
ڊاڪٽر اسماعيل اديجي ۽ علي حيدر شاهه جون تصويرون: دانيال شاهه
لي آئوٽ ۽ ڪلر پيج جي سيٽنگ: دانيال شاهه

Gul Hayat Institute

Gul Hayat Institute

PID (Islamabad)

manhattan *International*

چهنڊ ڇيون

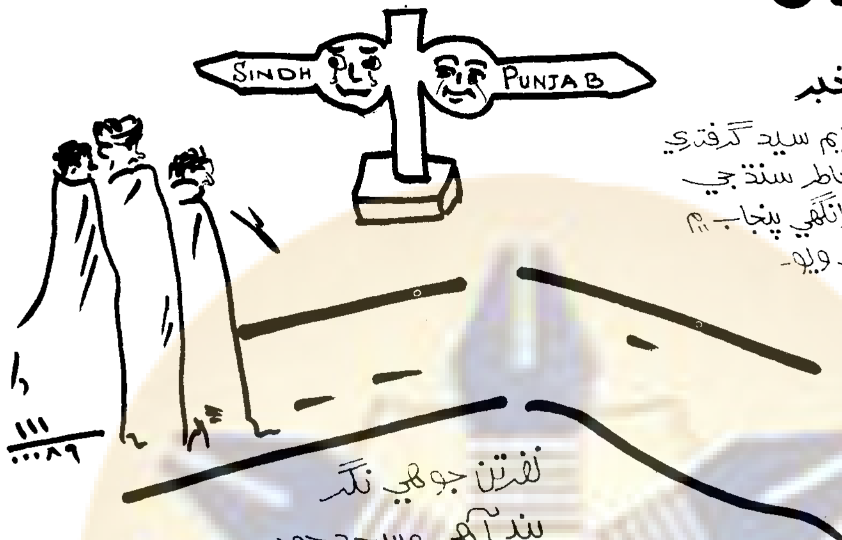

خبر

سائين جي ايم سيد گرفتاري
کان بچڻ خاطر سنڌ جي
سرحد اورانگهي پنجاب ۾
داخل ٿي ويو.

لفڙن جو هي نگر
بند آهي مسجد جو در
چو ٿيون دربدر
هل ته کنهن ميکدي ۾ هلون

امداد حسيني

خبر - شيخ اياز لنڊن مان دل جي تپاس ڪرائي وطن واپس پهتو

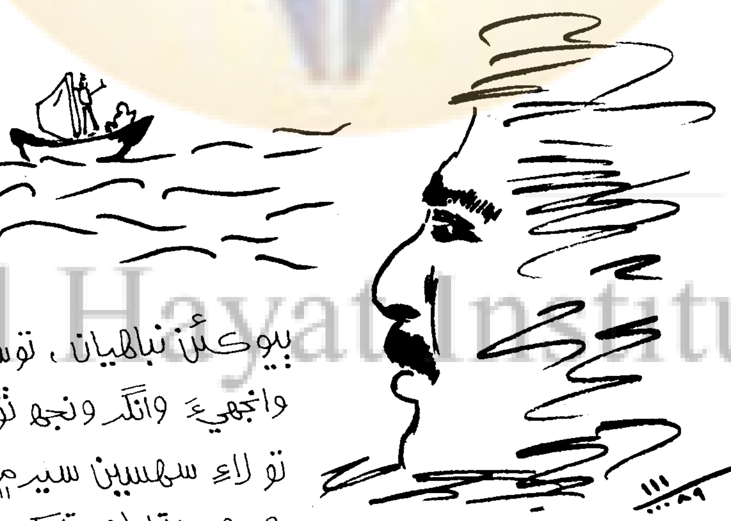

Gul Hayat Institute

پيو ڪئُن نباهيان، توسان مان پيڙائتا
وانجهيءَ وانگر ونجه ٿو سارا هلايان
تولاءِ سهسين سيرم گيت پيو ڳايان
ور ور ٻڌايان، توکي پتا پار جا.

- اياز

جيڪي منجهه جهان

دنيا

افغانستان ماضي، حال ۽ مستقبل

پاڪستان جي وزيراعظم ڪجهه ڏينهن ٿيا ته چيو هو ته افغانستان ۾ هڪ broad based يعني وسيع بنيادن تي حڪومت تشڪيل ڏجي، جيئن مسئلي جي حل لاءِ ڪو مثبت قدم اڳتي وڌي سگهي. ٻيو محترمه فرمايو ته افغان پناهه گيرن کي پاڪستان کيئن واپس موڪلي؟ ڇا هو بارودي سُرنگن سان ڇانيل ۽ ڦهليل سرزمين ڏانهن کين ڌڪو ڏيئي؟ ملڪ جي آرمي چيف آف اسٽاف جنرل بيگ انهيءَ ڏس ۾ اهو چيو، سندس خيال ۾ افغان مجاهدين ۽ ڪابل ۾ نجيب جي پيپلس ڊيموڪريٽڪ پارٽي آف افغانستان (PDPA) جي حڪومت کي مذاڪرات ڪرڻ کپن ۽ پوءِ اسلام آباد کي مناسب رخ اختيار ڪرڻ کپي. وسيع بنيادن تي حڪومت قائم ڪرڻ جي صلاح، شايد سِڪي جو هڪ پاسو آهي ۽ ٻيو طرف، اسلام آباد لاءِ اها اميد آهي ته مجاهدين فتح حاصل ڪندا. پر هاڻ جنرل بيگ جهڙو فوجي سرواڻ به انهيءَ ڳالهه تي آهي ته سيني ڌرين کي پاڻ ۾ ويهي مسئلو نبيرڻ کپي. انهيءَ جو هڪ ڪارڻ اهو به ٿي سگهي ٿو ته ڄاڻو حلقن کي انٽيلجنس ذريعن وٽان اهو به معلوم ٿي رهيو آهي، ته مستقبل ۾ ڪابل حڪمران وڌيڪ مظبوط ٿيندا رهندا. افغان معاملي کي، مجاهدين جي طرفداري واري رخ کان ياپاڪ آمريڪن پاليسيءَ هيٺ سوچڻ وارا ذريعا يا لابي، هاڻ ڪيترن ئي پاسن کان خيال آرائي ڪري رهيا آهن ته جيئن آمريڪن جنگجو باز چاهين ٿا ته افغانستان ۾ وڌيڪ لڙائي ڪجي، ۽ ٻيو نه ته شهري علائقن تي قبضي لاءِ ڇتي ويڙهه ٿئي. ٻي ڳالهه ظاهر شاهه واري آهي. اقوام متحده واري تجويز پڻ آهي ته ماسڪو کي گڏي هڪ انٽرنيشنل ڪانفرنس ڪوٺائي وڃي. تازين حالتن ڪري، عام مشهور خوش فهمي پڻ قابل عمل نه پئي ڏسجي ۽ نڪي مستقبل ۾ ڪو ڪڙتيل نڪرندو نظر اچي ٿو. اُها خوش فهمي هئي فوجي فتح. افغانستان ۾ فوجي فتح حاصل ڪرڻ جو منصوبو ۵ مارچ ۱۹۸۹ تي، اسلام آباد اختياري وارن ۽ آمريڪي سفير رابرٽ اوڪليءَ تيار ڪيو ۽ روسي فوج افغانستان مان ۱۵ فيبروري تي نڪتي هئي. هاڻ انهيءَ فيصلي کي ڇهه مهينا ٿي ويا آهن، پر مجاهدين، سموري فوجي ۽ سياسي تعاون هوندي به جلال آباد کي فتح ڪرڻ واري ٽارگيٽ کي حاصل نه ڪري سگهيا آهن. ۱۰ سيپٽمبر تي آمريڪن ڪانگريس جو هڪ ميمبر، ريپبلڪن بل ميڪ ڪولم، اخبار واشنگٽن پوسٽ ۾ پنهنجي هڪ مضمون ۾، آمريڪن سينٽرل انٽيليجنس ايجنسي (C.I.A) تي چوهه ڇنڊيا آهن، ته اهو سڄو معاملو انهيءَ ايجنسيءَ جي نااهليءَ ڪري خراب ٿي ويو آهي ۽ ۽ اهو سمورو وقت غلط رخ تي پاليسيءَ کي هلايو ويو آهي، جنهن ۾ هٿيارن کي حاصل ڪرڻ ۽ ان جي غلط ورڇ وڏو مسئلو بنجي پيو آهي. ۽ سڀ کان اهم ڳالهه اها هئي ته آمريڪا، افغان عوام جي قسمت جي فيصلي ڪرڻ لاءِ، پاڪستان جي ملٽري انٽيليجنس سروس تي دارومدار گهڻو ڪيو. انهيءَ ڳالهه کي شايد صحيح سمجهيو ويو آهي جو گذريل هفتي CIA پنهنجي Afghan Task Force جو سربراهه بدلي ڇڏيو. اِتي مزي جي ڳالهه اها آهي C.I.A، پنهنجين ميزن تي، روسي فوجن جي افغانستان ڇڏڻ مهل، شيمپين جي بوتلن جا ڪارڪ (ٻوڄ)، چوڌاري پئي ڏنا ۽ هاڻ انهن ميزن تي ۽ فرش تي رت نظر ايندي محسوس ٿين ٿو.

محترمه بي نظير ڀٽو جي افغانستان متعلق پاليسيءَ کي آمريڪن لابيءَ Staying the Course قرار ڏنو

> ڏهن سالن ۾ ٽي ٽهڪ
> به بلين ڊالرن جي آمريڪن
> امداد ضائع ٿي ويئي آهي

Gul Hayat Institute

هو. انهيءَ لفظن جي معني اُن وقت واشنگٽن ۾ بہ پوريءَ طرح نہ سمجهي ويئي ۽ پوءِ آهستي آهستي اُنهن اکرن جي تشريح ، ڪانگريس ، پريس ، انٽيليجنس برادري وارن وٽان ٿيندي نيٺ اسلام آباد تائين بہ پهتي. ڳالهہ ظاهر ٿيڻ لڳي تہ پاڪستان ۽ آمريڪا فوجي حل 'برقرار' رکڻ چاهين ٿا ، ۽ ڪابل حڪومت کي ويجهڙائيءَ ۾ ناهيل پشاور ۾ ، افغانستان جي عارضي حڪومت يعني A.I.G جي ذريعي بدلڻ چاهين ٿا. انهيءَ جو سبب اهوئي ڏنو ويو تہ نجيب الله جي ڪابل حڪومت غير قانوني آهي ۽ هٿيارن جي استعمال سان بہ هر حالت ۾ ختم ٿيڻ کپي.

افغان مسئلو ڪيئن ٿيو: اپريل ١٩٧٨ ۾ ترقي پسند قوتن ، روسين ۽ مارڪسٽ گراپ جي آشيرواد سان ، دائود حڪومت جو تختو اونڌو ڪيو ۽ افغانستان منجهان قدامت پسند ۽ بنياد پرست حڪومت جو خاتمو آندو. پر جيئن تہ افغانستان ۾ بنياد پرست مولوين ۽ قبائلي سردارن جون پاڙون مضبوط هيون ۽ هي ڏک سنئون سڌو سندن صدين پراڻي سسٽم ۽ جدي پشتي مراعتن ۽ وڏمائپائي تي هو ، سو يڪدم ڪيترائي مزاحمتي ٽولا سامهون آيا ۽ ترقي پسند ، اقتدار تي قابض همراهن سان سندن ڇتا مقابلا ۽ جهڙپون ٿيڻ شروع ٿيون. اُن سان گڏ پاڙيسري ملڪ پاڪستان ۽ ايران منجهہ افغان پناهہ گيرن جو سيلاب اچڻ لڳو. اهو سيلاب ڊسمبر ١٩٧٩ جي روسي ڪاهہ ڪان پوءِ نهايت زور تي ويو. ٢٨٠ ڊسمبر ١٩٧٩ تي روسي فوجون افغانستان ۾ داخل ٿيون ۽ اُن وقت جو صدر حفيظ الله امين مارجي ويو. ۽ روسي لابيءَ جي پسند جو همراهہ ٻابرڪ ڪارمل نئون حڪمران بڻايو ويو ، تہ جيئن افغانستان جي انقلاب کي وڌيڪ اثرائتو ۽ ڪارآمد بڻائي سگهجي. ٻئي پاسي مزاحمت بہ شروع ٿي. پهرين رڳو چند اعلي گهراڻا سامهون آيا ، جيڪي اڳ بہ صوبن ۾ آزادنا طور تي رهندا پئي آيا ۽ انهن اهوئي اعلان ڪيو تہ ڪابل جي نئين حڪومت ڪافرن ۽ ملحدن جي آهي. اها مخالف تحريڪ وڌڻ لڳي ۽ اُن ۾ مذهبي ليڊر ، جاگيردار ، ڪجهہ ساڄي ڌر جا قوم پرست ، سرڪاري ڪامورا ۽ مارڪسٽ تحريڪن 'خلق' ۽ 'پارشامائٽ' جا ٽٽل اڳواڻ ۽ ڪارڪن پڻ شامل ٿي ويا. افغان فوج جا ڀاڄوڪڙ آفيسر ۽ سپاهي بہ انهن تحريڪن جو ساٿ ڏيڻ لڳا. انهن سيني بنياد پرست عنصرن جا حوصلا انهيءَ ڪري بہ وڌڻ لڳا ، جو نئين حاڪم نور محمد تره ڪيءَ ، ايندي شرط ، تڙتڪڙ ۾ ، بيوقتائتا سماجي ۽ اقتصادي سڌارا نافذ ڪرڻ شروع ڪيا. جنهن وقت اپريل ١٩٧٨ ۾ انقلاب آيو هو ، تہ افغان سماج ۽ سوسائٽي غريبن ۽ قبيلي ۾ ورهايل ۽ نهايت پوئتي پيل هئي. غريب طبقي کي نئين حڪومت جا ڪيل سڌارا محسوس ٿيڻ لڳا. مثال طور: ڏاج وٺڻ ۽ ڏيڻ تي پابندي ، زوري شادي ڪرائڻ تي پابندي وجهڻ ، ۽ جبري تعليم رائج ڪرڻ ، خاص طور عورتن لاءِ. ملڪ جي جهنڊي مان اسلامي سائو رنگ ختم ڪري ڳاڙهو رنگ رائج ڪيو ويو. امير ڪبير ، زرعي سڌارن تي سخت ناراض ٿيا. ڪين واپار تي سرڪار جو وڌيل ڪنٽرول بہ ڏکيو لڳو. مڪاني سردار ۽ خان ۽ مذهبي اڳواڻ ، جيڪي ٻهراڙين ۾ زمين جي وڏين ايراضين جا

> مذهبي اڳواڻ. جيڪي ٻهراڙين ۾ زمين جي وڏين ايراضين جا مالڪ هئا. سي انهن زرعي سڌارن تي عمل ڪرڻ کان ڪيٻائڻ لڳا.

مالڪ هئا ، سي انهن زرعي سڌارن تي عمل ڪرڻ ڪان ڪيٻائڻ لڳا. افغان سماج ۾ اهڙن زور آورن پنهنجو اثر رسوخ ۽ مذهب ڪي استعمال ڪري ، عام ماڻهن کي انهن سڌارن مان فائديمند ٿيڻ نہ ڏنو ، ۽ الٽو ڪي عام ماڻهو بہ مناسب تعليم ۽ ڄاڻ نہ هئڻ ڪري ، حڪومت جا تڪڙ ۾ ڪيل سڌارا نہ سمجهي سگهيا ۽ نڪي هضم ڪري سگهيا ۽ ماڳهين ، بنياد پرستن جي پراڻي طوق جي اثر هيٺ ، افغان قبائلي نظام جي بچاءَ خاطر ، انقلاب ۽ ان جي ڪيل سڌارن جي مخالفت ڪرڻ لڳا. انهيءَ جو نتيجو اهو نڪتو تہ ملڪ جي انهن سيني علائقن ۾ جت خان ۽ ملا زور آور هئا ، اتي انقلاب روڪ تحريڪون شروع ٿي ويون.

انهيءَ معاملي سان گڏوگڏ ، وڏي پئماني تي افغانستان مان لڏپلاڻ پڻ شروع ٿي. پاڪستان ۾ ٣٠ لکن ڪان مٿي ۽ ايران ۾ بہ چار پنج لک افغان پناهہ گير پهچي چڪا آهن. جيئن اڳ ذڪر ڪيل آهي تہ نور محمد تره ڪي ۽ امين جي حڪومتن ، جيڪي افغان قدامت پرست سماج ۾ ٺُرت سماجي سڌارا ۽ زرعي اصلاحات ڪرڻ چاهيا پئي ، تن جو ردعمل نہ رڳو بنياد پرستن طرفان مزاحمت سان شروع ٿيو ، پر پناهگيرن جي چرپر پڻ تيز تر ٿيڻ لڳي. اِها بہ ذڪر ڪرڻ جهڙي ڳالهہ آهي ، تہ رڳو پاڪستان ۾ آيل پناهہ گيرن جو ٧٥ سيڪڙو تعداد ، روسي فوجن جي افغانستان ۾ داخل ٿيڻ ڪان پوءِ پهتو آهي ، جڏهن روسي فوجن 'Cleaning up' ۽ 'flushing out' آپريشنون شروع ڪيون ، تہ جيئن هو پنهنجن ترقي پسند ڪامريڊن جي قبضي کي وڌيڪ مضبوط ڪري ڏيڻ ۾ مددگار ثابت ٿين. جيڪي ٽيهن لکن ڪان مٿي پناهگير افغانستان ڇڏي هت پهتا آهن ، تن ۾ واضع طور تي چار طبقا آهن. پهريون طبقو اهو آهي جيڪي شاهہ پسند يا بادشاهت پسند هئا ، ۽ اهو طبقو افغانستان منجهان بادشاهت ختم ٿيڻ شرط ئي ملڪ ڇڏي نڪتا. ٻيا اهي ماڻهو هئا ، جن جي نظر ۾ نئين ڪميونسٽ حڪومت جا ڪيل سڌارا ، اسلام ۽ اُن جي روايتن خلاف هئا. اُن ڪان پوءِ اهي ماڻهو هئا ، جن ذرعي سڌارن کي سخت ناپسند ڪيو ۽ ڪين حڪومت جا عام واپار تي ڪنٽرول ڪرڻ وارا طريقا بہ منظور نہ هئا. چوٿون طبقو انهن ماڻهن جو هو جيڪي ، ٻي واهہ نہ ڏسي ، مجبور ٿي لڏ پلاڻ تي راضي ٿيا ، ڇو جو اهو طبقو سڌي يا اڻ سڌيءَ طرح روسي فوجين ، سندن حمايتي افغان آرمي ۽ مزاحمتي خانن ۽ جاگيردارن جي جهڙپن ۽ مسلسل ويڙهہ ڪري ، نهايت ابتر حالتن ۾ گذاري رهيا هئا ، سو انهن بہ انهيءَ ۾ بهتري سمجهي تہ سرحد پار ڪري مڪاني لڙائين ڪان ٽري پاسو ڪري ، امن واري علائقي ۾ وڃي رهجي. اهو آخري طبقو ، سيني طبقن ڪان انگ اکرن ۾ وڏو آهي ۽ انهيءَ طبقي منجهہ پنهنجي وطن ورڻ ۽ امن سان رهڻ جي خواهش سيني ڪان وڌيڪ آهي. هتي اها ڳالهہ

Gul Hayat Institute

ورجائڻ جي ضرورت ناهي، ته جيئن لڙهه ۾ ڪانوَ کي مزو ايندو آهي، تيئن انهيءَ سڄي ڪاراڳ منجهان جنرل ضيا الحق نه رڳو سياسي ۽ اقتصادي فائدا حاصل ڪيا، پر آمريڪا کي به اهو يقين ڪرايو ته ضيا حڪومت ئي، دنيا جي هن حصي منجهه آمريڪن مفاد ۽ پاليسين کي سندن منشا مطابق پوئواري ڪري سگهي ٿي. اها ڳالهه نه رڳو ڪار آمد ٿي، پر ضيا حڪومت کي نه رڳو ملڪ اندر ان ڳهر بل طاقت، پر بين الاقوامي ساڄي ڌر وارين مسلم توڙي غير مسلم حڪومتن جي آشيرواد ملي.

اها بد قسمتي هئي، جو بي نظير حڪومت 'Stay the course' واري ناهه تي آمريڪن جو ساٿ ڏنو، جيڪو غلط، ڪنفيوزڊ ۽ ان نهڪندڙ پئي لڳو. خود آمريڪا ۾ به انهيءَ ڳالهه تي هڪ جهڙائي نه هئي. ڪي حلقا اهو به چون ٿا، ته بي نظير انهيءَ ناهه کي وڌيڪ سمجهيو پئي ۽ ڪيس ڄاڻ هئي ته اها ڳالهه چڱي ناهي، پر ڪيس دٻاءَ ۾ آڻي خراب حالتن جو چٽاءُ پڻ ڏنو ويو هو. نيٺ بي نظير، چون ٿا، ته انهيءَ تي راضي ٿي ته پل آمريڪا پنهنجي ملٽري فتح جي خواب جي تعبير ڏسڻ جي ڪوشش ڪري، پر اُن سان گڏ هُن سياسي حل خاطر مذاڪرات جي وڪالت پڻ ڪئي هئي. حقيقت ڇا به هجي، پر پاڪ آمريڪن تعلقات، گذريل ڇهن سٽن مهنن کان ائين پيا هلن، جيئن ڪنهن سفر ۾ انڌو، پنهنجي اکين تي ڪوپا چڙهيل گهوڙي کي واڳ کان وٺي هلي، سڌو اچي ڪنهن ڪربلا جي ميدان ۾ پهچي. لازمي آهي انهن سيني ڳالهين جي قيمت هڪ عام افغان کي ئي ڏيڻي پوندي، پر اُن سان گڏ يقيني طور تي بي نظير به ڪڏهن نه چاهيندي، ته جيڪڏهن هزارين نه ته سون ماڻهن جي موت جي ذميداري، سندس ڪلهن تي پوي. اها به حقيقت آهي ته ۵ مارچ ۱۹۸۹ واري مٿي ذڪر فيصلي کان اڳ، عام افغان پناهه گيرن منجهه پاڪستان لاءِ چڱو نيڪ نيتي وارو جذبو هو، ۽ هاڻ اهو جذبو ختم ٿي رهيو آهي، جو پاڪستان به انهيءَ ان ڪنندڙ ڏگهي جنگ واري پاليسيءَ کي هٿي ڏيئي پيو، جيڪا عارضي قائم ڪيل افغان حڪومت جي اجائي بنايل وجود کي نڙڳ نڳيءَ واري حڪمت عمليءَ سبب جيارڻ جي ڪوشش آهي.

هڪ ساڄي ڌر جو افغان دانشور شفيع راست گو، پشاور ڇڏي يورپ جي ڪنهن ملڪ ڏانهن هليو ويو. انهيءَ ڪري جو سندس ڪي دانشور ساٿي پشاور ۾ بنياد پرستن طرفان ماريا ويا هئا. انهيءَ دانشور چيو ته پناهه گيرن جي اڪثريت چاهي ٿي ته هڪ روايتي افغان طريقي جو ناهه ٿئي، ته جيئن جنگ ختم ٿئي ۽ هاڻ افغان پناهه گيرن جي پاڪستان لاءِ مخالفت وڌي پئي ته اهڙي ناهيل پاليسي مطابق ڪڏهن به جنگ ختم نه ٿيندي. راست گو، جيڪو هاڻ يورپ ۾ جلا وطنيءَ ۾ آهي، سو هڪ فرضي نالي سان اهي ڳالهيون ڪري ٿو. انهيءَ جو سبب اهو آهي ته سندس زندگيءَ کي به خطرو آهي.

هاڻ هڪ ڀيرو وري اقوام متحده جو ادارو سرگرم ٿي ويو آهي. گذريل NAM جي اجلاس وقت سيڪريٽري جنرل مسٽر ڪويار، پاڪستان

> ڪابل حڪومت جو موقف
> نهايت صاف آهي ته هو نه رڳو
> جنگبندي لاءِ تياري آهي. پر
> هڪ قومي مصالحت لاءِ.
> اقوام متحده جي ثالثي به قبول
> ڪرڻ لاءِ تيار آهي.

جي سينيئر وزير بيگم نصرت ڀٽو سان مليو ۽ ڪيس پنهنجو خيال ٻڌايو ته گذريل ۳ نومبر واري جنرل اسيمبلي واري قرارداد مطابق هڪ Minimum 'Structured Forum' جي تياري ڪجي، جنهن ۾ افغان جنگ وارين اهم ڌرين کي مدعو ڪجي ۽ انهيءَ فورم وسيلي اڳتي هلي، افغان مسئلي تي مذاڪرات قائم ڪري سگهجن. في الحال نجيب جي ڪابل حڪومت کي شامل نه ڪرڻو آهي، ۽ افغانستان جي اندر توڙي ٻاهر نجيب مخالف ڌرين کي هڪ هنڌ ويهاري، جن ۾ A.I.G. پڻ شامل هجي ۽ پوءِ هر ڌر ۽ قبيلي جا نمائندا گڏ ڪري، ڪو سياسي فيصلو روايتي انداز ۾ ڪجي. انهيءَ ڏس ۾ ڪابل حڪومت جو موقف نهايت صاف آهي ته هو نه رڳو جنگبندي لاءِ تياري آهي، پر هڪ قومي مصالحت لاءِ، اقوام متحده جي ثالثي به قبول ڪرڻ لاءِ تيار آهي. اسلام آباد ۾، ڪابل جي چارج ڊي-افيئرس قدرت الله احمدي دعوا ڪئي آهي ته ڪابل حڪومت اها به آڇ ڪئي، ته هو اقوام متحده جي نگراني هيٺ ملڪ ۾ اليڪشن ڪرائڻ لاءِ به تيار آهن. ان کان سواءِ مسئلي تي بين الاقوامي ڪانفرنس ته ڇا پر اقوام متحده جي قاعدن موجب غير جانبدار حڪومت لاءِ به تيار آهن. واشنگٽن جي پوزيشن هاڻ ڪجهه ڊانوانڊول آهي، پر UN سيڪريٽري جنرل جي نئين سر حل ڳولڻ لاءِ آڇيل قدم تي آمريڪا کي به ڀيهر سنجيدگيءَ سان غور ڪرڻو پوندو.

بلغراد ۾ ٿيل تازي NAM ڪانفرنس، افغان مندوب جي تقرير مان معلوم ٿئي ٿو، ته افغانستان ۽ ايران لاڳاپا سڌرڻ پيا ۽ اهو ئي سبب آهي جو هن ڀيري افغان مندوب ايران خلاف ڪجهه نه ڳالهايو. وڌيڪ خبر پئي آهي ته افغانستان شيعه افغان پناهه گيرن کي رعايتون ڏنيون آهن ۽ ڪين، ايران حڪومت جي مثبت رويي جي موٽ ۾، هزاراجات جي شيعه اڪثريتي علائقي کي مڪمل انتظامي ۽ سياسي خو مختياري ڏئي ڇڏي آهي. انهيءَ انتظامن ڪري، ايران حڪومت ايران منجهه افغان باغين جي امداد بند ڪري رهي آهي، ۽ ڪين هدايت ڪئي آهي ته هو ايران جي سر زمين تان نجيب الله جي حڪومت خلاف سرگرميون بند ڪن. خود روسي وزير خارجا شيوردنا دزي، ايران جي انهيءَ قدم کي مثبت رويو سڏيو آهي.

هاڻ افغانستان جي مسئلي جو دارومدار افغان پناهه گيرن جي بنياد پرست اڳواڻن ۽ آمريڪا جي رويي تي منحصر آهي. خود پاڪستان به انهيءَ ڇڪتاڻ ۾ ڪيتري مرضيءَ سان ڇڪجي پيو، تنهن کي به ڀيهر ويچار هيٺ آڻڻو آهي. باقي وڙهن ساندُ، لتاڙجن ٻُوٽا. سو ماڻهو ويچارا ڏهن سالن کان برابر جنڊَ ۾ پيسجي رهيا آهن. هو وڙهي وڙهي ٿڪجي پيا آهن. خون خرابو، تباهيون، بربادين ۽ بي سر و ساماني، ڪين گهڻو ڪجهه سوچڻ تي مجبور ڪيو آهي. هڪ غير ملڪي صحافيءَ کي انٽرويو ڏيندي،

Gul Hayat Institute

هڪ افغان مجاهد چيو ته هان مجاهد سڀورا پنهنجو پان کان سوال ڪري رهيا آهن ته اسين ڇو وڙهون؟ هو چون ٿا ته جيڪي ڌريون اسان کي ويڙهائي رهيون آهن، تن اهڙا ڪي به بندوبست نه ڪيا آهن ته جيڪڏهن ڪو مجاهد زخمي ٿئي ٿو يا مارجي وڃي ٿو، ته اُن کي يا اُن جي فئمليءَ لاءِ ڪا مالي امداد يا پوئواري ڪرڻ وارو ڪو به پروگرام هجي. اجايو جنت حاصل ڪرڻ ۽ غازي ٿيڻ جي خواهش کان به ڪي ڳالهيون وڌيڪ ضروري ٿينديون آهن. اِهي ئي مجاهد سڀورا ٻڌائن ٿا ۽ اهڙيون اطلاعون به پهتل آهن، ته ڪابل جي حڪومت طرفان جوڳا انتظام ڪيل آهن، ته جيڪڏهن ڪو سولجر مارجي وڃي ٿو، ته هن جو ڀڳهار سندس ڪٽنب کي برابر ملي ٿو ۽ ٻارن جي تعليم جو بندوبست به ٿيل آهي، جيستائين ٻار ارڙهن سالن جي عمر کي نٿا پهچن. ٻيا به سماجي ۽ معاشي مسئلا، افغان حڪومت حل ڪري رهي آهي.

آخر ۾، هڪ هٺي پرڏيهي صحافيءَ جي ڳالهه ٻڌو. اهو صحافي جڏهن افغانستان ۾ اندر محاذن تائين پهتو ۽ نوجوان ڇوڪرين به يونيفارم ۾ برابر افغان فوجين سان قدم ملائي، لڙائي ۾ مصروف ڏٺائين ته ڪانئن هڪ سوال ڪيائين ته ڇا اوهان عورتون، سي به اسلامي عورتون، جنگ جي محاذ تي وڙهڻ ڪان، اهو بهتر ناهي ته اوهين گهر ۽ سماجي محاذ تي رهو ۽ پنهنجين روايتن کي قائم رکو. انهيءَ سوال جو جواب هڪ ڇوڪريءَ ڏنو ته، اسين عورتون اهو بهتر سمجهيون ٿيون، ته ملڪ جي بقا ۽ ترقي لاءِ ميدان جنگ ۾ وڙهي جان ڏيون ۽ اُن جي برعڪس، سماجي محاذ تي، روايتي طور تي، ڪنهن خان، جاگيردار يا مذهبي اڳوان جي نڪاح ۾ اچي، ٽين يا چوٿين زال بنجڻ لاءِ تيار ناهيون ۽ نڪي انهن خانن ۽ ملن لاءِ ٻارن پيدا ڪرڻ جي فيڪٽري ٿيڻ لاءِ تيار آهيون.

- سهڻي بيورو.

ملڪ

اڇا به ڪي آهن

پاڪستان جي فوج ۾ هڪ ميجر جنرل تجمل حسين ملڪ جي نالي سان هو. اڄڪلهه هو رٽائرڊ زندگي گذاري پيو. هن جنرل صاحب جي پهرين خاص ڳالهه اِها هئي، ته هي واحد ڪمانڊر هو جنهن ۱۹۷۱ واري جنگ ۾ هٿيار ڦٽا ڪرڻ کان انڪار ڪيو هو ۽ مرڪز جي واضع حڪمن کي نه مڃيو. ٻي خاص ڳالهه جنرل صاحب جي اها هئي، ته ڪيس ۱۹۸۰ ۾ اهو محسوس ٿيو ته جنرل ضياالحق جي حڪومت غير قانوني آهي ۽ ڪيس ضيا حڪومت، قانوني حڪومت خلاف بغاوت جي سازش جي الزام هيٺ، ۱۴ سال ٽيپ ڏني. نيٺ ڪيس جنرل ضيا جي موت کان پوءِ آزاد ڪيو ويو. انهيءَ رٽائرڊ جنرل صاحب جي ٽين خاص ڳالهه اِها آهي، جو هن پندرهن ويهه ڏينهن اڳ هڪ اخبار کي انٽرويو ڏيندي چيو آهي، ته جنهن وقت ملڪ ۾ حالتون سازگار هجن ته اُنهن سڀني ماڻهن ۽ جنرلن تي بغاوت جو مقدمو قائم ڪري، ڪين قانون پٽاندڙ سزائون ڏنيون وڃن. جيڪي ضيا سان مارشل لا هڻڻ ۾ ساٿ هئا. جنرل صاحب وڌيڪ چيو آهي ته اهي سڀ همراه، انهن سڀني سوين هزارين ماڻهن جي ڦاسين تي چڙهڻ جا ذميدار آهن. هن ٻڌايو ته ڪيس هڪ پروفيسر جي آخري خواهش جي خبر آهي، جنهن ڦاسيءَ تي چاڙهڻ وقت سرگوڌا جيل ۾ مارشل حڪومت لاءِ چيو هو ته اهي سڀ فوجي آفيسر، جن مون تي ڪيس هلايو هو ۽ ڦاسي تي چاڙهين پيا، تن کي منهنجي قتل جي الزام هيٺ ڪيس هلائي، سزا ڏني وڃي، جڏهن ملڪ ۾ هڪ قانوني حڪومت اقتدار ۾ اچي. جنرل صاحب وڌيڪ چيو ته اُهو پروفيسر بلڪل صحيح هو ته جيترا به ماڻهو مارشل لا حڪومت ماريا هئا، سي سڀ اصل ۾ قتل ٿيا هئا ۽ ذميدار آفيسرن تي ڪيس هلائڻ کپي. اهو انتقام نه پر انصاف جو معاملو آهي. جنرل صاحب نالي واري مصرع طور اهو به چيو ته جنرل ۽ ٻين آرمي آفيسرن کان اهو به پڇيو وڃي، ته هنن لاهور ۽ اسلام آباد ۾ ڪيئن سنگمرمر جا محلات ٺهرايا آهن ۽ اهي ڏوڪڙ ڪٿان آيا؟ هڪ جنرل ته ٽي بي بيڊروم جو گهر به نٿو ٺهرائي سگهي ۽ ڪيس جي پگار منجهان ڪا بچت به ڪرڻي آهي، ته سڄي سال جي پگهر مان، خرچ پکي لٽي سميت مس وڃي ٻارهن هزار رپيا بچي سگهندا. باقي عام فوجيءَ کي ٻن مارشل لا مان ڪجهه به نه مليو، سڀ ڪي، top-notch آفيسر کائي ويا. جنرل صاحب ٻڌايو ته موجوده هاءِ ڪمانڊ سمجهي ٿي ته ملڪ جي مسئلن جو حل سياسي عمل ۾ آهي، باقي طاقت جي استعمال سان ڪجهه به نه ورندو. اُن جو مثال سامهون آهي، يعني سنڌ ۾ طاقت جو مظاهرو ڪيو ويو، پر هڙ حاصل ڪجهه نه ٿيو. جنرل صاحب اهو به تجزيو ڪيو ته اڄوڪي فوج، اڳ وانگر ان پڙهه ۽ ون - ٽريڪ ناهي، پر سول سيٽ اپ کان به وڌيڪ intellectual آهي. منجهس اعلي تعليم يافته ماڻهو آهن. ڪين ڄاڻ آهي ته اهو مارشل لائي هو، جنهن ملڪ کي ۱۹۷۱ ۾ ٽوڙيو، ۽ جنرل صاحب جي خيال موجب، ملڪ ۾ مارشل لا لاڳو ڪرڻ ايندڙ ڏهن سالن ۾ به ممڪن ناهي. آمين

- سهڻي بيورو

اُنهن سڀني ماڻهن ۽ جنرلن تي بغاوت جو مقدمو قائم ڪري. ڪين قانون پٽاندڙ سزائون ڏنيون وڃن. جيڪي ضيا سان مارشل لا هڻڻ ۾ ساٿ هئا.

Gul Hayat Institute

ڀٽي صاحب جي ڪيس جي ڇيهه جانچ

لاهور هاءِ ڪورٽ جي چيف جسٽس عبدالشڪور سلام هڪ درخواست قبول ڪري، ملڪ جي قانوني معاملن ۾ هڪ نئون مثال قائم ڪيو آهي. اها درخواست لاهور جي هڪ بيرسٽر مسٽر سلار پور داخل ڪئي هئي، جنهن ۾ هن ڪورٽ سڳوريءَ کي عرض ڪيو هو ته ڪيس ذوالفقار علي ڀٽي جي قتل ڪيس متعلق سيل- مُهر ٿيل فائل ڏسڻ جي اجازت ڏني وڃي. اها درخواست ڇهه مهنا اڳ داخل ڪئي ويئي. بيرسٽر صاحب جو اڳيون قدم، هڪ نئين درخواست جي تياري، هوندو، جنهن مطابق هو عام قانون مطابق رٽ (Writ) داخل ڪندو جنهن کي قانون جي زبان ۾ Writ error coram nobis سڏجي ٿو. انهيءَ جي عام محاوري موجب معنيٰ آهي: 'ها، اسان هڪ غلطي ڪئي.'

ڀٽو خاندان جي هڪ پراڻي دوست، پير علي رضوان پڻ اهڙي درخواست ڪورٽ ۾ ڏني هئي ته 'ڀٽو ورسس اسٽيٽ' واري ڪيس جا ڪاغذ پٽ، ڪين ڏسڻ جي اجازت ڏني وڃي.

هن ملڪ ۾ اهو هڪ دلچسپ ۽ عجيب معاملو ٿيندو، پر ٻين ملڪن ۾ اهڙا مثال موجود آهن. انهيءَ درخواست ۾ اهڙا مثال ڏنل آهن. برٽش ڊڪٽيٽر ڪرامويل کي، سندس موت کان ڪيترا سال پوءِ، ڪيس هلائي، ڦاسيءَ جي سزا ڏني ويئي. هنگريءَ جي وزيراعظم اِمرنئگيءَ جو ڇيهه ڪيس ١٩٥٦ ۾ هليو هو ۽ ڪيس ٻي ڏوهي قرار ڏنو ويو هو. بيرسٽر سلارپور، اهڙا درجن ڪيس، پنهنجي ١٠٠ صفحن جي درخواست ۾ پيش ڪيا آهن. اِنهيءَ کان علاوه، بيرسٽر صاحب ڪورٽ سڳوريءَ کي اهو به عرض ڪيو آهي، ته هاڻ ڪيس ڀٽي صاحب جي دوستن، جهڙوڪ ڄام صادق علي پارن وٽان تازو نئون مواد مليو آهي، جيڪو ڀٽي صاحب کي ڏوهه مان آزاد ٿيڻ ۾ مددگار ٿيندو. انهيءَ کان سواءِ، بيرسٽر سلارپور اهو به چيو آهي ته جيڪو evidence ڪيس هٿ آيو آهي، تنهن کي ظاهر ڪرڻ مهل، عوام حيران ٿي ويندو.

اها ته خبر چڱي ڳالهه آهي جو ٻي ڏوهيءَ کي ڏوهه مان ڇڏائجي، پر اڄو خود بيرسٽر سلار پور متعلق ڪجهه لفظ لکجن. عجيب شخصيت آهي. آمريڪن هارورڊ يونيورسٽيءَ جو گريجوئيٽ آهي. پيشي جي اعتبار سان وڪيل اهي. پر ڪڏهن به اپيلن کان في نه ورتي اٿس، گهڻو ڪري ڪيس، Haman Rights Commission of Paki- stan جي پاران ڪندو آهي. ڊڪٽيٽر ضيا کي محتسب اعليٰ يعني Ombudsman System ، ڊيزائن ڪري ڏنائين، پر جڏهن ضيا ڪيس ڀُريون محتسب اعليٰ بڻجڻ جي آڇ ڪئي ته پاڻ انڪار ڪيائين. سندس گذرسفر، پنهنجين ٽاهيل پينٽنگس جي وڪري منجهان ٿئي ٿو ۽ ڪنهن پارٽيءَ جو ليبل به پاڻ تي هڻڻ پسند نٿو ڪري. سؤلي سنڌي ۾ ته اهڙا 'ڦڏي' جهڙا ٻيا ڪيترائي ڪيس، ڪورٽن ۾ هلن پيا، جيڪي هن پاڻ داخل ڪيا آهن. تازو هن حاڪم علي زرداريءَ جي خلاف هڪ رٽ پٽيشن 'يزداني ورسس دي فيڊريشن' داخل ڪئي آهي، جنهن ۾ ٻيا به ڪيترائي فيڊرل وزير پڻ انڪيل آهن. معاملو آهي ملڪ ۾ ريڊيائي تابڪاريءَ مليل 'فرڪو کير' جي اچڻ ۽ وڪري جو.

- سهڻي بيورو.

قومي بغاوت ۽ مس ڪرسٽينا لئمب جي ڪهاڻي

ڇهين سيپٽمبر جو ڏينهن 'ڊفينس ڊي آف پاڪستان' ڪري ملهايو ويندو آهي. انهيءَ ڏينهن ڀارت جي فوجن پاڪستان تي ١٩٦٥ع ۾ حملو ڪيو هو. هن ڀيري ۴ سيپٽمبر تي ملڪ جي وزير اعظم محترمه بي نظير ڀٽي، ڳاڍيءَ واري شهر ۾ هڪ عظيم الشان ريلي ۽ جلسي جو اهتمام ڪيو ۽ سياست ۽ عوام جي هٿيار بند فوجن سان ٽڪل سهنڊ يا شڪ شبا، دور ڪري، هم آهنگي ۽ اعتماد جي فضا کي اُجاگر ڪيو ويو. پر اِن واقعي کان رڳو ٻه ڏينهن پوءِ، يعني ٨ سيپٽمبر ٨٩ع تي، لنڊن جي هڪ اخبار فنانشل ٽائمز، پنهنجي اسلام آباد واري نمائندي ڪرسٽينا لئمب جي هڪ موڪليل خبر شائع ڪئي، جنهن ۾ اهو الزام هو ته پاڪستان ۾ Coup d'etat يعني بغاوت جي ناڪام ڪوشش ٿي هئي، جنهن ۾ هڪ ميجر جنرل سميت ٻيا ڪيترا فوجي آفيسر گرفتار ٿيا. فنانشل ٽائمز جي مس لئمب، انهيءَ سڄي معاملي جا ذريعا، ٻه ٽي فيڊرل وزير، انٽيليجنس وارن کي ۽ امريڪن سفارتخاني جي هڪ تعلق کي ڄاڻايو آهي، جن انهيءَ سڄي ڳالهه جي تصديق ڪئي آهي. اِنهيءَ خبر ڇپڻ کان يڪدم پوءِ، پاڪستان سرڪار جي وزارت داخلا ۽ انٽر سروسز پبلڪ رليشنز (I.S.P.R.)، ترديدي بيان جاري ڪيا ۽ نهايت زور دار انداز ۾ انهيءَ خبر جي درست هئڻ کان انڪار ڪيو. تنهن هوندي به مس لئمب پنهنجي خبر صحيح هجڻ تي اصرار ڪيو، ۽ اِن ڳالهه کان انڪار ڪيو ته هوءَ پيپلز پارٽيءَ جي انهن ذريعن ۽ ٻين همراهن متعلق ڪا ڳالهه ظاهر ڪري، جن وٽان کيس اها خبر ملي.

مس ڪرسٽينا لئمب انگريز آهي. سندس عمر ٢۴ سال ۽ اڃا شادي ٿيل ناهي. هوءَ قداور، سهڻي ۽ سندس جسم tanned آهي. گذريل سال هوءَ خاموشيءَ سان پاڪستان آئي هئي ۽ سندس ذهانت ۽ وڻندڙ شخصيت کي وڌيڪ دير نه لڳي ۽ هُن اسلام آباد ۽ پنجاب جي نهايت اهم ماڻهن سان تعلقات وڌايا، جن ۾ پيپلز پارٽي ۽ اسلامي جمهوري محاذ جا ڪيترائي اڳواڻ شامل هئا. سياسي شخصيت، وزارتن ۽ سيڪريٽريٽ جا دروازا، هن ذهين صحافي عورت لاءِ، هر وقت کليل هئا. انهيءَ ڪري هوءَ مرڪز ۽ پنجاب جي ڇڪتاڻ، افغان جنگ، واپار ۽ اقتصادي معاملن يا سندس، سنڌ، اتر سرحدي علائقن ۽ بلوچستان جي سفرن جي بابت، نهايت سٺيون، ڪار آمد ۽ صحيح خبرن موڪلڻ ڪري، جلدي ئي مشهور ٿي ويئي. مس لئمب، بي نظير ڀٽو، نواز شريف ۽ افغانستان جي نجيب کان خاص انٽرويو ورتا. تنهن کان

Gul Hayat Institute

سواءِ ٻين بہ ڪيترين سياسي اڳواڻن ڪي انٽرويو ڪيو. هُن پاڪستان ۽ افغانستان تي، سال هڪڙي ۾ پنج سؤ مضمون لکيا ۽ ڪيس بهترين نوجوان برٽش صحافيءَ هئڻ جو سال ٨٩-١٩٨٨، جو انعام پڻ مليو.

انهيءَ فوجي بغاوت واري خبر کان اڳ، مس لئمب هڪ ٻي بہ اهڙي نهايت اهم خبر پنهنجي اخبار فنانشل ٽائمز مخزن ڏانهن موڪلي هئي، جنهن ۾ تفصيل هئا. اها خبر ان کان اڳ ڪنهن صحافيءَ، پنهنجي اخبار ڪي نہ موڪلي هئي. انهيءَ ڪري لئمب جي انڪشافن، اسلام آباد ۾ سرڪاري حلقن ۾ تشويش جي صورتحال پيدا ڪئي. I.S.I. جي عملدارن مس لئمب تي خاص خيال رکڻ شروع ڪيو ۽ I.J.I. وارن الزام لڳايو تہ اهو سڄو منصوبو پيپلز پارٽي وارن پاران شروع ڪيل آهي. حقيقت اها آهي تہ مس لئمب جا تعلقات ٻنهي پارٽين جي همراهن سان تمام سٺا رهيا آهن.

انهيءَ خبر کان ڪجھ عرصو پوءِ، مس لئمب، پاڪستان ۾ غير ملڪي سيڙپ تي هڪ مضمون لکيو، جنهن ۾ هُن اسلام آباد جي بيوروڪريسي جي رڪاوٽن ۽ سياسي اڻ پختگيءَ ڪري، حالتون، غير ملڪي سيڙپ لاءِ سازگار قرار نہ ڏنيون. پوءِ لاهور جي اتفاق گروپ سان ٿيل هاڃن جو بہ ذڪر ڪيو. انهيءَ سان گڏ ئي پي پيءَ جي حلقن مٿس آءِ جي آءِ جي ڏانهن همدرديءَ وارو رويو رکڻ جا الزام هڻڻ شروع ڪيا. پوءِ جڏهن مس لئمب وزير اعظم جي انٽرويو لاءِ عرض ڪيو تہ ڪيس ظاهري طور تي ٽاريو ويو ۽ ٻين پرڏيهي صحافين کي موقعا ڏنا ويا.

جيئن تہ ناڪام فوجي بغاوت جي خبر ٨ سيپٽمبر تي فقط ٻن ڏينهن کان پوءِ نروار ٿي هئي، جڏهن وزير اعظم هٿيار بند فوجن ۽ عوام جي وچ ۾ شڪ شبا دور ڪري، هڪ ٻئي ۾ اعتماد بحال ڪرڻ جي ڪامياب ڪوشش، لکن ماڻهن جي ميڙ ۾ ڪئي، تہ جيئن هٿيار بند فوجن ۾ جمهوري عمل کي جاري رکڻ بابت مثبت اثر ٿئي ۽ اجايا شڪ دور ٿين. ظاهري طور تي ايئن پئي لڳو تہ اها خبر آءِ-جي-آءِ طرفان هٿ ٺوڪي آهي، تہ جيئن پي پي ٦ سيپٽمبر تي، جيڪا سياسي ۽ ڪامياب پيش رفت ڪئي هئي، تنهن کي سبوتاژ ڪجي پر مس لئمب انهيءَ سڄي معاملي ۾ پاڻ کي معصوم ظاهر ڪيو آهي. هڪ ٻي خبر بہ انهيءَ سلسلي ۾ ڌيان ڏيڻ جوڳي آهي. سا اها تہ جنرل اسلم بيگ پنهنجي ويجهڙائي ۾ ڪيل پريس ڪانفرنس ۾ انهيءَ ڳالھ جو ان سڌي طرح ذڪر ڪيو هو، تہ مس لئمب ۽ هڪ وفاقي وزير، سياچن گليشيئر جي وزيراعظم واري دؤري ۾، نهايت ويجها ۽ سوشل لڳا پئي. انهن سڀني ڳڙين ملاڻن کان پوءِ، اهو محسوس ڪرڻ سؤلو ٿي پوي ٿو تہ وزارت داخلا جو مس لئمب کي ملڪ مان ڪڍڻ لاءِ آتي آهي ۽ اهڙيءَ ريت گذريل هفتي ٻن ڪان اخبارن ۾ اهڙيون خبرون آيون آهن، تہ مس لئمب کي ملڪ ۾ ترسڻ جي اجازت يعني ويزا ڪي وڌايو نہ ويندو ۽ اهاب خبر آئي تہ وزارت داخلا مس لئمب کي ٻڌائي ڇڏيو آهي تہ پنهنجا ٽپڙ ٻڌي ڇڏي ۽ ملڪ مان ڏهن ڏينهن اندر هلي وڃي.

انهيءَ سڄي گوڙ رنگ لاتو ۽ مس لئمب پنهنجي ويچارڳيءَ ۽ هراس ڪرڻ واري واقعن تي احتجاج ڪيو. سنڊس اخبار فنانشل ٽائمز لنڊن احتجاج ڪيو ۽ برٽش سفارتخانو پڻ انهيءَ احتجاج ۾ شامل ٿي، ۽ وزير اعظم جي سيڪريٽريٽ طرفان پڻ قدم نہ کڻڻ جو مشورو پهتو، تنهن ڪري وزارت داخلا نئون رخ اختيار ڪيو ۽ مس لئمب کي ٻڌايو ويو تہ سنڊس ويزا جي درخواست تي ايندڙ مهيني غور ڪيو ويندو. جي هوءَ ترت بنا ڪنهن هاءِ گهوڙا جي، ملڪ مان نڪري وڃي. انهي ڳالھ تي مس لئمب ۽ وزارت داخلا ۾ مصالحت ٿي ۽ هوءَ ٢٢ سيپٽمبر تي لاهور مان دهلي ڏانهن رواني ٿي ويئي. پر ويندي ويندي، هڪ اخباري رپورٽر، جيڪو سنڊس دوست بہ هو، کي ٻڌايو تہ مرڪزي داخلا سيڪريٽري ايس ڪي محمود جا الزام بلڪل بنياد آهن، تہ هوءَ آءِ-جي-آءِ جي ڪجھ ليڊرن سان گڏ سُتي بہ هئي. پوءِ مس لئمب اهو بہ واضح ڪيو تہ مرڪزي داخلا سيڪريٽري ائين نہ چيو هو، ۽ ڪيس اميد آهي تہ هُو پنهنجي انجام مطابق ڪم ڪندو ۽ اهڙيءَ طرح مس لئمب ايندڙ مهيني يعني آڪٽوبر ۾ ٻيهر پاڪستان اچي سگهندي.

سنڌ

هيءَ ڪهڙي سازش آهي؟

سنڌ کي، خبر نہ آهي ڪهڙي نظر لڳي آهي، جو سازشون سنڌ جي پڇڙي ڪونہ ٿيون ڇڏين. هاڻ تہ ڪئين سال گذري ويا آهن، جو هر گهڙيءَ ۽ هر ساعت سازشون سنڌ جي ڪڍ آهن. اهي سازشون بہ ڪئين رنگن جون ۽ ڪئين قسمن جون آهن. جيڪڏهن ڪي سازشون غيرن ڪيون تہ ڪسر پنهنجن بہ ڪانہ ڇڏي آهي. سازشن جي انهيءَ ڪوري ۾ پڇي ڪندن ٿيل سنڌ کي اڃا خبر نہ آهي، ڪيستائين سازشن جي باھ ۾ ٽڙنو پوندو، ۽ ڪيس اڃا خبر نہ آهي ڪيترا ڏنڀ سهڻا پوندا. هي وطن سنڌ جنهن تازه ترين سازش جو شڪار ٿي آهي. تنهن جو تعلق سکر واري هوائي اڏي تي پاڪستان جي جهنڊي کي لاهڻ واري شوشي سان آهي. جنهن جي آڙ وٺي، سنڌ ۽ سڄي سنڌي قوم کي چئني طرفن کان قسمين قسمين ٺوڪن ۽ الزام تراشين جو نشانو بڻايو پيو وڃي.

ان کان اڳ جو انهيءَ نئين سازش پويان لڪل مڪروه مقصدن جو جائزو وٺجي، مناسب ٿيندو تہ انهيءَ واقعي کي باريڪبينيءَ سان ڏسجي. هٿ ٺوڪي 'قومي پريس' جي اطلاعن مطابق سکر جي هوائي اڏي تي سائين جي- ايم - سيد جي استقبال وقت جيئي سنڌ جي ڪارڪنن پاڪستان جي جهنڊي کي لاهي ان جاءِ تي سنڌوديش جو جهنڊو چاڙهيو ۽ پاڪستان جي جهنڊي کي باھ ڏئي ڇڏي. نہ فقط ايترو پر اسان جي قومي پريس اهي پڻ اطلاع شايع ڪيا، تہ سائين جي- ايم - سيد کي ڪيترين ٽوپن جي

سلامي ڏني وئي. اها خبر شايع ڪندڙ اخبارن بهرحال اهو اطلاع نه ڏنو ته جيئي سنڌ جي ڪارڪنن کي اهي توپون جنرل اسلم بيگ ڏنيون يا ٻئي ڪنهن جنرل ڏنيون. ان مان ئي سموري پروپئگنڊا جو ڪوڙ پڌرو ٿي پوي ٿو. حد ته اها آهي ته اها خبر شايع ڪندڙ اخبار، اڄ ڏينهن تائين ان خبر جي ترديد ڪرڻ به مناسب نه سمجهي آهي. انتهائي شرمناڪ ڳالهه اها آهي ته قومي اسيمبليءَ جي ڪجهه ميمبرن ان خبر کي بنياد بنائي، ان ڳالهه جي مذمت ڪئي ته سڪر جي هوائي اڏي تي سائين جي- ايم- سيد کي توپن جي سلامي ڏني وئي. جنهن اسيمبليءَ جا ميمبر اهڙي ڳالهه ڪري سگهن ٿا، انهن جي اهليت ۽ قابليت بابت وڌيڪ ڇا چئي سگهجي ٿو؟ ڇا سنڌ خلاف بغض جو پارو ان حد تائين چڙهي ويو آهي، جو عقل ۽ شرافت پنهنجيون اکيون ڪڏائي ڇڏيون آهن؟ ۽ هاڻ سنڌ کي گونگن، ٻوڙن ۽ انڌن اسيمبلي ميمبرن آڏو پنهنجو ڪيس پيش ڪرڻو پوندو؟

اخبارن ۾ اها خبر ڇا آئي، جڻ ماکي جي ماناري کي ڪنهن ڇيڙي ڇڏيو، ۽ هر ڏيڏگر اٿيو تيرن ۽ ترارن سان ليس ٿي، سنڌ تي وار ڪرڻ لاءِ حرڪت ۾ اچي ويو. سڀ کان وڏا ٻُل ۽ ٽپ 'مهاجرن' جو 'چڱو مڙس'، الطاف حسين ڏيندو نظر آيو. ۽ 'جهنڊو ساڙيندڙن ۽ لاهيندڙن جي آڙ ۾ سنڌي قوم خلاف جهاد جو اعلان ڪندي، سنڌ دشمن شاونزم ۾ ايترو اڳيان نڪري ويو، جو مطالبو ڪيائين ته جن اهو ڪم ڪيو، تن کي اتي جو اتي گوليون هڻي ماريو ڇو نه ويو. ان الزام جي آڙ وٺي الطاف حيسن ڪراچيءَ ۾ ڪفن پوش ڪارڪنن جي هڪ جلوس کي هڪ کلئي ميدان تي خطاب ڪيو. ان ڳالهه تي اسين ٻئي ڪنهن وقت راءِ زني ڪنداسين، ته ڪفن پوش جٿن واري الطاف حيسن جي اها ڌمڪي ڪنهن کي ۽ سياست کي ڪهڙي انتها ڏانهن وٺي وڃڻ چاهي ٿي؟ سنڌ جي خلاف پيدا ڪيل ان لڙ ۾ جماعت اسلامي جي پروفيسر غفور کي به موقعو مليو ۽ پنهنجا ڪارڪن وٺي اچي ريگل چوڪ ڪراچيءَ وٽ مظاهرو ڪيائين. جي يو پي هڪ وڏي عرصي جي گمناميءَ کان پوءِ ڪراچي ۽ حيدرآباد جي رستن تي نظر آئي. پنجاب سان تعلق رکندڙ آءِ-جي-آءِ وارن اسان جي 'مهربانن' جي بيگهي مچي وئي آئي ۽ هنن سڪر جي هوائي اڏي تي پاڪستان جو جهنڊو لاهڻ ۽ سائين جي- ايم- سيد طرفان نئين نئين ۽ وڌيڪ زوردار انداز ۾ سنڌ کي آزاد ڪرائي، سنڌوديش بنائڻ جي پربور مهم شروع ڪرڻ واري اعلان جو بهانو بنائي، نه فقط سنڌي قوم تي آفت نازل ڪرڻ، پر تازو ملڪ ۾ بحال ٿيل انڌي منڌي جمهوريت کي ٽڪرا ٽڪرا ڪري، فوجي آمريت مڙهڻ جو هڪ 'مضبوط ڪيس' تيار ڪيو. ۽ پي پي حڪومت تي هر طرف کان اهو دٻاءُ پوڻ لڳو، ته فوري طور سائين جي- ايم- سيد کي گرفتار ڪيو وڃي، نه ته ائين سمجهيو ويندو ته اهو سڀ ڪجهه پي پي پئي ڪرائي. اهڙيءَ طرح هڪ ماحول تيار ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي وئي، ته جيڪڏهن پي پي حڪومت ائين نه ڪري ته پوءِ پي پي حڪومت ۽ جمهوريت کي ئي ختم ڪيو وڃي. پي پي حڪومت لاءِ هڪ

> قومي پريس اهي پڻ
> اطلاع شايع ڪيا. ته
> سائين جي- ايم- سيد
> کي ڪيترين توپن جي
> سلامي ڏني وئي.

اهڙي صورتحال پيدا ڪئي وئي، جو هن لاءِ هڪ طرف باهه هئي ته ٻئي طرف پاڻي هو. جيڪڏهن ڪو سخت قدم نه ٿي کڻي، ته خود پي پي حڪومت تي ڇنڊا ٿا پون. ۽ ان جي آڙ وٺي ڪو طالع آزما سموري جمهوري عمل کي 'ڪڪ آئوٽ' ڪري سگهي ٿو. جيڪڏهن دٻاءُ ۾ اچي سائين جي- ايم- سيد کي گرفتار ٿي ڪري، ته ڪيترن سياسي يتيمن، سياسي مهم جوئن، دشمنن ۽ جمهوريت دشمنن جي آرزو پوري ٿي ٿئي، ۽ سڀ کان وڏو خطرو اهو ته سنڌ ۾ اندر جي صورتحال تمام خراب پيدا ٿي سگهي ٿي.

جڏهن وزير اعظم بينظير ڀٽو بنگلاديش جو دورو ختم ڪري واپس پاڪستان پهتي، ته اسلام اباد جي هوائي اڏي تي ٿيل اخباري ڪانفرنس ۾، اخباري نمائندن هر طرف کان سکرواري واقعي ۽ بهارين جي مسئلي بابت مٿس سوالن جي بارش ڪئي. پر وزيراعظم چڱو خاصو هوم ورڪ ڪري آئي هئي. هن انهن مسئلن کي انتهائي سمجهداري ۽ ڊپلوميسيءَ سان هٿنڊل ڪيو. ۽ ڪوبه انتها پسندي وارو قدم کڻڻ وارو اعلان ڪرڻ کان پرهيز ڪيو. ساڳئي ڏينهن قومي اسيمبلي ۽ سينيٽ ۾ آءِ- جي- آءِ جي ميمبرن حڪومت تي دٻاءُ وڌائي ڇڏيو، ته فوري طور ڪو انتهائي قدم کنيو وڃي، نه ته پاڪستان ٽڪر ٽڪر ٿي پوندو. هڪ طرف آءِ-جي-آءِ جا ميمبر حڪومت تي دٻاءُ وڌائيندا ويا، ته ٻئي طرف سائين جي- ايم- سيد سندس اپر سنڌ جي دوري ۾ تقريرن دوران سنڌوديش ناهڻ وارو اعلان ڪرڻ واري ڌم لڳايو آيو. انهيءَ صورتحال تي ٻئي ڏينهن وفاقي وزارت جو اجلاس ٿيو، جنهن ۾ وزير اعظم اعلان ڪيو ته جهنڊو لاهڻ وارن کي نه بخشيو ويندو. پر وري به تڙ تڪڙ ۾ حڪومت انتهائي قدم کڻڻ جو اهڙو فيصلو نه ڪيو، جنهن لاءِ آءِ- جي- آءِ دٻاءُ وجهي رهي هئي، ۽ سنڌ جا ڪجهه مهربان ۽ سنڌ جا 'دوست نما دشمن' ان سلسلي ۾ آسون ۽ اميدون لڳيو ويٺا هئا. ان ڳالهه جي معتانه ڪرڻ ناانصافي ٿيندي ته، ان سموري مسئلي تي قومي اسيمبليءَ ۾ پي پي ميمبرن انتهائي دانشمندانه ۽ سمجهداري وارو رويو اختيار ڪيو. حالانڪ ان کان اڳ پي پي ميمبرن جي روش مان ان ڳالهه جي توقع ڪنهن کي به نه هئي. پر هن ڀيري پي پي ميمبرن جن ۾ نه فقط سنڌ، پر پنجاب سان تعلق رکندڙ ملڪ عارف اعوان ۽ سنڌ سان تعلق رکندڙ قومي اسيمبلي جا ميمبر پڻ هئا، تن پنهنجو پاڻ ملهايو. پهرين ڏينهن پنجاب سان تعلق رکندڙ حاڪم علي زرداري تقريرون ڪري آءِ- جي- آءِ جي ميمبرن کي منهن ٽوڙ جواب ڏنو، ۽ ٻئي ڏينهن پنجاب مان پي پي جي هڪ خاتون ميمبر ۽ سنڌ مان مخدوم خليق الزمان ۽ مملڪتي وزير سيد ظفرعلي شاهه ۽ بيگم اين ڊي خان پنهنجن تقريرن ۾ سنڌي قوم جو دفاع ڪيو ۽ آءِ- جي- آءِ کي ڏوهاري قرار ڏنو. ماڻهن

Gul Hayat Institute

ڪي اميد هئي تہ سيد قربان علي شاهہ پنهنجو پاڻ خوب نڀائيندو، ڇو تہ هڪ تہ هو عملي طور پي پي جي ڊسيپلين ڪان پاڻ ڪي ڪافي حد تائين آزاد ڪرائي چڪو آهي، ۽ ٻيو تہ بقول سندس، هن جا پي پي حڪومت سان اختلاف، سنڌ بابت پي پي جي پاليسي جي ڪري آهن. ان ڪري اميد هئي تہ قربان علي شاهہ سنڌ خلاف ٿيندڙ يلغار جو مضبوطيءَ سان مقابلو ڪندو. پر شاهہ صاحب خبر نہ آهي ڇو ان مسئلي تي مڇ ٻہ ڪانہ ڇنڊي. سينيٽ ۾ حسب معمول اعجاز جتوئي سنڌ جو محاذ سنڀاليو. پر هن ٻيري ٻيا سنڌي سينيٽر، خاص طور ميرهزارخان بجارائي خبر نہ آهي ڇو خاموش رهيو.

انهيءَ دوران سنڌ ۾ جيئي سنڌ جي ترجمان طرفان عرفان مهديءَ جو بيان شايع ٿيو، جنهن مطابق هن جهنڊي لاهڻ واري واقعي ۾ جيئي سنڌ جي ڪارڪنن جي ملوث هئڻ جي ترديد ڪئي. اهڙيءَ طرح هن جيئي سنڌ پاران ان سموري واقعي کي Disown ڪيو ۽ الزام لڳايو تہ جهنڊو پيپلزپارٽيءَ جي ڪارڪنن لاٿو آهي. هوڏانهن آءِ - جي - آءِ وارا بہ هاڻ سڌو سنئون الزام پي پي تي هڻڻ لڳا تہ ان واقعي ۾ پي پي جي ڪارڪنن جو هٿ آهي. اهڙيءَ طرح آءِ - جي - آءِ ۽ جيئي سنڌ جي موقف ۾ اهو پهلو ساڳيو جهلڪڻ لڳو. آءِ - جي - آءِ جي ان دٻاءَ ۾ جيئن پوءِ تيئن تيزي ايندي وئي، ڇاڪاڻ تہ ٥ - آڪٽوبر ويجهي اچڻ لڳي. جهن ڏينهن لاهور ۾ پي پي جو عام جلسو هو، جنهن کي ٻين سان گڏ سيد قائم علي شاهہ ۽ آفتاب احمد خان شير پاؤ کي خطاب ڪرڻو هو. هاڻ اهي انومان ٿيڻ لڳا يا تہ پي پي اهو جلسو ملتوي ڪندي يا پي پي ان جلسي ڪان اڳ ئي ٿي سگهي ٿو تہ ڪو انتهائي قدم کڻي. پر ان ڳالهہ تي سيني کي حيرت ٿي، تہ نہ فقط پي پي پنهنجي 'محتاط' پاليسي برقرار رکي ۽ ڪو انتها پسنديءَ وارو قدم نہ کنيو، پر نہ فقط جلسو ڪيو، ۽ ڌوم ڌام سان ڪيو، پر جلسي ۾ ڪيل تقريرن دوران ڪو دفاعي رويو اختيار ڪرڻ بدران، ٻہ قدم اڳتي وڌي، ان سموري واقعي جو زميدار آءِ - جي - آءِ، جنرل ضيا واري دور ۾ پنجاب جي موجوده حڪومت جي شاونزم واري روئي کي

قرار ڏنو، ۽ اعلان ڪيو ويو تہ ان معاملي کي سياسي طريقن سان هٿنڊل ڪيو ويندو پيپلز پارٽي جي حڪومت جي پاليسيءَ ۾ اها هڪ مثبت تبديلي آئي آهي. هن ڪان اڳ سموري قومي پريس ۽ مڙني 'اصل تي وڌي' نظريہ پاڪستان جي چئمپين تعليم واري وفاقي وزير سيد غلام مصطفيٰ شاهہ خلاف پروپئگنڊا جو هڪ طوفان ڪڙو ڪري، حڪومت تي اهو دٻاءُ وڌو تہ شاهہ صاحب کي وفاقي وزارت مان ڪڍيو وڃي. پر بينظير ڀٽو ان دٻاءُ کي ذرو بہ وزن نہ ڏنو. ان ڪان پوءِ، هينئر جهنڊو لاهڻ واري واقعي کي بهانو بنائي، پي پي حڪومت تي ڀرپور دٻاءُ وڌو ويو، تہ سائين جي - ايم - سيد کي گرفتار ڪيو وڃي. ان دٻاءَ ۾ وزن پيدا ڪرڻ جي سلسلي ۾، خود سائين جي - ايم - سيد بہ پنهنجي پاران ڪا ڪسر نہ ڇڏي. ۽ پي پي حڪومت آخرڪار ان ناٽڪي دٻاءُ آڏو جهڪي

> سنڌ مان مخدوم خليق الزمان
> ۽ مملڪتي وزير سيد ظفرعلي
> شاهہ ۽ بيگم اين جي مان
> پنهنجن تقريرن ۾
> سنڌي قوم جو
> دفاع ڪيو

۽ اها هڪ اهڙي غلطي ۽ بدنصيبي آهي، جنهن جي قيمت نہ فقط پي پي حڪومت، پر شايد خود سڄي سنڌ کي ادا ڪرڻي پوي. بهرحال، اهڙي ڪنهن خراب ۽ هاڃيڪار صورتحال ڪان بچڻ جي ذميداري جتي پي پي حڪومت تي عائد ٿئي ٿي، اتي ان جوابداري ڪان خود سائين جي - ايم - سيد بہ بچي نہ ٿي سگهيو.

هاڻي اچو تہ ڏسون تہ جهنڊي لاهڻ واري واقعي بابت آءِ - جي - آءِ توڙي ايم - ڪيو - ايم طرفان ظاهر ڪيل انتهائي نوعيت واري ردعمل جو ڪهڙو ۽ ڪيترو جواز آهي. ان ڳالهہ جو پڻ جائزو وٺڻو ضرور ٿي پيو آهي، تہ سنڌو ديش واري نعري کي عملي طور نظرياتي

طور معطل رکڻ ڪان پوءِ، اوچتوئي اوچتو سائين جي - ايم - سيد طرفان سنڌو ديش واري ڀرپور مهم شروع ڪرڻ جو ڪهڙو جواز آهي؟

اول تہ تازه ترين اخباري رپورٽن جي روشنيءَ ۾ جهنڊو لاهڻ وارو واقعو جنهن تي 'قومي پريس' توڙي ڪن مخصوص لابين آسمان مٿي تي کڻي ڏنو، سو خود متنازعہ بنجي پيو آهي. چيو ويو آهي تہ پاڪستان جي جهنڊي کي ساڙيو ويو هو. پر بعد جي اطلاعن مان پتو ٿو پوي تہ ان ڳالهہ جو ڪو بہ ثبوت نہ آهي تہ، ڪو ڪنهن جهنڊي کي ساڙيو هو. البت، اهي اطلاع آهن تہ پاڪستان جي جهنڊي کي لاهي، ان جي جاءِ تي جيئي سنڌ جو جهنڊو چاڙهيو ويو. ان ڪان سواءِ جيئي سنڌ وارن ان ڳالهہ جي ترديد ڪئي، تہ ڪو ان واقعي ۾ جيئي سنڌ جي ڪارڪنن جو هٿ آهي، هنن الزام هنيو آهي تہ اهو ڪم پي پي جي ڪارڪنن ڪيو آهي، تہ جيئي سنڌ وارن کي بدنام ڪري سگهجي. خود آءِ - جي - آءِ جي چڱي مڙس جناب غلام مصطفي جتوئي پڻ، جيئي سنڌ جي ان الزام جي تائيد ڪئي آهي، تہ اهو ڪم پي پي جي ڪارڪنن ڪيو آهي. قومي اسيمبلي جي ميمبر جناب مخدوم خليق الزمان خيال ڏيکاريو آهي، تہ ٿي سگهي ٿو تہ جهنڊي لاهڻ واري سموري ڪارستاني آءِ - جي - آءِ وارن جي هجي، تہ جيئن هڪ ڌڪ سان ٻہ شڪار ڪري سگهجن. يعني تہ نہ فقط جيئي سنڌ ۽ سڄي سنڌي قوم کي ٻوهي ۾ وجهڻ جو جواز ملي سگهي، بلڪ ٻئي طرف حڪومت کي اثرائتي نموني ڪارنر ڪري، ڪيس هڪ مشڪل صورتحال ۾ ڦاسائي سگهجي، انهن رپورٽن مان ڪهڙي رپورٽ درست اهي، سو تہ فقط ڪنهن غير جانبدارانہ تحقيقات ڪان پوءِ ئي ثابت ٿي سگهي ٿو. بهرحال، في الحال اها ڳالهہ ثابت ٿي، تہ اها ڳالهہ متنازعہ آهي تہ ان واقعي ۾ ڪهڙي ڌر جو هٿ آهي.

جيڪڏهن اهو ثابت بہ ٿي وڃي تہ اهو ڪم جيئي سنڌ وارن ڪيو هو، تہ بہ ان تي هن مرحلي تي آءِ - جي - آءِ جي ايڏي هاءِ گهوڙا سمجهہ ۾ اچڻ ڪان مٿي آهي. ڇو تہ جيئي سنڌ تي اهي الزام ڦهريون ڦيرو ڪونہ لڳا آهن. خاص طور تي جنرل ضيا جي مارشل لا واري عرصي

Gul Hayat Institute

۾ جيئي سنڌ تي اهڙا الزام ڪئين ڀيرا عائد ڪيا ويا. ياد رهي ته هڪ ڀيري ساڳي 'قومي پريس' ۾ اهي رپورٽون شايع ٿيون هيون، ته ان دور ۾ ۱۴، آگسٽ تي جيئي سنڌ وارن حيدرآباد ڪان جامشورو ويندڙ هڪ سوزڪي تان، زوريءَ پاڪستان جو جهنڊو لاهي ڦٽو ڪيو هو. ساڳي دؤر ۾ سن ۾ سائين جي- ايم - سيد جي سالگرهه جي موقعي تي سنڌو ديش جو قومي گيت وڄائڻ بابت پڻ رپورٽون شايع ٿيون هيون. ان وقت آءِ- جي- آءِ وارن اها هاءِ گهوڙا ڇو نه ڪئي، فقط ان ڪري ته ان وقت جنرل ضياءِ سائينءَ ۾ چڱي عليڪ سليڪ هئي ۽ خوشگوار ناتا هئا.

انهن مبينه واقعن تي اُن وقت جي صوبائي حڪومت خلاف اهي الزام چونه لڳايا ويا، جيڪي هن وقت جمهوري طور چونڊيل حڪومت خلاف مسلسل ۽ مڪمل منصوبه بندي تحت لڳايا پيا وڃن.

جيستائين ايم - ڪيو - ايم جو تعلق آهي ته اڄ الطاف حسين اعلان ٿو ڪري ته جيڪڏهن هڪ به مهاجر زنده هوندو ته سنڌو ديش بڻجڻ نه ڏيندو. پر ڪجهه ڏينهن پهرين جي ڳالهه آهي، جڏهن خود الطاف حسين حيدر منزل ۾ سائين جي قدم بوسي ڪئي، ۽ سندس هٿ ڌوئاريا هئا. ڇا سائين ان وقت سنڌو ديش جو نعرو نه هڻي رهيو هو؟ ان وقت مهاجرن جي چڱي مڙس جون ڇو وايون بتال ٿي ويون هيون. ان ڳالهه جي قطع نظر، پاڪستان جي جهنڊي ۽ خود قائد اعظم جي تصوير سان ايم - ڪيو - ايم ۽ اصلي پاڪستانين جي ان اولاد جيڪي پهه ڪيا، سي ڇا دنيا کان ڳجها آهن؟ ڇا دنيا کان اها ڳالهه وسري وئي آهي ته حيدرآباد ورلڊ ڪپ رانڊ دوران نياز اسٽيڊيم ۾ هزارين ماڻهن جي موجودگيءَ ۾، پاڪستان جو جهنڊو لاهي ان جي جاءِ تي ايم - ڪيو - ايم جو جهنڊو چاڙهيو ويو، ۽ اهو نظارو پاڪستان جي سڄي قوم ٽي ويءَ تي پڻ ڏٺو. اهڙيءَ طرح ڪجهه وقت اڳ قائد اعظم جي مزار تي لڳل پاڪستاني جهنڊي سان، پڻ ساڳيو حشر نه ڪيو ويو؟ ڇا اها حقيقت نه آهي ته مڪاني ادارن جي چونڊن کان پوءِ ۽ ان کان اڳ، حيدرآباد ميونسپل ڪارپوريشن

> خود الطاف حسين
> حيدر منزل ۾ سائين جي
> قدم بوسي ڪئي، ۽ سندس
> هٿ ڌوئاريا هئا.

جي عمارت تي پاڪستان جي جهنڊي بدران ايم - ڪيو - ايم جو جهنڊو ڏنو ويو. ٻيو هي ته تازو واقعو آهي ته ڪراچي جي مڙني ميونسپل آفيسن مان قائداعظم جون تصويرون لاهي، الطاف حسين جون تصويرون لڳايون ويون آهن. ظاهر آهي اهو فيصلو خود الطاف حسين جي هدايتن کان پوءِ ڪيو ويو هوندو. اهي سڀ ڏوهه ڪرڻ کان پوءِ، ڪهڙو جواز آهي ته پاڪستان جي جهنڊي جي بيحرمتي ڪرڻ جا الزام ٻين تي مڙهيا وڃن ۽ ٻين کي ڌمڪيون ڏنيون وڃن.

انتهائي افسوس ۽ معذرت سان چوڻو ٿو پوي ته ان سموري صورتحال ۾ سائين جي- ايم - سيد جو رويو عجيب نظر اچي ٿو. اڃا ڪجهه ڏينهن پهرين ئي جي ته ڳالهه آهي، ته سائين اعلان ڪيو ته هن هندوستان ۽ روس جي حڪومت جي رويي کان مايوس ٿي، ڪجهه وقت لاءِ سنڌو ديش واري نعري کي معطل ڪري ڇڏيو آهي ۽ هو ان ڳالهه تي راضي ٿيو ته پلي ايس - اين - اي جي پليٽ فارم تان وفاقي نظام اندر رهي سنڌ جا مسئلا حل ڪيا وڃن. فقط چند ڏينهن پهرين ئي ته پاڻ ايس - اين - اي جي نئين بادي وجود ۾ آندائين ته پوءِ هڪدم ڇو سائين اهڙو اعلان ڪيو.

هتي اها ڳالهه واضع ڪرڻ مناسب ٿيندي ته ٿي سگهي ٿو ڪن سڄڻن کي اها ڳالهه ناگوار لڳي ته سائينءَ تي نڪته چيني ڇو ٿي ڪئي وڃي. آءُ

> حيدرآباد ميونسپل ڪارپوريشن
> جي عمارت تي پاڪستان جي جهنڊي
> بدران ايم - ڪيو - ايم جو جهنڊو
> چاڙهيو ويو.

ها ڳالهه رڪارڊ تي آڻڻ ۾ ڪو به عار محسوس ڪونه ٿو ڪريان، ته آءُ سائين جو تمام گهڻو احترام ڪريان ٿو. سائين آهي به قابل احترام شخصيت. سائين سنڌي قوم ۾ جاڳرتا آڻڻ جي سلسلي ۾ جيڪا جاکوڙ ڪئي آهي، سا هڪ تاريخي اٽل حقيقت آهي. پر ڇا سائين غلطي نه ٿو ڪري سگهي، ڇا سائين غلطين کان پاڪ آهي؟ آءُ ان ڳالهه سان اتفاق نه ٿو ڪري سگهان. سائين انسان آهي. سائين سياستدان آهي. سائين کان غلطيون ٿي سگهن ٿيون. سائين کان غلطيون ٿيون آهن. سائين سنڌ کان وڌيڪ مهان نه آهي. اسين سائين يا ٻئي ڪنهن به فرد جي سرگرمين کي، سنڌ جي مفادن واري ڪسوٽي تي رکي پرکينداسين ۽ پوءِ پنهنجي راءِ ظاهر ڪنداسين. ان سلسلي ۾ ڪنهن هڪ فرد طرفان ظاهر ٿيندڙ راءِ درست به ٿي سگهي ٿي ۽ غلط به ٿي سگهي ٿي. تنهنڪري اهڙي ڪابه راءِ ظاهر ڪرڻ تي ڪابه پابندي نه هئڻ گهرجي، ۽ نه ان کي قبول ڪيو ويندو. سنڌ کي ڪافي نقصان پهچي چڪو آهي. پاڻي مٿي کان مٿي چڙهي چڪو آهي. جيڪڏهن اڃا به اسان منافقت ۽ گيڊيپڻي جو مظاهرو ڪيو ۽ ڪنهن کان ڊڄي يا ڪنهنجي ڳالهه رکڻ لاءِ، دل جي ڳالهه ٻاهر نه ڪڍي، ته پوءِ شايد ڪجهه به نه بچي. تنهنڪري اچو ته سڀ پنهنجا سڀ جا سڀ، سچ ڪڍي ٻاهر رکون، ۽ اهو سنڌي قوم تي ڇڏيون، ته اها فيصلو صادر ڪري ته ڪهڙو سچ صحيح آهي ۽ ڪهڙو سچ غلط آهي.

هئڻ ته ائين گهرجي ته سائين جي سموري سياسي ڪردار جو تفصيل سان ۽ غيرجانبداريءَ سان جائزو ورتو وڃي. سندس دانائيءَ وارن فيصلن توڙي غلطين جي بيلنس شيٽ ٺاهي، سنڌي قوم اڳيان رکي وڃي. شايد ڪيترا ان ڪم ۾ رڌل پڻ آهن ۽ شايد تمام جلد ان سلسلي ۾ عملي ثبوت به اڳيان اچن. في الحال اسين احترام سان فقط چند نقطن تائين اڪتفا ڪنداسين.

ڇا اهو درست نه آهي ته سائين نئين سٺين سنڌو ديش بنائڻ واري مهم فقط تازو آيل جمهوريت ۽ پي پي حڪومت کي ختم ڪرڻ يا گهٽ ۾ گهٽ ان کي ڪمزور ڪرڻ لاءِ شروع ڪئي آهي، ته جيئن اها مضبوط ٿي، آءِ-

جي - آءِ سان ان جي شرطن تي ناهه ڪري. ان ڳالهه جي نشاندهي خود سائين پنهنجن بيانن ۽ مختلف اخباري رپورٽن ذريعي پڻ ڪئي آهي. مثال طور، ائين چوڻ ته آءُ بينظير جي حڪومت کي ختم ڪري دم پٽيندس. اهي اطلاع ته ايس - اين - اي جي هيٺين واري اجلاس ۾، سائين طرفان اهو اعلان ڪرڻ تي ته هو آءِ - جي - آءِ ۽ نوازشريف جي حمايت سان، پي پي حڪومت خلاف تحريڪ هلائي، ان جو انت آڻيندو. جنهن تي سنڌ دوست انقلابي پارٽيءَ جي ادريس چانڊيي احتجاج ڪيو، جنهن تي هن کي ٽنگاٽولي ڪري اجلاس کان ٻاهر ڪڍڻ جو حڪم صادر ڪيو ويو. ان کان پوءِ اجلاس ۾ ڊي - ايس - اين جي نمائيندن پڻ سائين جي ان پاليسي خلاف زوردار تقرير ڪئي. بعد ۾ سنڌ ساگر پارٽيءَ انهن ڳالهين ڪري ايس - اين - اي کان الڳ ٿيڻ جو اعلان ڪري ڇڏيو. ان کان اڳ جا اطلاع آهن ته جيئي سنڌ جي ڊاڪٽر حميده کوڙو به پيرا نوازشريف سان ملاقات ڪري چڪي آهي، ظاهر آهي ته اهي ملاقاتون سائينءَ جي اجازت جي بغير نه ٿيون هونديون.

اول ته جمهوريت ۽ جمهوري طور چونڊيل حڪومت کي سازشن ۽ سنڌ دشمن ٽولن جي مدد سان زوري ختم ڪرڻ، نه فقط سنڌ لاءِ هاڃيڪار آهي پر ان جو ڪو سياسي ۽ اخلاقي جواز به ڪونه ٿو نظر اچي. پر ان سڄي مهم جي ڪري، سنڌ کي ڪي اجا به وڏا نقصان پهچي سگهن ٿا. مثال طور جمهوريت ختم ڪرڻ سان ضيا وانگر ڪا نئين فوجي آمريت اچي سگهي ٿي. جيڪڏهن، خدانه خواسته، ائين ٿيو ته شايد سنڌ قطعي طور نه بچي سگهي. چو ته سنڌ خلاف

سنڌ جي گورنر جنرل رحيم الدين، ڪجهه اعلي عملدارن کي اها ذميداري ڏني ته سنڌ صوبي کي ٻن ڌار صوبن ۾ ورهائڻ جي رٿا تيار ڪئي وڃي

اهي سڀ منصوبا، جيڪي اڃا اڌ ۾ هئا، جنرل ضيا جي ختم ٿيڻ ڪري اڌورا ئي رهجي ويا. پر جيڪڏهن وري ڪا نئين فوجي آمريت آئي ته انهن سنڌ دشمن منصوبن کي مڪمل ڪري سنڌ جا ٽڪرا ٽڪرا ڪري سگهجن ٿا. مثال طور منهنجي اطلاع مطابق جنرل ضيا جي آخري ڏينهن ۾، ان وقت جي سنڌ جي گورنر جنرل رحيم الدين، ڪجهه اعلي عملدارن کي اها ذميداري ڏني ته سنڌ صوبي کي ٻن ڌار صوبن ۾ ورهائڻ جي رٿا تيار ڪئي وڃي، اهو ڪم ڪرڻ لاءِ مهاجر بيوروڪريٽ، سيدسردار احمد کي ڪراچي واري ڪمشنريءَ تان هٽائي، سنڌ روينيو بورڊ جو سينئر ميمبر مقرر ڪيو ويو. اطلاع مطابق اها رٿا اڃا مڪمل نه ٿي هئي ته جنرل ضيا حادثي ۾ مري ويو ۽ چونڊون ٿيون، ۽ نئين حڪومت وجود ۾ آئي. ان کان سواءِ سائين طرفان ذوري پي پي حڪومت کي لاهڻ لاءِ محاذ آرائي شروع ڪرڻ جي ڌمڪي ۽ ڏنل الٽي ميٽم تي جيڪڏهن عمل ڪيو ويو ته ڇا جيئي سنڌ ۽ پي پي ڪارڪنن درميان وڏي پيماني تي ٽڪراءُ ممڪن نه آهي؟ جيڪڏهن ائين ٿيو ته

ڇا اسين سنڌي ان (گهرو جنگ) ۾ مبتلا نه ٿي وينداسين، ۽ هڪ ٻئي جي رت مان هٿ نه رڱينداسين.

ان کان سواءِ سائين سنڌ کي آزاد ڪرائڻ جو جيڪو اعلان ڪيو آهي، ڇا ان نعري ۽ مهم جو جواز پيش ڪري سگهندو، سواءِ ان جي ته 'ٻين' کي جواز ڏنو وڃي ته سنڌ تي چڙهائي ڪري فوجي ايڪشن ڪيو وڃي. جيڪڏهن سائينءَ جي ان ڳالهه سان اصولي اتفاق به ڪجي، ته به ڇا ان لاءِ سنڌي قوم تيار آهي؟ ۽ اهو وقت اچي ويو آهي؟

ان کان سواءِ، سائين جي ان حڪمت عملي سان پڻ اتفاق ٿو ڪري سگهجي، جنهن مطابق پاڻ سنڌي قوم جي مد مقابل، مڙني قوتن کي چئلينج ڪري، هڪ ئي وقت ميدان جنگ ۾ آڻي جنگ جوٽڻ ٿو چاهي. ڇا اها ڳالهه سنڌ جي مفاد وٽان آهي؟ سنڌ جي مفادن جي تقاضا اها آهي، ته دشمن کي الڳ ٿلڳ ڪجي ۽ پنهنجا اتحادي وڌائجن. پر سائينءَ جي حڪمت عمليءَ جو نتيجو اهوئي نڪرندو نظر اچي ٿو، ته پاڻ کي الڳ ٿلڳ ڪري سنڌي قوم کي يڪي سر مڙني جي موچڙن جي منهن ۾ ڏجي.

حب الوطني جي تقاضا آهي ته سائين پنهنجي انتها پسندي واري سياست تي نظر ثاني ڪري، في الحال جمهوريت کي مستحڪم ڪرڻ جي ضرورت محسوس ڪري ۽ جمهوري نظام ۾ رهي، سنڌي قوم جون صفون درست ڪري ۽ پي پي حڪومت تي دٻاءُ وجهڻ وارو ڪم جاري رکي ته جيئن اها ٻين ڌرين جي دٻاءُ ۾ اچي سنڌ جي مفادن کي نقصان نه پهچائي ويهي.

(جي-اين - مغل صحافي)

Gul Hayat Institute

جڏهن قوم قبيلن ۾ ورهائجڻ شروع ٿيندي آهي تڏهن اهڙي ڏينهن جو به خطرو هوندو آهي، جڏهن صرف هڪ ماڻهو بچندو ۽ جيڪو پاڻ تي حڪومت ڪري رهيو هوندو.

- خليل جبران

امڙ روئجان نه، پر منهنجي لاءِ دعا ڪجان ته جيئن آءٌ هڪ سورمي جيان سوڀاري ٿي تو وٽ موٽي اچان، يا هڪ سورمي (Heroine) وانگر بهادريءَ سان وطن تي گهورجي وڃان.

-زويا اناطوليا

گولي، گوليءَ کي جنم ڏيندي آهي. انڪري جيڪڏهن اوهان اسان تي گوليون هلائيندؤ ته گلن جا هار اسان به توهان کي ڪونه پارائينداسون.

- ميرشبير محمد مري

سنڌ جي سياسي معاملن ۽ خزاني جي وزير

ڊاڪٽر اسماعيل ابڙي سان ڳالهه ٻولهه

طارق اشرف

سوال: پي-پي ۽ ايم-ڪيو-ايم معاهدي لاءِ چيو ويو ته انهيءَ سان امن ٿيندو. پر سنڌي ماڻهو مارجن پيا، هنن کان گهر گهاٽ ڇڏايا پيا وڃن. ڇا پي-پيءَ کي سنڌي ماڻهن کان ٻيهر ووٽ وٺڻا ڪونهن.

اڊيجو: اِها حقيقت آهي. اِهو معاهدو جنهن جزبي سان ڪيو ويو هو. انهيءَ ۾ گهربل تعاون گهٽ رهيو. ائين ڪونهي ته هنن بلڪل تعاون ڪونه ڪيو. پر جيڪي ايم - ڪيو - ايم جي خلاف پارٽيون آهن، يا آءِ-جي-آءِ آهي، اهي چاهين ٿيون ته سنڌ ۾ اهڙا واقعاتين. بهرحال ايم-ڪيو-ايم کي موثر رول ادا ڪرڻ گهرجي، جيڪو هوءَ ادا نه ڪري سگهي آهي. سنڌي ماڻهو جيڪي قتل پيا ٿين، حڪومت انهيءَ لاءِ جيڪي سخت انتظامي قدم کڻي ٿي، انهيءَ ۾ هي گهٽ مداخلت ڪن ٿا. باقي سنڌي ماڻهن وٽ وڃڻ جي ڳالهه، سو هنن ئي اسانکي هتي پهچايو آهي. وري به اسانکي هنن وٽ ئي وڃڻو آهي.

سوال: ڇا اِها حقيقت ڪانهي ته مرڪز ۾ پي-پيءَ جي حڪومت ايم-ڪيو-ايم جي چوڏهن ڏوٽين تي بيٺل آهي. انهيءَ ڪري ايم-ڪيو-ايم مسلسل پي-پيءَ کي بليڪ ميل پئي ڪري.

اڊيجو: نه ائين ڪونهي. هنن جي حمايت ضرور آهي. اسان چاهيو ٿي ته جيڪي ماڻهو سنڌ جي شهري علائقن ۾ رهن ٿا، جنڪي سنڌن ماڻهن ووٽ ڏيئي اسيمبلين ۾ موڪليو آهي، اُهي اسان سان گڏ هجن. ١٩٧٧ واري پي-اين-أي جي تحريڪ ۾ هي پي-پيءَ جي خلاف هئا. اسان چاهيو ٿي هنن ۽ سنڌين ۾ تفرقو ختم ٿئي. جيڪي قوم پرست جماعتون آهن، جيڪي دعوا ٿيون ڪن ته اسين سنڌ ۽ سنڌي ماڻهن جي ڳالهه ٿا ڪريون، هنن به ڪافي سال اڳ مهاجر ليڊر محمودالحق عثمانيءَ جي همدردي حاصل ڪئي. الطاف حسين سان به اڳ ۾ هنن ئي رستو وڌايو هو.

سوال: اوهان يا اوهانجي پارٽيءَ جا ليڊر، جيئي سنڌ وارن جي خلاف ته روز بيان ڏيو ٿا. پر ايم-ڪيو-ايم جو الطاف حيسن يا سندس پارٽيءَ جا ليڊر روز سڌي اٿسڌيءَ طرح ڌمڪيون ڏيندا رهن ٿا. انهن تي اوهان خاموش آهيو.

اُڊيجو: ايم-ڪيو-ايم وارن کي ذميواري محسوس ڪرڻ گهرجي. اسان جي توقعات مطابق جيڪڏهن ايم-ڪيو-ايم هلي، ته مان سمجهان ٿو ايم - ڪيو - ايم کي ڌمڪين جي ضرورت به نه پوندي ۽ سنڌ جون

هن وقت ايم ـ ڪيو ـ ايم به تضادن جو شڪار آهي.

Gul Hayat Institute

حالتون بہ سڌري سگھن ٿيون. هن وقت ايم ـ ڪيو ـ ايم بہ تضادن جو شڪار آهي. هڪڙو وقت هو تہ اسين ونيونٽ ٽوڙڻ ۽ جيئي سنڌ جا نعرا هڻندا هئا سين. تڏهن اڙدو اخبارن ۾ الطاف حسين قريشي (اڙدو ڊائجسٽ وارو) لکندو هو اهو جئي سنڌ آهي. هان تاريخ جو انتقام ڏسو، هننجو اولاد جيئي مهاجر جانعرا پيو هڻي. بهرحال اسين بہ خاموش ناهيون، اسين کين ڏوهاري چئون ٿا. ۽ هاڻ اڳ جي پيٽ ۾ سنڌي ماڻهن جا قتل گھٽجي ويا آهن.

سوال: اوهان چيو تہ هاڻ سنڌي ماڻهن جا قتل گھٽجي ويا آهن، پر اوهان ٿورو جائزو وٺو. ايوب جي خلاف تحريڪ هلي، حيدرآباد جي ڪمشنر مسرور جي خلاف تحريڪ هلي. پي-اين-اي جي تحريڪ هلي، سنڌي ٻولي واري تحريڪ هلي. پر ڪڏهن بہ ايترا سنڌي ماڻهو نہ مئا. هيئنر هن سال ۾ ٦-اپريل تي حيدرآباد ۾ سنڌي ماڻهو

مئا، وري ١٨ جولاءِ تي ۽ تازو ١٧ سيپٽمبر تي سنڌي ماڻهو مئا. ٣٠ سيپٽمبر ٨٨ ۾ بہ فقط مهاجر نہ مئا، بلڪ ٤٠ ڪن سنڌي ماريا ويا، ۽ ١ آڪٽوبر تي ڪراچيءَ ۾ سنڌي ماڻهن جو وڏو ڪوس ٿيو. سنڌي عورتن سان زنا ڪيا ويا، هنن جون ڇاتيون ڪپيون ويئون، پوڙها ۽ ننڍڙا ٻار بہ ماريا ويا، اڳ ڪڏهن بہ سنڌي ماڻهن سان ائين ڪنهن نہ ڪيو.

اديجو: جيئن جيئن هٿيار آيا، ۽ انهن کي انڪريج ڪيو ويو. هٿيارن جو انهيءَ ۾ وڏو عمل دخل آهي. انهيءَ کري شروعات ۾ ايترا قتل نہ ٿيندا هئا. سنڌي ٻوليءَ وارو جڏهن بل پيش ٿيو هو، تڏهن سنڌي ماڻهو مئا هئا، ائين جوان تہ رڳو سنڌي ئي مئا هئا. هٿيار وڌيا تہ هٿيار بند دهشت گردي شروع ٿي ويئي، ۽ جڏهن بہ هٿيار بند دهشت گردي شروع ٿيندي آهي تہ انهيءَ ۾ ماڻهن جي مرڻ جو تعداد وڌي ويندو آهي. اوهان فلسطين جو مثال وٺو يا سري لنڪا جو مثال وٺو. لساني تضاد جڏهن وڌي ٿو، تڏهن هٿيارن تي ئي دارومدار آهي، ماڻهن جي مرڻ جو. اسانجي حڪومت اڄ کان اڳ ٨٨ ۾، جنهن منظم طريقي سان سنڌي آبادين تي حملا ٿيا هئا، هاڻ اهڙا ڪونهن. اسان جي حڪومت ڪان پوءِ حيدرآباد ۾، هڪ دفعي فساد ٿيا، تہ اسان ايم ـ ڪيو ـ ايم وارن کي چيو تہ اوهانجو حلقن ۾ اثر آهي انهن کي ڪنٽرول ڪريو، ۽ ڪنٽرول ٿي ويو. ٧٢ ڪلاڪن ۾ ڪرفيو ڪڇي ويو، امن امان ٿي ويو. ٻنهي طرفن کان پريشر آهي. ڪجھ دوست انهيءَ سان اتفاق نہ ڪندا. پر ايم - آر - سي يا جماعت اسلامي وارا رستي هلندي ٻن سنڌين کي گوليون هڻي ڇڏيندا تہ انهيءَ جي موٽ ۾ سنڌي ٻن مهاجرن کي گوليون هڻي ڇڏيندا. اهي چانس آهن. جيڪي سنڌي جماعتون اسان سان ناهن، اهي بہ ائين ڪري سگھن ٿيون. ايم ـ ڪيو ـ ايم جي خلاف جيڪي تنظيمون آهن، اهي بہ ائين ڪري سگھن ٿيون. ڇاڪاڻ تہ گذريل حڪومت ۾ اسلام جي نالي ۾ جيڪا سياست هلي، انهيءَ ۾ رڳو نفرت پکڙي. هاڻ

تاريخ جو انتقام ڏسو،

هننجو اولاد جيئي مهاجر

جانعرا پيو هڻي.

ماحول نفرت واروٿي چڪو آهي.

سوال: ايم ـ ڪيو ـ ايم، پي - پيءَ کي بليڪ ميل پئي ڪري....

اديجو: بليڪ ميل ڪري ڪجھ حاصل ڪيو آهي، سو اهڙو ڪجھ هنن حاصل نہ ڪيو آهي. اسانکي عوام جو مئنڊيٽ حاصل آهي، اسين بليڪ ميل نہ ٿيندا سين. ايم ـ ڪيو ـ ايم نئين پارٽي آهي، هاڻ مئچورٽي آهستي آهستي اچين پئي.

سوال: اوهان پنهنجي پريس ڪانفرنس ۾ چيو هو تہ سکر ايئرپورٽ تان جهنڊو لاٿو ويو هو، ساڙيو ڪونہ ويو هو. پر اڙدو اخبارن جو انهيءَ ڳالھ تي زور آهي تہ جهنڊو ساڙيو ويو هو.

اديجو: مون بلڪل ائين چيو هو. ڇاڪاڻ تہ جيڪا رپورٽ ملي، انهيءَ ۾ جهنڊو ساڙيو نہ بلڪ لاٿو ويو هو. اڙدو اخبارون غلط بيانيءَ کان ڪم وٺي رهيون آهن. اصل حقيقت اِهائي آهي، جيڪا ڳالھ مون ڪئي. مون ائين بہ چيو تہ اِها سڄي ڪوشش آءِ-جي-آءِ جي آهي. سيد ۽ حميدا کهوڙو، يوسف هارون.... آءِ-جي-آءِ پيپلس پارٽيءَ کي سنڌ ۾ هيٺ ڪرڻ گھري ٿي، جنهن کي جيئي سنڌ جي دوستن گرائونڊ مهيا ڪري ڏنو. ڊرامي جي ٻئي حصي کي هيا سپ پلي اَپ ڪن پيا. شهري سياست جيڪا آهي، سي پاڪستان جي جهنڊي جي ڳالھ ڪئي، پنهنجو سياسي قدو ڊائن گھرن ٿا.

Gul Hayat Institute

سوال: تازو آمريڪا ۾ هڪ آمريڪي، آمريڪي جهنڊي کي ڦاڙي ساڙي ڇڏيو. آمريڪا جي ڪورٽ فيصلو ڏنو تہ ـ جهنڊو ڦاڙڻ ۽ ساڙڻ حڪومت جي خلاف ڪاوڙ جو هڪ ردعمل هو، ۽ ردعمل اظهار ڪرڻ ڏوهہ ڪونهي. ڇا ساڳي ڳالهہ هتي لاڳو نٿي ٿي سگهي.

اُڍيجو: آمريڪا ۾ جمهوري مزاج رکندڙ ماڻهو بہ آهن، ۽ اهڙو معاشرو بہ آهي. هُتي عدالتون آزاد آهن. هِتي بہ عدالتون آزاد آهن. هتي بہ عدالتون اهڙو ڪو فيصلو ڏيڻ چاهين تہ ڏيئي سگهن ٿيون. رهي جهنڊي ساڙڻ جي ڳالهہ، تہ اڄ جيڪي جهنڊي ساڙڻ تي احتجاج ڪن پيا، انهن پاڻ بہ جهنڊا ساڙيا هئا. دراصل هتي سياست ۾ منافقي آهي. ون يونٽ جي دؤر ۾، جڏهن اسانجو نوجوان شعوري طور ۾ داخل ٿيڻ وارو هو، تڏهن ٻڌايو ويو تہ پنجابي ڏاڍا خراب اٿوءِ، مهاجر چڱا اٿو انهن سان گڏ هلو. وري چيائون نہ، مهاجر خراب اٿوءِ، پنجابي

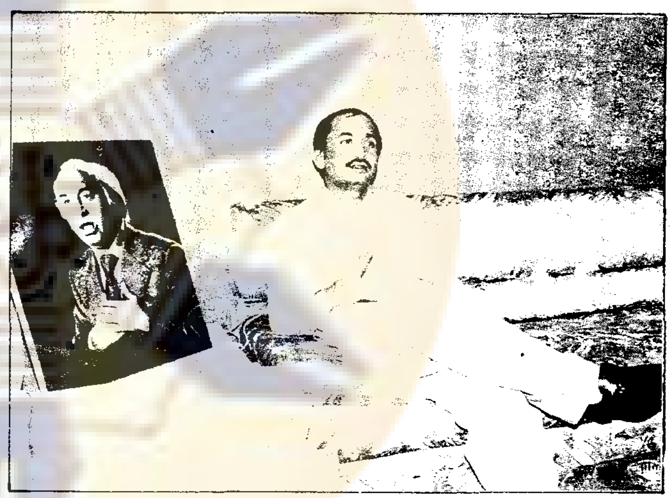

چڱا اٿوءِ، ڇاڪاڻ تہ اها قوم آهي، تنهنڪري انهن سان ناهہ ڪيو. ولي خان جي نيشنل عوامي پارٽي هئي، جنهن چيو چار قومون آهن، چار زبانون سرڪاري هئڻ گهرجن. پر جڏهن پيپلس پارٽي، سنڌ ۾، سنڌي سرڪاري زبان ڪئي تہ فقط پيپلس پارٽيءَ کي نقصان رسائڻ لاءِ، بزنجي صاحب جهڙي ۽ عطاالله مينگل جهڙي روشن خيال ماڻهن، بلوچستان ۾ سرڪاري زبان اردو رائج ڪئي. پير صاحب پاڳاري جو والد سامراج جي خلاف وڙهيو، پر پيرصاحب سامراج جو حامي آهي. جڏهن انگريز ويو ٿي، تڏهن سنڌ کي الڳ ملڪ هئڻ گهرجي ها، اهڙي گهر ڪجي ها. پر انهيءَ وقت سيد پاڪستان لاءِ سنڌ اسيمبليءَ مان ريزوليوشن پاس ڪرايو. پهريون ڌڪ تہ سنڌ کي اُتان لڳو. هاڻي ولي خان کي ڏسو، جيڪا ترقي پسندن جي اڳيان قداور شخصيت هئي، هن وڃي نواز شريف سان ناهہ ڪيو. ۱۹۷۷ ۾ سنڌي ماڻهو مسجد مان نڪري چون لڳا تہ سوشلزم کپي. ۽ مهاجر شراب خاني مان نڪري چوڻ لڳا تہ اسلام گهرجي. هتي سڄي سياست ئي اهڙي آهي. ڀلا ڪهڙي ضرورت پئي هئي، بسون

جيڪي جهنڊي ساڙڻ تي احتجاج ڪن پيا، انهن پاڻ بہ جهنڊا ساڙيا هئا.

پرائي، حيدر آباد جي ميئر تي حملي ڪرڻ جي.

سوال: ڪراچيءَ ۾ هڪ طئي ٿيل پاليسي هئي تہ داخلائون ٦٠ سيڪڙو ڳوٺاڻي آباديءَ کي ۽ ۴۰ سيڪڙو ڪراچي جي شهري آباديءَ کي ڏبيون. پر اوهانجي حڪومت ايم ـ ڪيو ـ ايم جي مطالبي تي شهرين کي ٦٠ سيڪڙو ۽ ديهي آبادي کي ۴۰ سيڪڙو ڪري ڇڏيو. تعليم جي مرڪزي وزير سيد غلام مصطفي شاهہ بہ چيو تہ ائين نہ ٿيڻ گهرجي ها.

اُڍيجو: اهڙي ڪا پاليسي ڪانهي، شايد غلط فهمي ٿي هوندي. البت دائود انجنيئرنگ ڪاليج جي پرنسپل اهڙي حرڪت ڪري، ريشو ڦيرايو هو، سو بہ مارشل لا جي دؤر ۾. انهيءَ تي اسين نظرثاني ڪري رهيا آهيون. باقي جيڪو جنهن بورڊ مان نڪري ٿو، سکر سيڪنڊري

جهنڊو ساڙيو نہ بلڪ لاٿو ويو هو. اردو اخبارون غلط بيانيءَ کان ڪم وٺي رهيون آهن

بورڊ، يا حيدر آباد، تہ اُتي جي شاگردن کي اُتي داخلا ملي ٿي. ڪراچيءَ جي پيٽ ۾، حيدر آباد يا سکر جي شاگردن کي پاڻ آساني سان سنڌن ڪاليج يا يونيورسٽين ۾ داخلائون ملن ٿيون.

سوال: اوهان هينئر چيو تہ ميئر تي حملي ڪرڻ لاءِ سنڌي شاگرد بسون ڀري آيا. سنڌي شاگرد، ٿيو يہ ڪن بسن ۾ حيدر آباد ميونسپل وٽان لنگهيا هئا. انهن وٽ جيڪڏهن هٿيار هجن ها تہ اوهان سمجهو ٿا تہ حيدر آباد ميونسپل کي اُڏائي نہ ڇڏين ها. انهن بسن ۾ تمام گهٽيون سنڌي شاگرديائيون بہ هيون. ڇا سنڌي ماڻهو نياڻيون ساڻ ڪري اهڙو ڪم ڪندا. انهيءَ واقعي کان ڏهہ ڏينهن اڳ مون مضمون لکيو هو تہ حيدر آباد ۾ جلد فساد ٿيندا. ڇاڪاڻ تہ ميئر روز اهڙا بيان ڏناتي، جنهن سان فساد ٿيڻ لازمي هو.

اُڍيجو: منهنجو مقصد اهو ڪونهي تہ بسن ۾ چڙهي ميئر تي حملو ڪرڻ ويا

جڏهن انگريز ويو ٿي، تڏهن سنڌ کي الڳ ملڪ هئڻ گهرجي ها. اهڙي گهر ڪجي ها. پر انهيءَ وقت سيد پاڪستان لاءِ سنڌ اسيمبليءَ مان ريزوليوشن پاس ڪرايو

Gul Hayat Institute

هئا، بلڪ جيڪو ميونسپل تي هنن تي حملو ڪيو ويو، انهيءَ کي سازش چئجي يا ردعمل چئجي. پر سنڌي ماڻهو اهڙي قسم جو ردعمل نه ڏيکاريندا آهن، اُهو ته جڏهن مان هن کي جارح چوان، سنڌي ماڻهون جارح آهن ئي ڪونه. ميڻ واقعي اهڙي قسم جا بيان ڏنا هئا، پر جلوس جو اهڙي نموني اچڻ، ۽ هنن جو جلوس تي فائرنگ ڪرڻ. آءُ سمجهان ٿو جلوس جي انهيءَ پاسي اچڻ جي ضرورت ڪانه هئي. ڇاڪاڻ ته انهن جو اهو روٽ ونئي وڃڻ ۽ هُنن جو فائرنگ لاءِ تيار ٿي ويهڻ. معني انهيءَ واقعي جو خالق ساڳيو آهي. آءُ حڪومت ۾ آهيان، ٿوري گهڻي مونکي به خبر آهي، پر آءُ ظاهر ڪرڻ نٿو گهران. گذريل حڪومت ۾ بينظير صاحبه تي حملو ڪرڻ. اوهان يقين ڪندا ته گذريل حڪومت ۾ آفيسرن جا ڏاڙيلن سان تعلقات هئا. نه ته سنڌي ماڻهو اهڙو ڪم ڪري ئي نٿو

سگهي. سنڌي ڏاڙيل ڪڏهن به سياسي مقصد لاءِ استعمال ڪونه ٿيو آهي، ۽ بينظير صاحبه تي حملو اهڙي هنڌ ڪرايو ويو، جيڪو جي- ايم- سيد جو علائق هو، ته جيئن سنڌي ماڻهو پاڻ ۾ وڙهن.

سوال: نيوز لائين مخزن ۾ مخدوم خليق پنهنجي انٽرويو ۾ چيو ته ڪراچي جي آءِ-جي پوليس ايم- ڪيو- ايم جي خطرناڪ غنڊن کي گرفتار ڪيو هو. سنڌ جي وڏي وزير ڪيس چيو ته انهن کي ڇڏي ڏيو. پر آ-جي هڏايو ته هنن جي ايف-آءِ-آر ڪٽجي چڪي آهي. انهن کي ڇڏي نٿو سگهجي. تڏهن وڏي وزير اُهي ملزم ۽ سندن ڪاغذ پاڻ وٽ گهرايا، ۽ ملزمن کي هٿي در ۾ آزاد ڪري ڇڏيائين.

اُديجو: اِهو حقيقت تي مبني ڪونهي. آءُ حڪومت ۾ آهيان. سائين سان ذاتي طرح سان ويجهو آهيان. آءُ نٿو سمجهان ته ڪو ماڻهو ثبوت سان هڏجي ته هنکي اهڙيءَ ريت ڇڏي ڏجي. اسانجي P.S.F جي ڪراچيءَ جو صدر شار گرفتار ٿيو، پستول وٽائنس نڪتو هو، هو ڏهه ڏينهن لاڪپ ۾ پيو هو، پوءِ ڪورٽ ضامن ڪيو ته آزاد ٿيو. اسانجي پنهنجي ڪارڪنن لاءِ اِها پاليسي آهي. پلي هو اسانجا پارٽنر ئي صحيح، پر ڪنهن ڏوهه ۾ هڏجن ٿا، پوءِ ائين نٿا ڇٽن. ايم- ڪيو- ايم وارا خود دڙيون پيا ڪن ته اسانجا ماڻهو جيل ۾ آهن.

سوال: سڀ کان وڌيڪ فساد ڪرائين به ايم- ڪيو- ايم وارا ٿا. تنهنڪري وڌيڪ هڏبا هوندا. پر جيستائين منهنجي معلومات آهي ته ڇڏائجي به جلدي وڃن ٿا. جيئن اشفاق چيف لاءِ چئجي ٿو ته اهو قاتل آهي، پر اُهو به ڇڏائجي ويو. پر سنڌي چو ڪرا جيڪي هڏجن ٿا، انهن کي نٿو ڇڏجي. جيئن سنڌ جو بشير قريشي اڄا تائين جيل ۾ پيو آهي. قادر مگسيءَ تي ته اڄا ڪيس هليو ئي نه آهي، نه ڏوهه ثابت ٿيو آهي، پر هنجا ڊيٿ وارنٽ نڪتل آهن. آخر سنڌي چو قابو آهن، ۽ پناهگير چو يڪدم ڇٽيو وڃن.

اُديجو: قادر مگسي جا ڊيٿ وارنٽ نڪتل ئي ڪونهن. مون اهڙي جانچ ورتي آهي. اخبارن ۾ اها خبر آئي آهي، پر اهڙي ڪا ڳالهه ڪانهي. اوهان

قادر مگسي جا ڊيٿ وارنٽ
نڪتل ئي ڪونهن.
مون اهڙي جانچ ورتي آهي.

چيو ته سنڌي نٿا ڇڏجن، مهاجر ڇڏجي وڃن ٿا. دراصل آءُ اِهو چوندس ته پوليس جي اِها غفلت آهي، پر جڏهن شهرن ۾ فساد ٿين ٿا، ۽ انهن تي جيڪي ڪيس ٺهن ٿا، اُهي پوليس آگ ٺارڻ وانگر ڪيو ڇڏي. اهو ڪيس جڏهن ڪورٽ ۾ وڃي ٿو، ڪورٽ ته ثبوت ۽ پڪا شاهد ٿي گهري، جڏهن اهي نه هوندا آهن ته جهليل ڇڏبجو وڃن. هان اسان هڪڙو جج مقرر ڪيو آهي، جيڪو سٺي ڪورٽ ۾ ويهندو آهي. اُهو باقاعدي رويو لاءِ آهي. جيڪو ماڻهو سمجهي ٿو ته ڪيس گذريل دؤر ۾ هروڀرو ملوث ڪيو ويو آهي، ته اهو رويو ۾ وڃي سگهي ٿو. ڪيس ته شهادتن تي هلندو. ڪيس مضبوط نه هوندو ته انهيءَ کي ڇا ڪبو. بشير قريشي کي گهرجي ته هو رويو ۾ وڃي.

سوال: حيدرآباد ۾ هن سال اپريل ۾ فساد ٿيا، جولاءِ ۾ فساد ٿيا، تازو سيپٽمبر ۾ فساد ٿيا. ڪيترائي سنڌي ماڻهو انهن فسادن ۾ مئا آهن، گهربدر ٿيا آهن. انهن فسادن کي روڪڻ جو ڪو مستقل بندوبست چو نٿو ڪيو وڃي. جڏهن ته حيدرآباد جي مخصوص علائقن ۾ ئي فساد ٿيندا رهيا آهن.

اُديجو: حڪومت فساد کي روڪڻ لاءِ اُپاءَ ورتا آهن. جيڪڏهن اِگواٽ اُپاءَ نه ورتجن ها ته جاني نقصان انهيءَ کان وڌ ٿئي ها. انهن کي روڪڻ جا

ء طريقا آهن. هڪ ته هٿيارن تي قبضو ڪيو وڃي. جيڪو پوليس ڇاپن سان به ڪڍرائي نه سگهي آهي. ٻنهين ڌرين کي اِهو هاڻ احساس آهي ته هٿيارن سان ٻنهين ڌرين کي نقصان رسي رهيو آهي. افغانن جي اچڻ ڪري هٿيار ملڪ ۾ گهڻا پهچي ويا ۽ اُهي نوجوانن کي ڏنا ويا. يارنهن سالن جي بيروزگاري ڪري انهن ۾ بيچيني پکڙي، ۽ هنن ۾ هٿيار استعمال ڪرڻ جو رجحان وڌيو. اسان هٿيارن جي سفر کي روڪڻ جي ڪوشش ته ڪئي آهي. پر انهيءَ جو مستقل حل سياسي آهي، ته جيئن ٻنهي ڌرين ۾ ٺاهه ٿئي. پر نفرتون ايتريون وڌي ويئون آهن، ۽ حيدرآباد ۾ ايترو فساد ٿيو آهي جو هاڻ مهاجر به اِهو سوچي پيو ته ڪاروباري طرح هنکي ڏاڍو نقصان رسيو آهي. ۽ مخصوص علائقا جن جي اوهان نشاندهي ڪئي، انهن مان ڪجھ علائقن ۾ اسين ڪامياب ٿيا آهيون. خود

انهن جي ماڻهن نشاندهي ڪئي ته فلاڻا فلاڻا فساد ڪندا آهن. انهن کي اهو چيو وڃي ته اوهانجي حقن لاءِ جنگ ڪبي. پر طريقو اهڙو اختيار ڪجي جو ماڻهين انهن کي معاشي نقصان رسي ته پوءِ هو ضرور بد دل ٿيندا. ٻيو اِهو ته مهاجرن ۾ به خود قيادت جي ڪشمڪش آهي، ته مهاجرن جو هيرو ڪير آهي. انهيءَ ۾ ايم-ڪيو-ايم کي به ٽٽو آهي. ۽ ايم-ڪيو-ايم جي مخالف جماعتن وٽ ٻيو ڪو طريقو ڪونهي ته اُهي مخصوص علائقن ۾ جهيڙو ڪرائي لڪي وڃن. ايم-ڪيو-ايم جيڪڏهن اسان سان ڀرپور تعاون ڪري ته گهڻو ڪجھ ڦيرو آڻي سگهجي ٿو.

سوال: اوهان پاڻ به مڃيو آهي ته هٿيار نٿا نڪرن. پوليس به سدائين چوندي آهي ته. 'هٿيار برآمد نهين هوئي.' گورنر سنڌ به چيو آهي ته هٿيار نڪرڻ گهرجن. آخر هٿيار ڪيئن نڪرندا.

اُڊيجو: اوهان کي ته خبر آهي ته شهري دهشت گردي جي واردات جا طريقا ڪهڙا آهن. شهرن ۾ جيڪڏهن دهشت گردي آرگنائيزڊ طريقي سان شروع ٿي ويندي آهي ته انهيءَ کي ختم ڪرڻ ۾ وقت لڳندو

بشير قريشي کي گهرجي

ته هو رويو ۾ وجي.

آهي. انهيءَ جو فطري خاتمو تڏهن ٿي سگهي ٿو، ته جنهن حلقن مان دهشت گرد اٿن ٿا، انهن حلقن مان ئي هنن جي نشاندهي ٿئي. موجوده انتظامي مشنري، جيڪا يارنهن سالن جي ڪرپٽ مشنري آهي، اُها يڪدم ته نه سڌرندي. جمهوري حڪومت کي ڪم ڪرڻ لاءِ ڇڏجي، پوءِ سڌارو اچي سگهي ٿو. اسانجي جمهوري حڪومت آهي، اسين مارشل لا وارا قدم ته نٿا کڻي سگهون. يورپ ڏسو ايترو سڌريل آهي، پر آئرلينڊ ۾ ڇا پيو ٿئي. اسين نٿا چاهيون ته ٻنهي طرفان لڏپلاڻ ٿئي. ڇاڪاڻ هينئر ڪلاشنڪوف تي هلي، پوءِ بيروت وانگر مارٽر گنون هلنديون. باقي سنڌ جي ورهاست ٿي نٿي سگهي، اهي احمق آهن جيڪي شهرن ۾ ويهي ڳالهيون ڪن ٿا. جيڪڏهن ڇهه مهينا به امن ٿي وڃي ته اهي دهشگرد تنظيمون پنهنجو موت پاڻ مري وينديون.

سوال: اوهان نشاندهي جي ڳالهه ڪئي آهي. مهاجرن کي سنڌين

اسين نٿا چاهيون ته ٻنهي طرفان لڏپلاڻ ٿئي.

ڇاڪاڻ هينئر ڪلاشنڪوف تي هلي، پوءِ بيروت

وانگر مارٽر گنون هلنديون.

سان ايتري نفرت آهي، جو اِهو ممڪن ئي ڪونهي، ته ڪو مهاجر، مهاجر جي نشاندهي ڪندو.

اُڊيجو: آءُ اهو چوندس ته بلڪل نشاندهي ٿيندي. ڇاڪاڻ انسان جي سڄي جستجو معاشي هوندي آهي. ٻهراڙين مان ماڻهن جي نه اچڻ ڪري، شهر جي ڪاروبار تي، معشيت تي وڏو خراب اثر پيو پوي، ۽ هاڻ اُهي پاڻ به محسوس ڪن ٿا. جيڪڏهن دهشت گرد تنظيم ئي هنن جي نمائنده آهي، ۽ اهوئي طريقو هو جاري رکن ٿا گُهرن ته اِهو سندن ئي مفاد جي خلاف آهي، اها ڳالهه ايم-ڪيو-ايم جي قيادت به چڱيءَ طرح سمجهي ٿي. پنجابين سان، پٺاڻن سان ۽ سنڌين سان ڦٽاڻ جي ڪري، خود مهاجر ئي ايم-ڪيو-ايم جي خلاف ٿي ويندا.

سوال: جڏهن به حيدرآباد انتظاميه ۾ ڪو اهڙو ماڻهو ايندو آهي، جيڪو دهشت گردن ۽ غنڊن کي قابو ڪندو آهي ته ايم-ڪيو-ايم وارا مطالبو ڪندا آهن ته هن جي بدلي ڪئي وڃي، ۽ بدلي ٿي ويندي آهي. جيئن تازو حيدرآباد جي ايس-پي خواجا کي سندن مطالبي تي بدلي ڪيو ويو. پر جيڪي آفيسر سنڌين تي زيادتيون ڪن

Gul Hayat Institute

تا، جن لاءِ سنڌي احتجاج ڪن ٿا، انهن کي بدلي نه ڪيو آهي.

اڍيجو: صحيح آهي. ايم ـ ڪيو ـ ايم وارا ڪونه چوندا، پر مهاجرن جا چيمبرس آف ڪامرس، ۽ بين ادارن جا عهديدار جيڪي پاڪي ايم ـ ڪيو ـ ايم جو نه چوندا آهن، اُهي رڙيون ڪندا آهن. آءٌ اوهان کان ٿو پڇان ته جنهن آفيسر جو نالو اوهان هينئر ورتو هن گهڻا دهشت گرد ثبوت سان هٿا آهن. مون حيدرآباد ۾ ويهي هنن کي چيو ته اوهان کي Full Liberty آهي، پر اجاتائين ته هن ڪنهن کي به نه جهليو. عرساڻي صاحب جي گهر ۾ جيڪا ڦُر ٿي اُها به اڃا Recover نه ٿي. پانولي چوڪري واري واقعي ۾ به ڪجهه نه ٿيو. ڪجهه وقت اڳ فوج هٿي چار ماڻهو هٿيارن سان پڪڙيا، اُهي اڃا اندر آهن.

سوال: ايس ـ پي خواجا کي آئي ايترو وقت ته ڪونه ٿيو هو، پوءِ ايتري جلدي بدلي....

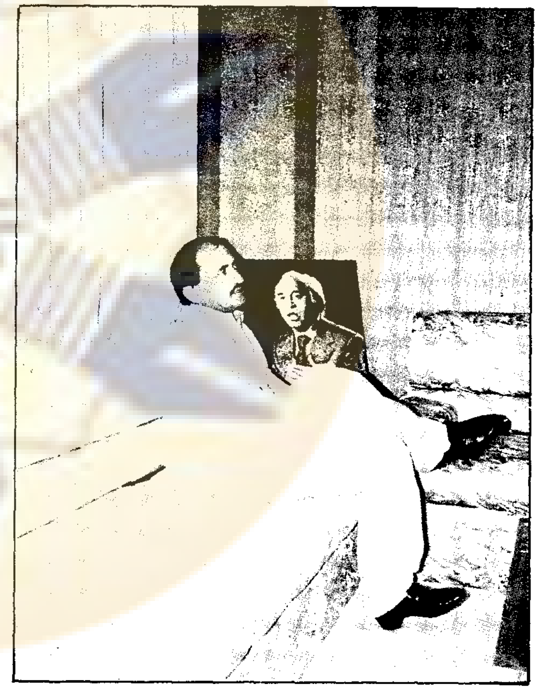

اڍيجو: بدلي ايم ـ ڪيو ـ ايم جي مطالبي جي ڪري ڪونه ٿي آهي.

سوال: هنکي O.S.D ڪري رکيو اٿن. O.S.D. معني سزا.

اڍيجو: سزا ٿي سگهي ٿي، پر اوهانجو، Basic سوال آهي، ايم ـ ڪيو ـ ايم جي ڪري. سو ائين ڪونهي. اوهان جي ڳالهه تي مان اعتبار ڪريان ها، جڏهن هن پنج ڏهه مهاجر ثبوت سان پڪڙيا هجن ها. ڪمشنر ۽ D.I.G لاءِ به مطالبو ڪيو هٽائون، پر اُهي اجاتائين ويٺا آهن.

سوال: اِهو عام تاثر آهي ته سنڌ جو وڏو وزير سيد قائم علي شاهه بنهه ڪمزور ماڻهو آهي، الطاف حسين جو فون يا ڪو نمائندو ايندو آهي ته ضروري ميٽنگ ڇڏي به هنکي اٽينڊ ڪندو آهي. ۽ اهميت ايم ـ ڪيو ـ ايم جي ماڻهن کي ئي ڏيندو آهي.

اڍيجو: قائم علي شاهه کي ۹۵ سيڪڙو ماڻهن جي تائيد حاصل آهي، اُهو ڪمزور ته نٿو ٿي سگهي. الطاف حسين يا ايم ـ ڪيو ـ ايم جي لاءِ جيڪو تاثر ڏنو وڃي ٿو، اِهو غلط آهي. باقي جيڪي ماڻهو بي ڪا توقع رکن ٿا، قائم علي شاهه مان، سو اُهو فقير ماڻهو آهي، وڏيرائپ منجهس ڪانهي. باقي پنهنجا پاور هو استعمال ڪري ٿو.

سوال: حيدرآباد ۽ ڪراچي ۾ ماڻهو مارجن پيا. ڀهراڙين ۾ ڌاڙيل به ماڻهن کي مارين پيا، انهن جي باوجود به هٿيارن جي لائسنس تي پابندي آهي. شريف ماڻهو، جيڪو ناجائز هٿيار نٿو رکي، اُهو پنهنجو بچاءُ ڪيئن ڪري.

اڍيجو: Defence جو حق هر ڪنهن کي آهي Offence جو حق ڪنهن شهريءَ کي ناهي. اِهو ملڪ جو قانون آهي ته هڪڙا بور اهڙا آهن جيڪي فقط سرڪاري آفيسر رکي سگهن ٿا، عام ماڻهن نه. مقصد اِهو آهي ته خطرناڪ هٿيار عام ماڻهن وٽ نه هجن. پر جنرل ضياءَ مير علي احمد ٽالپر جي مهربانين سان ايترو هٿيار هتي اچي ويو آهي، جو خود فوج جي هٿيارن ۾ سُپر ميسي ختم ٿي ويئي آهي. هان ڪرمنلس وٽ سافٽيڪيٽس آٽوميٽڪ هٿيار آهن. ڪڏهن ته فورسز به انهن سان مقابلو نه ٿي ڪري سگهي. هٿيار اڳ ۾ ئي گهڻا آهن، وري بيا هٿيار ڏيڻ دهشتگرديءَ کي ليگلائيز ڪجي. انهيءَ کان بهتر آهي ته ڪوشش ڪري هٿيار ڪڍائجن. البت

قائم علي شاهه کي ۹۵ سيڪڙو ماڻهن جي تائيد حاصل آهي، اُهو ڪمزور ته نٿو ٿي سگهي.

ڀهرين اها پابندي هئي ته لائيسنس وارا هٿيار ساڻ کڻي نه هلن، پر هاڻ اسين اها پابندي لاهڻ وارا آهيون.

سوال: مون وٽ ڪو هٿيار ڪونهي. منهنجي گهر تي ڪو حملو ڪري ته مان پنهنجو بچاءُ ڪيئن ڪريان. پوليس جو حال ته اسان ڏٺو آهي.

اڍيجو: پوليس جو حال اسين سمجهون ٿا. اسين اوهانکي هڪ نالي واري بندوق جو لائيسنس ڏيون ٿا، ۽ پندرنهن دهشتگرد ڪلاشنڪوف سان اچن ٿا، ته اوهان انهيءَ سان بچاءُ ڪيئن ڪري سگهندا. اها اسانجي ذميواري آهي. جيڪي ڪچايون آهن، اُهي Fill ڪرڻ اسانجي ذميواري آهي.

سوال: شهرين ۾ جيڪي نفرتون پکڙيون آهن، انهن ۾ هڪڙو ڪارڻ آهي پتين تي چڙ ڏيارينڊڙ نعرا ۽ گهٽين جي وچ تي لڳل جهنڊا. ڪيترا ڀيرا حڪومت اِهو چيو ته اهي نعرا ڊاٺا وڃن، ۽ جهنڊا هٽايا وڃن، پر انهيءَ تي عمل ڪونه ٿو ٿئي. پر جيئي سنڌ وارن فاران هوٽل حيدرآباد جي سامهون جهنڊو هنيو ته اُهو انتظاميه لاهي ڇڏيو. پر ايم ـ ڪيو ـ ايم جا جهنڊا هر هنڌ ڪتايا آهن.

اڍيجو: اها اسانجي بدقسمتي آهي جو سياست جو بنياد نفرتن تي آهي. ۽ جهنڊا به نفرت جو بنياد بڻجي ويا آهن. بهرحال اسين ڪوشش ڪري

Gul Hayat Institute

رهيا آهيون ته سرڪاري عمارتون يا سرڪاري ٽيڻن کي استعمال نه ڪيو وڃي. ڪوشش آهي ته سيني ڌرين کي انهيءَ تي آماده ڪريون. جمهوريت جو طريقو تہ اِهو آهي ته ٻئي جو نعرو ٻڌجي، پر هتي بدقسمتيءَ سان ٻئي جي دل آزاري ڪئي ٿي وڃي. شهرن ۾ الطاف جي سياست آهي ته هي به نه ڪپن، هي به نه ڪپن. اِها سڀ فرسٽيشن آهي. شهري نوجوانن نيگيٽو اصول قبول ڪيو آهي، ۽ ٻهراڙيءَ جي نوجوان سياسي تحريڪن ڪري، حقيقي سياسي دشوارين ۽ حقيقي معاشي دشوارين، انهن ۾ ڀرپور رول ادا ڪيو. انهيءَ ۾ شهيد ذوالفقار علي ڀٽي جي جدوجهد جو وڏو هٿ هو. ١٩٧٧ کان پوءِ سنڌ جي نوجوان وڏو ڪم ڪيو آهي، سنڌ جي وڏي ۾ وڏي جاگيرداري علامت، غلام مصطفي جتوئي کي سياسي طرح چيري ڦاڙي اُڇلائي ڇڏيو آهي.

سوال: ٨٣ واري جيڪا تحريڪ هئي، اُها شروع ته پيپلس پارٽي ڪئي. پر ٻين صوبن جي ڀيٽ ۾، سنڌ ۾ تمام گهڻي شدت آئي. اِها سنڌين جي

احساس محرومي ۽ فوجين جي زيادتين جي ڪري آئي، يا پيپلس پارٽي، ۽ ڀٽي صاحب سان محبت جي ڪري.

اُديجو: ٻئي فيڪٽر آهن. پر وڏو فيڪٽر ذوالفقار علي ڀٽي جو آهي. ڇاڪاڻ ته هن سنڌي ماڻهن ۾ سجاڳي آندي. نه ته ورهاڱي کان اڳ يا پوءِ به سنڌي ميمبر اسيمبلين ۾ سٽاپيا هوندا هئا. سمن ۽ سومرن کان پوءِ پهريون ڀيرو سنڌي ماڻهن سمجهيو تي ته اِها اسانجي حڪومت آهي، ۽ جڏهن ڀٽي صاحب کي لاٿو ويو ته سنڌي ماڻهن محسوس ڪيو ته حڪومت ڏنڊي جي ذريعي ڦري ويئي آهي. معاشي طرح سان سنڌي ماڻهو مشڪلن ۾ اڳ ئي هو، ڀٽي صاحب کان پوءِ سنڌين جو وڌيڪ استحصال ڪيو ويو. ۽ جڏهن فوج آئي ته هنن هر سنڌي ماڻهوءَ کي ذوالفقار علي ڀٽي جو سوٽ سمجهي لٽيون هنيون. باوجود انهيءَ جي ته سيد جا ضيا سان سٺا تعلقات هئا، پر هيٺيون ماڻهو ضيا سان نفرت ڪندو هو. انهيءَ جو مثال ١٩٨٥ ۾ مير علي احمد جو

سنڌ جي وڏي ۾ وڏي جاگيرداري علامت،

غلام مصطفي جتوئي کي سياسي طرح

چيري ڦاڙي اُڇلائي ڇڏيو آهي.

اليڪشن ۾ هارائڻ آهي. ڇاڪاڻ ته سنڌي ماڻهن چيو ته ڇا به ٿي پوي هن ماڻهوءَ کي ووٽ ڏيڻو ناهي. عام سنڌي ماڻهو لاءِ ضيا نفرت جو هڪ سمبل هو.

ذوالفقار علي ڀٽي جي شهادت، سنڌين کان حڪومت ڦرڻ، سنڌين جا معاشي حالات ـ اهي سڀئي ڪارڻ هئا، جن جي ڪري سنڌ ۾ تحريڪ ۾ شدت پئدا ٿي.

سوال: بجٽ اجلاس ۾ اوهان سنڌيءَ ۾ تقرير ڪئي. اِهو اوهان هڪ چڱو ڪم ڪيو.

اُديجو: سنڌي منهنجي ٻولي آهي. مان سمجهان ٿو ته ورهاڱي کان اڳ به سنڌيءَ ۾ ڪن تقريرون ڪيون هوندون. يا ممتاز ڀٽو صاحب وڏو قوم پرست آهي، اُهو سنڌ جي سياست جو مالڪ هو، انهيءَ به

سمن ۽ سومرن کان پوءِ پهريون ڀيرو

سنڌي ماڻهن سمجهيو ٿي ته اِها

اسانجي حڪومت آهي

سنڌيءَ ۾ تقرير ڪئي هوندي، يا جي ـ ايم ـ سيد. بهرحال مون اسيمبليءَ جو رڪارڊ ڪونه جانچيو هو. مونکي ته تڏهن خبر پئي جڏهن ايم ـ ڪيو ـ ايم وارن بائيڪاٽ ڪيو. مونکي ڊپٽي اسپيڪر ٻڌايو ته اڳ ۾ ڪنهن به سنڌيءَ ۾ بجيٽ تقرير نه ڪئي آهي. مونکي پاڻ حيرت ٿي ته ايڏا وڏا قومپرست هئا، پر بجٽ تي سنڌيءَ ۾ تقرير ڪنهن نه ڪئي. بجٽ کان پوءِ ٻي تقرير ۾ مون ڪين چيو ته ـ اِهائي ته اُها ٻولي آهي جنهن ۾ پاڪستان جو ريزوليوشن پاس ٿيو. جنهن تي اڄ اِهو اعتراض آهي ته بجٽ تقرير سنڌيءَ ۾ ڇو ٿي ته، ڪين ١٩٤٧ ۾ اعتراض ڪرڻ گهرجي ها ته اسين انهيءَ ملڪ ۾ ڪونه ويندا سين جنهن ۾، سنڌي ٻوليءَ ۾ ريزوليوشن پاس ٿيو آهي. اسانکي اهڙو پاڪستان ئي نه گهرجي. انهيءَ تي چپ ڪري ويهي رهيا. مون ڪين چيو ته قرآن شريف جو پهريون ترجمو سنڌيءَ ۾ ٿيو هو، پوءِ نعوذبالله قرآن به نه پڙهو. پير مظهر جي ڏاڏي پير الاهي بخش، جيڪو سنڌي هو، هن ڪراچي پاڪستان کي ڏني، ته ڪراچيءَ ۾ به نه رهو، ڇاڪاڻ ته هڪ سنڌي ماڻهوءَ ڏني. نه ڄاڻ ڪيئن هنن اِهي ڳالهيون برداشت ڪيون. نيٺ انهن جو اقبال بدر اٿي بيٺو ۽ چيائين ته "مين الفاظ واپس ليتا هون."

Gul Hayat Institute

انٽرويو

علي حيدر شاهہ

ءِ سندس ڪنوار کان انٽرويو

سوال: اوهانکي گرفتار ٿئي گهڻو وقت ٿيو آهي.

شاهہ: ۵ ڊسمبر ۱۹۷۸ تي گرفتار ٿيو هوس. اٽڪل ٻارنهن کن سال ٿي ويا آهن گرفتار ٿئي.

سوال: گرفتاريءَ جو سبب.

شاهہ: نواب شاهہ جي هڪ سنڌي شاگردياڻيءَ سان فوجي زيادتي ڪئي هئي، سنڌ ۾ انهيءَ جي خلاف وڏو ردعمل ٿيو. سنڌ يونيورسٽيءَ ۾ جنرل باڊيءَ جي ميٽنگ ڪئي ويئي، جنهن ۾ جساف، سپاف ۽ ٻيون سيئي جماعتون، ڊي-ايس-ايف وغيره شامل ٿيون. جيڪي چادر ۽ چارديواريءَ جا محافظ هئا، اُهي جڏهن اسان جي نياڻين ۾ هٿ وجهن، ته اسانکي احتجاجي جواب ته ڏيڻو هو. سو هڪ تاريخي جلوس مارشل لا ۽ فوجين جي خلاف سنڌي شاگردن ڪڍيو. اسين احتجاج ڪندي حيدر آباد ڏانهن آيا سين پي ته پوليس هن جلوس کي روڪيو، ۽ زبردست فائرنگ ڪئي، ڳوڙها گيس اڇلائي. انهيءَ کان پوءِ فوج آئي، جنهن کي سول انتظاميه جهليو ته هيءُ مشتعل جلوس آهي، اهي فوجين خلاف، مارشل لا جي خلاف، ۽ ڀٽي صاحب جي فائدي ۾ نعرا پيا هڻن، هيڏانهن نه وڃو. پر فوج جلوس ۾ گهڙي ويئي ۽ زبردست فائرنگ ٿي، جنهن ۾ هڪ فوجي نه ڄاڻ ڪنهنجي گوليءَ سان مارجي ويو. جيتوڻيڪ اسان پُرامن طور تي جلوس ڪڍيو هو. جيتوڻيڪ اشو ته شاگردياڻيءَ وارو هو، پر تازو ڀٽي صاحب کي ڦاسي ڏني ويئي هئي. شاگردن ۾ تاءُ هو. ۽ فوجين نٿي چاهيو ته ڀٽي صاحب لاءِ سنڌ ۾ ڪو احتجاج ٿئي. جڏهن ته هُتي ضيا ۽ مارشل لا جي خلاف زبردست نعرا هنيا ويا. پوءِ انهيءَ جي جانچ لاءِ چوڌري ظهور الاهي جيڪو وزير هو، اهو لطيف آباد ۾، شهاب الدين شاهہ جي بنگلي تي آيو. اسانجا ڪجهہ سڄڻ هُتي پهتا ۽ چيائون ته هن واقعي ۾ پيپلز پارٽيءَ جو هٿ آهي، علي حيدر شاهہ ۽ ٻيا انهيءَ ۾ ملوث آهن. تنهنڪري منهنجي گرفتاري عمل ۾ آئي. منهنجي گرفتاريءَ ۾ ڪوڙل

شاهه جو وڏو هٿ آهي.

سوال: انهيءَ ڪيس ۾ اوهان کي سزا ڪهڙي لڳي.

شاهه: حيدرآباد جي ملٽري ڇانوڻيءَ ۾، اسپيشل ڪورٽ ۾ مون تي ڪيس هلايائون. منهنجو وڪيل رسول بخش پليجو صاحب هو. پر ڪيس ڪيس جي پيروي ڪرڻ ڪونه ڏنائون ۽ ڪيس گرفتار ڪري ورتائون. سڄي سنڌ ۾ احتجاج ٿيو، جنهن ڪري ٽربيونل ۾ ڪيس هلايو ويو، جنهن جو جج سنڌ جو موجوده گورنر فخر الدين جي ابراهيم هو. ڪيس ۾ اهو ثابت ٿيو ته سچو ڏوهه فوجين جو هو. پوءِ وري ملٽري اسپيشل ڪورٽ ۾ ڪيس هلايون. ڪئميرا ٽرايل. ٽن ڏينهن ۾ ڪيس هلائي مهيني جي اندر مونکي موت جي سزا ڏني ويئي. پر سنڌ ۾ انهيءَ تي زبردست احتجاج ٿيو. نو مهينا سنڌ يونيورسٽي بند رهي. ۽ هر پارٽي انهيءَ معاملي کي کنيو. پوءِ ١٩٨٠ ۾ موت جي سزا کي عمر قيد ۾ بدليو ويو.

سوال: هاءِ جيڪرن جي مطالبي تي اوهان کي ملڪ کان ٻاهر اماڻيو ويو. اوهان کي ايڏي وڏي سزا هئي، مارشل لا لڳل هئي. پوءِ اوهان انهيءَ دور ۾ موٽي ڇو آيا.

شاهه: ماڻهو جڏهن جيل ۾ هجي، جيل معنيٰ جتي ماڻهوءَ جي پنهنجي مرضي نه هجي. هاءِ جيڪرن جي مطالبي تي اسان جون ٻانهون ٻڌي جهاز ۾ چاڙهيون. حالانڪ اسان چيو ته اسين ٻاهر ڪونه وينداسين، اسانکي آزاد ڪريو آهي ته اتي ئي ڪريو. پر هنن اسانکي زبردستي ٻاهر موڪليو. اوهانکي خبر آهي ته جلاوطني جيل کان به خراب آهي. مون اهو فيصلو ڪيو ته جيئڻ مرڻ پنهنجي ڌرتيءَ تي آهي. ۽ جدوجهد به پنهنجي ڌرتيءَ تي ڪرڻي آهي. اهو ئي جذبو مونکي پنهنجي ملڪ موٽائي آيو.

منهنجي گرفتاريءَ ۾ ڪوڙل شاهه جو وڏو هٿ آهي

سوال: ڪهڙن جيلن ۾ اوهان رهيا ۽ ڪهڙا اوهان کي ٽارچر ڏنائون.

شاهه: مونکي پنج ڀائي ۾ گرفتار ڪيائون، ۽ پوءِ ڪوٽڙي وٺي آيا. پهرين ڪرائم برانچ ۾ رکيائون، ۽ پنج ڇهه انٽيليجنس ايجنسيون هيون B.I، F.I.U، I.S.I.A، ڪرائم برانچ. گرفتار ٿيڻ کان پوءِ ٻارنهن ڏينهن تائين رات ڏينهن سمهڻ ڪونه ڏنائون ۽ سڀئي ايجنسيون تفتيش ڪنديون هيون. ۽ اتان پوءِ فوجي هيڊڪوارٽر کڻي ويندا هئا، ۽ اتي ٽارچر ڏيندا هئا. ۽ ڪو ٻارنهن ڏينهن هنن اسانکي اگهاڙو ڪري ماريو. مارڻ وارن ۾ لالو اعظم، ميجر اسد عباس زيدي، ليفٽيننٽ جاويد ملڪ، پوليس جو يامين قائم خاني هو. اگهاڙي جسم تي پاڻي وجهي چاليهه چاليهه سچو پترا اڇلندا هئا، سو به هڪ ئي جاءِ تي. وري ٻنڊڻن تي پاڻي وجهي ڪٽڻ، نازڪ عضون کي مهٽڻ. ٻيو ن به زبردست ايذاءُ رسائيندڙ سزائون. ڪڏهن تکڙو پستول کڻي، گولي هڻڻ جا دڙڪا ڏيندا هئا. انهيءَ ڪيس ۾ آصف زرداري به Involve هو، پر هو هنن کي هٿ نه آيو.

سوال: لاهور قلعي ۾ اوهان کي گهڻو وقت رکيائون.

شاهه: شاهي قلعي ۾ ٻارنهن مهينا رکيائون. ٻه مهينا وري لال قلعي ۾. شاهي قلعي ۾ جيڪو سڏو نه ٿئي، انهيءَ تي وڌيڪ ٽارچر ڪرڻ لاءِ لال قلعي وٺي ويندا آهن. اتي تمام ننڍا سورنهن سيل آهن، تڏهن نوان هئا، مان پهريون ماڻهو هوس، جنهنکي اتي وٺي ويا هئا. اتي بلڪل اونداهه هوندي هئي. پيشاب لاءِ يا رفع حاجت لاءِ اکيون ٻڌي ٻاهر وٺي ويندا هئا. ٻنهي هٿن ڏاڍيون اذيتون ڏنيون. سچو پتر، اونڌو ٽنگڻ، الڪٽرڪ شاڪ ڏيڻ. اهي سيل ئي ڏاڍا خوفناڪ آهن، ذهني، جسماني ۽ نفسياتي اذيت ڏيڻ لاءِ.

سوال: پنجاب جي جيلن ۾ ايترو وقت اوهان کي ڇو رکيائون.

شاهه: هتي وري اسان تي هڪ ٻيو ڪوڙو ڪيس مڙهيائون. چوڌري ظهورالاهي جي قتل جو. جلاوطني کان موٽيس ته اهو ڪيس تيار هو، مونکي به الذوالفقار تنظيم ۾ شامل ڏيکاريائون. وري مونکي ساهيوال جيل ۾ موڪليائون. جتي ٨۴ تائين رهيس. اتي بند وارڊ ۾ رکيائون. ڏنڊا بيڙيون لڳل ئي هيون.

سوال: پنجاب مان سنڌ ڪيئن موڪليو ويو.

شاهه: هڪڙي ڪيس ۾ مونکي عمر قيد جي سزا لڳل هئي، جيڪو ڄامشوري جو هو. چوڌري ظهورالاهي واري ڪيس ۾ مونکي قاتلن جي ڏاڍي ڪوشش ڪئي ويئي. ڇهه ڀيرا مون تي اهو ڪيس هلايو ويو، پر ڪيس مون تي بيٺو ئي نه. جيستائين ڊڪٽيٽر ضياءُ هو، مارشل لا هئي، تيستائين ته قانون کي ڪو پڇندو ئي نه هو. حالانڪ رسول بخش پليجو صاحب منهنجو وڪيل هو. جڏهن ضيا مئو، آمريت ٽري، ملڪ ۾ جمهوريت آئي ته محترمه بينظير ڀٽو منهنجي بدلي سنڌ ڪئي. ڇاڪاڻ بينظير صاحبه منهنجي آزاديءَ جي گهر پنهنجي جلسن ۾ به ڪندي هئي. بينظير صاحبه جي آرڊر کان پوءِ مان پنج مهينا پنڊيءَ جي جيل ۾ هوس پوءِ وري بينظير صاحبه ٻيو آرڊر ڪري، مونکي سنڌ موڪليو.

سوال: پنجاب جي جيلن ۾ اوهان سان پنجابين جو رويو ڪيئن رهيو.

شاه: جيستائين پنجاب گورنمينٽ جو تعلق هو، جيستائين مارشل لا هئي، تيستائين ٽارچر، سختيون جاري رهيون. مون تي فيصل آباد ۾ به هڪ ڪيس دهشت گرديءَ جو داخل ڪيو ويو هو، پر اُهو به ڪونه بيٺو. باقي جيل ۾ جيڪي پنجابي قيدي هئا، سو قيدين کي قيدين سان همدردي ٿيندي آهي، تنهن ڪري مون سان هنن جو رويو سٺو هو. ٻي ڳالهه ته پنجاب جا جيل پي پي ءَ جي ڪارڪنن سان ڀريا پيا هئا. انهن جي به مون سان همدردي هئي. انهيءَ کان علاوه پي پي ءَ جي پنجاب جي ليڊرن افضل حيدر، راؤ رفيق، شيخ رشيد وارن منهنجو هر طرح سان ساٿ ڏنو. مظلوم فقط مان نه هئس، بلڪ اُهي پنجابي به مظلوم هئا. روز ٽن ٽن، ڇهن ڇهن کي ڦاسيون اينديون هيون. ۽ سڀني کي ڏنڊا ٻيڙيون لڳل هيون، جيڪي ۱۹۸۸ ۾ لٿيون.

سوال: هن وقت اوهانجي سياسي وابستگي ڪهڙي پارٽيءَ سان آهي.

شاه: هن وقت منهنجيون همدرديون پيپلس پارٽيءَ سان آهن.

سوال: ڪنهن وقت ۾ اوهان جيئي سنڌ سان هئا، انهيءَ کي ڇو ڇڏيو.

شاه: جيئي سنڌ سان اسانجو اختلاف نظرياتي هو. جڏهن پي-اين-اي جي جيئي سنڌ حمايت ڪئي. اسانجو موقف اِهو هو ته پي- اين -اي ۾ جيڪي جماعتون آهن، انهيءَ ۾ جماعت اسلامي آهي، جميعت علماءِ پاڪستان آهي، مسلم ليگ آهي، مطلب ته سڀئي رجعت پسند پارٽيون هن ۾ آهن. جيڪڏهن ڪامياب ٿي ويئون ته ترقي پسندن کي، قومپرستن کي چيپاٽي ڇڏينديون، وچ رستن تي هنن کي ڦاسيون ڏينديون، ڪنهن کي به بخش ڪونه ڪنديون. آءٌ جساف جو جنرل سيڪريٽري هوس، اسانکان ڪا صلاح ئي نه ڪئي ويئي. اسين جيلن ۾ هئاسين، اسانجي پرپٺ اِهو فيصلو ڪيو ويو. شاه محمد شاه، قمر راڄپر ۽ ٻين ڪيترن جيئي سنڌ کي ڇڏيو. شاه محمد شاه وارا ته پهرين N.D.P ۾ شامل ٿيا، پوءِ P.N.P ۾.

سوال: سنڌ قومي اتحاد ۽ سنڌي قومي اتحاد جي باري ۾ اوهانجو ڇا رايو آهي.

شاه: ايس -اين -اَي قومي اتحاد آهي ئي ڪونه. مان انهيءَ کي اتحاد مڃائي ڪونه ٿو. ڇاڪاڻ ته جنهن اتحاد جو بنياد ماڻهن ۾ ناهي، اهو اتحاد ڪهڙو. ڪجهه وڏيرا گڏ ٿي، سنڌ جي ٺيڪيداريءَ جي ڳالهه ڪن، جنهن سان سنڌي ماڻهن کي نقصان پوي. جڏهن ايس -اين -اَي ٺهيو ته سڀئي پارٽيون انهيءَ ۾ شامل هيون، ۽ انهن سنڌ جي حقن لاءِ ڪراچي ۽ حيدر آباد ۾ وڏا احتجاج ڪيا. پر جڏهن اِهو محسوس ڪيو ويو ته ايس-اين-اَي کي وڏيرا پنهنجي مفاد ۾ استعمال ڪري رهيا آهن، ته آهستي آهستي ماڻهو ڇڏيندا ويا. اڳ ۾ جيڪي مطالبا هئا ڪالاباغ ڊيم، فوجي ڇاوڻيون يا ٻهاري - هاڻ اُهي ڇڏيا، هاڻ رڳو هلچل هلائجي پيئي پيپلس پارٽيءَ کي ڊاهڻ جي، انهيءَ لاءِ ڇو نه ڪاري ڪتي سان ٺاهه ڪرڻو پوي. سنڌي ماڻهن جو هنن سان ساٿ ڪونهي. هنن سان هجي ها ته ووٽ هنن کي ڏين ها. پر سنڌي ماڻهن پيپلس پارٽيءَ کي ووٽ ڏنو.

سوال: حيدر آباد ۾ ايس -اين -اَي جيڪو جلسو ڪيو، انهيءَ ۾ لکين ماڻهو پهتا. ڇا سنڌي ماڻهن جو هاڻ لاڙو ايس-اين-اَي ڏانهن ڪونهي.

شاه: حيدر آباد ۾ دهشت گردي وڌي ويئي آهي، دهشت گردن هِتي ڪيترائي ماڻهو ماريا آهن، سنڌين جا گهر ڦريا آهن. حيدر آباد جي سنڌي ماڻهن ۾ جوش آهي. هيءُ جلسو سنڌين جو هو، تنهنڪري سنڌي ماڻهو انهيءَ کي ڪامياب ڪرڻ لاءِ ويا، انهيءَ ۾ اڪثريت پي-پي جي ماڻهن جي هئي. ڇاڪاڻ ته جڏهن دهشت گرد مارين ٿا ته اُهي اِهو ته ڪونه ٿا ڏِسن ته هيءُ پي - پيءَ جو آهي يا جيئي سنڌ جو. هو ته سنڌين کي ٿا مارين.

سوال: جيل اوهان کي ڇا سيکاريو.

شاه: هڪ صبر سکيو سين ۽ ٻيو برداشت سکيو سين. جيڪي خاميون هيون، انهن کي دور ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي سين. مطالعي جي عادت پئي، ۽ ڪافي مطالعو ڪيم. گهڻو وقت گذرندو ٿي مطالعي ۾ هو. ۸۱ ۾ حيدر آباد جيل ۾ هوس. هتي پليجو صاحب گڏ هو، مرحوم فاضل راهو هو، سو گڏجي پڙهڻ جو هڪڙو سلسلو ٿاهيو سين. سوچ سمجهه ۾ به ڪجهه پختگي آئي. پنجاب جي مختلف جيلن ۾ هوس ته هتي جي ماڻهن کي سمجهڻ جو موقعو مليو.

سوال: پي -پي-ءَ ۽ ايم - ڪيو -ايم جي معاهدي جي باري ۾ ڪهڙو رايو اٿوَ.

شاه: پي -پي يارنهن سال اذيت ڀوڳي. سياست ۾ جوڙ توڙ ٿيندي آهي، پي -پيءَ کي به اِها ڪرڻي پئي. مان مڃان ٿو ته سنڌي عوام

جيئڻ مرڻ پنهنجي ڌرتيءَ تي آهي ۽ جدوجهد به پنهنجي ڌرتيءَ تي ڪرڻي آهي

Gul Hayat Institute

انهيءَ معاهدي مان خوش ناهي. پر پي-پيءَ کي سنڌي عوام ووٽ ڏيئي ڪامياب ڪيو آهي. ظاهر آهي ته هاڻ پيپلس پارٽيءَ جو فرض آهي ته هو هر طرح سنڌي ماڻهن جو خيال رکي. افسوس جي ڳالهه اها آهي ته مرڪز ۾ پي-پيءَ کي قطعي اڪثريت حاصل ڪانه ٿي، تنهنڪري هنکي ايم-ڪيو-ايم سان معاهدو ڪرڻو پيو، نه ڪري ها ته آءِ-جي-آءِ جي حڪومت ٺهي ها. بهرحال معاهدا ٿيندا به آهن، ٽٽندا به آهن.

سوال: جيل ۾ ٽينشن هر وقت رهندو آهي، پر جڏهن ٽينشن حد کان وڌي ويندو هو ته انهيءَ وقت ڇا ڪندا هئا.

شاهه: ان وقت ورزش ڪندو هوس. مونکي موسيقيءَ جو شوق آهي، پر ريڊيو يا ٽيپ رڪارڊ جي اجازت ڪانه هئي.

سوال: جيل ۾ خوش ڪڏهن ٿيندا هئا.

شاهه: جڏهن ملاقات ايندي هئي. سٺو ڪو دوست ايندو هو ته وڏيڪ خوشي ٿيندي هئي. خاص ڪري ۸۷، ۸۸ ۾ (اشارو ڪري) جڏهن اوهانجي پاڃائي ملڻ ايندي هئي.

سوال: انهيءَ ڳالهه تي اعتراض ڪيو ٿووڃي ته نيشنلسٽ هئڻ جي باوجود اوهان غير سنڌي ڇوڪريءَ سان شادي ڪئي.

شاهه: شادي هڪ سماجي عمل آهي، جنهنکي پسند ڪبو انهيءَ سان شادي ڪبي. ماڻهو آمريڪا مان به شادي ڪن ٿا، انگلينڊ، چين ۽ جاپان مان به شادي ڪن ٿا. مون جيڪڏهن پنجاب مان شادي ڪئي ته انهيءَ ۾ ڪو ڏوهه ڪونهي. تڏهن ڏوهه سمجهيو وڃي، جڏهن مان ڪنهن جنرل جي، ڪنهن سرمائيدار جي ڌيءَ سان شادي ڪريان ها. جنهن ڪري منهنجي سوچ ۽ سياست تي اثر پوي ها. مون پنهنجي طبقي مان شادي ڪئي آهي. منهنجا ساهرا محنت ڪش آهن.

هن جو مامو ڪنهن معمولي واقعي ۾ جيل ۾ هو. منهنجي هن سان دوستي ٿي. هن جا مائٽ پنجاب جي جيلن ۾ چار سال تائين منهنجي خدمت ڪندا رهيا. منهنجي سهري مونکي پنهنجو پٽ ڪيو هو.

سوال: اوهان پاڃائيءَ کي ڪٿي ڏٺو ۽ پسند ڪيو، ۽ شادي ڪيئن ٿي.

شاهه: هن جا مائٽ مون سان جيل ۾ ملڻ ايندا هئا. هنجو مامو مون سان هو، هيءَ به هڪ ٻه ڀيرا هُتي آئي هئي. هنجو پيءُ منهنجي ڏاڍي عزت ڪندو هو، تنهنڪري هن سڱ مونکي ڏنو. ۽ چيائين جڏهن به تون آزاد ٿين، هيءَ تنهنجي امانت آهي. ظاهر آهي ضيا جي دؤر ۾ ته نه آزادي ملي ها، نه شادي ٿئي ها. ضيا جي مرڻ کان پوءِ مونکي ٽن ڏينهن لاءِ جيل مان پيرول تي آزاد ڪيو ويو، تڏهن مون شادي ڪئي.

(علي حيدر شاهه کان اجازت وٺي، مون سامهون ڳاڙهي وڳي ۾ ويٺل سندس ڪنوار کان به ٽي سوال ڪيا)

جيڪڏهن پنجاب مان شادي ڪئي ته انهيءَ ۾ ڪو ڏوهه ڪونهي

سوال: جڏهن اوهان کي خبر هئي ته هنکي عمر قيد جي سزا لڳل آهي، پوءِ اوهان اِها شادي ڪيئن قبول ڪئي.

ڪنوار: اِها ته مونکي خبر هئي ته هن کي ۲۵ سال جي سزا لڳل آهي. پر جڏهن گهر وارن هن سان زبان ڪري ڇڏي ته پوءِ بس...

سوال: اوهانجي پنهنجي مرضي شامل نه هئي.

ڪنوار: منهنجي مرضي شامل هئي.

سوال: ڪڏهن اوهانکي اهو احساس ٿيو ته هن سان اوهانجي شادي ٿيڻ نه گهرجي ها.

ڪنوار: نه. اهڙو احساس ڪڏهن نه ٿيو.

سوال: هيءُ ته هينئر به قيد آهي. اوهان به هن سان، انهيءَ ڪمري ۾ آهيو، بور ٿيو ٿا ته ڇا ٿا ڪريو.

ڪنوار: ڪجهه به نه. بس ڪو رسالو يا ڪتاب پڙهندي آهيان.

سوال: هاڻ هتي ئي رهڻ گهرو ٿا. يا پنجاب جو ارادو آهي.

ڪنوار: نه اِتي ئي رهنديس.

◉ اهو سچ آهي ته موجوده دؤر ۾ شاعريءَ کي وڏو ڌڪ لڳو آهي. پر اِهو ڌڪ انهيءَ ڪري نه لڳو آهي ته ملڪ ۾ ٽيليويزن اچي ويئي آهي. پر انهيءَ ڪري لڳو آهي ته خود شاعري مزو ڇڏي ويئي آهي.

-آئزڪ بشستوِس سنگر

Gul Hayat Institute

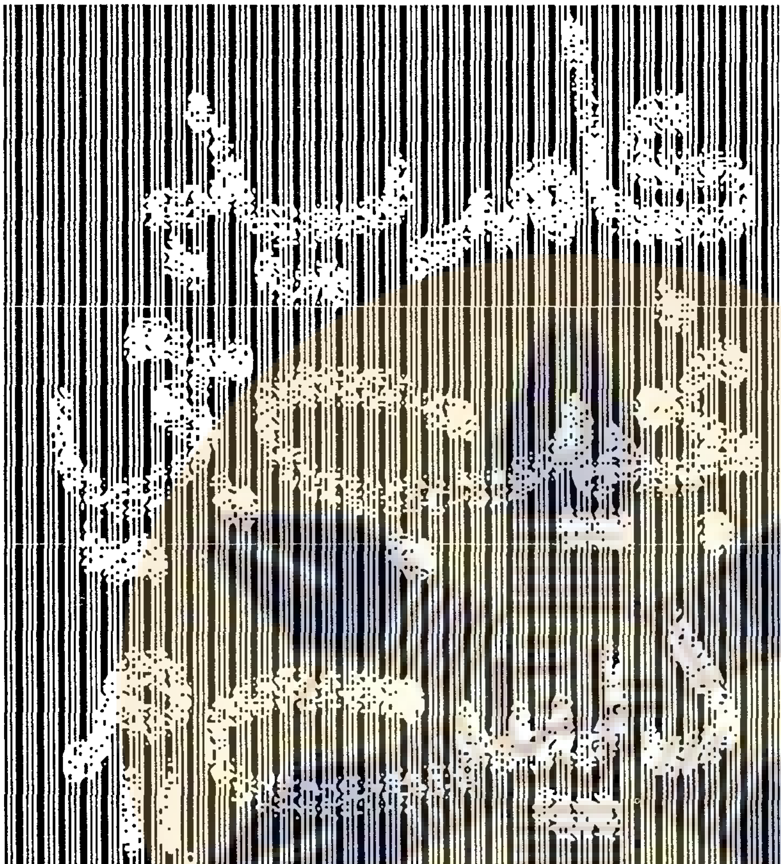

قسط ٽين

جي اين مغل

(جي اين مغل اسانجو سينئر صحافي آهي. هن سنڌ جي مسئلن تي تمام سٺا مضمون لکيا آهن . ۽ سياسي ليڊرن کان ڏاڍا سٺا انٽرويو ورتا اٿس. پوئين ڏينهن ۾ هي افغانستان ويو ۽ موٽي آيو، اتي جو سفر نامو لکيو اٿس، جيڪو قسطوار ڏئي رهيا آهيون.)

پي - آءِ -اِي جو هوائي جهاز جڏهن اندرا گانڌي انٽرنيشنل ايئر پورٽ جي ارائيول لائونج ۾ داخل ٿيو ته اسانکي احساس ٿيڻ لڳو ته پاڪستاني هوائي اڏا ، سهولتن جي لحاظ کان ، دنيا کان ڪيترو نه پٺتي پيل آهن. مون کا گهٽي دنيا ته ڪانه ڏٺي آهي. سڀ کان اڳ، مون پاڪستان مان انهيءَ وقت پير ٻاهر ڪڍيو ، جڏهن اٽڪل ڏهه سال اڳ، نيپال ويڻ ٿيو هو. انهيءَ وقت اِهو ڏسي اطمينان ٿيو ته ڪراچي ،توڙي پاڪستان جا ٻيا هوائي اڏا ، ڪٺمنڊو جي ايئرپورٽ کان بهرحال اڳيرا آهن. پر جڏهن گذريل سال ، يورپ جي ڪن ملڪن ،جهڙوڪ اولهه جرمني ،برطانيه ۽ فرانس وڃڻ ٿيو ته احساس ٿيو ته پاڪستان يورپ کان گهٽ ۾ گهٽ ڏيڍ سؤ سال پوئتي آهي. جرمني ويندي ، جهاز جڏهن ابوظهبي جي ايئرپورٽ تي ڪجھ وقت لاءِ ترسيو ۽ جرمنيءَ کان ،پاڪستان ورندي جڏهن دبئي جي ايئرپورٽ تي ڪجھ وقت ترسڻ ٿيو هو ته ان وقت بہ اِهو احساس ٿيو هو ته پاڪستان جا هوائي اِڏا اجا انهن جديد سهولتن سان سنواريل ڪونهن ،جيترا دبئي يا ابوظهبي جا هوائي اڏا.

پر هندستان ۽ پاڪستان ته گڏ سفر شروع ڪيو هو ؟ اسين سمورو عرصو سامراج جا سڪيلڌا رهيا آهيون. ڏيک ڏيکاءُ ۾ اسين هندستان کان تمام گهٽو اڳتي هئڻ جي هام هڻندا آهيون. پر دهلي هوائي اڏي تي لهڻ شرط احساس ٿيو ته دهلي هوائي اڏو ، ڪراچي هوائي اڏي کان ٻہ رتيون ڪسر آهي. ڪراچي هوائي اڏو ،پاڪستان جي هوائي اڏن جو نڪ تصور ڪيو ويندو آهي. پر

اڄ بہ کراچي هوائي اڏي تي، هوائي جهاز ۾ چڙهڻ توڙي لهڻ وقت، هوائي جهاز کان لائونج تائين ۽ لائونج کان هوائي جهاز تائين، بس ۾ سفر ڪرڻو پوندو آهي. پر دهليءَ جي هوائي اڏي تي، يورپ ۽ دبئيءَ جي هوائي اڏن وانگر، بس جو سهارو وٺڻ جي ضرورت نہ پئي. هوائي جهاز اچي لائونج جي پَر ۾ بيٺو، ۽ ان جي دروازي ۽ لائونج کي هڪ مڪينيڪل سرنگھ ذريعي ڳنڍيو ويو، جنهن مان لنگهي، مسافر لائونج ۾ پهتا.

دهليءَ ۾ ٻہ ڏينهن رهڻ کانپوءِ، ٢ جولاءِ تي اريانا ايئر لائن ذريعي، دهليءَ کان ڪابل روانو ٿيڻو هو (ڪابل ويندي دهليءَ ۾ ٻہ ڏينهن رهڻ ۽ ڪابل کان موٽندي دهليءَ ۾ ٻہ ڏينهن رهڻ جو ذڪر افغانستان جو سفر بيان ڪرڻ کانپوءِ ڪندس).

٢ جولاءِ تي دهلي هوائي اڏي تان ڪابل وڃڻ واري اريانا افغان ايئر لائين جي جهاز کي صبح جو سوائين ستين وڳي ٽيڪ آف ڪرڻو هو. تنهن ڪري، دهليءَ جي جنهن هوٽل ۾ ترسيل هئاسين، تنهن ۾، صبح جو ٽين وڳي اٿڻو پيو. گذريل ڏهن ويهن سالن ۾ اِهو پهريون صبح هو، جڏهن ايترو سوير اکيون پٽيون پيئون. تڪڙ ۾ شيو، ٽوٿ پيسٽ ۽ وهنجڻ کانپوءِ پئڪنگ ڪئيسين. صبح جي چانهن مس پيتيسين، تہ ٽئڪسين اچي نڪا ڪيو. ٽئڪسين ۾ سامان رکي، اسين سڀ صحافي هوائي اڏي ڏانهن روانا ٿياسين. انهيءَ وقت عجيب منظر هو. ائين ٿي لڳو، جهڙوڪ دهليءَ جي رستن تي ڪرفيو لڳل هجي. رستن تي ايڪڙ ٻيڪڙ ٽريفڪ هئي. فقط اسان جون ٽي چار ٽئڪسيون هيون، جيڪي هوائي اڏي ڏانهن ڊوڙنديون ٿي ويئون. مونکي ائين لڳو تہ اسين ٻي مهاڀاري لڙائيءَ سان وابستہ، ڪنهن انگريزي فلم جا ڪردار هجون ۽ نازي جرمني جي جنگي قيدين واري ڪنهن ڪئمپ مان، ڪنهن طرح ڀڄي نڪتا آهيون ۽ هاڻ روپ بدلائي، ٻهروپ ڌاري، ٽيڪسين ۾ سرحد پار ڪرڻ جي ڪوشش ۾ رڌل هجون.

جيئن ٽئڪسيون تڪڙيون هليون ٿي، تيئن درين مان ايندڙ ٿڌڙي هير بدن کي ڇُهي، عجيب فرحت بخشي ٿي. دهليءَ تي اونداهہ جو غلبو آهستي آهستي ختم ٿي رهيو هو، ۽ سج جا هلڪا ڪرڻا، دهليءَ کي پنهنجي آغوش ۾ آڻڻ جي ڪوشش ڪري رهيا هئا. جڏهن اسين هوائي اڏي تي پهتاسين تہ دهليءَ مٿان اونداهہ ۽ روشني واري جنگ ۾ اونداهہ شڪست کائي، ميدان، صبح جي اچاڻ جي حوالي ڪري رهي هئي. خبر نہ ڪيئن اوچتو، منهنجي خيالن سنڌ ڏانهن موٽ کاڌي. آءُ هڪ عجيب تجسس ۽ حسد سان صبح جي ان اڇ ڏانهن ڏسڻ لڳس، جيڪا پڪڙجي دهليءَ کي اونداهہ کان صاف ڪري رهي هئي. مون پنهنجي پاڻ کان سوال ڪيو تہ منهنجي سنڌ تان اونداهہ جو قبضو ڪڏهن ختم ٿيندو. صبح جي اها ڦهلجندڙ اڇ، ڪڏهن سنڌ جي پوتر ڌرتيءَ کي ڇُهي هميشہ هميشہ لاءِ سنڌ کي اها دائمي خوشبو ۽ مهڪار بخشيندي، جنهن لاءِ سنڌ جي ڌرتي ڪيتري عرصي کان سِڪندي اچي. سنڌ صدين کان هڪ عجيب قسم جي ڪوهيڙي ۾ ويڙهيل آهي. دنيا جا ٻيا ملڪ ۽ انهن جون ڌرتيون جڏهن جڏهن ڪوهيڙي جي چادر ۾ ويڙهيل هونديون آهن تہ ڌارين کي نظر نہ اينديون آهن. پر هيءُ ڪوهيڙو بہ عجيب ڪوهيڙو آهي. هن ڪوهيڙي مان ڌارين کي تہ سنڌ جي هر اڇي اُجري شيءِ نظر اچيو وڃي، ۽ ڪٿان ڪٿان ڪَهي اچي هتي ڪٺا ٿيندا رهيا آهن، ۽ سنڌ جي هر اڇري ۽ اُجري شيءِ تي پنهنجو حق جتائيندا آهن. جڏهن تہ پنهنجي پيٽ ڄاين کي صدين کان ان ڪوهيڙي ۾، نہ پنهنجي جنم ڀومي سنڌ نظر آئي، ۽ نہ ان جي عظمت ۽ پوترتا نظر آئي، جنهنجي ڪري، هو سالن جا سال ۽ صدين جون صديون رڻ پٽ جي اُٺن وانگر هڪ پٽ کان ٻي پٽ تائين، يڪ ساهي ڊوڙندا ڏُڪندا ۽ رڙهندا رهيا آهن.

منهنجي خيالن جو سلسلو ان وقت ٽٽي پيو، جڏهن الطاف صديقيءَ مونکي ايمبارڪمينٽ ڪارڊ ڏنو، جيڪو هوائي جهاز ۾ چڙهڻ کان اڳ ڀرڻو هو تہ جيئن اميگريشن وارن کي ڏيکاري ڪليئر ٿي سگهجي.

دهليءَ ۾ افغانستان جي سفارتخاني جو هڪ عملدار اسانکي الوداع چوڻ لاءِ، اسان کان اڳ هوائي اڏي تي پهچي چڪو هو. دهليءَ جي هوائي اڏي جي اميگريشن واري ڪائونٽر تي ويٺل هندستاني اميگريشن وارن عملدارن جا ڀرون ان وقت اُڀا ٿي ويا ٿي، جڏهن هنن جي نظر پاڪستاني پاسپورٽ تي پئي ٿي. مون واري ڪائونٽر جي آفيسر لفظ پاڪستان تي نظر پوڻ سان، ڪرسيءَ تي پاسا ورائي پاسپورٽ کي وري وري اُٿلائي ائين ڏٺو، ڄڻ پاسپورٽ نہ هو، ڪو ٽائيم بم هو. مون کلي چيو مانس، پاڪستاني آهيان. اسين سڄا سارا چوڏهن پاڪستاني صحافي صدر نجيب الله جي دعوت تي افغانستان وڃي رهيا آهيون." مون ائين چئي، هن تي رُعب وجهڻ جي ڪوشش ڪئي.

اصل ۾ دهلي اچڻ وقت، اسانکي دهليءَ واري هوائي اڏي جي هندستاني عملي جي ڪرختگيءَ جو ان ڪري پتو نہ پيو جو ان وقت سڀئي رسمي ڪارروايون، اسان جي ٻدران پي - آءِ - اي جي دهلي آفيس جي اسٽاف جي، هڪ هندستاني ليڊي آفيسر مالِني سرانجام ڏنيون. جنهن جو ذڪر پڻ دهلي سفر واري ڪتاب ۾ ڪندس.

سچ اهو آهي تہ مونکي هندستاني عملي جي انهيءَ 'ڪرڙي نظر' تي خار نہ لڳا. ڇاڪاڻ تہ اِهو سڀ ڪجھ ان ڇڪتاڻ جو نتيجو آهي، جيڪا گذريل چاليهن سالن کان ٻنهي ملڪن جي وچ ۾ قائم آهي. جنهن ۾ اسان واري ڌر جي هٺُ، ڪوڙي انا ۽ ڏوهہ

Gul Hayat Institute

واري احساس جو وڏو هٿ آهي. پاڪستان مٿان آمريت مسلط رکڻ ۽ ننڍن صوبن جي بالادستي قائم ڪرڻ جي سلسلي ۾ هميشه لفظ 'هندستان' جي آڙ ورتي ويئي. انهيءَ سموري عرصي ۾ جنهن به انساني آزادي، اخباري آزادي، اجتماعي آزادي ۽ صوبائي خودمختياري جي ڳالهه ڪئي، اُن تي هِندستان جو ايجنٽ ۽ روس جو ايجنٽ هئڻ جا الزام هڻي، ڪاٽ ۾ وڌو ويو. انهيءَ دوران خبر ناهي ڪيترن جون جانيون ضايع ٿيون ۽ ڪيترن جا جسم ڳري ويا. صوبن مان انهيءَ جي سڀ کان ڳري سزا اوڀر پاڪستان ۽ سنڌ کي ڏني ويئي. اوڀر پاڪستان ۽ سنڌ کي، اُٿندي ويهندي هر موڙ تي اهو چيو ويو ته اوهين هندستان جا ايجنٽ آهيو. هيو ته نهيو، پر اسلام ۽ پاڪستان جي هٿ ٺوڪين چئمپينن، سنڌين ۽ بينگالين جي زبان ۽ ثقافت کي به نه بخشيو. چيائون، "اوهانجون زبانون ۽ ثقافتون اسلامي نه، پر هندوائيون آهن."

بينگالي اُپسمنڊ، طعنن ۽ ٺوڪن جو اهو تاءُ گهڻو وقت برداشت نه ڪري سگهيو، ۽ آخر اُپامي پيو ۽ نيٺ ڊسمبر ١٩٧٠ ۾ پاڪستان جي ان حصي کي هميشه هميشه لاءِ ڌار ٿيڻو پيو.

بينگال آزاد ٿي ويو. پر سنڌ سور سهڻ لاءِ اڃا موجود آهي. شايد انهيءَ ڪري جو تاريخ جي صفحن تي اهو لکيل آهي ته سنڌ پاڪستان جي ماءُ آهي. سنڌ پاڪستان کي جنم ڏيڻ جو 'ڏوهه' ڪيو آهي. تنهنڪري 'سزا' کائڻ لاءِ به تيار رهڻو پوندو. تاريخ جو عجيب مذاق آهي. جنهن سنڌ پاڪستان کي جنم ڏنو، تنهن کي چاليهن سالن کان پاڪستان دشمن هئڻ جا طعنا ڏنا ويا ۽ ٨٨ واري چونڊ ۾، جنهن سنڌ جي ووٽ سبب پاڪستان جي وفاق کي نئين ساک ۽ نئين سر مڃتا نصيب ٿي، سا اڄ اسلام آباد جي ڪنهري ۾ چور بڻي بيٺي آهي ۽ پنجابي شاونزم سندس ڪڍ آهي.

اسان جڏهن به ڏينهن اڳ ڪراچيءَ مان فلاءِ ڪيو هو ته ان وقت اهي انديشا هئا ته پنجابي شاونزم قومي اسيمبليءَ ۾ وفاق جي بجيٽ منظور ٿيڻ نه ڏيندو. اهڙيءَ طرح نه فقط بينظير پنهنجو برطانيه ۽ فرانس جي دوري اُسهي نه سگهندي، پر سندس حڪومت به ڊهي اچي پٽ پوندي.

اسان ٻن ڏينهن کان پاڪستاني اخبارون نه پڙهيون هيون، تنهنڪري ڪا خبر نه هئي ته انهن ٻن ڏينهن ۾ ڇا ٿيو. منهنجا خيال خبر نه ڪٿي ڪٿي ڀٽڪي رهيا هئا. آءٌ جيڪو پنهنجي خيالن ۾ گم هوس تنهن کي هڪ همراهه وڏي حب مان اچي ڀاڪر پاتو. اُهو افغاني سفارتڪار هو. اسانکي الوداع چوڻ آيو هو. چيائين: اوهان مڙني جو سامان مون گڏ پيڪ ڪرائي، 'ڊپلوميٽڪ ڪارگو' ۾ ڊڪليئر ڪرائي ڇڏيو آهي، جيڪو اوهانکي ڪابل جي هوائي اڏي تي صحيح سلامت ملي ويندو. اوهين ڪو به اُلڪو نه ڪجو.

اسان، توڙي سامان جي ڪليئرنگ ٿي چُڪي هئي. اسان افغان سفارتڪار کان موڪلائي، بدني چڪاس ڪرائڻ لاءِ وڃي قطار ۾ بيٺاسين. اهو مرحلو به ختم ٿيو. هاڻ ڏاڪڻ لهي، هيٺ ڊپارچر لائونج ۾ وڃڻ هو، جتان پوءِ هوائي جهاز ۾ پهچڻو هو.

اسان مان سڀ کان پهرين، اسانجون ٻه صحافي خاتون ساٿي ڪليئر ٿي، هيٺ لهي چڪيون هيون. انهيءَ کانپوءِ آءٌ ڪليئر ٿيس. مون مناسب سمجهيو ته ٻين ساٿين جي ڪليئر ٿيڻ جو انتظار ڪجي. متان ڪنهن کي ڪو پرابلم ٿي پوي، ته پوءِ ان جي مدد ڪري سگهجي. چئو ته اڳي ڪليئر ڪرڻ وارا به 'سردار جي' هئا، ٿوري دير ۾ باقي ٻيا به ڪليئر ٿي ويا. اڃا ڏاڪڻ لهي رهيا هئاسون ته مجيد بلوچ جي نظر وڃي هڪ ننڍي ڪوچ تي پيل هڪ ڪاري پرس تي پيئي. ڪٿي ڪولڻ سان پتو پيو ته ان ۾ نرگس جو پاسپورٽ ۽ رقم پيئي هئي. انهيءَ وچ ۾ نرگس به سهڪندي، چاڙهيون چڙهي آئي. هنجي حالت ڏسي، مجيد بلوچ يڪدم پرس سندس حوالي ڪيو. نرگس جي پيٽ ۾ ساهه پيو. جيڪڏهن اِهو پرس پاڪستان ۾ ڪٿي رهجي وڃي ها، ۽ اُتي ڪنهن جي ور چڙهي وڃي ها ته ٻيڙائي پار ٿي وڃن ها.

ڏاڪيون لهڻ وقت ذهن ۾ افغانستان بابت ڪئين انديشن جو طوفان اُٿليل هو. پاڪستان ۾ رهندي پاڪستان توڙي مغرب جي اطلاعتي وسيلن ذريعي، افغانستان بابت ٻڌل بي پناهه پروپگنڊا کي اسين رد ڪندا آيا هئاسين، ته به ڪن انديشن جو اثر ضرور ٿيو هو ته افغانستان ۾ جنگ جي صورت حال سبب دهلي کان ويندڙ هوائي جهاز خالي ويندا هوندا. ڪابل جو هوائي اڏو مسلسل بمباريءَ سبب موهن جي دڙي وانگر تباهه ٿي چڪو هوندو، ۽ هاڻ فقط ڪو هڪ اڌ رن وي باقي بچيو هوندو، جنهن تي هوائي جهاز لهندا هوندا ۽ ٽيڪ آف ڪندا هوندا. يا اهو انديشو ته اريانا افغان ايئر لائنس جا جهاز روسي هلائيندا هوندا.

پر اسين جڏهن هيٺ ڊپارچر لائونج ۾ پهتاسين، ته اهو ڏسي حيران ٿي وياسين ته لائونج ڪابل ويندڙ مسافرن سان ڀريو پيو هو ۽ هنن جي چهرن تي پريشاني، ڊپ يا هراس جا ڪي به اهڃاڻ نه هئا، جنڪي ڏسي ماڻهو اهو محسوس ڪري ته هو ڪنهن جنگ زده ملڪ ڏانهن هوائي سفر ڪري رهيا آهن. هنن ۾ ٻار به هئا، ڪُراڙا به هئا، جوان به هئا ۽ عورتون به هيون. مسافرن جو وڏو تعداد افغاني شهرين جو هو. جڏهن ته هندستاني پڻ هئا، جن مان اڪثريت سِکن جي هئي. اسانجو سينئر ساٿي عبدالحميد ڇاپرا، جيڪو اهڙن مرحلن تي حيران ڪندڙ ڦڙتي ڏيکاريندو آهي. سو هن اوچتو ڊوڙي وڃي اريانا ايئر لائنس جي اسٽاف مان هڪ

ڪي پڪڙيو ، جيڪي دروازو پار ڪري ، هوائي جهاز ڏانهن وڃي رهيا هئا. هن انهيءَ سان عليڪ سليڪ ڪئي ، ڪجهه ڳالهايو ، ۽ پوءِ مُرڪندو اسان وٽ آيو ۽ چيائين ، "پاڻ رپورٽنگ شروع ڪري ڇڏي آهي.توهين بہ نوٽ ڪريو. هوائي جهاز ۾ ١٨٠ مسافرن جي سيٽن جي گنجائش آهي ۽ هن فلائيٽ ۾ ١٧٨ مسافر آهن." منهنجي وات مان اوچتو نڪتو ، "پهرين ٽڪي ڪيرَ پري - ٻيو بہ ڏيندو الله." برنا ماحب منهنجي ڪڍ پئجي ويو ۽ چيائين ان جي معني ٻڌاءِ. مون مطلب ٻڌايو مانس تہ مغرب جي اطلاعاتي ذريعن طرفان ڦهلايل ڪوڙن مان هڪ جو ڦڪڙ هتي ئي ڦاٽي پيو. الله ڪندو تہ ٻين ڪوڙن جا بہ وڪا پڌرا ٿي پوندا.

مونکي اِهو احساس آهي تہ سنڌي زبان بابت منهنجي ڄاڻ پوري سوري آهي. پر خبر نہ ڪهڙي چڪ آئي جو ، ان وقت ڪجهه ساٿين اڳيان سنڌي زبان بابت ليڪچر ڏيڻ لڳس. مون ڪين چيو تہ سنڌي زبان جي هڪ خوبي اها بہ آهي تہ ان جي ڪن چوڻين ۾ ايتري Spontancousness ۽ Originality آهي ، جو اهڙو مثال دنيا جي ٻي ڪنهن زبان ۾ مشڪل ملندو." مون پنهنجي انهيءَ دعوا جو مثال هڪ ٻي چوڻي جي شڪل ۾ ڏنو ۽ بيخبريءَ ۾ مڇن کي تاءُ ڏيڻ جي ڪوشش ڪيم ، پر ياد پيم تہ آءٌ مڇون رکائي ڪونہ.اجا وڌيڪ مثال ڏيڻ جي ڪوشش ڪري رهيو هوس ، تہ پهرين هندي ۽ پوءِ انگريزيءَ ۾ هڪ خاتون جو سُريلو ۽ مٺو آواز مائيڪ تي ٻڌڻ ۾ آيو ، جنهن ۾ سڏ ڏنو ويو هو تہ ڪابل ويندڙ مسافر هوائي جهاز ۾ وڃڻ شروع ڪن. رش تمام گهٽ هئي. تنهنڪري اسان جي سٽ ٺَپي ڪيو تہ سيني ڪانپوءِ وڃبو. انهيءَ وچ ۾ هڪ ٿلهي روسي مسافر جي چُرپُر ڏسي سيئي تمام گهڻو محفوظ ٿيا سين. هن همراهہ دهليءَ واري ڊيوٽي فري شاپ تان اسڪاچ جون يڪيون سارون اٺ بوتلون خريد ڪيون هيون. اُهي بہ ، هڪ پلاسٽڪ جي هڪ ٿهلي ۾ هيون. انهيءَ کان علاوه ، هن وٽ هڪ ٻيو هينڊبئگ بہ هو. جيڪڏهن بوتلن واريون ٿهليون ڪنيائين ٿي تہ ٻن بوتلن واري هڪ ٿهلي هن کان رهجيو ٿي ويئي. هُن اِها مشق ٽي پيرا ڪئي ، پر ٽيئي پيرا 'مشن' ۾ ڪامياب نہ ٿي سگهيو. صبح جو وقت هو ، ۽ لائونج سينٽرلي ايئر ڪنڊيشنڊ هو ، پر جيئن تہ مڙس ڳرو هو ، تنهنڪري ٽي پيرا ناڪام اُٿ ويهہ ڪرڻ جي ڪري پگهر جي ويو هو. اسين اِهو سڀ ڏسي رهيا هئاسين ۽ کلي رهيا هئاسين. اسان جي هڪ همراهہ ، شرارت واري انداز ۾ مُرڪي چيو: اهي بہ بوتلون هن کان ڪونہ کڄي سگهنديون. اهي پنهنجي نصيب ۾ آهن ، پر اڳيان بہ روسي هو. آخر اهڙي اٽڪل ڪيائين ، جو اُهو سمورو سامان جيئن تيئن کڻي وڃي هوائي جهاز پيرو ٿيو ۽ اسان وارا سيئي يار تڪيندي رهجي ويا.

هوائي جهاز ۾ 'ٻي ٽڪي ڪير پري' اسان جو انتظار ڪري رهي هئي. اهو هيئن جو سيٽن تي ويهارڻ واري عمل دوران پتو پئجي ويو تہ هوائي جهاز جو سمورو عملو ، جنهن ۾ ايئر هوسٽس ، اسٽيوارڊ ۽ ڪيپٽن وغيره شامل آهن ، سيئي افغاني آهن ، منجهان ڪوبہ روسي يا هندستاني نہ هو ، اسان اڃان افغانستان پهتا بہ ڪونہ هئا سين ، تہ مغربي پروپئگنڊا مئڻ وانگر پگهرندي محسوس ٿي. سڀ مسافر سيٽن تي ويٺا سين تہ پٽو ٽائيٽ ڪرڻ جو اشارو مليو. سيني مسافرن پنهنجا پنهنجا پٽا ٽائيٽ ڪيا. هوائي جهاز ڊوڙڻ لڳو. هوائي جهاز اُڏامڻ کان اڳ ، رن-وي تي جيڪا ڊوڙ پائيندو آهي. تنهن کي شايد ٽيڪنيڪل زبان ۾ 'ٽيڪسنگ' چيو ويندو آهي. اوچتو هوائي جهاز جي ڊوڙ جهڪي ٿي ۽ هوائي جهاز بيهي رهيو. اعلان ڪيو ويو تہ جهاز جون ڪجهه انجڻيون چالو ڪونہ ٿيون آهن. تنهنڪري انهن جي چڪاس ٿيندي. اک ڇنب ۾ ٽيڪنيشن ، جيڪي پڻ سڀ جا سڀ افغاني هئا ، پانا وغيره کڻي نمودار ٿيا. آءٌ ڊڄي ويس ۽ دل ئي دل ۾ ڊپ محسوس ڪيم. سوچڻ لڳس تہ هي افغاني ، هوائي جهاز ماگ تائين پهچائي بہ سگهندا... انهيءَ وچ ۾ مون ڏٺو تہ هڪ ٿلهي افغاني ايئر هوسٽس ، ڊوڪيندي هوائي جهاز جي پوڇڙ ۾ آخري سيٽ تي ويٺي. هن هڪ اهڙي ڪَلَ کي زور ڏنو ، جو هڪ چور دروازو کلي پيو ۽ اُن مان هوا ، سمنڊ جي ڇولين وانگر ڊوڪيندي جهاز ۾ گهڙي. اهڙيءَ طرح جهاز جي بيهڻ ڪري ، جهاز ۾ جيڪا ٻوسٽ پيدا ٿي هئي سا ڪافي ختم ٿي ويئي هئي. افغاني ايئر هوسٽس بہ ڪا اسان وانگر رات جي اوجاڳيل هئي ، سا ٽنگون ٽيڙي سمهي رهي. مان سڄي رات سمهي نہ سگهيو هوس ، سو هاڻ ننڊ ستائڻ لڳي ۽ اکيون پور ٻيون محسوس ٿيون. مون بہ نہ ڪا ڪئي هم نہ تم ، وڃي پاڻ کي ايئر هوسٽس جي پرسان سيٽ تي ڇڏيم. اهو بہ نہ سوچيم تہ مون وارا همراهہ ۽ ٻيا مسافر ڇا سوچيندا. اتي هوا جا گهوگهٽ لڳا پيا هئا ، سو مونکي بہ اُتي جو اُتي ننڊ کڻي ويئي. اوچتو مون محسوس ڪيو تہ ڪو پاڏو مونکي ٺونا هڻي رهيو آهي. آءٌ ڇرڪ ڀري اُٿيس تہ ڏٺم ، ٿلهي افغاني ايئرهوسٽس مونکي ٻانهن کان جهلي ڏونڌاڙي جاڳائي رهي آهي. افغاني ٽيڪنيشن هوائي جهاز جون سيئي انجڻيون ٺيڪ ٺاڪ ڪري ڇڏيون هيون ، هوائي جهاز اُڏامڻ لاءِ تيار هو. ايئر هوسٽس سيٽ تان اٿڻ چاهيو ٿي ، پر منهنجي ڪري اُٿي ڪونہ ٿي سگهي. آءٌ " آءِ ايم ساري" چئي ، ٻُل ڏيئي سيٽ تان اٿيس ۽ وڃي پنهنجي اصلي سيٽ تي ويٺس. جڏهين آءٌ پنهنجي سيٽ تي ويهي رهيس تہ پويان مجيد بلوچ پنهنجي مخصوص بلوچي لهجي ۾ ٽوڪ هڻندي چيو " لئي اٿئي." مون ڪوبہ جواب نہ ڏنو ، رڳو مرڪي ڏنم.

ٿوري وقت اندر هوائي جهاز ٽيڪ آف ڪيو ۽ فضائن ۾ پهچي ويو. هوائي جهاز هاڻ ڪڪرن کان مٿي اُڏامي رهيو هو.

Gul Hayat Institute

هيڏانهن اسان محافين ۾ عجيب بحث شروع ٿي ويو. چاپرا، جيڪو پاڻکي دنيا جي هر معاملي تي اٿارٽي هئڻ جي دعوا ڪندو آهي، تنهن چيو ته "هي هوائي جهاز پهرين لاهور مٿان پهچندو، پوءِ پشاور کان ڪابل وارو روٽ وٺندو." منهنجي دماغ کي اها ڳالهه نه لڳي. مون سوچيو ته افغانستان جو هوائي جهاز ته فقط تڏهن پاڪستان مٿان اڏامي سگهي ٿو، جڏهن ٻنهين ملڪن ۾ ڪو اهڙو فضائي معاهدو هجي. پر هن وقت ته ڪو اهڙو معاهدو ڪونهي. مون چاپرا کي مخاطب ٿيندي چيو، "يار تون ٺاهڪ ٿو هڻي. ٿي سگهي ٿو جهاز هندستان واري ڪشمير تان ٿيندو، روس واري حصي تان ڪراس ڪري، هماليه جي چوٽيءَ مٿان اڏام ڪندي افغانستان جي فضائي سرحدن ۾ داخل ٿئي." پوءِ خبر پئي ته چاپرا جي ٿيوري غلط هئي. پر هوائي جهاز ڪهڙو روٽ اختيار ڪيو هو، انهيءَ جو به پتو نه پئجي سگهيو.

هاڻ اڪثر مسافر، پنهنجي سيٽن تي ليٽي پيا هئا. جهاز ڪڪرن مٿان ترندو، پنهنجو سفر طئي ڪري رهيو هو. جيئن ته صبح جو وقت هو، تنهنڪري جهاز جي عملي مسافرن کي نيرن ڏني، جنهن ۾ هاف فراءِ بيدا هئا، بٽر سلائيز هئا ۽ فروٽ هو. نيرن کانپوءِ چانهن ۽ ڪافيءَ جو دور هليو. اسان وارن ڪجهه محافين 'چڪاس' خاطر ايئر هوسٽس کان گهر ڪئي ته ٻين هوائي ڪمپنين وانگر وسڪي ۽ بيئر ڏنو وڃي. پر معذرت ڪئي ويئي ۽ ٻڌايو ويو، جيئن ته افغانستان هڪ اسلامي ملڪ آهي، تنهنڪري ان جي هوائي سروس ۾ شراب پيش نه ڪيو ويندو آهي.

واضح رهي ته دنيا جي مڙني هوائي ڪمپنين جي بين الاقوامي اڏامن ۾، مسافرن کي مفت شراب فراهم ڪيو ويندو آهي. پلي مسافر پيٽ ڀري پئي، ڪابه پابندي نه هوندي آهي. ڪجهه عرصو اڳ پي - آءِ - اي جي انٽرنيشنل سروس ۾ به شراب پيش ڪيو ويندو هو، پٽي صاحب جي حڪومت ۾ شراب پيش ڪرڻ تي پابندي وڌي ويئي.

افغانستان جي انقلابي حڪومت خلاف سڄي عالم ۾، ۽ خاص طور تي جماعت اسلامي وارا پاڪستان ۾ پروپيگنڊا ڪندا آهن ته انقلاب کانپوءِ افغانستان مان اسلام کي ڏيهه نيڪالي ڏئي وئي آهي، ۽ هاڻ افغانستان ۾ هر هنڌ شراب ۽ سور عام آهي. پر هوائي جهاز جي حد تائين اها پروپيگنڊا به غلط ثابت ٿي. جماعت اسلامي وارن يارن کان پڇيو وڃي، ته هو جن اسلامي ملڪن کان ڊالرز وٺي هنن تي ڪلمو پڙهڻ کان نه گسندا آهن، تن جي هوائي جهازن ۾ ڇا نه ٿو ملي. اصل ڳالهه اها آهي ته اهو سڀ ڪجهه سياست جو چڪر آهي. جمهوريت جي مخالفت به اسلام جي نالي ۾ ته انقلاب جي مخالفت به اسلام جي نالي ۾!

جيئن ته ناشتو ٿي چڪو هو، ۽ رات واري اوجاڳي جي ڪسر به اجا پوري ڪانه ٿي هئي، تنهن ڪري اک لڳي ويئي. اک ان وقت کلي، جڏهن هڪ ساٿي رڙ ڪئي ته شايد ڪابل مٿان پهچي ويا آهيون. آءُ رڙهي دريءَ وٽ آيس. چئني طرفان ڊگها ڊگها ۽ وڏا وڏا جبل ڪر ڪنيو بيٺا هئا. ائين محسوس ٿيو ته اهي جبل اسانکي سلامي ڏيئي رهيا هجن. آءُ ٽِڪ ٻڌي هيٺ نهارڻ لڳس. جڏهن به پشاور ۽ ڪوئيٽا جي هوائي اڏن تي لهڻ ٿيندو آهي ته آءُ اتي به، اتان جي جبلن کي غور سان ڏسندو آهيان. شايد انڪري، جو اسان وٽ سنڌ ۾ ايڏا جبل ڪونهن، جو هوائي جهاز وارين بلندين تان نظر اچن. اسان جا جبل به اسان وانگر، سنڌ وانگر ۽ سنڌ جي برپٽ وانگر سادگي ۽ سچائي جي علامت آهن. دل چاهيندي آهي ته ڪڏهن وقت ڪڍي هالار ۽ سليمان جبل کي وڃي سلام ڪجي. منجهن ڪيئي ارمان ۽ ڪيئي ڪهاڻيون لڪل هونديون. پر چوندا آهن 'گهر جي مرغي دال برابر'

جڏهن به ڪوئيٽا جي هوائي اڏي تي لهڻ ٿيندو آهي، ته اتان جا جبل ڏسي انهن جبلن تي به ڪهل ايندي آهي. بلوچستان جا جبل بلوچستان جي ماڻهن وانگر غريب نظر ايندا آهن. اها به حقيقت آهي ته بلوچستان کي ڏسي سنڌ جي غربت به وسري وڃي. سرحد جا جبل ائين نه آهن، سرحد جا جبل هڪ نظر ۾ خوشحال لڳندا آهن. سندن چاتيون وٽڪار ۽ ساوڪ سان ڀريل هونديون آهن. جهڙوڪ جبلن کي سائي ڊريس پهريل محسوس ٿيندي آهي. ان جي مقابلي ۾ بلوچستان جا جبل ٿوڙا آهن. هر طرف ويراني نظر ايندي آهي. انهن جبلن کان ڪابل جا جبل خوش نصيب لڳا.

هاڻ هوائي جهاز ڪجهه هيٺ لهڻ لڳو. هيٺ، تمام هيٺ سر سبز ماٿري نظر آئي. اهو ڏسي آءُ ڪپڙا سولا ڪرڻ لڳس، اڄهو هاڻ چاڻ ٿو هوائي جهاز هيٺ لهي. پر هوائي جهاز اڏام ڪندو رهيو ۽ ماٿريءَ جو سلسلو ڪٽندو نظر ڪونه ٿي آيو. پوءِ پتو پيو ته ڪابل مختلف جبلن جي دامن ۾ مختلف سر سبز ۽ شاداب ماٿرين تي مشتمل آهي. ڪابل شهر ور وڪڙ ڪائيندڙ ماٿرين جي هڪ ڊگهي زنجير وانگر آهي. هاڻ محسوس ٿيو ته هوائي جهاز ڪابل جي ان حصي مٿان پهچي ويو آهي، جتي هوائي اڏو آهي ۽ جتي هوائي جهاز کي لهڻو آهي. پر ان کانپوءِ به هوائي جهاز کي مٿي چڪر لڳائيندي ١٥ - ٢٠ منٽ ٿي ويا. ڳالهه سمجهه ۾ نه آئي ته ڪهڙو سُٽ موڙهيو آهي، جو ڪئپٽن جهاز کي هيٺ نه ٿو لاهي. دل ۾ هورا ڪورا ٿي ته تجسس به پيدا ٿيو. ڊپ ٿيو ته ڪٿي هيٺ ڪوممڻ ته متل نه آهي. ڪٿي جهاز واپس ته ڪونه دهليءَ هلندو. منهنجي اها اندر جي هورا ڪورا منهنجي ڀر سان ويٺل هڪ ڪراڙي افغاني شايد پڙهي ورتي. مونکي اردوءَ ۾ چيائين، "گهبرائڻ جي ڳالهه نه آهي. جڏهن کان افغان انقلاب کي ناڪام بنائڻ لاءِ سامراج جي ايجنٽن، سامراج جي هشيءَ تي ڪابل ۽ افغانستان جي ٻين شهرن تي راڪيٽن سان وقت به وقت لڪ چوريءَ حملا

Gul Hayat Institute

ڪرڻ جو سلسلو شروع ڪيو آهي، تہ دفاعي نقطہ نگاھ کان، هوائي جهاز ڪابل واري هوائي اڏي تي لهڻ وقت، چئني طرفن چڪر هڻي، گٽس جو غبارا جهاز مان ڦٽا ڪندو آهي تہ جيئن لئنڊ ڪرڻ وقت، هوائي اڏو چئني طرفن کان هڪ اهڙي هٽرادو ڏنڌ ۾ ويڙهجي وڃي، جو نہ هوائي جهاز ۽ نہ هوائي اڏو نشانو بڻجي سگهي. " اها ڳالھ ٻڌڻ سان هڪڙي هورا ڪورا ختم ٿي تہ وري ٻي اُٿ تڻ پيدا ٿي. پر افغاني ڪان اها اٿ تڻ بہ لڪي نہ سگهي. هن هڪ وڏو ٽهڪ ڏنو ۽ چيائين " گهبرايو نہ ڪجھ بہ نہ ٿيندو. دشمن ڪي بازو هماري آزمائي هوئي هين."

هاڻ جهاز ڪافي هيٺ لهي چڪو هو. جهاز ۾ لئنڊ ڪرڻ واري هلڪي سريلي ڌن شروع ٿي وئي هئي. هيٺ هر طرف ساوڪ نظر اچي رهي هئي. ذهن تصور ئي تصور ۾ ساوڪ جي تازگي ۽ انقلاب جي خوشبو سان معطر ٿيڻ لڳو. عجيب خوشي بہ محسوس ٿي رهي هئي ۽ فخر بہ محسوس ٿيو هو، تہ آءُ جناب رسول بخش پليجي کان پوءِ شايد ٻيو سنڌي هوس، جيڪو انقلاب جي سرزمين تي پير رکي رهيو هوس.

مون جڏهن اسڪول ۾ هندستان جي تاريخ پڙهي هئي، تہ ٻن حوالن سان مونکي هميشہ افغانستان ياد ايندو هو. هڪ اهو تہ جناب جان محمد جوڻيجي جي قيادت ۾، سنڌي جوانن جي هڪ ٽيم، انگريز سامراج جي خلاف تحريڪ جي هڪ حصي طور، پنهنجو وطن سنڌ ڇڏي، افغانستان ڏانهن هجرت ڪئي هئي، هو نندي ڪنڌ جا پهريان مهاجر هئا. هنن اها هجرت ڪنهن بہ فائدي خاطر نہ ڪئي هئي. پر اڄ ڏينهن تائين هنن جو ڪنهن بہ ذڪر نہ ڪيو آهي. شايد ان ڪري جو هو نڌڪٽي قوم سان تعلق رکن ٿا، جن جو نہ ڪو ڌڻي آهي، نہ ڪو سائين، ۽ سڀ کان وڏي ڳالھ تہ هنن جو اڙدو پريس سان ڪو واسطو يا تعلق نہ آهي. اڄ ڏينهن تائين اها بہ خبر نہ آهي تہ انهن مهاجر سنڌين جو ڇا ٿيو؟ چون ٿا تہ هتان جي ڪجھ جاسوسن، جاسوسي ڪري افغان حڪومت جا ڪن هجرت ڪندڙ سنڌين خلاف ڀريا. خبر نہ ڇا ڇا چيو، جو ڪابل جي ان وقت جي حڪمرانن، انهن بي يار و مددگار سنڌين کي، پهرين گرفتار ڪرايو ۽ پوءِ قتل ڪرائي ڇڏيو. هنن جي قبرن جي بہ ڪا خبر نہ آهي تہ هو ڪٿي سپرد خاڪ ٿيا. بهرحال انهن اطلاعن جي بہ ڪا تصديق نہ ٿي سگهي.

پراڻي تاريخ جي ٻي ياد، مونکي پراڻي افغانستان جي پهرين انقلابي، غازي امان الله جي حوالي سان ايندي آهي. جنهن افغانستان جي ڪيترين پراڻين روايتن خلاف اعلان بغاوت ڪئي ۽ معاشري کي ڪيئن سال ڏکي اڳتي وٺي آيو. پر جيئن تہ هو پر پاسي وارن سامراجن جي آنکي پرڻ لاءِ تيار نہ هو، تنهن ڪري عيار انگريز سامراج، هن جي حڪومت خلاف پروپئگنڊا جو هڪ اهڙو محاذ کڙو ڪيو، جيڪو هن وقت مغربي اطلاعاتي ذريعن، افغان انقلاب لاءِ شروع ڪري رکيو آهي. انگريزن سازشون ڪيون، ۽ آخر ڪار افغانستان جي پهرين انقلابي غازي امان الله جي حڪومت جو تختو اونڌو ڪرڻ ۾ ڪامياب ٿيا. منهنجي ذهن ۾ خواهش پيدا ٿي تہ افغانستان ۾ رهڻ دوران آءُ نہ فقط غازي امان الله جي مقبري تي حاضري ڏيان، پر پنهنجي طور تي جان محمد جوڻيجي جي قيادت ۾ ويل بي يار و مددگار سنڌين جي باري ۾ پڇا ڳاڇا ڪندس. پر افسوس اهو آهي تہ آءُ اهي ٻئي خواهشون پوريون نہ ڪري سگهيس. جنهن ڪري اڄ هي سٽون لکڻ وقت شرمساري محسوس ڪري رهيو آهيان.

آهستي آهستي هوائي جهاز جا پير زمين کي ڇهندا محسوس ٿيا ۽ رن وي تي هوائي جهاز ڊوڙندو محسوس ٿيو. هوائي جهاز ڊوڙي رهيو هو. آءُ ۽ ٻيا ساٿي چوڌاري طرف نظرون ڊوڙائي رهيا هئا سين. چئني طرف جبل هئا. پري پري تائين هوائي اڏو صحيح سلامت نظر آيو. ڪٿي بہ ڪو کڏو ڪوهو نظر نہ آيو. البت اٽڪل ٽيهارو، چاليهارو جنگي هوائي جهاز مختلف هنڌن تي نظر آيا. پر اُهي بہ صحيح سلامت نظر آيا. دل مان مغربي پريس لاءِ ڪچيون گاريون نڪرڻ لڳيون. مغرب کي آزادي تي وڏو ناز آهي، پر اها ڪهڙي آزادي آهي تہ پنهنجي قوم ۽ پنهنجون اخبارون پڙهندڙن، ۽ پنهنجون ٽيليويزن ڏسندڙن کي ڪوڙ جي آڪسيجن ٽينٽ ۾ رکيو وڃي. جيڪڏهن ان کي آزادي چئبو آهي تہ حيف آهي اهڙي آزادي تي.

هوائي جهاز جي رفتار گهٽجڻ لڳي. مون ڏٺو تہ سج ڪافي چڙهي چڪو هو. اٽڪل سادي يارهين وڳي هوائي جهاز هوائي اڏي تي لئنڊ ڪيو.

اسان کي پروگرام مطابق نوين وڳي ڌاري ڪابل پهچڻو هو، پر دهليءَ واري هوائي اڏي تي جهاز جون انجڻيون خراب ٿيڻ ۽ انهن کي درست ڪرڻ ۾ ڪافي وقت لڳي ويو هو. هندستان ۽ پاڪستان ۾ هڪ ڪلاڪ جو فرق آهي. جڏهن تہ هندستان ۽ افغانستان ۾ اڌ ڪلاڪ جو فرق آهي. اهڙيءَ طرح پاڪستان ۽ افغانستان ۾ بہ اڌ ڪلاڪ جو فرق آهي.

هاڻ هوائي جهاز رڪجي چڪو هو. اسين سڀ مسافر اُٿي بيٺا سين ۽ پنهنجا هئنڊ بئگ هٿ ۾ کڻي اٿي هوائي جهاز جي دروازي ۾ ڏاڪڻ لڳڻ جو انتظار ڪرڻ لڳا سين. انهيءَ وچ ۾ اسان جي ٽيم جي هڪ همراھ رڙ ڪئي تہ هيٺ ڏاڪڻ وٽ چار پنج همراھ سوٽن بوٽن ۾ بيٺا آهن. هنن سان گڏ نہ فقط پريس فوٽو گرافر، پر ٽي وي ڪئميرا مئن بہ نظر اچي رهيا آهن. هن خوشي ۽ اتساھ مان چيو تہ "يار هي پنهنجو استقبال ڪرڻ آيا آهن. اڄ تہ پنهنجو استقبال وي آئي پي ٿيندو." مون بہ جهڪي ڏٺو، مون کي

Gul Hayat Institute

ٻـ ائين لڳو ، واقعي خو شي محسوس ٿي. آهستي آهستي مسافر رڙهڻ لڳا. انقلاب جي سر زمين تي پهريون پير رکڻ لاءِ پنهنجو پاڻ کي تيار ڪرڻ لڳس. خو شي جا جذبا پنهنجي جوڀن تي هئا. انهيءَ وچ ۾ ڏٺم تـ ڪجهه صحافي ساٿي هيٺ لٿا تـ هيٺ بيٺل افغان دوستن وڏي هنن کي ڀاڪر پاتا. فوٽو گرافر ٽڪ ٽڪ ڪئي ، ۽ ٽي وي ڪئميرا مئن جي فلش جي رو شني اکين ۾ ليٽا پاتا. مجاهد بريلوي هيٺ پهچي چڪو هو . لڳو ٿي تـ افغاني ميزبان اڳ هن جا چاتل سڃاتل هئا. هاڻ جيڪو ٻـ اسان جي ٽيم جو صحافي هيٺ لٿو ٿي تـ افغان ميزبانن سان مجاهد هن جو تعارف ڪرايو ٿي. مجاهد منهنجو تعارف ڪرائڻ وقت ، منهنجي اخبار جو ذڪر ۽ خاص طور تـ مغل سنڌي آهي ۽ سنڌ کان آيو آهي. افغان ميزبان جيڪي سڀ نوجوان هئا. شڪل جا سهڻا ۽ سمارٽ هئا ، مون سان وڏي ڀاهوهه مان ڀاڪر پائي مليا. لفظ سنڌي ٻـڌڻ وقت هنن جي اکين ۾ هڪ عجيب چمڪ نظر آئي. هو مون سان ور ور ڏيئي مليا ۽ ور ور ڏئي هٿ ملايائون. چڻ هڪ پيرو هو مون سان ملي رهيا هئا تـ ٻيو پيرو سنڌ ڌرتي سان ٿي مليا. هڪ افغاني ، جيڪو ان وقت ٽيم جو سربراهه لڳو ٿي ، جنهن جو نالو مسٽر ڪرگر هو ، تنهن منهنجي ٻانهن کي زور سان جهلي چيو تـ "توهان سنڌين کي سلام هجي. توهان وڏي جدوجهد ڪئي آهي ،"

في الحال فقط ايتري ڳالهه ٻولهه ٿي سگهي. ڪارون هوائي جهاز وٽ پهچي ويون. اسان کي پوري سفارتي آداب سان گذارش ڪئي وئي تـ هلي ڪارن ۾ وهو . ان مرحلي تي هڪ ان وڻندڙ ڳالهه ٿي. افغان ميزبانن اسان کي چيو تـ هلي موٽر ڪارن ۾ وهو تـ جيئن انٽر ڪانٽيننٽل هوٽل ڏانهن هلجي ، جتي اسان سڀني جي رهائش جو بندوبست ٿيل هو . هنن چيو تـ سامان جو اوهين الڪونـ ڪريو . اهو توهان جي هوٽل ۾ پهچي ويندو. پر اسانجي ٽيم جو هڪ سينيئر صحافي پڙڪدي بيهي رهيو. چيائين ، " جيسين مونکي سامان نـ ملندو تيسين هوائي اڏو نـ ڇڏيندس. "

اسان جا ميزبان عجيب شش و پنج ۾ پئجي ويا. اسان جو هوائي اڏي تي جيڪي استقبال ڪرڻ آيا هئا ، سي يا فارين افيئرس جا ذميدار عملدار هئا يا افغانستان يونين آف جرنلسٽس جا ذميدار عهديدار هئا. افغان بـ سنڌين وانگر مثالي ميزبان آهن. هنن جي سڄي ڪوشش هئي تـ هوائي اڏي تي اسانکي ڪابـ تڪليف نـ ڏين ۽ هر قسم جو آرام ڏين. پر هنن اهو ٻـ پنهنجو فرض سمجهيو ٿي تـ جيڪڏهن اسان مان ڪو زيادتي ڪري رهيو هو ، تـ هنن کي اسانجي زيادتيءَ واري رويئي تي ڪو ڏک ٿيو آهي. انهيءَ ڪري هو اسانجي ساٿيءَ جي ناگوار رويئي جي باوجود مُرڪندا رهيا ، معذرت ڪندا رهيا ۽ گذارش ڪندا رهيا تـ ، " اوهين ڪو ٻـ الڪو نـ ڪريو . توهان جو سامان نـ ويندو . "

حقيقت ۾ هنن هوائي اڏي تان ڪارن ذريعي اسان کي سوار ڪرڻ جو بندوبست بـ ان ڪري ڪيو هو ، جو هنن اسان کي زياده کان زياده آرام ۽ سهولت فراهم ڪرڻ چاهيو ٿي. پر هتي معاملو ئي الٽو هو . افغان ميزبانن کي اڄ هڪ اهڙو پاڪستاني مهمان گڏيو هو ، جيڪو نـ فقط ان حسن سلوڪ جي موٽ ڏيڻ لاءِ تيار نـ هو ، پر انتهائي کهري انداز جو مظاهرو ڪري رهيو هو . اسانجو ساٿي مهمانيءَ جي مڙني آداب کي لتاڙي رهيو هو . هاڻ تـ هو پڙڪدي بيٺو ۽ اڙيون ڪرڻ لڳو تـ "توهين چاهيو ٿا تـ سامان وڃي. توهان کي هوٽل ڏانهن وڃڻو آهي تـ ڀلي وڃو . آءٌ هتي بيهي سامان ڪڍائي پوءِ هوٽل ڏانهن ايندس. "

برنا صاحب ، مجاهد سميت اسين ٻيا سڀ پاڻ کي شرمسار محسوس ڪرڻ لڳاسين. اسان مان هر هڪ ان ساٿيءَ کي سمجهائڻ لڳو ، تـ مهمانيءَ جا بـ ڪي آداب هوندا آهن. اها ڳالهه سونهين نـ ٿي. پر هو يار مڙيو ڪونـ. شايد هن جو بـ ڏوهه نـ هو ، هن جو اهو رويو پاڪستان جي استحصالي ۽ فرسوده معاشري جي بدولت هو. آخرڪار طئي اهو ٿيو تـ ٻيا سڀ صحافي ميزبانن سان گڏ هوٽل ويندا ، اسان جو اهو ساٿي ڀلي هوائي اڏي تي هجي. اسان پويان هن سان گڏ فوٽو گرافر واحد کي بـ ڇڏيو ، تـ هن سان گڏ هجي ۽ سامان کڻي هوٽل تي اچي.

اهڙيءَ طرح الله ڪري معاملي کي طئي ڪيو ويو . ميزبان ۽ ٻيا پاڪستاني صحافي ڪارن ۾ چڙهڻ لڳا. برنا صاحب کي پاڪستاني صحافين جي ٽيم جو اڳواڻ ڊڪليئر ڪيو ويو ۽ کيس هڪ وزير جو پروٽوڪول ڏنو ويو . برنا صاحب کي هڪ شاندار ڪار ۾ وهاريو ويو ، جنهن ۾ هن سان گڏ هڪ اعلي افغان عملدار ويٺو . اسان بـ ٽي ، ٽي صحافي الڳ الڳ ڪارن ۾ ويٺاسين ۽ هر ڪار ۾ هڪ افغان عملدار اسان سان گڏ ويٺو .

اسان کي اهو بـ ڊپ هو تـ ڪابل ۾ چڱي خاصي سردي هوندي ، سو اِهو ڊپ ختم ٿي چڪو هو . چاڪاڻ تـ سرديءَ جي ڪابـ جهلڪ نظر ڪانـ ٿي آئي. ايترو ضرور هو جو گرمي نـ هئي ۽ پگهر محسوس ڪونـ ٿي ٿيو . اهو ڇنڇر جو ڏينهن هو . افغانستان ۾ بـ ٻـ ڏينهن جمعو ڇنڇر موڪل هوندا آهن. تنهن ڪري رستن تي ايڏي گهڻي رش نظر ڪانـ ٿي آئي. ان هوندي بـ چهل پهل هئي. رستن تي مرد ، زالون توڙي ٻار ايندا ويندا نظر آيا. هڪ ڳالهه محسوس ڪئي وئي تـ رستن تان هلندڙ مردن ، زالن توڙي ٻارن جي چهرن تي ڪنهن بـ قسم جي خوف ، ڊپ يا سراسمگي جا ڪي آثار نظر ڪونـ ٿي آيا ، جڏهن تـ اسان جو خيال هو تـ ۽ جيتري پروپئگنڊا ٻـڌي هئي سين ، ان مطابق ماڻهو ڊنل ڊنل ۽ هراسيل نظر ايندا. ان وقت اسان کي جيڪي عورتون رستن تي نظر

Gul Hayat Institute

آيون پئي ،تن ۾ تمام گهڻ عورتون پڙدي ۾ نظر آيون . ڪافي عورتون اسڪرٽ ۾ نظر آيون. محسوس ٿيو تہ سامراج غازي امان الله جو تختو تہ ضرور اونڌو ڪيو ، پر هن پنهنجي معاشري کي جديد بنائڻ لاءِ جيڪي قدم کنيا ،تن جو اثر نہ رڪجي سگهيو ۽ پهرين نظر ۾ افغاني معاشرو پاڪستاني معاشري کان گهڻو اڳيرو ۽ لبرل نظر آيو. ان اثر کي شايد ان ڪري بہ تقويت ملي ،جو ڪيتري عرصي کان افغانستان جا روس سان گهاٽا تعلقات رهيا ۽ افغانستان جي معاشي جوڙجڪ روس جي صلاح مشوري ۽ مالي امداد سان ٿي آهي. افغانستان ۽ روس جا ويجها ناتا فقط روس ۾ انقلاب جي اچڻ ڪانپوءِ ڪو نہ ٿيا آهن ،پر زار واري دور کان افغانستان ۽ روس وچ ۾ انتهائي ويجها ناتا رهيا آهن. ان ۾ ڪو شڪ نہ آهي تہ ان عمل ۾ ان وقت تمام گهڻي تيزي آئي ، جڏهن افغانستان ۾ ڪامريڊ نور محمد ترهڪي جي قيادت ۾ افغان انقلاب آيو ۽ روس افغان انقلاب کي سامراج جي بدمعاشين کان تحفظ ڏيڻ لاءِ ،ان جو سچو ٻانهن ٻيلي ٿي بيٺو.

هڪ ٻي ڳالهہ بہ نوٽ ڪئي وئي تہ افغانستان ۾ پاڪستان وانگر ليفٽ هينڊ ڊرائيو نہ ،پر رائيٽ هينڊ ڊرائيو آهي ، شايد اهو بہ ان ڪري جو افغانستان جو جديد ڪلچر روس کان متاثر آهي. ڪار ۾ پهرين تہ اسين صحافي پاڻ ۾ گپ شپ ڪرڻ لڳا سين ، پوءِ اڳيان ويٺل افغان عملدار سان رسمي لهواريون اوپاريون ڪرڻ لڳاسين. ان گفتگو ۾ ڪار جو ڊرائيور بہ انتهائي مهذب انداز ۾ شامل ٿي ويو. اسان ڏٺو تہ ڳالهہ ٻولهہ ۾ ڊرائيور جي شريڪ ٿيڻ تي ، افغان عملدار ڪنهن بہ ناگواريءَ جو مظاهرو نہ ڪيو ،پر ڪيترين ڳالهين تي افغان عملدار ڊرائيور سان ها ۾ ها ملائي. مونکي اهو ڏسي خوشي ٿي تہ افغان انقلاب گذريل ١٠-١١ سالن دوران ، ايترو ضرور ڪامياب ٿيو آهي جو افغان معاشري جي هيٺ مٿاهيون هڪ ٻئي جي ويجهو آيون آهن. اهي طبقاتي ويڇا ڪافي حد تائين گهٽجي ويا آهن. اسان کي افغان عملدار ٻڌايو تہ ڪابل شهر ٻن حصن تي مشتمل آهي. هڪ پراڻو ڪابل ،ٻيو نئون ڪابل.

اٽڪل اڌ ڪلاڪ جو سفر طئي ڪرڻ ڪانپوءِ اسانجين ڪارن جو قافلو چڙهائي چڙهڻ لڳو. پتو پيو تہ ڪابل جي انٽر ڪانٽيننٽل هوٽل ڪابل شهر جي هڪ پهاڙ جي چوٽيءَ تي ٺهيل آهي. جڏهن ڪارون انٽر ڪانٽيننٽل جي سامهون پهتيون ، تہ ٽڪريءَ تان ڪابل شهر جو خوبصورت نظارو نظر اچي رهيو هو. گاڏيون اچي هوٽل جي ٻاهران بيٺيون. انٽر ڪانٽيننٽل هوٽل ڪابل جي عمارت بہ دنيا جي ٻين انٽر ڪانٽيننٽل هوٽلن جي عمارتن وانگر خوبصورت هئي. پر هوٽل وٽ اها چهل پهل نظر نہ آئي ، جيڪا عام طور تي دنيا جي انٽر ڪانٽيننٽل هوٽلن وٽ نظر ايندي آهي. پهرين نظر ۾ ائين لڳو تہ ڪنهن هوٽل جو حسن ڦري ورتو هجي. ڪابل انٽر ڪانٽيننٽل هوٽل ڪنهن رنوڙ زال وانگر لڳي ، جنهن جو سَهاڳ ۽ سينڌ اجڙي وئي هجي. ساڳي صورتحال هوٽل ۾ داخل ٿيڻ وقت محسوس ٿي. بعد ۾ ان جو جواز بہ معلوم ٿيو. افغان انقلاب خلاف کنيل ڪات ڪهاڙن ۽ راڪيٽن جي حملن سبب ٻاهرين دنيا جا سياح توڙي واپار سانگي ايندڙن جي آمد مڪمل طور رڪجي وئي هئي. نہ تہ چون ٿا تہ ڪنهن وقت ڪابل ۽ افغانستان سياحن جي جنت هوندا هئا. تنهنڪري هوٽل انٽر ڪانٽيننٽل ۾ پڻ چهل پهل تي اثر پيو هو. ان کانسواءِ افغان انقلاب ڪانپوءِ افغانستان جا پئسي وارا ، سرندي وارا ، سرمائيدار ۽ جاگيردار ، قبائلي سردار پنهنجي پئسي سميت افغانستان ڇڏي پاڪستان ،يورپ ۽ آمريڪا ۾ وڃي رهڻ لڳا هئا. ان ڪري انقلاب ڪانپوءِ انٽر ڪانٽيننٽل هوٽل ۾ يا پرڏيهي اخبارن ۽ خبر ايجنسين جا نمائيندا رهن ٿا ، يا افغان حڪومت جي دعوت تي ايندڙ ٻاهران سرڪاري مهمان انٽر ڪانٽيننٽل هوٽل ۾ رهن. ان ڪري ، ڪيتري وقت کان هوٽل ۾ ڪيسينو ۽ نائيٽ ڪلب بہ بند پيون هيون. (هلندڙ)

سهڻي

هيڻين هند تان ملي سگهي ٿي

بڪ فيئر
جناح سپر مارڪيٽ ، اسلام آباد

مستحاب احمد قريشي
شڪارپور

عزيز ڪتاب گهر
بئراج روڊ ، سکر

ملڪ نيوز ايجنسي
گمبٽ

مهراڻ ڪتاب گهر
مورو

آسومل نيوز پيپر ايجنٽ
ٽنڊو آدم

اڪبرعباس نيوزپيپر ايجنٽ
خيرپور ميرس

مشتاق نيوز ايجنسي
نواب شاهہ

سنڌ ڪتاب گهر
ميرپور خاص

هلال ڪتاب گهر
ميرپور خاص

پاڪستان بڪ ڊپو
ميرپور خاص

محمد زبير نيوز پيپر اينجنٽ
ٽنڊو الهيار

ريلوي بڪ اسٽال
لاڙڪاڻو

مارئي ڪتاب گهر ۽ سنڌ ڪتاب گهر
سڪرنڊ

رشيد بڪ ڊپو
دادو

Gul Hayat Institute

مون پڙهيو

ڪتاب : **افغانستان زوال سي عروج تڪ**

ليکڪ :ساڏن مڪرجي

ترجمو ڪندڙ: غلام رباني تابان

ڇپيندڙ: (مڪتبہ)دانيال ،ڪراچي.

صفحا :١٤٠ - ١٤٤

سيد گيلاني : هن جي خاندان جو تعلق افغان شاهي خاندان ۽ ٻين امير ن جي حلقن سان هو. گيلاني جو پيءُ سيد حسين نقيب هو ،جنهن کي انگريز بغداد مان بمبئي کٺي آيا هئا ،۽ ان بعد ڪابل پهچايو ويو. هي وڏو زميندار ٿي ويو. جنهن جي جائداد ترڪي ۾ سيد گيلاني کي ملي. گيلاني جي زال شاهي خاندان مان آهي. افغانستان ۾ فرانسسي موٽرن کي وڪڻڻ جي واحد ايجنسي هن وٽ آهي.لنڊن ،ريوبرا ۽ پشاور ۾ هن جا عاليشان بنگلا آهن.انگريزن گيلاني کي 'پير' جو لقب ڏنو ،انهيءَ بااثر مذهبي لقب سان گڏ هن افغانستان ۾ هارين کي لٽيو.هاڻي هي پناهگيرن کي لٽي رهيو آهي. هي واشنگٽن ويو ۽ آمريڪا کان امداد گهريائين ،جيڪا جلد ۾ هن کي ڏني وئي. آمريڪا جي اسٽيٽ ڊپارٽمينٽ جي نيڪ خواهشن سان گڏ هو عربستان ويو ۽ اتان تمام وڏو بارود ۽ روڪ پئسا حاصل ڪيائين. سعودي وارن افغان حڪومت جي خلاف پرچار ڪرڻ لاءِ هن کي پشاور ۾ هڪ 'باغي' ريڊيو اسٽيشن قائم ڪرڻ لاءِ مالي مدد ڏني.

هڪ ٻيو ليڊر آهي 'عبدالرسول سيف' هن وزن کڻڻ جي هڪ ڪمپني قائم ڪئي ۽ هن وقت هن وٽ ڏهه وڏيون وڏيون ٽرڪون آهن، باغين جي مختلف ٽولن ،جن ڪنهن زماني ۾ 'مجاهدين آزادي' جا متحده ڪمانڊر چونڊڻ خاطر 'اسلامي اتحاد مجاهدين' جو بنياد وڌو هو ، سيف کي هن جو صدر چونڊيو ويو ،پر هن جلدئي انهيءَ عهدي تان استعفيٰ ڏني ،ڇاڪاڻ تہ اهو هلي ويو تہ هن اداري جي امدادي رقم مان ٦،٠٠،٠٠٠ (ڇهہ لک ڊالر) جو غبن ڪيو آهي.

هڪ ٻئي بدنام زمانہ شخص کي وٺو ، هن جو نالو آهي صبغت الله مجددي ، ڪافي عرصي تائين هن جو خاندان امان الله جي اصلاحات جي مخالفت ڪندو رهيو. بدنام زمانا ۽ انگريزن جي ٽوڊي ملا شور بازاري جي اولاد مان هي شخص آهي ،هي 'اخوان المسلمين' ۾ شامل رهيو آهي. هن جو ڪٽنب وڏو شاهوڪار هو ۽ هنکي اها بہ خبر نہ هئي تہ هن وٽ ڪيتري زمين آهي. هن جو چاچو 'هارون مجددي' مصر ۾ 'اخوان المسلمين' جو اڳواڻ هو.صبغت الله مجددي ، جمال عبدالناصر کي قتل ڪرڻ جي ڪوشش ۾ حصو ورتو ،جنهن ۾ هن کي ناڪامي ٿي.٨٠ واري ڏهاڪي جي وچ ۾ عربستان جي شهزادي جي سفارش تي ،هن کي ڪوپن هيگن جي مسجد جو پيش امام مقرر ڪيو ويو هو ،بعد ۾ هي ڪابل واپس اچي ويو ۽ بادشاهہ هن کي وزير بڻايو. ڪابل يونيورسٽي ۾ هي اسلاميات جو پروفيسر بہ رهي چڪو آهي. ڪوهہ دامن ۾ هن وٽ ١،٨١٨ هيڪٽر زرعي آباد زمين هئي، ان کان سواءِ ڪابل ۾ هن جو ن اٺ مليون ۽ ٻنيهہ انگورن جا باغ هئا. بادشاهہ ظاهر شاهہ هن کي انهن شين سان نوازيو هو. جڏهن هن صاحب کان اها تمام ملڪيت ۽ حق کسيا ويا تہ هن 'مذهبي رهنما' جو روپ اختيار ڪيو ۽ 'اسلام جي حفاظت' جي لاءِ جهاد جو اعلان ڪيائين. پاڪستان ۾ هن جي ٽرانسپورٽ جي هڪ وڏي ڪمپني آهي، جيڪا 'مجاهدي گڊس ٽرانسپورٽ' جي نالي سان مشهور آهي. پهرين تہ ان جي گينگ جي شخصن انهن هارين تي حملا ڪيا، جن کي زرعي اصلاحات هيٺ حڪومت انهن زمين تي آباد ڪيو هو، جيڪي پهرين 'صبغت الله مجددي' جي قبضي ۾ هيون.

ڪافي هاري مارجي ويا ،ان کان بعد هن جي ٽولي پنهنجي ڪاررواين ۾

Gul Hayat Institute

تيزي آندي ۽ ٻين علائقن تي حملا ڪري، مسجدن ۽ اسڪولن کي ساڙڻ شروع ڪيو. هارين کي سزا ڏيڻ جو هڪ طريقو ،جنهن تي صبغت الله جو ٽولو عمل ڪندو هو ، اهو هو هارين جا نڪ ڪن ڪپيا ويندا هئا. انهيءَ طرح هي مذهبي رهنما اسلام جي حفاظت ڪري رهيو آهي.

هڪ ٻيو بدنام زمانه شخص 'برهان الدين رباني' کي وٺو ،هي افغانستان جي جماعت اسلامي جو سربراهه آهي ،هي به وڏو زميندار هو ، هن وٽ تمام وڏي زرعي زمين کان سواءِ بدخشان ۽ ڪابل جي صوبن ۾ ڪيترائي باغ پڻ هئا. هو قالين ۽ گلم به برآمد ڪندو هو. ۱۹۷۳ع ۾ حڪمت يار سان گڏهي به پاڪستان ڀڄي ويو. سي آئي اي (CIA) هن کي ڳولهي ڪڍيو. رباني دوائن ۽ نشي آورشين جو تمام وڏو اسمگلر آهي. هن اسي واري ڏهاڪي جي شروع ۾ ٺي ،امان بينڪ ۾ طفيل محمد جي نالي سا کاتو کولي ڇڏيو هو. آمريڪن جي چوڻ تي هن ايران انقلاب جي دشمنن کي لڪل طور تي بارود مهيا ڪرڻ شروع ڪيو .انهيءَ سان گڏوگڏ ٺي ، هن جو ٽولو هيروئن به اسمگل ڪرڻ لڳو. منشيات جي اسمگلنگ ڪرڻ وارا ڪيترائي افغاني هندستان ۾ پڪڙيا ويا آهن ، ۽ اسانجي حڪومت کي خدشو آهي ته انهن مان اڪثر جو تعلق رباني جي ٽولي سان آهي. حال ۾ نئي دهلي ۾ چار ماڻهن ،عصمت الله ،محمدعزيز ،عبدالغفار ۽ گل محمد جي گهرن مان ۱۴ ملين ڊالرن جي هيروئن پڪڙي وئي آهي. رباني جو ٽولو افغانستان جي پنج شهر وادي مان زمرد ۽ لاجورد لٽي پاڪستان اسمگل ڪندو آهي ۽ اتان اهي ٻاهر موڪليا ويندا آهن. هن ٽولي سان گڏ حال ئي ۾ برطانوي جاسوس اسٽور ڊبو ڊمن افغانستان ۾ ماريو ويو هو. هي ٽولو تمام هيرا ڪٽي وڃي رهيو هو. بودمن وٽ هڪ نئين قسم جو ننڍڙو ذيلي سياري جي وسيلي پيغام موڪلڻ جو آلو هو ، ان کان سواءِ وڊيو ڪئميرا ، ڪوڊ پيڊ وغيره به هئا. وڌيڪ جاچ ڪرڻ کان پوءِ لنڊن جي ڊيلي ايڪسپريس لکيو هو ته هو سابق وزيراعظم ونسٽن چرچل جو پوٽو هو ، جنهن جو نالو به 'ونسٽن چرچل' آهي ، ان قبول ڪيو آهي ته هو پرچار نشر ڪندو هو ، جيڪو افغانستان ۾ سويت فوج ۽ افغانن جي بابت ڪيو ويندو هو .(انڊين ايڪسپريس تان نقل ڪيل ،۱۰ آڪٽوبر ۱۹۸۳ع).

پر رباني جو اصل ڪم ڪجهه ٻيو آهي. هاڻي هي اسڪولن ۽ ڪاليجن جي ڇوڪرين کي زهر ڏيڻ تي وڌيڪ ڌيان ڏئي رهيو آهي (ڪابل ۽ ٻين شهرن ۾ ۱۹۸۳ع ۾ انهيءَ قسم جا ڪافي واقعا پيش آيا ،ان جو طريقي ڪار آهي پيئڻ جي پاڻي ۾ زهر ملائي ڇڏڻ) هن جي ٽولي ڪيتريون ئي اسپتالون نيست ونابود ڪري ڇڏيون آهن. لنڊن جي ڊيلي نيو ورڪر جي مطابق(۱۳ جنوري ۱۹۸۳ع)فقط منشيات جي اسمگلنگ ۾ رباني گڏريل گرمين ۾ قريب قريب ويهه ملين افغاني ڪمايا. پاڪستان جي ضياالحق جي فوجي ڊڪٽيٽر شپ ، رباني کي هڪ پولٽري فارم ، هڪ ڪپڙي جو ڪارخانو ۽ هڪ قالين ٺاهڻ جي ڪارخاني قائم ڪرڻ جي اجازت ڏني هئي.

هڪ ٻئي مذهبي 'شخصيت' کي وٺو ، جنهن جو نالو آهي 'مولوي محمد بني محمد' .افغان حڪومت تخريب ڪار ۽ دهشت گردي جي الزام ۾ هن کي ۱۹۸۳ع ۾ گرفتار ڪري جيل ۾ بند ڪيو هو ، پر جلدئي هو آزاد ڪيو ويو. انهيءَ ڪري جو هو زميندار بنجي چڪو هو ۽ تمام پهچ وارو هو. فقط لشڪرڳڙهه ۾ هن وٽ پنج سؤ هيڪٽر کان وڌيڪ زمين هئي.۱۹٦۹ع ۾ هي افغان پارليامينٽ جو ميمبر به هو. جيل ۾ وڃڻ کان پهرين هو بادشاه جي چوڪسي جي اداري(Intelegencey) ۾ ڪم ڪندو هو ،پوءِ هي صاحب سي آئي اي (CIA) سان گڏجي ويو ۽ پوءِ اسرائيل جي لڪل خدمت 'مدسد' سان ڪم ڪرڻ لڳو. هن وقت هي نام نهاد اسلامي انقلابي تحريڪ جو اڳواڻ آهي. هن تي اهو الزام لڳايو ويو هو ته هن پنهنجي 'پارٽي' جا ۳،۰۰،۰۰۰ لک پاڪستان روپيا هڙپ ڪيا. هن ۱۴ آڪٽوبر ۱۹۸۰ع ۾ بي بي سي (BBC) کي هڪ انٽرويو ڏنو ،جنهن ۾ هن اعتراف ڪيو ته آمريڪا جي ڏنل مددي رقم سان سويت يونين جو ٺهيل بارود مصر ۾ خريد ڪيو ويو ۽ افغانستان ۾ هن جي ٽولي جي دهشت پسند ڪاررواين جي لاءِ انهن جي حوالي ڪيو ويو.

هڪ ٻيو بدنام زمانا شخص اهو آهي ، جيڪو معروف سڏرائيندو آهي. هن جو طريقي ڪار سڌو سادو آهي. بلوچستان ۾ محمد غالا جي هنڌتي ، هو مهاجرن جي ڪئمپ جو جابر بنجي ويو آهي. هن کي ۱،۲۰۰ ماڻهن جي سار سنڀال لاءِ هر مهيني ٦۰،۳۰۰ روپيا پاڪستاني ملندا آهن. جڏهن اقوام متحده جي نمائندن ان ڪئمپ جو دورو ڪيو ،ته انهن کي اتي فقط ڏهه 'پناهگيرن' مليا. سرخابا ۾ موجود هڪ ٻئي ڪئمپ ۾ اقوام متحده جي ٽيم کي ۴،۰۰۰ جي بدران رڳو اٽڪل ۱،۰۰۰ ماڻهو مليا. بلوچستان جي هن ڪئمپ جو نگران ٽي لک روپيا پنهنجي کيسي ۾ رکندو هو ، جيڪي هُن کي پناهگيرن ۾ ورهائڻ لاءِ ملندا هئا.

هڪ ٻئي شخص کي وٺو ،جيڪو USA ۾ رهندڙ افغان مجاهد آزادي آهي. هي صاحب آهي افغان قومي محاذ جو 'بشير ذڪريا' .هي USAجي ڪولمبيا يونيورسٽي ۾ پروفيسر آهي.هي پاڪستان۾ مهاجرن جي مرڪزن جو دورو ڪندو رهندو آهي ۽ انهن مان ڪجهه خاص خاص ٽولن کي اسلحو ۽ روڪ رقم موڪلڻ جي نگراني ڪندو آهي.

افغان انقلاب دشمنن جو آخري قابل ذڪر اڳواڻ آهي 'محمد يونس خالص' جيڪوحزب اسلامي جي هڪ ٽولي جو سربراهه آهي. هي وڏو شدت پسند آهي ۽ ڪميونسٽن جي طاقتور ٿيڻ تي هي بادشاهت کي ذميوار سمجهي ٿو. هي وڏو ڪٽر مذهبي انسان آهي ۽ چاهي ٿو ته 'اخوان المسلمين' جي وسيلي افغانستان ۾ اسلاي حڪومت ڪئي وڃي.

موڪليندڙ :انعام ڀٽي. شهداد ڪوٽ.

Gul Hayat Institute

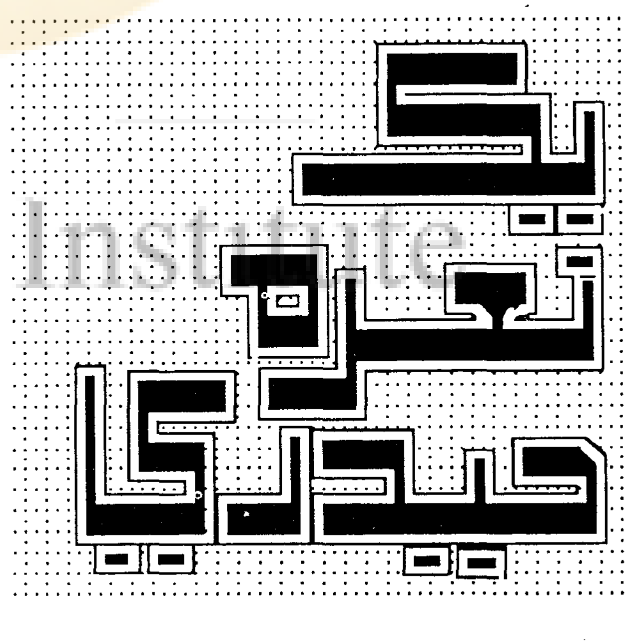

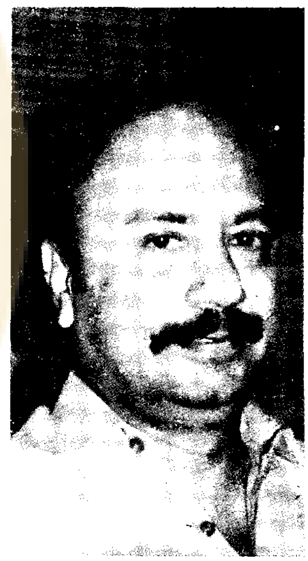

غلام نبي مغل جو ڪالم

ڪالم ملنگ آيو. مون ڪيس ٻڌايو تہ تنهنجي غير حاضري هان گهٽي ٿي ويئي آهي. تون ايندو هئين تہ ابتيون سبتيون ڳالهيون ٻڌائيندو هئين ۽ ڪجھ اهڙيون پچارون اسان ڪان ٻڌي، پوءِ ڪجھ نعرا پاڻ هڻندو هئين ۽ ڪجھ اسان ڪان بہ هڻائي، وري ڪجھ ڏينهن لاءِ گم ٿي ويندو هئين. مون ڪيس ٻڌايو تہ
گذريل مهيني تون نہ آئين، مون ڪي ڪالم ۾ اجائي ڊڪٽيٽرن جي پٽاڙ لڪٽي پئي. پڙهندڙ ڏادا بور ٿيا.

"ڇو بور ٿيا؟" ملنگ سوال ڪيو.

"يار هن ڪالم ۾ آءٌ هيڏانهن هوڏانهن جون ڳالهيون ڪري ڪجھ تنهنجا نعرا مستانا ۽ ڪجھ پنهنجيون پرايون پچارون، لکيو. مڙيئي ڪم اُڪلايم پئي. سو پڙهندڙن ڪي مٿي ۾ اچي لڳا قبل مسيح ۽ بعد از مسيح واري زماني جا ڊڪٽيٽر، هم راه هضم ٿي نہ پئي ڪري سگهيا."

"ڊڪٽيٽر قبل مسيح جا هجن يا بعد از مسيح جا هجن،" ملنگ چوڻ لڳو، "پر مونکي الائي ڪنهن ٻڌايو هو تہ اڄڪلھ ماڻهو تارا مسيح واري دؤر ۾ وڌيڪ انٽريسٽيڊ آهن. سو تو تارا مسيح واري زماني جي ڊڪٽيٽرن جو ذڪر ڪيو يا نہ؟"

مونکي اڄ ائين محسوس ٿين لڳو ڄڻ ملنگ سائين ڪنهن بہ روايتي نشي ۾ نہ هو. پنگ پيئڻ تہ هُن آمريت واري دؤر جي خاتمي سان ئي بند ڪري ڇڏي هئي. ملنگ سائينءَ جا وڏيرا دوست جام هئا. پهرين عوامي دؤر وارا وڏيرا ۽ آمريت جي دؤر ۾ جوان جمان ٿين وارا وڏير-زادا، ٻنهي ٽهين ۾ سندس دوست جام هئا. انهيءَ ڪري جئين مينهن پون ڪان پوءِ، جيت جڙا، ماڪوڙا، مينهن وساڙا، مطلب تہ اردو ڊڪشنري منجهان ڪوئي لڌل لفظ 'حشرات الارض' مطابق، اهي سڀ الله سائين جون مخلوقون، ڪنڊ پاسن، ٻرن ۽ ڇُرن منجهان نڪري نروار ٿينديون آهن، تيئن آمريت جي ٽيم خلاص ٿيڻ سان ئي وڏيرا، وڏيرزادا سندن حالي موالي، يار دوست، چمچا، خوشامندڙيا ۽ ٻولڙيا، سڀ ڳوٺ وٺن مان، اوطاقن مان پڙن مان پٽن مان، ڪچي پڪي تان، ديس پرديس منجهان، نڪاح ٻڌين ۽ لوڪل سُريتين جي ڇنبن منجهان جان ڇڏائي، نڪري نروار ٿيندا آهن ۽ ترت ڪراچي يا اسلام آباد پهچي، سندن پهريون اخباري بيان ۽ دعوي اها هوندي آهي تہ عوام جي طاقت ۽ حمايت ڪين حاصل آهي ۽ غريب عوام ڪي حق ڪپن. پوءِ سائين شروع ٿئي ٿو تمام وڏو قصو، جيڪو مونکي هت ڪرڻو ناهي. اڄوڪو موضوع ئي بيو آهي. هيءَ وڏيرن ۽ وڏير-زادن جي ڳالھ اجائي وچ ۾ اچي ويئي ۽ مطلب رڳو اهو چوڻ جو هو، تہ آمريت جي دؤر ختم ٿين ڪان پوءِ ملنگ سائين پنگ بند ڪري، وسڪيءَ جي واري ڪي لڳندو آهي. سبب اهوئي مُلوڪن جي عوامي زندگيءَ ۾ ٻيهر قدم رکڻ جون برڪتون ۽ فضيلتون آهن. خير هت مونکي ٻي ڳالھ ڪرڻي آهي.

"ملنگ سائين هڪ مزي واري ڳالھ ٻڌندين؟" مون چيو.

"مزي واري ڳالھ مون وٽ بہ آهي." ملنگ ورائيو.

"تون پاڻ سچو مزيدار آهين. تو وٽ هونديون وڏيرن ۽ وڏيرزادن جون ڳالهيون. پر مون وٽ، پنهنجي وچولي ڪلاس جي ڪجھ اشرافن جون ڳالهيون آهن."

"مون وٽ بہ هڪ اهڙي ڇوڪر جو قصو آهي، جيڪو جان نوجوان ٿين وارو آهي ۽ پوءِ تباهيون شروع..."

"خير پهرين منهنجي ڳالھ ٻڌ،" مون اصرار ڪيو، "ٻہ ڏينهن اڳ هڪ بزرگ سان منهنجي ملاقات ٿي. ڪيترن ورهين ڪان پوءِ مليا هئاسين. اهڙي عاليشان ۽ بهترين ڪردار واري ماڻهوءَ سان ٻيهر ملي آءٌ ڏاڍو خوش ٿيو هوس. منهنجي ملاقات ساڻس ڪيترا سال اڳ، ستر جي ڏهاڪي جي آخري سالن ۾ لاڙڪاڻي ۾ ٿي هئي. جت هو ڪنهن اسڪول ۾ هيڊماستر هو. مونکي پنهنجي گهر اچڻ لاءِ زور پريائين ۽ آءٌ ڪلھ وٽانئس ٿي آيو آهيان."

"اهاتہ ڪا مزي واري ڳالھ ناهي." ملنگ چيو.

"ڳالھ پوري ٻڌندين تہ مزو بہ ايندو،" مون چيو، "قاسم آباد ۾ هو ٨٠ والن وري هڪ ننڍڙي گهر ۾ رهيل هو. سندس پر سان ئي ٽن ٻين ساڳين، ڪمپنين طرفان

Gul Hayat Institute

ٺهرايل، گهرن ۾. انهيءَ اشراف هيڊ ماسٽر جا ٻه ٻيا ڀائر، سندن اهل - عيال به رهيل هئا. ٽن ڀائرن مان هڪ رٽائرڊ هيڊ ماسٽر هئا ۽ سڀ کان وڏو ڀاءُ، تبليغي جماعت جو سرگرم ڪارڪن هئڻ سان گڏ، اباڻي زمين کي به سنڀاليندو آهي.“

”يار اِتي ٿورو ترس،“ ملنگ چيو، ”تبليغي جماعت، خطرناڪ شيءِ آهي. هڪ ڀيري مونکي ڀنگ جي اُلوٽ نشن ۾ به نماز پڙهائي ويا. چيم ته ڪپڙا صاف ناهن، في الحال اندر به پليت اٿم. چيائون پرواهه ناهي، رب سائين ڪپڙن جي پاڪائي يا ناپاڪائي نه ٿو ڏسي. نيت ٿو ڏسي. سو يار جماعت سان نماز پڙهائي ويا. هاڻ الله جي در تي ويندي به شرم ٿو اچي. ڪهڙي منهن سان وڃان. باقي اُها نماز واهه جي هئي. رڪوع ۽ سجدي ۾ زمين آسمان پئي هڪ ٿيو.“

”نه هُو اهڙو ناهي. نهايت شريف ماڻهو آهي. خير انهيءَ بزرگ، جنهنجو نالو شاهه محمد قاضي آهي، مونکي پنهنجي گهر اچڻ جي دعوت ڏني. ڪالهه آءٌ قاسم آباد ويو هوس.“

”اِتي وري ترس،“ ملنگ چيو، ”۽ منهنجي ننڍڙي ڳالهه ٻڌ.“

آءٌ وري چپ ٿي ويس.

”هينئر اسين سنڌي قاسم آباد پيا آباد ڪريون. شهر جي ٻين علائقن مان پڄي اُتي پيا وڃون. نوجوان طبقي جي مٿن ۾ هڪ اهو به سوال آهي ته لطيف آباد، ڀٽ ڌڻيءَ جي نالي پويان آباد ٿيل آهي. سو شهر اسان جي هٿن مان نڪري اهڙن همراهن جي هٿن ۾ پيو وڃي، جن کي لطيف سائين ۽ ان جي ماڻهن کان بچيان ٿي اچي ۽ اسان کي وري قسمت قاسم آباد ڏانهن پئي ڌڪي. قاسم جي پٽ کي ئي جوان ٽنا پائنين ته پٽس کي ڪيئن پيار ڪندا. آهي نه مزي واري ڳالهه؟ هڪ ٻي ڳالهه به ٻڌ، سنڌي زخمي ٿئي ته لياقت ميڊيڪل اسپتال ۾ وڃن. اردو ڳالهائڻ وارا ڀٽائي اسپتال تي قبضو ڪيو ويٺا آهن. لياقت علي خان اسان جي ڀاري پڄجي ويو آهي ۽ ڀٽائي سائين، پنجين نمبر ۾، اهڙن همراهن جي ور چڙهي ويو آهي، جن وٽ پنهنجو هڪ پهاڪو آهي جيڪو ڀٽائيءَ جي اهڙي حال وٺان آهي يعني 'رضيه غنڊن ۾ ڦاسي پئي آهي!' بهرحال وقت ڳالهه ڪٿي ٿو ڪٽائي سو ڏسڻو آهي. باقي اهڙو جاني شهر، اهڙو سهڻو شهر، ڪنهن نظربد لڳڻ ڪري ٻه ٽڪر پيو ٿئي. جت شام جو ٿڌيون هوائون درياهه شاهه جي سُڳنڌ ساڻ کنيو پيون هلنديون هيون، اُت انهن هوائن ۾، هاڻ بارود جي بوءِ سمايل آهي.“

”منهنجي به ته ڳالهه ٻڌ،“ مون چيو، ”سائين شاهه محمد قاضيءَ جو داستان به ساڳيوئي آهي.“

”پر مون وٽ به هڪ عجيب ڳالهه آهي.“ ملنگ ورائيو.

”نه ڀيرين منهنجي ڳالهه ٻڌ. آءٌ جڏهن قاضي صاحب جي جاءِ تي پهتس ته خبر پيم ته مهنو ڪن ٿيو آهي ته ڀائرن جون ٽئي فئمليون، لطيف آباد مان لڏي، پنهنجو عاليشان بنگلو ڇڏي، هتي قاسم آباد ۾ اچي اسي والن جي گهرن ۾ رهيا آهن. سندن بنگلي جي، ڪين لطيف آباد ۾ اڌ ته ڇا چوٿون حصو به قيمت جو نه ٿو ملي. پنڌرهين لکين جو بنگلو هاڻ ڏين ڀائي، ٽن لکن ۾ به وٺڻ لاءِ تيار ناهن. ۽ هت قاسم آباد ۾ زمين ۽ جاين جا اگهه ٻيڻا ٿي ويا آهن. ماڻهو آخر ڇا ڪن؟ خير مون قاضي صاحبن جي ڳالهه پئي ڪئي. ڏاڍي عليڪ سليڪ ٿي. ٽنهي ڀائرن ۽ سندن ڇهن پٽن سان ملاقات ٿي. اڃان به ٽي پٽ موجود ڪونه هئا. انهن ڇهن پٽن جو اولاد به ڄڻ جوان هو.“

”بس يار،“ شاهه محمد قاضيءَ ٻڌايو، ”اسين شريف ۽ عزت دار ماڻهو، ڪڏهن ڪنهن سان مهاڏو ڪونه اٽڪايو سين. فسادي روز پئي آيا. سندن نيتون صحيح نه هيون. سو ڀريو ڀڪليو گهر ڇڏي هليا آياسين.“

”پر سائين،“ مون چيو، ”هيترا مڙس گهر ۾ ۽ پنهنجا ڪڪ ائين ڇڏيا آهن ڇا؟“

”نه سائين، ڳالهه برابر ٿا ڪريو،“ قاضي صاحب چوڻ لڳو، ”پر هِت لڏڻ کان پوءِ مون پنهنجي ۽ پنهنجي ڀائرن جي ماضيءَ تي نظر وڌي. اسان ڀائرن جو ماضي هڪ ڪامياب حياتي گذارڻ جو بهترين مثال آهي. اسين سڀ، ڌڻي تعالي جي مهربانين سان، خوشحال آهيون. دنيوي اعتبار سان ۽ ديني فرض جي ادائيگيءَ جي ڪري به اسان جي شرافت، نئڙت ۽ ڀائيچاري جا ماڻهو مثال ڏيندا آهن. پر هاڻ جڏهن گذريل پنجاهه سٺ سالن کي Review ڪيو اٿم ۽ ماضيءَ جي فيصلن تي نظر وڌي اٿم ته سمجهان ٿو ته ڪجهه هنڌن ۽ ڪن ڳالهين ۾ اسين ڀائر غلطي ڪري ويا آهيون. او هاڻ منهنجين ڳالهين مان بور ته نه پيا ٿيو؟“

”نه سائين!“ مون چيو.

”يار اڄ منهنجيون ڳالهيون ٻڌو،“ قاضي صاحب چيو، ”اسان ڀائر ورهاڱي کان ڪجهه عرصو پوءِ، هاسيڪار سيڙجي، هڪ ڀيري گڏجي ويٺاسين ۽ ڪجهه فيصلا ڪياسين. ڪهڙا فيصلا ڪياسين؟ انهيءَ ٻڌڻ کان اڳ ڀيرين ڀائرن متعلق ٻڌو. اسان ٻه ڀائر انگريزن جي وقت جا ميٽريڪيوليٽ آهيون. بامبي يونورسٽيءَ جا. سڀ کان وڏو ڀاءُ، سنڌي فائينل ۽ عالم فاضل پاس ڪيل آهي. ديني تعليم به خاص طور پڙهي اٿس. اسان جي گهر ۾، ابي سائين کان ورثي ۾ مليل، نهايت شرافت ۽ فضيلت وارو ماحول هو. نه ڪنهن کي ستائيندا هئاسين نه ڪي ڪنهنجو حق ڦريو سين. اسين ٻه ننڍا ڀائر ماستر ٿياسين. ۽ ڀاءُ وڏو اباڻي زمين سنڀالڻ لڳو. سو ڳالهه پئي ڪيم ته ڀائرن پاڻ ۾ گڏجي، پنهنجي اولاد لاءِ ڪي فيصلا ڪياسين. هاڻ سمجهان ٿو ته اسان ڄڻ سندن قسمت جو فيصلو ڪري ڇڏيو هو ۽ اهو فيصلو قدرت جي قانون ۾ ڄڻ اٽڪاءُ هو. ڀائرن پاڻ ۾ فيصلو ڪيو سين ته پنهنجي اولاد کي شرافت، نئڙت ۽ نيازمنديءَ جي رستي تي ائين هلائجي، جو هو جوانيءَ واريون ارڏايون، لغزشون ۽ غلطين کان بچي، هڪ صحيح ۽ باشعور زندگي گذارين. اسان سوچيو هو سين ته جڏهن آخرڪار انسان کي علم حاصل ڪري، هڪ باشعور ۽ بامقصد زندگي گذارڻي آهي ته پوءِ اجايو جوانيءَ جا شروعاتي پنڌرهن ويهه سال، ڇو اهڙين خرافات ۽ ارڏاين وارين ڳالهين ۾ ضائع ڪجن. سو نوجوانن کي اسان وڏن، پنهنجي مڪمل نگهداشت يعني Intensive Care ۾ رکيو سين. الله تعالي جون مهربانيون شامل حال رهيون ۽ اسان ٽنهي ڀائرن جا نو پٽ نهايت صالح، با ادب ۽ فضيلت وارا بنجي اُسريا. هو مثالي نوجوان،

جواني ۽ دنيا جي اجاين ارڏاين کان وانجهيل، جڏهن پنهنجن پيرن تي بيٺا ۽ با عمل زندگيءَ ۾ آيا تہ سيني کين ساراهيو. سڀ سندن عزت ڪندا آهن. ٽي ڄڻا يونيورسٽين ۾ استاد آهن. هڪ ڄڻو ايگريڪلچر ۾ ايم. ايس. سي ڪري، پاسڪو ۾ ارڙهين گريڊ ۾ ڪم ڪري پيو. ٻہ ڄڻا پنهنجي اباڻي ڳوٺ ۾ انگريزي ٽيچر آهن. آخر اسان ٻن رٽائرڊ پائرن جي جڳهہ ٻہ پرٽي هئي. اها خدمت بہ جاري رکڻ ضروري هئي. باقي همراه ڪاروبار ڪي لڳا. ڏاڍا ڪامياب ۽ سهاجهڙا آهن."

"پوءِ سائين،" مون چيو، "اهو ڪيئن ٿا سوچيو تہ اوهان پائرن جا ڪيل فيصلا غلط هئا. ماڻهو تہ خدا کان دعا گهرندا آهن تہ سندن اولاد صالح ٿئي."

"يار اها ڳالهہ صحيح آهي،" قاضي صاحب ٿڌو ساهہ کنيو، "پر مون انهن فيصلن ۽ پنهنجي اولاد جي زندگيءَ جي سموري وقت ڪي هڪ ٻي نظر سان بہ ڏٺو - ۽ سمجهيم تہ اسان ڪيتريون ڳالهيون صحيح نہ ڪيون سين. اولاد کي شرافت، فضيلت ۽ نيازمنديءَ جي Intensive Care ۾ رکڻ ڪيتري قدر صحيح هو ۽ ڪهڙن رخن کان صحيح نہ هو. انهيءَ ڳالهہ تي ويچار ڪرڻ ڪپي. اسان جا پٽ، اوهان ڏسو، نيازمنديءَ منجهہ ڪنهن کان گهٽ نہ آهن. ڪردار ۽ گفتار جا غازي آهي. باشعور آهن، پر اسان وڏن جي Intensive Care سندن مهس ماري ڇڏي، سندن جوانيءَ واري جوش کي، اسان نيوٽرلائز Neutralize ڪري ڇڏيو. منجهن جيڪي امنگ، اُڇل ۽ اڳتي وڌڻ ۽ وڏي جهپ هڻڻ وارا جذبا هئا سي اسان اُسرڻ ئي ڪونہ ڏنا سين. اُن جو نتيجو اهو نڪتو تہ مهنو ڪن اڳ لطيف آباد مان لڏپلاڻ ڪرڻ جي فيصلي تي، انهن سيني پنن مان ڪنهن بہ ٿلهو اعتراض يا بحث ڪا ٿئين نہ ڪيو ۽ نهايت ٿڌي دماغ سان، هميشہ وانگر سوچي چيائون تہ بهتري انهيءَ ۾ آهي تہ هلي قاسم آباد ۾ رهجي. انهن جي عمر ٽيهن کان پنجيتاليهن جي وچ ۾ آهي. سندن اولاد ڪجهہ ڪڇيو پر ادب وچان وڏيو نہ. هاڻ اسان پائرن ۽ اولاد کي هڪ دفعو ٻيهر وهڻ کپي ۽ قانون منجهہ ترميمون ڪجن - نہ تہ رلي وينداسين."

"ڪهڙيون ترميمون." مون پڇيو.

"مثال طور اولاد کي نياز مندي ۽ بيجا نئڙت جي Intensive Care واري وارڊ مان ڪڍجي." قاضي صاحب کلڻ لڳو.

"اتي ترس،" ملنگ رڙ ڪئي، "قاضي صاحب کي ٻڌائي تہ ٻارن کي جنرل وارڊ ۾ ڇڏي، جتي ڊاڪٽر آهن تہ دوائون ناهن. حياتي آهي تہ موت مهانگو آهي. ٻاهر نڪرندا تہ موت سهانگو، پر جيئڻ کان وڏا وس ڪندا."

"اهي سڀ چڱيون ڳالهيون آهن،" مون وراڻيو، "پر يار قاضي صاحب کي مون ٻڌايو تہ سائين اوهان چاليهہ پنجاهہ سال شرافت، نئڙت، ٿڌائي ۽ اڻ - اڳرائيءَ جي اکر تي هلي، اسانجا بہ نسل خراب ڪيا آهن ۽ انهيءَ خراب ڪرڻ جي عمل جا شعوري نتيجا، اوهان پاڻ پنهنجي حياتيءَ منجهہ ماڻيو پيا. اهو تہ سوچيو اوهان جا پٽ بہ اوهان وانگر اسڪولن ۽ يونيورسٽين جا استاد رهيا، لاڳيتا چاليهہ پنجاهہ سال! اسان کي جوان جماڻ قيادتون پيدائي نہ ڪري سگهيا سين. سائين اوهان بزرگن اسان جو ڏاڍو نقصان ڪيو آهي.

"بزرگن کي عزت احترام سان گهر ۾ ويهاري -" ملنگ چيو، "نوجوانن کي پاڻ فيصلا ڪرڻ کپن ۽ پاڻ ۾ گڏجي هڪ وڏو بحث ڪجي تہ اسان جا بزرگ اڄوڪين حالتن جا ڪيتري قدر ذميدار آهن."

"يار ملنگ تون تہ سياستدان بنجي پيو آهين،" مون چيو، "پلاتو واري ڳالهہ ڪهڙي آهي؟"

"هاڻ ٽيم ناهي،" ملنگ ڪپڙا ڇنڊيا، "مون وٽ اهڙي چوڪر جي حقيقت آهي، جنهن جي مٽي ۾ بارود جي ذخيرن ملڻ جا اطلاع مليا آهن. هاڻ ٻئي پيري ڪچهري ڪنداسين. مولا مهر ڪندو. هاڻ موڪلائي ناهي. وري جلد گڏباسين."

ملنگ هليو ويو ۽ مون سوچيو تہ سنڌ جي ڌرتي تيل جا ذخيرا پٽي ظاهر ڪري ۽ هي جوانڙا بارود پيا بنجن. رب کي ڇا منظور آهي؟ تاريخ پٽي بدلجي يا جاگرافي رولي ۾ آهي؟

مشهور ڪهاڻيڪار
غلام نبي مغل
جو نئون ڪهاڻي ڪتاب
سڪ سٽر آسي
ڊيمي سائيز ۽ آفسيٽ پيپر تي ٢٦٠ صفحا
تمام سهڻو ٽائيٽل
قيمت ٠٠-٦٠ پڪي ڪاپي ٠٠-١٠٠
سهڻي پبليڪيشنس
حيدرآباد، سنڌ

Gul Hayat Institute

After my death ,for the nation I shall still be Sun of their rights; my name will be the war cry of their struggle,the slogans of their hopes.
-- Napolean

قيدي

ليکڪ :فخر زمان — ناول

هي ناول اصل ' پنجابي زبان ۾ 'بنديوان' جي نالي سان لکيل آهي. جنهن ۾ شهيد ذوالفقار علي ڀٽي جي حياتيءَ جي انهن گهڙين جو عظيم داستان آهي جڏهن هُو ڪال ڪوٺڙي ۾ ڦاسيءَ جي تختي تائين وڃڻ جي او سيڙي ۾ هو. هي ڪتاب ملڪ ۾ ڊاڍ ۽ ڏمر جي حڪومت ڪري، ڀارت ۾ ڇپيو ۽ جنهنجو انگريزي ترجمو، ملڪ جي مشهور صحافي خالد حسن ڪيو، جو ڀٽي صاحب جو پريس سيڪريٽري بہ رهي چڪو آهي. هي ناول هاڻ ماڊرن ڪلاسڪ سمجهيو وڃي ٿو ۽ اِن جا ترجما انگريزي کان سواءِ ٻين بين الاقوامي ٻولين ۾ ٿي رهيا آهن. مصنف فخرالزمان پڻ پنجابي زبان جي صف اول جي اديبن مان آهي جنهنکي ١٩٨٣ع ۾ "انتر راشتري شروماني ساهتڪار" جو ايوارڊ، انٽرنيشنل ايسوسي ايشن آف پنجابي آٽرس ائنڊ آرٽسٽس ڪئناڊا طرفان مليو آهي. سندس ڪيترائي ڪتاب ڀارتي پنجاب جي يونيورسٽين جي نصاب ۾ شامل آهن.

Grass does not grow on the gallows.
--Churchil

سنڌيڪار : غلام نبي مغل

If Christ had not died upon the Cross, he would not have become the son of God.

-Napclean

۱۳

عظيم ماڻهو ، ننڍي وهيءَ ۾ مري ويندا آهن. ڦاسي جي انتظار ۾ بند ٿيل انسان سوچيو. وان گو ، شوبرٽ ، شيلي ، ڪيٽس ، ڪافڪا. ڪيترائي ناميارا سپاهي ۽ سياستدان ، پيري ۽ اپاهج ٿيڻ کان اڳ گذاري ويا آهن. هنن اهو پسند نہ ڪيو تہ وقت ۽ ڪمزوري مٿن وري اچي. سڪندر ، نيپولين ، لينن ، جوليس سيزر ۽ ٻيا ڪيترا اڳٽائي سگهجن ٿا.

نيپولين! ڇا هيءَ ڪوٺڙي منهنجي سينٽ هيلينا بنجندي. هن سوچيو. مون اهڙو ڇا ڪيو آهي جو اهو منهنجو اعزاز ٿئي؟ ڇا اهو منهنجي نصيب ۾ لکيل آهي ڇاڪاڻ جو مون رڳو پنهنجي عوام جي خدمت ڪئي آهي! جيڪڏهن ڪو ائين ڪري ٿو تہ هو پنهنجا دشمن وڌائي ٿو. خوني شڪاري ڪتا، منهنجو رت چوسڻ لاءِ آتا آهن. پر ڇا ٿي پيو جيڪڏهن منهنجا ماڻهو منهنجي پٺيان آهن. هُن پاڻ کي دلاسو ڏنو ۽ سمجهڻ لڳو تہ ڪير پرواهہ ناهي جي جوانيءَ ۾ ئي موت آيو. هُن پنهنجي زندگي بابت سوچيو. پهرين تہ مٿس اهوئي الزام هو جو هن هڪ جاگيردار گهراڻي ۾ جنم ورتو هو. ڇاڪاڻ تہ سندس طبقي منجهان انقلابي ٿيڻ هڪ اڻ ٿيڻي ڳالهہ آهي. پر ڪير اها بہ ڄاڻ هئي تہ سندس موت انهيءَ اڻ-ٿيڻيءَ کي حقيقت ۾ بدلي ڇڏيندو. هن سمجهيو ٿي تہ هُن پنهنجي ملڪ ۾ انقلاب جو بنياد رکي ڇڏيو آهي. هاڻ اُتان واپس ورڻ ڏاڍو ڏکيو آهي ۽ جڏهن آخرڪار انقلاب برپا ٿيندو تہ اُهو سندس ناليءَ پٺيان هوندو.

هُن بلبل کي پنهنجي ڪلهي تي ويهاريو ۽ پوءِ هو پنهنجي ڪوٺڙيءَ ۾ پسار ڪرڻ لڳو. هُن پنهنجي وڪ وڌائي ۽ ڪير ڪنهن ساز جو آواز ٻڌڻ ۾ آيو پئي. اُنهيءَ ساز جي لئہ سان هن قدم کڻڻ شروع ڪيا. اِهو ساز وي آنا جي والز جهڙو هو. وٿن ۾ هوائن جي زور ڪري آواز پئي آيا. اوچتو ساز بند ٿي ويو پر هُن جي ڪنن ۾ اڃا تائين پڙاڏو پئي گونجيو. اهو پڙاڏو ڪير ڪنهن جنازي ڪٿي هلڻ مهل فضا ۾ ڦهلجڻ لڳندو آهي.

هو ٻہ ٽي قدم کڻي ڪوٺڙيءَ جي سيخن واري در تائين آيو ۽ ڪلهي تان بلبل کي مٺ ۾ جهلي ، اُها ٻاهن سيخن کان ٻاهر ڪري جهلي. بلبل ٻاهر جي ٿڌي هوا محسوس ڪري ، مٺ منجهہ ڦٿڪڻ لڳي ۽ ائين ٿي لڳو ڄڻ هو آزاد ٿيڻ ٿي چاهي. هوا ٻيهر زور سان هلڻ لڳي. هُو ڪوٺڙيءَ جي وچ ۾ آيو ۽ سندس ڪنن ۾ سنڌو درياهہ جي ديس جي موسيقي پئي ٻڌڻ ۾ آئي. پڙلاءُ: دمادم مست قلندر... دمادم مست قلندر. هُو پاڻ بہ جهونگارڻ لڳو ، سنڌديش جي ريگستانن جي صوفيائي ڪلام کي: دمادم مست قلندر!

جيل جي گهڙيال يارهن ٺڪاءَ هنيا.

Our thoughts will be devoted to the knowledge of humanity, our offections to her Love, our actions to her Service.

-Auguste Comte

Writing is form of Srayer.

-Franz Kafka

All those who are struggling for freedom today are ultimately fighting for beauty.

-Albert Camus

۱۴

ٽڪٽڪي وري سينگارجڻ لڳي ۽ ٻہ ڦٽڪا هڻڻ وارا پاڻ کي چست رکڻ لاءِ ورزش ڪري رهيا هئا. موسيقار کي ٻڌو ويو. جيل جا عملدار بہ آهيا ۽ پنهنجين سيٽن تي اچي ويٺا. ڦٽڪا هڻندڙ نچندو ۽ جهومندو آيو. سندس هٿ ۾ ڇهبڪ هوا ۾ ڦٽڪيو پئي.

"مان اهي ڏهہ ڦٽڪا ارپيان ٿو عظيم ڏهن ٺاٽ ۽ راڳڻ کي." موسيقار پنهنجو پاڻ پٽڪيو.

پهريون ڦٽڪو لڳو.

"ارپيم ڀيروي ٺاٽ ۽ راڳ مالڪونس کي ،" هن چيو ، "الله اسان کي پنهنجي امن ۾ رکي."

ٻيو ڦٽڪو هُن پوربي ٺاٽ ۽ بسنت راڳ کي ارپيو.

ٽيون ڦٽڪو ڪافي ٺاٽ ۽ ڪافي راڳ کي.

چوٿون ڦٽڪو ٽوڙي ٺاٽ ۾ ميان جي ٽوڙي راڳ کي.

اُن مهل وڏي صاحب ننڍي صاحب کي آهستي سان چيو تہ "هن حراميءَ کي چئو تہ معافي گهري. پوءِ پل معافي ڳائي گهري. مان ڪاوڙ نہ ڪندس."

پنجين ڦٽڪي ، هن جي چمڙي ڦاڙي وڌي. هن وات مان دانهن نڪرندي زوري روڪي ۽ پوءِ چيائين: ارپيم ڪماچ ٺاٽ ۽ راڳ جئہ جئہ ونتيءَ کي.

ڇهون ڦٽڪو ڪليان ٺاٽ ۽ راڳ ايمن کي.

پوءِ هو بي هوش ٿي ويو. پر ڦٽڪي وارو ترسيو نہ. ستون ڦٽڪو بہ ساڳي زور منجهان هنيو ويو. ڊاڪٽر اڳيان وڌي آيو ۽ نبض تپاسي چوڻ لڳو تہ باقي بہ ڪائي سگهي ٿو.

"ٺيڪ آهي پر سُر ۾ هڻونس." وڏي صاحب چيو.

اٺون بہ لڳو ۽ هن جهيڻي آواز ۾ چيو ، ڀيروين ۽ راڳ پوريا ڌناسري.

نائون ڦٽڪو: بلاول ، راڳ شنڪر.

جڏهن آخري ڦٽڪو لڳو تہ رت هن جي وات مان اُهڙ ڪو ڏيئي ٻاهر نڪتو. ڊاڪٽر تپاسيو ۽ پاڻيءَ جا ڇنڊا منهن تي هنيائونس. هن کي ٿورڙو هوش آيو: آساوتي ، راڳ درٻاري. هن اهي اکر ڄڻ خواب منجهہ اُڪليا. جڏهن ٽڪٽڪيءَ تان لاٿو ويو تہ ڪير يڪدم هوش آيو ۽ رڙ ڪيائين. "انقلاب زنده آباد ۽ ان جي موسيقي."

"هن کي سزا واري ڪوٺڙي منجهہ وٺي وڃو." وڏي صاحب حڪم ڏنو ۽ هُن کي وٺي ويا.

هاڻ 'زيڊ' کي ٽڪٽيءَ تي چاڙهيو ويو. نہ رڳو جيل جو سمورو عملو موجود هو پر بالا اختياري وارن جا نمائيندا پڻ خاص طور تي گهرايا ويا هئا. جيل جي مولويءَ اُنهيءَ ڇهبڪ تي ڪجهہ پڙهي ڦُوڪاريو ، جنهن سان 'زيڊ' کي ڦٽڪا لڳڻا هئا. هاڻ اهو ڇهبڪ مذهبي قوت سان ڀرپور هو ائين ئي جيئن 'زيڊ' جو ڏوهہ بہ ڀرپور هو. اها بہ ڳالهہ عام هُليل هئي تہ اهو ساڳيو مولوي ، هڪ ڀيري ، مسيت ۾ هڪ ڇوڪري سان بدفعلي ڪندي پڪڙجي

پيو هو.

ڦٽڪن هٿن واري ٻوڙ پائڻ شروع ڪئي جيئن ڪو تيز باڙ ٻوڙندو آهي. اُنهيءَ کي به اهو ٻڌايو ويو هو ته 'زيڊ' ڪهڙا دهريت وارا گناهه ڪيا آهن، جن لاءِ ڪيس سزا پئي ڏجي.

'زيڊ' جو دماغ پٽڪڻ لڳو. هن ياد ڪيو جڏهن سندس چار شاعريءَ جا مجموعا عريانيءَ جي الزام هيٺ ضبط ڪيا ويا. هُن فيصلي خلاف هاءِ ڪورٽ ۾ ڪيس داخل ڪيو هو. پنهنجي دوخواست ۾ هن لکيو هو ته: "مان انهن ليکڪن جي ٽهيءَ منجهان آهيان جن ملڪ جي آزاديءَ ويل هوش سنڀاريو هو. مان جوان هن ملڪ ۾ ٿيس. مون پاڻ کي، هن ملڪ جي ترقي ۽ ڀلائيءَ خاطر وقف ڪري ڇڏيو هو. پر هڪ خونخوار اقليت، هن معصوم ملڪ منجهه پنهنجي پاڙاري قائم ڪئي. هڪ ڏامريت واري ۽ ۽ انصاف کان وانجهيل حڪومت ملڪ تي ٿاڦي ويئي. مان اُنهيءَ نسل سان لاڳاپو رکان ٿو جنهن ملڪ جي بنياد سان ويساهه گاٽي ٿيندي ڏٺو. انهيءَ ٽهي ڏٺو ته ملڪ ۾ ڇا تبليغ ۽ اعلان ڪيا ويا ۽ ڇا حقيقت ۾ عمل ڪيو ويو. ٻٽو معيار پڻ ڏٺو، جنهن هيٺ ڇا ڇٻو هو ۽ ڇا ڪبو نوان حاڪم اٿين اچي تخت تي ويٺا جن نو آبادياتي سائين لنڊن ۾ وهندا هئا. اهو ساڳيو فاصلو، عوام کان پري، برابر رکيو ويو. رڳو اهو ننڍو طبقو، نئين ملڪ ۾ نوازجي ويو جيڪو عمل ۾ ڪوڙو ۽ غريبن سان نفرت ڪندڙ هو. اهو سمورو لڏو بدليو نه پر ماڳهين وارث بنجي ويٺو.

پهريون ڦٽڪو لڳو.

"اهو استحصالي طبقو، جيڪو ملڪ تي حڪم هلائي پيو، سو انگ اکر گڏ ڪري، اهو ڏيکاري سگهي ٿو ته ملڪ ۾ ڪيتري اقتصادي ترقي ٿي آهي. پر اهي سڀ طريقا، عوام کي بيوقوف بنائڻ خاطر آهن. انهيءَ طبقي وارا، بکايل ۽ ڪمزور ۾ جا حامي ناهن.

"اسان کي تنهجي ٽٽو سگهجي. اسين ڇاٿو ته اسان جا خواب، ظالمن ۽ اقتدار جي بکين، تعبير ٿيڻ نه ڏنا. هاڻ ڪين رڳو انهيءَ ڳالهه منجهه پنهنجي بقا نظر اچي ٿي ته هو ڪيئن ماڻهن جي حقن کي پائمال ڪري سگهن ۽ ڪانئن سندن عزت نفس ڦري سگهن. ملڪ اهڙن لوڀين لاءِ جنت بنجي پيو آهي. مال ۽ اختيار حاصل ڪرڻ جي ٻوڙ منجهه سيئي قدر ختم ٿي چڪا آهن. نوان پيدا ٿيل دولتمند، عوام کي ڏڪارين ٿا ۽ پاڻ بين الاقوامي شهري سڏائڻ ۾ فخر محسوس ڪن ٿا. اهي ماڻهو جبر جي دؤر جي پيداوار آهن ۽ خود غرض راڪاس جيڪي رڳو پنهنجي ڀلائي ۽ شان شوڪت وڌائڻ ۾ دلچسپي رکن ٿا. اهي طبقا پاڻ کي ٻين کان برتر سمجهن ٿا ۽ پنهنجن نو آبادياتي آقائن جي نقش قدم تي هلڻ جي ڪوشش ڪن ٿا. سندن رسم رواج، سوچ ۽ سماجي قدرن کي نقل ڪرڻ ۾ رڌل آهن ۽ اٿين هو هڪ خيالي وڏو ماڻهپي کي حاصل ڪرڻ لاءِ، حقيقت کي قربان ڪريو ڇڏين."

هن کي ٻيو ڦٽڪو لڳو.

"انهن لاءِ جن وٽ عاليشان گهرن جي شان شوڪت ئي سڀ ڪجهه آهي، ۽ ڪو به جڏهن انهن کي غريب جي حالت زار ڏانهن ڏيان ڇاڪائي ٿو، ته اهي ڪين نانگا ۽ ٻين جي عزت ۽ ناموس کي برباد ڪرڻ وارا، جهڙا لقب ڏين ٿا. انهن ماڻهن کي اهو به پسند ناهي ته ڪو ڪين اهو ورجائي ٻڌائي، ته سائين اوهان پنهنجي اسلامي جمهوريت ۾ جيڪي ماڻهن سان آزار ڪريو پيا، تن جي به ڪا سزا آهي يا اوهين سڀ سزائن کان بالاتر آهيو. انهن ڪجهه نوازيل ماڻهن کي دائمي سرفرازي مليل آهي. اهي ماڻهو پنهنجن يارن جي ڳولا ۾، ڏارين سان سازباز ڪرڻ ۾ به ڪوتاهي نه ڪندا آهن. پنهنجي مفاد ۽ "حفاظت خاطر قومي مفاد جو سؤدو ڪندي به نه ڪيٻائيندا آهن. قومي دولت جا ذريعا به ڌارين قوتن جي حوالي ڪندا آهن. مان انهي ٽهيءَ سان واسطو رکان ٿو جنهن ملڪ کي ٻه اڌ ٿيندي ڏٺو آهي. اسان جو ايمان آهي ته هي ملڪ انهيءَ ڪري ئي ٺهيو هو ته اسين آزادي ۽ عزت نفس سان رهون. جن اسان تي حڪومت ڪئي آهي سي اسانجا نمائندا ناهن. سندن پاليسيون ۽ ڪردار، عوام جي امنگن ۽ خواهشن جي ابتڙ آهن. جنهن اعليٰ مقصد خاطر، هي آزاد ملڪ وجود ۾ آيو هو، تنهن جو خانو خراب ڪري ڇڏيو اٿن ۽ ڪين پرواهه ئي نه ٿيندي جي پنهنجي مفاد خاطر ملڪ تباهه ڪري وجهن.

ٽيون ڦٽڪو به لڳو.

"۱۹۷۱ع ۾ ملڪ کي ٽوڙيو ويو ڇاڪاڻ ته اڪثريت کي اهو احساس ٿي ويو هو ته، اقتدار جا صاحب، ڪين آزاديءَ سان رهڻ نه ڏيندا، جيڪا ۱۹۴۷ع ۾ ملي هئي. اقتدار جا صاحب، عوام جي ڀلي خاطر ڪا ڳالهه ڪرڻ لاءِ تيار نه هئا. هو پنهنجي بچاءَ خاطر ملڪ کي به قربان ڪرڻ لاءِ تيار ٿي ويندا آهن. اِها نوازيل اقليت سدائين مخالفت ڪندي آهي ته ديسي ٻولين ۽ تهذيب کي ترقي وٺرائجي يا رائج ڪجي. انهن ئي ماڻهن بنگالي ٻولي ۽ ڪلچر لاءِ ڌڪار ظاهر ڪئي ۽ ڪين سنڌ، بلوچستان، سرحد ۽ پنجاب جي ماڻهن ۽ سندن ٻولين ۽ تهذيب لاءِ به ڪا همدردي ناهي."

چوٿون ڦٽڪو هن جي پٺن تي لڳو.

"حاڪم طبقو، ٻين ملڪن سان سازباز ڪري، پنهنجن ماڻهن کي آزادي ۽ بنيادي حقن کان محروم رکي ٿو. اسانجي ٽهي انهيءَ ٻٽي سرشتي کي قبول ڪرڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو آهي. اسان ڳوٺاڻن ۽ هارين جي رهائش ۽ لباس جا طريقا پنهنجايا آهن ۽ اسان کي فخر آهي."

پنجون ڦٽڪو به لڳو.

"اسان کي انگريزي ڳالهائڻ ته سيکاريو ويو پر اسين پنهنجين ٻولين پشتو، بلوچي، سنڌي ۽ پنجابي ۾ لکڻ جي قابليت تي فخر ڪريون ٿا. اسان وڏن شهرن، ڪلبن يا پلازائن ۽ ولاز متعلق نٿا لکون ۽ نڪي سندن انهن زالن جا بُت لکون ٿا جيڪي ڏڳهين ڪارن کي هلائيندون گهمن پيون ۽ ڪين اسمگل ٿيل ساڙهيون پيل هونديون آهن. اسين سندن رهائشي ڪمرن، فيشن هائوسن، نائيٽ ڪلبس ۽ سندن چلڪندڙ فرشن ۽ پرڏيهي سازن جي ڪنسٽن بابت نٿا لکون. اسان سندن، عاليشان رهائش گاهن جي ڪنڊ پاسي رهندڙ نوڪرن بابت لکون ٿا. اسان ڪليل گٽر ۽ چوڏاري ڦهليل گند ۾ رهندڙ ماڻهن جا حال قلمبند ڪريون ٿا."

ڇهون ڦٽڪو هوا کي چيريندو آيو.

"اسان دولتمند ۽ وڏيرن جي اخلاقي ڪردار بابت لکندا آهيون ته ڪيئن نه هو غريب جي نياڻيءَ جي لڄ لٽيندا آهن ڇو ته هو بکايل ۽ ڪمزور آهي.

اسان تي فحاشي جو الزام هوندو آهي ڇاڪاڻ ته اسان سچ لکون ٿا. اسان مالدارن، زور آورن جي ٻچاپڙي رويي کي ظاهر ڪريون ٿا ۽ سندن ڏٺي وائٺي ڪوڙ کي وائکو ڪريون ٿا. اسان سچ لکڻ ۽ ڳالهائڻ کان ڊڄون نٿا."

ستون ڦنڪو لڳو.

"اسان عظيم ليکڪ سعادت حسن منٽوءَ جا پوءِ لڳ به آهيون، جنهن لکيو هو ته جيڪڏهن ڪو پنهنجي زماني کان بي خبر آهي ته ڪيس منهنجيون ڪهاڻيون پڙهڻ کپن. جيڪڏهن اوهان کان اهي ڪهاڻيون برداشت نه ٿي سگهن ته اُن جو مطلب آهي اوهان ناقابل برداشت زماني ۾ رهو ٿا. منهنجي لکڻيءَ ۾ ڪا بدي ناهي. جيڪا بدي مون ڏانهن منسوب ڪئي ويئي آهي سا منهنجي سماج جي آهي. مان ڪو ڇرڪائيندڙ ناهيان. مان پڙهندڙ جا جذبا ڇيڙڻ نٿو چاهيان. مان پنهنجي تهذيب ۽ سماج ڪيئن وائکو ڪري سگهان ٿو، جيڪو پنهنجو پاڻ سڄو اگهاڙو آهي."

اٺون ڦنڪو به لڳو.

"چار سؤ سال قبل مسيح جي وقت هڪ بت ٺاهيندڙ جي پٽ تي اهي الزام هنيا ويا ته هن اٿينس جي جوانن جو اخلاق تباهه ڪيو آهي. معزز ماڻهن جي اسيمبلي ڪيس ۲۸۰ ووٽن سان، ڏوهي قرار ڏيندي، موت جي سزا ڏني هئي. هن کي زهر جو پيالو ڏنو ويو هو ته جيئن هو پي پنهنجو انت آڻي. پر اڄ دنيا، الزام هڻندڙن کي نٿي سڃاڻي پر انهيءَ کي سڃاڻي ٿي جنهن زهر جو پيالو پيتو هو."

نائون ڦنڪو به لڳو.

"گيليلو تي پادرين الزام هنيا. مقدمو هلائي ڪيس سزا ڏني ويئي. هن جي پير سنيءَ جي باوجود هو حياتيءَ جا آخري ڏهه سال اڪيلائي واري قيد ۾ رهيو. پر هن جو اعلان نيٺ، موت کان پوءِ به بحال ٿيو."

ڏهون ڦنڪو:

"اها حقيقت آهي ته جڏهن ڪو مفڪر سماج جي اصولن سان ٽڪرائجي ٿو ته اهو سماج ئي آهي جيڪو پنهنجين اوڻاين کي وائکو ڪرڻ لاءِ تيار ناهي. سماج جيترو به بيمار هوندو اوتروئي ناقابل برداشت ٿي پوندو. سماج جا گهڻگهرا هر انهيءَ ماڻهو يا تحريڪ آڏو اچي بيهندا، جيڪي سندن ٺاهيل اصولن جي خلاف آهن. جڏهن حاڪم چڱا ۽ برداشت جوڳو فيصلا نٿا ڪري سگهن ته اوهان اهوئي سمجهو هاڻ هو حڪومت ڪرڻ جهڙا نه رهيا آهن. (هلندڙ)

ماهوار

سهڻي

طرفان

عظيم شاعر

شيخ اياز

کي، سندس شاهڪار لکڻين تي

خراج عقيدت پيش ڪرڻ لاءِ هڪ شاندار

شيخ اياز نمبر

هن نمبر ۾ شيخ اياز جو هڪ اڻ ڇپيل ڪتاب الوداعي گيت ۽ مختلف دؤر جون تصويرون مختلف ليکڪن جا شيخ اياز تي لکيل خاڪا، مضمون ۽ شعر شامل هوندا لکندڙن کي گذارش آهي ته اهي شيخ اياز تي پنهنجيون لکڻيون جلد موڪلين.

Gul Hayat Institute

هن مهيني جي شخصيت

شمشير الحيدري

ماڻهنائو نالو: شمشيرعلي
ادبي نالو: شمشيرالحيدري
جم: ١٥- سيپٽمبر ١٩٣١ع
تعليم: ايم-اي
ڇپيل ڪتاب: لاٽ (شعر) ١٩٦١ع
ڪاڪ محل (ٽي-وي ناٽڪ) ١٩٨٧ع
سنڌيءَ ۾ آزاد نظم جي اوسر (مقالو) ١٩٨٧ع
سنڌي شاعريءَ جو اڀياس (مضمون) ١٩٨٨ع
ادبي تجربو: سنڌي ادبي بورڊ ١١ سال
نئين زندگي ١١ سال
صحافتي تجربو: هفتيوار 'پنجتني' حيدرآباد.
هفتيوار 'هلچل' حيدرآباد.
هفتيوار 'هدايت' حيدرآباد.
روزانه 'هلال پاڪستان' حيدرآباد.
روزانه 'خادم وطن' حيدرآباد.
روزانه 'مهراڻ' حيدرآباد.
'دي ڪميونيڪيٽر' ڪراچي.
ماهوار 'پارس' حيدرآباد.

شمشيرالحيدريءَ جا ٽي شاهڪار 'ٽڪرا ٽا'

دل جي پُرشوق دلاسن تي هليا آيا سين،
سونهن وارن جي سلامن تي هليا آيا سين:
ڪنهن شهنشاهه جو فرمان اسان تي نه هليو،
نينهن وارن جي نياپن تي هليا آيا سين.

نظر جي ڳالهه زبان سان ڪجي ته ڪيئن ڪجي،
اهائي ڳالهه جهان سان ڪجي ته ڪيئن ڪجي:
هي ظلم آهي اسان سان اوهان جي محفل ۾،
اوهان جي ڳالهه اوهان سان ڪجي ته ڪيئن ڪجي.

سدا ظلم جي مات چوندا رهياسين،
سرِعام هر بات چوندا رهيا سين:
اوهان ڪيترو ئي ڏتاريو، دٻايو،
اسين رات کي رات چوندا رهيا سين.

Gul Hayat Institute

آرسي

ماهتاب محبوب

١ - ڄم جي تاريخ (سن پـلـي نـ ٻـڌايو)	١- سن ٻڌائڻ ضروري ناهي ته پوءِ ڄم جي تاريخ ڄاڻي ڪهڙو ڪيڪ ڪاٽڻو اٿو. هونءَ به انسان جي عمر، اهو عڪس آهي، جيڪو چهري جي آئيني مان هر لمحي، هر پل ظاهر ٿيندو رهي ٿو.
٢ - Zodiac نشان.	٢- چنڊ جو تابع اُهو واحد اسٽار، جيڪو اڪثر فنڪار يا اديب جو ٿيندو آهي.
٣ - ڪو اهڙو ڪوڙ - جيڪو اڪثر ڳالهايو هجيوَ.	٣-اِهو سچ ته مان به نه ٻڌائيندس.
۴ - ڪو اهڙو سچ - جيڪو ڳالهائي نـ سگهيا هجو.	٤- اهڙا سچ، لفظن جا محتاج ئي نه هوندا آهن.
۵ - خوبصورت شخصيت جو راز.	٥- مونکي ته اهڙي ڪا به خوشفهمي ناهي.
٦ - برداشت جي حد - ڪڏهن ٽٽي پوندي آهي.	٦- ان لاءِ ڪو وقت مقرر ناهي، پر اڪثر ان مهل جڏهن ڪير تهذيب ۽ اخلاق جون حدون اورانگهڻ لڳي.
٧ - نفرت ڪهڙي ڳالهه کان اٿوَ.	٧- ڪوڙ، بہ چاپلوسي ۽ گلاخوريءَ کان.
٨ - ڪهڙي ڳالهه دل کي ڏاڍي وڻندي آهي.	٨- پرخلوص ۽ سچن جذبن جو احساس.
٩ - ڪو اهڙو صدمو ، جنهنکي وساري نـ سگهيا هجو.	٩- سنڌ ڌرتيءَ تي ٿيندڙ بي گناه ڪونڌرن جا قتل.
١٠ - خواهش - جيڪا اڃا پوري نـ ٿي هجي.	١٠- پنهنجن ۾ اتحاد ۽ ايڪو ڏسڻ جي خواهش.
١١ - زندگيءَ ۾ سڀ کان وڌ خوش ڪڏهن ٿيا.	١١- ماءُ بڻجي.
١٢ - جيڪڏهن هڪ ڏينهن جي بادشاهت \ حڪومت ملي ، تـ سڀ کان اڳ ڇا ڪندا.	١٢- اِها هڪ ڏينهن واري بادشاهي نظام سِڪي جي خلندان کي ئي سونهين.
١٣ - چريائي جي حد تائين ڇا وڻندو اٿوَ.	١٣- انب، آئيس ڪريم ۽ چاڪليٽ وڻندا آهن، پر چريائي جي حدن تائين نه.
١۴ - رائيٽر جي بدران فنڪار هجو ها ، تـ ڇا بڻجڻ پسند ڪريو ها.	١٤- چترڪار.
١۵ - جيڪڏهن اوهين ڪنهن پارٽيءَ جا ليڊر هجو ها تـ ڇا ڪريو ها.	١٥- دعوائون، وعدا ۽ بي وفايون.
١٦ - موڊ لکڻ جو- رڏٺو پوي ٻور-تـ پوءِ.	١٦- زندگي ۾ ترتيب هجي ته پوءِ ٻئي ڪم سنڀالڻ ڪو مسئلو ناهي.
١٧ - خدانخواستہ جيڪڏهن لکڻ تي پابندي وڌي وڃي - تـ پوءِ.	١٧- جيڪو اديب پنهنجي قلم ۽ جذبي سان سچو آهي ان لاءِ پابنديون يا بندشون ڪا معني نٿيون رکن.
١٨ - موڊ جا غلام آهيو - يا موڊ اوهانجو غلام آهي.	١٨- شايد ٻئي هڪ ٻئي جا.
١٩ - اُداس لمحا ڪيئن گذاريندا آهيو.	١٩- بي پناه سوچن جي وِنڊَ ۾.
٢٠ - جيڪڏهن برقعو پائڻ لازمي ٿي وڃي تـ.	٢٠- ڊزائينگ جا ماهر ۽ جدت پسند ان ۾ به ايڏيون ته گهڻيون تبديليون آڻيندا جو برقعو، برقعو لڳڻ بدران قابل رشڪ فيشن بڻجي پوندو، جنهنکي پائي هرڪو همرچو همرچو ڇٽي خوشيءَ مان هوا جي گهوڙي يا اُٺ تي پيو اُڏامندو.
٢١ - دعا ۾ ڇا گهرندا آهيو.	٢١- بنا عبادتن ۽ بندگين جي، دعائون گهرڻ ائين آهي جيئن بنا محنت جي، اجوررو وٺڻ. هونءَ رب العالمين کان دلين جا حال ڳجها ناهن. هو بنا گهرڻ جي به حال ڏسي، پال، ڪندو.
٢٢ - ڊپ ڇا کان ٿو لڳي.	٢٢- فتني بازن ۽ منافقن کان.
٢٣ - وڻندڙ ليڪ - ۽ وڻندڙ ڪتاب.	٢٣- هر سچو ۽ جرئت مند ليڪ وڻندو اٿم، جڏهن ته زندگيءَ جو هر ورق وڻندڙ ڪتاب جيان لڳندو آهي.

Gul Hayat Institute

جي توسوريءَ چاڙهيون

جهان آرا سومرو

۱۹۷۳ ۾ سهڻي جي خاص نمبر ۾ سندس پهرين ڪهاڻي "آئي منهنجو ملهار" شايع ٿي هئي. تنهن کان پوءِ سندس هڪ بي ڪهاڻي به ڇپي هئي. سورنهن سالن کانپوءِ سندس هيءَ ٽين ڪهاڻي آهي.

سنجهي جو وقت هو .هاسٽل ۾ هر طرف سانت لڳي پئي هئي. ڇاڪاڻ ته سمورا شاگرد شهر جون سڙڪون ماپڻ واري ڊيوٽيءَ تان ڪو نه موٽيا هئا. مان معمول مطابق پنهنجي کٽ تي اڌ ليٽيل ۽ اڌ ويٺل ،بقول شاگردن جي 'ڪتاب چٽڻ' ۾ مصروف هئس ته دروازو کڙڪيو . پهريائين ته مون نظر انداز ڪرڻ چاهيو ،پر پوءِ ڪانپوءِ دروازو اهڙي ته بيهودگيءَ سان کڙڪيو ،جو مون کي لاچار اٿڻو ٿي پيو. دروازو کولي ٻاهر نهاريم ته سامهون اوپرو مهانڊو نظر آيو. سوالي نظرن سان ڏانهس ڏٺم.

هن پڇيو ، "روم نمبر ٻاونجاهه هي آهي نه؟"

مون کي سندس بي تڪي سوال تي خار لڳا ،ڇاڪاڻ ته دروازي جي پر سان ئي وڏن اکرن ۾ ٻاونجاهه نمبر لکيل هو.

"منهنجو نالو خان محمد آهي ،" ائين چوندي هو بي ڌڙڪ اندر گهڙي آيو ،۽ مان هڪ ڊگهو ساهه کڻي پري هٽي ويس.اهو منهنجو روم پارٽنر هو. مونکي سندس نالي جي ته خبر هئي ،پر سندس شڪل اڄ پهريون ڀيرو ڏٺي هئم ،ان وقت جڏهن ڪلاس شروع ٿئي هڪ مهينو گذري چڪو هو.

هن پنهنجو سوٽ ڪيس لاپرواهيءَ سان پٽ جي پر سان رکيو ۽ منهنجي ڪرسيءَ تي ويهي ڪمري جو جائزو وٺڻ لڳو. مون به ڪيس غور سان ڏسڻ شروع ڪيو. ڪيس ڪاڏيءَ جي شلوار قميص پاتل هئي ، قميص جا ڪف ۽ گريبان ڪليل هوس. بوٽ مهانگو ،پر پالش کان محروم هوس. سندس وار وڏا گهاٽا ۽ وروڪڙ هئا ،جيڪي تيل ۽ ڦڻيءَ کان بي نياز هئا. پر انهن ڳالهين جي باوجود هو قد آور ئاهوڪو جوان هو. سندس جاڙين ڀرن جي هيٺان اهي وڏيون ٿاسي ماٺڪين واريون اکيون هيون ، جن جي اڇاڻ ۾ ترندڙ گلابي ڏورا ،هن کي رُعبدار ۽ پُر جلال ثابت ڪري رهيا هئا.

ڪمري جو جائزو وٺڻ کانپوءِ هن منهنجو جائزو وٺڻ شروع ڪيو. مونکي پير کان وٺي مٿي تائين ڏٺائين. سندس پيڪوڙيل چپن تي اڻ لکي مُرڪ ظاهر ٿي ،جڻ ته مونکي زمين تي رڙهندڙ ڪولي يا ماڪوڙو ٿي سمجهيائين. اهڙي ئي چڙڏياريندڙ مرڪ سان چيائين ، "ڇاحال آ مسٽر محمد صالح نازڪ؟"

"محمد صالح عارباڻي." مون بچڙو منهن ڪندي ڪيس پنهنجو صحيح نالو ٻڌايو.

هو آهستي کليو ، پوءِ منهنجي صفائيءَ ۽ نفاست سان سينگاريل ڪمري کي ڏسندي چيائين ، "تو کي مون سان رهي مايوسي ٿيندي محمد صالح نازڪ. مان جبلن جي پيداوار آهيان."

"مان محمدصالح عارباڻي آهيان." مون احتجاج ڪندي ڏاڍيان چيو.

"پر تون مونکي محمد صالح نازڪ ئي لڳين." هن منهنجي سنهڙي ڏٻري ٻُت کي ڏسندي مرڪي چيو.

مونکي هن جي حد کان وڌيل خوداعتماديءَ ۽ ٽوڪ واري ڳالهائڻ تي سخت ڪاوڙ آئي ،پر مان اصل کان امن پسند آهيان ، سو بس خاموش ٿي ڪيس گهورڻ تي قناعت ڪيم . هونئن به جڏهين مقابلي تي پاڻ کان زور آورڌر هجي ، ته هيٺانهين وٺڻ کانسواءِ ڪو چارو ئي نه رهندو آهي.

"وقت گهڻو ٿيو آهي؟" هن مونکان پڇيو.

مون ٽيبل تي رکيل گهڙيال ڏانهن ڏٺو ۽ ڪيس

ٻڌايم ، "ڏهه ٿيا آهن."

"يار ،نازڪ. مان جيڪب آباد کان آيو آهيان ، ڏاڍو ٿڪل آهيان. اها بتي وسائي ڇڏ ته مان ننڊ ڪيان."

"پر مونکي ته پڙهڻو آهي." مون چيو.

"سڀاڻي پڙهجانءِ." چئي هوا ٿيو ، سڻ ڏئي ڪرسيءَ تي رکيل منهنجي پرت واري گدي کڻي ، پٽ جي پر سان رکيل بنا بستري جي واڻ واري کٽ ڏانهن ويو ، ۽ گدي هيٺي ڪري مٿي هيٺان رکي سمهي پيو. مان چپ چاپ ڪيس ڏسندو رهيس. ڪنڌ ورائي اهڙين ته نظرن سان مون ڏانهن ڏٺو ، جو مونکي لاچار بتي وسائڻي پئي.

ٻھرين هفتي ۾ مون سنجيدگيءَ سان سوچيو ته اهو ڪمرو ڇڏي وڃي ڪنهن ٻي ڇوڪري سان رهان. پر ٻي هفتي دليون هٽڻ لڳس. هڪ ته اهو ڪمرو ڏاڪڻ جي پر سان ٻاهريون ڪمرو هو ۽ ڏاڍو هوادار هو. ٻيو ته هڪ هفتي اندر ئي خان محمد جو رُعب ۽ حشمت ونگ تي ويهجي ويو هو. مونکي خان محمد سان رهڻ ۾ گهٽ ۾ گهٽ اهو فائدو ضرور هو ، جو اها پارٽنر شپ مون کي ان ٽوڪ ٽول کان بچائي ٿي سگهي ، جيڪي اڪثر ڇوڪرا مونتي ڪندا رهندا هئا. هنن جو خيال هو ته پنهنجي ڏيل جيان عقل ۾ به آءٌ پورو سارو هوس. ڳالھ رڳو خان محمد جي رويئي جي هئي. هو حد کان وڌيڪ لاپرواهه ۽ رکو هو ، پر پوءِ آهستي آهستي مان سندس لاپرواهي ۽ رکائيءَ جو عادي ٿيندو ويس.

ٿيندو ائين هو ، جو هو سڄو ڏينهن الائي ڪٿي گم رهندو هو ، ۽ مان پنهنجي ڪمري ۾ پڙهندو رهندو هوس. هو اڌ رات جو موٽندو هو ، کٽ تي ويهي بوٽ لاهيندو هو ، ھڪ پادر اولهه ته ٻيو اوپر اُڇليندو هو. خالي خالي لهجي ۾ چوندو هو ، "يار بتي وساءِ." ۽ ڪرسيءَ جي گدي هيٺي ڪري مٿي هيٺان ڏئي سمهي پوندو هو. مان به بتي وسائي سمهي پوندو هوس. هو اونداهه ٿيڻ شرط کونگهرا هڻڻ شروع ڪندو هو. جنهن ڪري گهڻي دير تائين مونکي ننڊ ئي نه ايندي هئي.

مان ڪتاب ترتيب سان سينگاري ميز تي رکندو هوس ته هو ايندو.

"يار ، منهنجو آئيڊينٽني ڪارڊ هت پيو هو ، الائي ڪاڏي ويو." هو ڪتابن ۾ ڦولهيندي چوندو هو. ۽ ٻن منٽن کانپوءِ ٽيبل تي اونڌن ابتن ڪتابن جو ڍير منهنجا ڇيهارا ڪيندي نظر ايندو هو.

صبح جو ڪيس ننڊ مان اٿارڻ وڏو مسئلو هو.

"خان محمد...خان...او خانوأٹُ دير ٿي ٿئي. ليڪچر مِس ٿي ويندو." مان ڪيس سڏيندو چوندو هوس.

"يار ، ڇڏ جند." هو پاسو ورائي سمهي پوندو هو.

"اڄي يونيورسٽي نه هلندين؟"

"نڪو."

مان نهي سيري هيٺ ڪينٽين ۾ نيرڻ ڪرڻ ويندو هوس. اڃا اڌ ماني مس کائيندو هوس ته هو ڪينٽين ۾ گهڙندو. ڪاڏيءَ جا ڪپڙا ، وار اٿيا.

"نوشا." هو ڪرسيءَ تي ويهي نوشي کي سڏ ڪندو هو ، جيڪو ڪينٽين جي ٺيڪدار جو ڀائٽيو ۽ ڪينٽين انچارج هوندو هو. نوشو ڊوڙندو سندس نيرڻ کڻي ايندو هو. هو ، هاف فراءِ بيدي کي اُڦرائڻي ۾ ويڙهي ، رول ڪري گرهه ئي چار ڪندو هو. مان اڃان چانهن پيئڻ شروع ڪندو هوس ته هو اڇي پٽي تي ڏک هڻندو.

"اٿ نازڪ. دير ٿي ٿئي."

"يار ، تو کي علم جو قدر ئي ڪونهي." مون هڪ ڏينهن ميز تي ڪنڊ ريل ڪتابن ڏانهن ڏسندي خار مان چيو.

"ڇو؟" هو ڪليو.

"ڪيڏي ته بي درديءَ سان ڪتاب اُڇليا اٿئي."

"علم جي قدر ۽ ڪتابن جي قدر ۾ فرق ٿيندو آهي نازڪ."

"علم ڪتابن کان الڳ ٿيندو آهي ڇا؟"

"ها."

"ڪيئن ڀلا؟" مون چڙي پڇيو.

"علم ۽ ڪاتبن ۾ اهڙوئي فرق آهي ، جهڙو آمريڪين ۽ سنڌين ۾."

"آمريڪين کي سڳ آهن ، سنڌين کي سڳ ڪونهن. ائين؟"

"آمريڪي چنڊ تي جهنڊا کوڙي مسقبل لاءِ پلاٽ والاريندا آهن ، ۽ سنڌي ڌرتيءَ تي علم کوڙي ماضيءَ جو ماتم ڪندا آهن."

"تون منڪر آهين." مونکي هڪدم باهه وٺي وئي.

"ها ، مان منڪر آهيان ،" هن لاپرواهيءَ سان چيو. "مان انهيءَ تاريخ جو منڪر آهيان ، جيڪا ٻن ڀائرن جي وچ ۾ ويچاو جهي ٿي ، ٻڌي ٽوڙي ٿي. مان انهن روايتن جو منڪر آهيان ، جيڪي اسان کي انفرادي طور تي با غيرت ۽ اجتماعي طور تي بي غيرت بڻائين ٿيون.

"ڪيڏانهن ڪتابن جي ڳالھ ڪيڏانهن غيرت جي؟" مون بيزار ٿيندي چيو.

"مان تو کي ڪتابن جي ڳالھ ته ٻڌايان ٿو نه." هن چيو.

"علم ۽ ڪتابن جي قدر جي فرق جي. آمريڪين ۽ سنڌين ۾ فرق جي. هو ڪتابن کي لتاڙيندا هليا ويندا آهن ، پر هنن وٽ تمام گهڻو علم آهي. اسان ڪتابن کي عزت ۽ احترام سان مٿي ڪري رکندا آهيون ، پر اسان وٽ علم ڪونهي ، ان ڪري جو اسان ڪتابن کي پنهنجي قد کان مٿي رکندا آهيون."

"ڳالهيون ته ائين ٿو ڪرين ، ڄڻ آمريڪا ۾ رهي آيو آهين."

"مان ڇهه مهينا تلهاسيءَ ۾ رهيو آهيان." هن بي خياليءَ ۾ چيو.

"تون... آمريڪا ويو هئين؟" مون حيرت مان ڏانهس ڏٺو.

"ها رڳو ڇهن مهينن لاءِ."

"ڇو؟"

"مان وڌيڪ رهي نه سگهيس."

"ڇو؟"

"ان ڪري جو مان بي نفسو نه ٿي سگهيس."

"ان ۾ نفس جي ڪهڙي ڳالھ هئي؟" مون پڇيو.

"هو مونکي خسيس سمجهندا هئا."

"ڇو؟"

"ان لاءِ جو مان هنن منجهان نه هئس. انهيءَ قوم مان هئس ، جيڪا صدين کان هر غاصب قوم جي محڪوم رهندي آئي آهي. جنهن جو هر فرد پنهنجي جيءَ سان وفاداري ، پر گهر سان غداري ڪندو رهيو آهي."

"يار ، تو منهنجو مٿو خراب ڪري ڇڏيو. مان

Gul Hayat Institute

وڃان ٿو ٻاهر تازي هوا کاوان ته دماغ درست ٿئي."

"تنهنجو ڏوهه ناهي نازڪ. اسان انفرادي طعنيٰ تي ڪماڙيون ڪندا آهيون، پر اجتماعي طعنيٰ تي فرار اختيار ڪندا آهيون."

مونکي هن جون ڳالهيون سمجهه ۾ نه اينديون هيون. کاڏيءَ جا ڪپڙا پائڻ وارو اهو جيڪب آبادي بروچ، پنهنجي وٽ وزن کان وڌيڪ ڳالهيون ڪندو هو. هو وارن ۾ پورو تيل به نه هڻندو هو، پر فضا ۾ پکڙيل ڪنهن به خوشبو کي سُنگهي، پرفيوم جو نالو ٻڌائي ويندو هو. هڪ ڀيري مون سندس کليل بيگ ۾ بي ترتيب پيل قيمتي شرٽون ۽ پينٽون ڏٺيون هيون، جن سان گڏ آمريڪي پرفيوم نمبر ۵۸ ۽ چارلي ريولان جون شيشيون پيون هيون... پر ان جي باوجود هو هر ڪنهن پارٽي ۽ فنڪشن ۾ به کاڏيءَ جا ڪپڙا پائي هلندو هو.

هڪ ڀيري مون کيس چيو، " يار اڄ ته ڪو سٺو سوٽ پائي هل."

"ڇو؟ هنن ڪپڙن ۾ مونکي اچڻ نه ڏيندا ڇا؟" هن رکائيءَ سان چيو ۽ مون وري کيس نه ٽوڪيو.

اسان سان گڏ ڇهن ڇوڪرين جو گروپ به پڙهندو هو. ڇهن ڇوڪرين ۾ هڪ ڇوڪري هئي 'ماه جبين'. نفيس لباس پائيندي هئي، ڪار تي ايندي هئي. ڳاٽ اوچو ڪري هلندي هئي. هن جي لاثاني حسن گهڻن کي حيران ڪيو هو، پر هوءَ ڪنهن کي به پنهنجو مٽ نه سمجهندي هئي. ڇوڪرا 'اديءَ کي ڪن نه جن، ادي کي عشق انڌو ڪيو' جي مصداق، هڪ ٻئي جا رقيب بڻيا گهمندا وتندا هئا. خان محمد کي ڏسي ماه جبين جي چپن تي ٽوڪ واري مرڪ اچي ويندي هئي. اڪثر ٻين ڇوڪرين سان اوڙاپي ڳالهائيندي، مٿس ٽوڪ ڪري ويندي هئي، پر خان محمد ڪڏهن به سندس حرڪتن تي رد عمل جو اظهار نه ڪيو هو.

اسانجو هڪڙو استاد ٻئي اداري ڏانهن بدلي تي ويو. اسانجي گروپ کيس الوداعي دعوت ڏني. ان دعوت ۾ ڇوڪرن سان گڏ ڇوڪريون به شامل ٿيون. ميز جي هڪ پاسي کان خان محمد ۽ مان به ويٺا هئاسين. اسان جي سامهون ميز جي ٻئي پاسي کان ٻين ڇوڪرين سان گڏ ماه جبين ويٺي هئي. ماه جبين خان محمد ڏانهن ڏسندي پنهنجي سهيلي رشيده کي اکين ۾ ڪو اشارو ڪيو.

رشيده کيس مخاطب ٿيندي چيو، " اڙي ماه جبين، تون پارٽيءَ ۾ به ساڳيا ڪپڙا پائي آئي آهين."

" ادي ڇا ڪيان؟ جيڪي آهن سي ورائي ورائي ٿي پايان... اهي به پوئر فنڊ مان ورتا اٿم."

" اڙي پر منهن ته ڌوئي اچين ها." رشيده چيو.

" مان ڇا ڄاڻان هٿ منهن ڌوئڻ مان."

" پر وار ته ڏس پنهنجا، نه تيل نه ڦڻي، الائي ڪيترين جوئان هونديئي."

" تيل جا پئسائي ڪونهن ڪٿان وٺان؟"

" توبهه ڪهڙي نه ڇيگري آهين. اڙي بروچاڻي ته ناهين؟"

خان محمد هڪدم ڪنڌ ورائي ماه جبين ڏانهن ڏٺو. سندس اکين ۾ هڪ لحظي لاءِ ڇڻ ڪنون چمڪاٽ ڏٺو.

اسين ٻئي پنهنجون پليٽون خالي ڪرڻ کانپوءِ ٻاهر نڪري آياسين. ٻاهر باغ ۾ ڏاڍي ٿڌڙي هوا لڳي رهي هئي. خان محمد کيسي مان سگريٽ ڪڍي دکايو ۽ گهمندي گهمندي ڇڪڻ لڳو. مان ورانڊي جي ڏاڪي تي ويهي کيس ڏسڻ لڳس. ٿوري دير کانپوءِ اندران ماه جبين نڪتي. هوءَ شايد پنهنجي ڪار جو انتظار ڪري رهي هئي. ان وقت خان محمد ٽلندو ٽلندو اچي سندس پرسان بيٺو.

" مونکان ٽري لنگهه مومل، سچ پچ بروچاڻي نه ڪري ڇڏيانءِ." ٿورو جهڪي هن جهيڻي آواز پر ضدي لهجي ۾ کيس چيو، ۽ پوءِ اٿئين ئي ٽلندو ٽلندو پري نڪري ويو. ماه جبين سانت ۾ بيٺي کيس ويندو ڏسندي رهي.

يونيورسٽيءَ ۾ اليڪشن جو دؤر هو. پڙهائي بند هئي. اليڪشن جا گوڙ چوٽ تي پهتل هئا. ڇوڪرا پنهنجن اميدوارن جي ڪنويسنگ لاءِ نت نيون حرڪتون ۽ تجويزون سوچڻ ۽ انهن تي عمل ڪرڻ ۾ مشغول هئا. اسانجي ڊپارٽمينٽ ۾ به اهڙيون ئي سرگرميون جاري هيون. اهڙي ئي بيڪار وقت ۾ اسان جي گروپ نشاني بازيءَ جو مقابلو ڪيو. مخالف اميدوار جو بينر لان ۾ هڪ وڻ ۾ ٽنگيو ويو. ماه جبين وٽ هڪ نقلي پستول هو. طئي اهو ٿيو ته جنهن جي گولي اک جي مائڪيءَ ۾ لڳي، ان کي اميدوار طرفان ٽريٽ ڏني ويندي.

خان محمد ان مقابلي کان بي نياز پٿر جي بينچ تي ويٺو آسمان ۾ اڏامندڙ پکين کي ڏسي رهيو هو. سامهون ساوڪ ۾ ماه جبين بيٺي هئي. کيس گلابي رنگ جو نفيس لباس پاتل هو. ڳچيءَ ۾ موتين جو هار پيل هوس.

" يار، هن کي ڏسڻ سان ذهن ۾ ڪنهن مغليه شهزاديءَ جو تصور اُڀري اچي ٿو." مون خان محمد جي ڪن ۾ پٽڪو ڪندي چيو. خان محمد ڪنڌ ورائي ماه جبين ڏانهن ڏٺو.

" ڇُسا." هن مونکي گهوريندي چيو." مير پور ماٿيلي جي گجر مومل ياد نه ٿي اچئي."

مان اٿي وڃي مقرر حد تي بيٺس ۽ ماه جبين کان پستول وٺي نشانو ڇٽڻ لڳس. خان محمد اٿي ئي ويٺو فضائن ۾ اوچائي تي اڏامندڙ پکين کي ڏسڻ لڳو. ٽي ڀيرا ناڪام نشانو ڇٽڻ کانپوءِ، مون پستول ۾ گوليون وجهي وڃي خان محمد کي ڏنو.

" يار، اها ٻارائي راند تون ئي ويٺو کيڏ." هن پستول کي نظر انداز ڪندي چيو.

" شايد بلوچ صاحب کي پستول هلائڻ نه ايندو آهي." ماه جبين نزاڪت سان ٽلندي اچي سامهون بيٺي.

" بروچ ٻنڊڻ ۾ پستول هلائڻ سکندا آهن، مومل." خان محمد کيس ڏسندي ڌيرج سان چيو.

" جيڪڏهين بروچ ٻنڊڻ ۾ پستول هلائيندا آهن، ته جوانيءَ ۾ توپ ۽ ٻڍاپي ۾ ته ميزائل هلائي ڄاڻيندا هوندا." ماه جبين ٽوڪ ڪندي چيو.

خان محمد جي اکين ۾ چمڪ اچي وئي ۽ چپن تي ان لکي مرڪ. " ان ڳالهه جي ثابتي لاءِ، سڄي عمر ڪنهن بروچ سان گهارڻي ضروري آهي مومل." آهستي چيائين ۽ پوءِ کائنس پستول وٺي وڃي حد وٽ بيٺو. پر پرو بيٺل ڇوڪرا سندس پرسان اچي بيٺا. خان محمد

Gul Hayat Institute

پستول سڌو ڪيو. هڪ ٻئي جي پٺيان ٽي فائر ڪيائين. ٽئي گوليون اک جي ماڻڪيءَ جي عين وچ مان لنگهي ويون. چوڪرا واه واه ڪرڻ لڳا. مون ماه جبين ڏانهن ڏٺو. هن جو رنگ پيلو ٿي ويو هو.

هوءَ چپ چاپ اتان هٽي پري هلي وئي. خان محمد پستول کڻي ڏانهس ويو. مان به ساڻس گڏ ويس.

"اڇي هي تنهنجو رانديڪو, مومل." خان محمد پستول ڏانهس وڌائيندي چيو.

"منهنجو نالو ماه جبين آهي, مسٽر خان محمد." ماه جبين خار وچان چيو.

"ماه جبين جو سنڌي ترجمو مومل آهي, مول." خان محمد سندس ڪاوڙ کي نظر انداز ڪندي چيو. ماه جبين خار وچان اتان هلي وئي ۽ خان محمد کلڻ لڳو.

جنرل سيڪريٽريءَ جي عهدي لاءِ به اميدوار هئا. هڪڙو اسان جي ڊپارٽمنٽ جو رشيد شيخ ۽ ٻيو فزڪس ڊپارٽمنٽ جو شائق لاشاري. شائق يونيورسٽيءَ جو غنڊو سمجهيو ويندو هو. هن جي گروپ ۾ اڪثريت تخريب پسندن جي هئي. ٻئي طرف رشيد شائستو ۽ سياڻو ماڻهو هو. هن جي گفتگوءَ مان تعمير جي خوشبو ايندي هئي. خان محمد رشيد شيخ سان ساٿ ڏين جو وعدو ڪيو. ماه جبين کي جڏهين اها خبر پئي ته هوءَ لاشاريءَ جي گروپ ۾ شامل ٿي وئي. چوڪرا سڀ خان محمد جي ڪري هئا, پر چوڪريون ماه جبين جي هٿ ۾ هيون.

هڪ ڀيري خان محمد ۽ مان سنڌالاجيءَ مان نڪري رهيا هئاسين, ته اسان ماه جبين ۽ سندس سهيلي زرينه کي وراندي ۾ لاشاريءَ سان ڳالهائيندي ڏٺو.

"يار, مومل کي ٺيڪ ڪرڻو پوندو." خان محمد ڏاڪا لهندي چيو.

"ڇو ؟" مون حيرت مان ڏانهس ڏٺو.

"لاشاري سٺو ماڻهو ناهي... تو ڏٺو نه ٿي ته ڪهڙين نه بکين نظرن سان ٿي ڏٺائين مومل ڏانهن ؟"

"مومل تنهنجي مائٽياڻي ته ناهي ؟" مون ٽس ٽوڪ ڪئي.

"جٽ," هن چيو. "تو کي اها ڳالهه سمجهه ۾ نه ٿي اچي ته هوءَ رڳو منهنجي ضد ۾ لاشاري گروپ ۾ شامل ٿي آهي. مان نه ٿو چاهيان ته هوءَ منهنجي ڪري اسپوائل ٿئي."

منجهند جو اسان ٻئي چٽالان جي ڪناري سان, چبر تي ويٺا هئاسين, چند وکن تي ماه جبين جي ڪار بيٺي هئي. گهڙيءَ ڪانپوءِ ماه جبين ٽلندي اچي ڪار ۾ ويٺي. ان وقت خان محمد اٿي ڏانهنس ويو. ڪارجي دريءَ تي ٻانهن رکي نوڙي سندس منهن ۾ نهاريندي چيائين :"مومل تون جيڪڏهين اهو سوچي لاشاريءَ جو ساٿ ڏئي رهي آهين, ته مونکي ڊفيٽ ڪندينءَ ته اهو رڳو تنهنجو وهم آهي. اليڪشن هر حال ۾ رشيد کٽندو ۽ اهو تون به ڄاڻين ٿي ته اهو ئي يونيورسٽيءَ جي حق ۾ بهتر ٿيندو."

ماه جبين پرون تاڻي ڏانهنس ڏٺو ۽ لاپرواهي سان ڪنڌ کي اڌين ڏوڏو ڏنو, ڄڻ هن جا لفظ هڪ ڪن کان ٻڌي ٻي ڪن کان ڪڍي ڇڏيائين.

"لاشاري خراب ماڻهو آهي. تون سياڻي ڪان وٺي ساڻس نه ملندينءَ." خان محمد اٿل لهجي ۾ ڪيس چيو.

"اوهان جي حڪم جي تعميل ڪرڻ مون تي فرض آهي ڇا ؟" ماه جبين چڙي پڇيو.

"ها," خان محمد اڃا به وڌيڪ نوڙندي چيو, "ڇاڪاڻ ته... مان نه ٿو چاهيان ته تون رڳو منهنجي ضد ۾ اچي غلط ماڻهن جي ٽولي ۾ شامل ٿين."

خان محمد ائين چئي ڪار کان هٽي ويو ۽ مونکان سواءِ ئي هڪ طرف روانو ٿي ويو. مونکي هن جي رويئي تي هڪدم ڪاوڙ آئي. ڀلا ڪنهن نرم نازڪ چوڪريءَ سان اهڙو رکو ۽ ٺکو ڳالهائبو آهي. مان وڌي ماه جبين ڏانهن ويس. هوءَ گم سم سامهون ڏسي رهي هئي. مون ساڻس همدردي ڪندي چيو, "اوهان هن جي رويئي جو خيال نه ڪجو, مس ماه جبين, خان محمد ڪڏهن ڪڏهن صفا ان ڪلچرڊ ٿي پوندو آهي."

هن مون ڏانهن اهڙين نظرن سان ڏٺو, ڄڻ مان دنيا جو احمق ترين انسان هوس. هن گاڏي اسٽارٽ ڪئي ۽ ڪار زوڪاٽ ڪندي هلي وئي.

ان ڪانپوءِ ٽي ڏينهن گذري ويا. ماه جبين يونيورسٽي ڪانه آئي. چوٿين ڏينهن جڏهن هوءَ يونيورسٽي آئي ته سڀني کي اهو ڏسي حيرت لڳي وئي, ته هن جي سموري گروپ رشيد جي ڪنويسنگ ٿي ڪئي. اها خبر ٻڌي لاشاريءَ کي سخت ڪاوڙ لڳي. هو سڌو ماه جبين ڏانهن ويو ۽ جوهه مان پڇيائين," هي سڀ ڪجهه ڇا آهي, مس ماه جبين ؟"

"مون پنهنجو ارادو بدلائي ڇڏيو آهي لاشاري صاحب. ان ۾ خار کائڻ جي ڪهڙي ڳالهه آهي ؟" هوءَ وڌيڪ ترسڻ کانسواءِ اتان هلي وئي. ان ڏينهن ئي آرٽس فيڪلٽيءَ جي عمارت مان نڪرندي هوءَ اسان جي سامهون اچي وئي. ڪن پل ترسي خان محمد ڏانهن ڏٺائين ۽ خالي خالي لهجي ۾ چيائين," مون پنهنجو ارادو اوهان جي چوڻ تي نه بدلايو آهي, بلوچ صاحب مونکي واقعي احساس ٿيو ته رشيد شيخ ئي يونيورسٽيءَ جي حق ۾ بهتر آهي."

۽ هوا جي جهوٽي جيان اڳتي وڌي آرٽس فيڪلٽيءَ جي عمارت ۾ گم ٿي وئي. خان محمد آهستي کليو ۽ کلندو ئي رهيو.

رشيد شيخ اليڪشن کٽي ورتي ۽ ان خوشيءَ ۾ پنهنجن ساٿين جي دعوت ڪيائين. پارٽي سانجهيءَ جو ختم ٿي. ان وقت مون خان محمد کي ڳولهيو پر هو نظر نه آيو. مان اڪيلو ئي هاسٽل هليو آيس ۽ ٿڪل هجڻ ڪري جلدي سمهي رهيس. خبر ناهي رات جو ڪهڙو پهر هو جو دروازو کڙڪيو. مان اوجاڳا کائيندي اٿيس ۽ وڃي در کوليم. اهو خان محمد هو. هو چپ چاپ اندر گهڙيو ۽ پنهنجي کٽ تي وڃي سمهي پيو. مان به در بند ڪري سمهي پيس. صبح جو منهنجي اک کلي ته هو کٽ تي ويٺو سگريٽ ڇڪي رهيو هو. سندس ساڄي پاسي واري اک ۽ ڳل سڄيل هئا. اک جي هيٺان ڪارو رڻ لڳو پيو هو. سندس قميص پڻ ڪلهي وٽان ڦاٽل هئي.

"اڙي اهو ڇا ٿيو اٿئي ؟ ڪنهن سان وڙهيو آهين ڇا ؟" مون پڇيو.

"رات ڌڪ لڳو هو." هن مختصر ورائيو.

"پر ڪيئن ؟"

Gul Hayat Institute

"بس ائين ئي."

" پر نيٺ اهو ڪيئن لڳئي."

" يار ، تون تہ وڪيلن وارا سوال ٿو ڪرين ، " هن بيزاريءَ مان چيو.

" بس چيو مانءِ نہ تہ ڏک لڳو آ."

مون ڪئي ماٺ ڪئي. مونکي هن جي عادت جي خبر هئي. مان ڪئي ڀاڻ مٿان ڪيرايان ها تہ بہ هو نہ ٻڌائي ها.

ان ڪانپوءِ ٻہ ٽي ڏينهن گذري ويا. ماه جبين يونيورسٽي ڪانہ آئي. هڪ ڏينهن مون ڪانئس پڇيو ، " يار ، هيءَ ماه جبين ڇو ڪونہ ٿي يونيورسٽيءَ اچي؟ "

" مون کي ڪهڙي خبر؟ مان ڪو ماه جبين جو پي - اي آهيان؟ " هن لاپرواهيءَ مان چيو.

" تون هن جو پي - اي نہ هوندين...هوءَ تہ تنهنجي مومل آهي؟ "

هن ڪجهہ نہ ڪڇيو ، پر بي اختيار مُرڪ سندس چپن تي پکڙ جي وئي.

ان ڏينهن منجهند جو مان لئبرريءَ ۾ ويٺو ڪتاب ڳولهي رهيو هوس تہ اطهر منگي اچي منهنجي ڀر سان ويٺو ، ۽ رازداريءَ واري نموني چيائين ، " يار ، تو وارو خانو رلي نہ وڃئي."

" ڇو؟ " مون اچرج مان ڏانهنس ڏٺو.

" مار ، ڇڻ تو کي خبر ئي ڪانهي."

" ڪهڙي خبر؟ " مان ويتر وائڙو ٿي ويس.

يار ، سچ پچ مون کي ڪا بہ خبر ڪانهي."

" يار ، اها تہ ڄاڻ اٿئي نہ تہ ماه جبين ڀهريائين لاشاريءَ کي ڪنوينس ڪيو هو."

" ها."

" پر پوءِ سندس سڄي گروپ رشيد کي ووٽ ڏنو."

" ها."

" بس سڄي فساد جي پاڙ اها آهي ، " اطهر چيو. " لاشاريءَ کي ماه جبين تي خار هئا. دعوت واري رات لاشاريءَ زري گهڻ ماريو هوس ، پر تو وارو خانو وچ ۾ ٽپو ڏئي پيو. ڏک ڏاڍا لڳس ، پر... آهي مڙس ماڻهو ، ٽن ڇئن کي پڄائي ڪديائين."

" پوءِ؟ " مون پڇيو.

" پوءِ پنهنجي سر وڃي ڇوريءَ کي گهر پڄائي آيو ، " اطهر چيو. " پر يار ، لاشاري ڇڏيندس ڪونہ! تو کي تہ خبر آهي لاشاريءَ کي ڪيڏي پٺ آهي."

اهو سمورو ڏينهن منهنجو خارون ڪائيندي گذريو. رات جو جڏهين خان محمد دير دير سان روم تي آيو تہ مان سندس منتظر ويٺو هوس. ڪيس ڏسندي مان هڪدم شروع ٿي ويس ، " يار ، تون ڪهڙي قسم جو پارٽنر آهين... سڄي دنيا کي تہ خبر پئجي وئي ، لڪائين رڳو مون کان پيو...جي ڏک لڳو آهي."

مطلب تہ مان بنا فل اسٽاپ جي ڪيس سڏيون ٻڌائيندو رهيس.

هن بوٽ لاٿو ، هڪڙو پادر هڪڙي پاسي ٻيو ٻي پاسي اڇليو. ڪجهہ دير ماٺ ۾ منهنجي بڪ شڪ ٻڌندو رهيو. جڏهين مان ڪيس مهڻا ڏئي ٿڪس تہ هن مون ڏانهن ڏٺو ۽ گنڀيرتا سان پڇيائين ،

" يار ، ماه جبين تنهنجي ڇا لڳي؟ "

" ڪجهہ نہ. " مون ورائيو.

" پوءِ ڪهڙي ضرورت هئي جو ماه جبين جي واقعي جي رپورٽ اچي تو کي ڏيان ها."

" پر ان واقعي ۾ تون بہ تہ انوالو آهين نہ ... ڇا تو سان منهنجو ڪو بہ ناتو ڪونهي. " بيو سيءَ وچان منهنجين اکين ۾ ڳوڙها تري آيا. خان محمد جو منهن هڪدم ڦري ويو. هو اٿيو ۽ پيرين اگهاڙو هلي اچي منهنجي ڀر سان ويٺو. منهنجي ڪلهي تي هٿ رکندي چيائين ، " نازڪ يار ، منهنجو فڪر نہ ڪندو ڪر... مان تہ سڀ ناتا ٽوڙي رڻ جهاڳڻ نڪتو آهيان."

" تہ پوءِ تون ڪهڙي ناتي جي حوالي سان ، ماه جبين خاطر لاشاريءَ جهڙي غنڊي سان ڪوئنس ڦٿائي ٿو ڪرين؟ "

" تہ ڀلا ماه جبين کي لاشاري جي رحم ڪرم تي ڇڏي ڏيان ها؟ "

" هڪڙو تون ئي تہ چڱائيءَ جو ٺيڪيدار ناهين سڄي يونيورسٽيءَ ۾. ماه جبين ڄاڻي لاشاري ڄاڻي ، تون ڇو ٿو پنهنجي لاءِ وير وهائين؟ "

" نازڪ ، " هن خفي ٿيندي چيو. " تون انسانيت جي ڪهڙي اسٽيج تان ٿو ڳالهائين؟ "

" مان سچ ٿو چوان يار. لاشاري ڏاڍو زوراور ماڻهو آ ، تون هيڪلي سر هن سان پڄي نہ سگهندين."

" ڏٺو ويندو. " هن لاپرواهيءَ سان چيو ۽ وڃي کٽ تي سمهي پيو.

ماه جبين چار ڏينهن غائب رهي. پنجين ڏينهن تي يونيورسٽي آئي تہ سندس ڪائنات ئي بدليل هئي. هن ۾ اڳي وارو غرور ۽ هٺ بنهہ ڪونہ ٿي نظر آيو. خان محمد کي ڏسندي ئي هن جو نظرون جهڪي وينديون هيون ۽ هوءَ پاسو ڪري هلي ويندي هئي. هاڻي ساڻس گڏ هڪ باوردي ڊرائيور ساڻ ايندو هو. جيڪو سمورو وقت گاڏيءَ جي ڀر سان ويٺو هوندو هو. خان محمد بہ ان سڏي طرح مٿس نظرداري پيو رکندو هو. آخري ليڪچر ڪانپوءِ اسان ٽئي سندس ڪار جي آسپاس موجود هوندا هئاسين ، ايستائين جو هوءَ ڪار ۾ ويهي رواني ٿي ويندي هئي.

ان ڏينهن جاپاني شاگردن جو هڪ ٽولو يونيورسٽي گهمڻ آيو. اسان جي ڊپارٽمينٽ ۾ پڻ هو ڪافي وقت موجود رهيا ۽ خيالن جي ڏي وٺ ڪيائون. هنن جي رواني ٿيڻ ڪانپوءِ اسين ٻاهر نڪتا سين. رهيل ڪهيل ڇوڪرا ۽ ڇوڪريون ڪي بس ۾ ۽ ڪي پنهنجين سوارين ۾ پنهنجن گهرن ۽ هاسٽلن ڏانهن روانا ٿيا. آخر ۾ وڃي ماه جبين جي ڪار بچي. ماه جبين بہ ڪار ۾ وڃي ويٺي تہ ڊرائيور ڪار ڦيرائي روانو ٿيو. خان محمد ۽ مان اطمينان جو ساهہ کڻي هاسٽل ڏانهن روانا ٿيا سين تہ اوچتو ڪار جو ڇيڪاٽ ٻڌو سين ، اسان هڪدم ڪنڌ ورائي ڏٺو سين ، فزڪس ڊپارٽمينٽ جي پٺيان اڇي رنگ جي ڪار نڪري ماه جبين جي ڪار جي پٺيان رواني ٿي. خان محمد مونکي ٻانهن کان وٺي گهليندو پارڪنگ سائيڊ ڏانهن ويو. جتي فقط هڪ اسڪوٽر بيٺو هو. ان وقت ئي فزڪس ڊپارٽمينٽ وارو سائين مظفر علي اندران نڪري اسڪوٽر ڏانهن وڌيو. سائين مظفر عليءَ سان خان محمد جي ياراڻي هئي. هو تڪڙو ڏانهنس وڌيو ، ۽ تڪڙ ۾ چيائين ، " سائين ، جلدي ڪيو چاٻي ڏيو."

" ڇو؟ڇو؟ " سائين مظفر علي بدحواس ٿي ويو.

" اها ڳالهہ مونٽي اچي ٻڌايانوَ ٿو... اول چاٻي

Gul Hayat Institute

ڏيو."

" سائين اڄي تہ سچو مان اجهو ٿو اچان." خان محمد اسڪوٽر اسٽارٽ ڪندي چيو.

هو اڳيان ويٺو، مان ٺپ ڏئي پٺيان ويٺس. ۽ اسڪوٽر زوڪاٽ ڪري روانو ٿيو. لاهي لهي وياسين. ڦاٽڪ لنگهي وياسين. ويڪري سڌي روڊ تي آياسين. رڪي رڪي مختلف قسمن جو گاڏيون ٿي ايندي ويندي نظر آيون، پر انهن ۾ اڇي يانيري ڪار نظر ڪونہ آئي. جيئن ئي پل لنگهي هيٺ لٿا سين تہ ڪجھ پنڌ ڪانپوءِ ٻہ ٽي گاڏيون نظر آيون. اڳيان ماہ جبين جي نيري نويونا هئي ۽ پٺيان اڇي ڪار هئي. ٻنهي جي رفتار تيز هئي. اسان جي ڏسندي ڏسندي اڇي ڪار نيريءَ ڪار سان گڏوگڏ هلڻ لڳي ۽ گهڙي رکي ماہ جبين جي ڪار کي ٽڪر هنيائين. نيري ڪار لهرو کاڌو ۽ سندس رفتار تيز ٿي وئي. ان سان گڏ خان محمد بہ اسڪوٽر کي هوا سان اڏائڻ لڳو، پر اسان جي پهچڻ کان اڳ ئي اڇي ڪار هڪ ڀيرو وري ماہ جبين جي ڪار کي ٽڪر هنيو. ان سان گڏ اڇي ڪار ۾ ويٺل لاشاريءَ جي ساٿي غنڊن جا ٺهڪ ٻڌڻ ۾ آيا.

"نازڪ، ڪجھ اٿئي؟" خان محمد هوا جي گهوگهاٽ ۾ رڙ ڪري پڇيو.

" رڳو فائيل." مون ٿلهي جلد واري فائيل کي هٿن ۾ توريندي ساڳي طرح رڙ ڪري چيو.

" چڱو تيار ٿي، مان اڇي ڪار جي ڀر سان لنگهندس، تون فائيل زور سان ڊرائيور جي منهن ۾ هڻجانءِ."

هن اسڪوٽر جي اسپيڊ وڌائي، مان فائيل هٿن ۾ تورڻ لڳس. جيئن ئي اسڪوٽر هوا جي تيز جهوٽي جيان اڇي ڪار جي ڀر سان لنگهيو، مون هڪ هٿ سيٽ جي هينڊل ۾ وجهي، ٻي هٿ جي پوري قوت سان فائيل ڊرائيور جي منهن ۾ اڇلايو. اڇي ڪار چيڪاٽ ڪندي روڊ تي ڦري وئي ۽ هيٺاهين ڏانهن ويندي، پاسيري ٿي وئي. ان وقت تائين ماہ جبين جي ڪار ۽ اسان جو اسڪوٽر گهڻو اڳتي وڃي نڪتا. ڪار جي رفتار ڪجھ گهٽ ٿي. خان محمد بہ اسڪوٽر جي رفتار گهٽائي ۽ پٺين سيٽ تي ويٺل خوف هراس جي تصوير ماہ جبين کان پڇيو، " ماہ جبين تون ٺيڪ تہ آهين؟"

" مان ٺيڪ آهيان... اوهان جي مهرباني." هن وراڻيو.

اسان جو اسڪوٽر ماہ جبين جي ڪار جي پٺيان هلندو رهيو. ايستائين جو شهر پهچي وياسين، ۽ پوءِ اتان خان محمد اسڪوٽر کي پوئتي موڙيو ۽ اسين وري يونيورسٽي روانا ٿي وياسين. واٽ تي ويندي ڏٺوسين تہ لاشاري جا غنڊا ڪار کي سڌو ڪرڻ ۾ لڳا پيا هئا.

مون کي اميد نہ هئي تہ ماہ جبين وري يونيورسٽي ايندي، پر هوءَ ٻي ڏينهن تي ليڪچر ۾ موجود هئي.

" مس ماہ جبين. اوهان کي انهيءَ واقعي کانپوءِ احتياط ڪرڻ گهرجي." ٻاهر نڪرڻ مهل مون کيس چيو.

" مونکي پڙهائي تہ جاري رکڻي آهي نہ." هن چيو.

" اوهان لاشاريءَ خلاف رپورٽ ڪئي؟" مون پڇيو.

" نہ." هن وراڻيو.

" ڇو؟"

" ادا عارباڻي، لاشاريءَ کي وڏي پٺ آهي. هن جو ڪجھ نہ بگڙندو، البت منهنجو اسڪينڊل ٺهي ويندو."

" پر خدانخواستہ اوهان کي آئنده ڪو نقصان پهچي تہ...؟" مون پڇيو.

ان وقت هن جون نظرون بي اختيار ٽلھ جي پر سان بيٺل خان محمد ڏانهن کڄيون، جيڪو چپ چاپ بيٺو اسان ڏانهن ڏسي رهيو هو. ماہ جبين اعتماد سان چيو، " مونکي اميد آهي تہ اهڙو وقت نہ ايندو."

منهنجي ڏگ مڃڻ وقت ماہ جبين هڪ ڪاغذ مون کي ڏيندي چيو، " ادا عارباڻي هي سنڌيءَ واريءَ ارشاد ڏنو آهي. اوهان کي ايندو هجي تہ تشريح ڪري ڏجو. ۽ پوءِ پنهنجو ڏگ مٽائي هلي وئي."

خان محمد ڏاڪا لهي اچي مون وٽ پهتو ۽ منهنجي هٿ ۾ جهليل ماہ جبين واري ڪاغذ ڏانهن اشارو ڪندي پڇيائين، " ڇا آهي؟"

مون ڪاغذ تي لکيل اکر پڙهيا،

" تو ۾ ٻڌيس جي مُهہ ۾ مديون نہ ڏيئين
ڍولا! جي ڏکيئي سي متان عيب اپئين."

" سوڍا صبر تنهنجو مو مل مٽ ٿئو،
تو جو ڪالھ ڪئو تنهن مديون ميٽي ڇڏيون."

" يار هي بيت تہ شاہ جا ٿا لڳن... پر تشريح مونکي ڪونہ ٿي اچي." مون خان محمد ڏانهن ڏسندي چيو.

هن جي چپن تي ان لکي مرڪ ظاهر ٿي ۽ اکين ۾ عجيب قسم جي چمڪ اچي وئي.

" مون کي ڏي پوڪ." هن ڪاغذ مون کان وٺندي چيو، " مان ٿو تشريح ڪري ڏيانءِ."

هن ڪيسي مان بال پين ڪڍي ساڳيو ڪاغذ ابتو ڪري ڪجھ لکيو ۽ ڪاغذ موٽائي مون کي ڏنائين. مون ڏٺو سچي ڪاغذ تي رڳو هڪ سٽ لکيل هئي.

" جو ڳيءَ تي جڙاءُ نسورو ئي نينهن جو."

" ڪمال آ..." مون حيرت مان چيو، " ٻن بيتن جي تشريح رڳو هڪ سٽ. بيت ٿيو کي ڳجارت."

ان رات رشيد شيخ سميت ٻيا ساٿي اسان جي ڪمري ۾ گڏ ٿيا ۽ گهڻي دير تائين ڪچهري ڪيائون.

" يار، مجيد آرائين جون ڳالهيون ٻڌئي؟" رشيد خان محمد کي چيو.

" هائو يار. ٻہ مُنهين آ." خان محمد وراڻيو.

" ٻڌون ٿا تہ حڪومت سندس تجويز تي همدرديءَ سان غور ڪري رهي آ."

" ڪهڙي تجويز؟" مون پڇيو.

" اهائي تہ ملڪ جي جاين، رستن ۽ تعليمي ادارن وغيره تي رکيل غير ملڪي شخصيتن جي نالن بدران ديسي شخصيتن جا نالا رکيا وڃن." رشيد ٻڌايو.

" مثال طور علامہ اقبال يونيورسٽي، سرسيد ڪاليج، غالب نگر ۽ بهادر شاہ سينٽر وغيره." خان محمد ٻڌايو.

ڪجھ نالا تہ مجيد تجويز ڪري موڪليا آهن، يعني فيصل آباد، ڪمال اتاترڪ روڊ، ياسر عرفات ٽائون وغيره." صاحب ڏني ٻڌايو.

" يار ڪجھ نالا مون بہ سوچيا آهن." مون چيو.

" ڪهڙا؟" سڀني گڏجي پڇيو.

" لطيف ميڊيڪل ڪاليج، سچل سرمست روڊ،

Gul Hayat Institute

هو شو سينٽر، علامہ آءِ آءِ قاضي يونيورسٽيءَ ۾ ...۽ "

"بس بس يوڪ، " خان محمد منهنجي وات تي هٿ ڏيندي چيو. " سياڻن جهڙيون ڳالهيون نہ ڪندو ڪر."

"يار، تون سدائين ٻين جي سامهون منهنجي انسلٽ ڪندو آهين." مون ٻوٿ سڄائيندي چيو ۽ عملي طور تي ڪانئن بائيڪاٽ ڪندي ڪتاب ڪڍي پڙهڻ لڳس، پر سندس ڳالهين جي ڪري ڪتاب جا اکر سمجهہ ۾ نہ ٿي آيا.

"يار، لاشاريءَ وٽ مظبوط گروپ آهي. هو جيڪر ساٿ ڏئي تہ اسان بہ اهڙي قسم جي ڪا تجويز پيش ڪري سگهون ٿا." رشيد چيو." پر هو رڳو ذاتي بغض جي ڪري منهنجي هر ڳالهہ جي مخالفت ڪري ٿو."

"اها تہ اسان جي تاريخ آهي. اسان کي هميشہ گهر مان لڳندي آهي." مون ڪافي وقت کان ڪاوڙ ٿي پيتي. اوچتو هڪ خيال منهنجي ذهن ۾ آيو جنهن سان مان بہ خان محمد کي چيڙائي ٿي سگهيس. مون رشيد کي مخاطب ڪندي چيو،" رشيد، جيڪڏهين مجيد آرائين جي تجويز منظور ٿي تہ مان اول جيڪب آباد جو نالو مٽائيندس."

"ڇا رکيندين؟" رشيد ڪلي پڇيو.

"مان شميم آرا جي نالي سان شميم آباد نالو رکندو سانس."

" سڀ ٺهڪ ڏئي کلڻ لڳا سواءِ خان محمد جي، جيڪو اونهي ويچار ۾ پئجي ويو هو.

"نہ ائين نہ ٿيندو؟" هن بي خياليءَ ۾ چيو.

"ڇانہ ٿيندو؟" رشيد پڇيو

" جيڪب آباد جو نالو مٽائڻ سان ان جي تاريخي حيثيت ختم ٿي ويندي." خان محمد چيو.

"پر جيڪب آباد سرجان جيڪب جي نالي سان ٻڌل آهي ۽ سر جيڪب غاصب قوم مان هو." مون چيو.

هن اونهين نظرن سان مون ڏانهن ڏٺو ۽ گنڀيرتا سان چيائين، " جڏهن بہ ڪا ڪمزور قوم شڪست کائيندي آهي، تہ پنهنجين ڪمزورين، بي همتين ۽ غدارين تي پردو وجهڻ لاءِ فاتح کي غاصب سڏيندي آهي. پر اسان کي اهڙن غاصبن جي اوڳڻن سان گڏ انهن جي ڳڻن کي پڻ ياد رکڻ گهرجي. اسان محمد بن قاسم کي تہ فاتح ۽ محسن سڏيون ٿا. پر اها اسان جي ڪم ظرفي ڇڱي جو شاهہ جي رسالي جو پهريون ڇاپو ڇپرائڻ واري ٽرمپ، سنڌي ٻوليءَ کي سندس سڃاڻپ ڏيڻ واري سر بارٽل فريئر ۽ هڪ غير آباد ٻٽ علائقي کي آباد ڪري، تاريخي حيثيت ڏيارڻ واري سرجان جيڪب کي غاصب سڏيون."

" ڪجهہ بہ هجي، هو هئا تہ ڌارين قوم مان نہ." مون چيو.

" نازڪ، " خان محمد منهنجي ڪلهي تي هٿ رکندي چيو. " اسان جي ٻوليءَ وانگر اسان جون دليون بہ وسيع آهن. اسان جي ٻولي فراخدليءَ سان ٻين ٻولين جي لفظن کي پنهنجي پڙ ۾ جاءِ ڏيندي آهي، ۽ اسان ٻاهران ايندڙ قومن عربن، ترخانن، ارغونن ۽ ٻين کي پنهنجي گهر ۾ جاءِ ڏيندا آيا آهيون. جيڪي اسان ۾ شامل ٿيا، انهن لاءِ اسان وٽ محبت آهي، پر جيڪي اسان جي گهر ۾ رهي اسان جي ڌرتيءَ جو نمڪ کائي بہ ڌاريا رهيا، پاڻ کي ڌاريون سمجهيائون، انهن لاءِ اسان وٽ ڌڪار آهي. سرجان جيڪب پاڻ کي انگلينڊ وي ۽ لنڊني سڏرائڻ بدران، سرجان جيڪب آف جيڪب آباد سڏرائيندو هو. هن وصيت ڪئي هئي تہ مرڻ کانپوءِ سندس قبر انهيءَ ڌرتيءَ تي ٺاهي وڃي جنهن کي هن محبت سان پنهنجو ڪيو هو.

سندس قبر اڄ بہ جيڪب آباد ۾ موجود آهي. هو جيڪب آباد ۾ موجود آهي. هو جيڪب آباد جو خالق هو. هن هڪ ٻٽ علائقي کي آباد ڪري ڌرتيءَ جو مان وڌايو هو. هن جي ان خدمت جي عيوض جيڪڏهين اسان سندس نالو ياد رکون تہ اهو هن جو حق آهي."

ٻہ ٽي ڏينهن پوءِ خان محمد ۽ مان آرٽس فيڪلٽيءَ جي ڀر سان لنگهيا سين تہ سامهون ماه جبين ايندي نظر آئي.

" مس ماه جبين ڇا حال آ؟ " مون ڪانئس پڇيو.

خان محمد چپ رهيو.

" ٺيڪ آهيان ادا عارباڻي."

"وري ڪنهن بيت جي تشريح تہ نہ گهرجي؟ " مون پڇيو.

"گهرجي تہ سهي." هن خان محمد ڏانهن ڏسندي چيو.

" خان محمد جي چپن تي اڻ لکي مُرڪ ظاهر ٿي ۽ ڌيمي جي لهجي ۾ چيائين،

"هڪ هڪ بيت جي تشريح ڪيستائين پڇندينءَ، مومل؟ چئين تہ سڄي رسالي جي تشريح ڪري ڏيانءِ."

ماه جبين جي ڳلن تي لالاڻ پکڙجي وئي.

ان وقت لاشاري اندران نڪتو. ماه جبين تڪڙي تڪڙي هلي وئي ۽ اسان بہ پنهنجي ڊپارٽمنٽ ڏانهن رواناٿيا سين.

ان رات مان دير تائين جاڳيس، پر خان محمد خبر ناهي ڪٿي رهجي ويو. نيٺ مونکي ننڊ اچي وئي. اڌ رات جو فائرنگ جي آواز تي منهنجي اک کلي وئي. مان هڪدم اٿيس، دروازو کولي ٻاهر نهاريم. پري کان فائرنگ جو آواز ۽ نعرا ٻڌڻ ۾ ٿي آيا. اڌ ڪلاڪ کن اهو گوڙ جاري رهيو، پوءِ اونداهہ ۾ ڪجهہ ڊوڙندڙ قدمن جو آواز ٻڌڻ ۾ آيو. ڪن پل ۾ ڏاکڻ کان بشير شاهہ ڊوڙندو آيو.

"ڇا ٿيو يار؟ " مون بدحواس ٿي پڇيو.

" لاشاري گروپ ۽ رشيد گروپ جي وچ ۾ چڪري لڳي آ، " هن ڊوڙندي وراڻيو،پوليس پهچي ويئي آ."

"پوليس." مون هڪدم دروازو بند ڪري ڇڏيو.

اها سڄي رات خان محمد ڪونہ آيو.

صبح جو يونيورسٽيءَ ۾ واويلا هئي، ٻنهي گروپن جا ٽي ڇوڪرا راتو ڪي فائرنگ ۾ مري ويا. ڪي ڦٽيا تہ ڪي لاڪ اپ ۾ پهچي ويا. گهڻي ڳولها کان پوءِ مون خان محمد کي بہ وڃي لڌو لاڪ اپ ۾.

ٻڌل ڇوڪرن سان ملڻ نہ ٿي ڏنائون. ٻي ڏينهن تي لاشاري گروپ جا پنج ڇوڪرا ضمانت تي ڇٽا، پر رشيد، خان محمد ۽ سندن ٻيا اٺ ساٿي لاڪ اپ ۾ ئي رکيائون.

ائين ڏينهن سڀني کي ڇڏيائون. خان محمد کي ايس - پي پاڻ گهرايو ۽ چيائين " ٻروچ، پير زور ٿئي ڇنو ٿو وڃين. ٻيهر آئين تہ موٽڻ محال ٿئي. پنهنجو خير گهرين تہ لاشاريءَ کان ٽري

Gul Hayat Institute

لنگھ."

خان محمد مُرڪي پڇيو، "اها تنبيھ آهي يا صلاح ؟"

"ٻئي سمجھ." ايس - پي وراڻيو. "ٺاهو ڪو جوان آن، تو ڪي وڃائڻ تي دل نہ ٿي چوي."

"مهرباني ايس - پي صاحب،" خان محمد معنيٰ خيز لهجي ۾ چيو،" مان پاڻ بہ پاڻ کي وڃائڻ نہ ٿو چاهيان."

۽ پوءِ اسان ٻاهر نڪري آيا سين.

ٻي ڏينهن خان محمد ماه جبين ۽ مان ڪينٽين ۾ ويٺا هئاسين، تہ ماه جبين خان محمد کي چيو، "لاشاريءَ جو اوهان سان ڪو ذاتي اختلاف ڪونهي، منهنجي خيال ۾ هن جو توهان سان بغض رڳو منهنجي ڪري آهي."

"هون... پوءِ؟" خان محمد سوالي نظرن سان ڏانهنس ڏٺو.

"ان جو حل اهو آهي تہ اوهان منهنجو خيال رکڻ ڇڏي ڏيو." ماه جبين آهستي چيو.

"مومل!" خان محمد ڪيس گهوريندي چيو، "تنهنجو خيال آهي تہ مان لاشاريءَ کان ڊڄان ٿو؟"

"مون کي خبر آهي تہ اوهان لاشاريءَ کان نٿا ڊڄو... پر هن کي وڏي پٺ آهي. اوهان کي ڪو بہ نقصان پهچائي سگهي ٿو، سياڻپ انهيءَ ۾ آهي تہ هن جي مخالفت ڇڏي ڏيو."

"مومل، تون منهنجي ڪو سي رت ۾ بي غيرتي ۽ بزدليءَ جو زهر نہ ڀر،" خان محمد خفي ٿي چيو.

"ڳالھ ڪنهن ذاتي اختلاف جي نہ، پر هن اداري جي حرمت جي بہ آهي. لاشاريءَ سان منهنجي جنگ اصولن جي آهي. هن جهڙا ماڻهو علم حاصل ڪرڻ لاءِ نہ، پر ڪن مفاد پرست ٽولن جا ڇاڙتا بڻجي هنن مقدس درسگاهن جون پاڙون کوٽڻ ايندا آهن، ۽ انهن جي ڪري ئي اسان جو نئون نسل هتان بهترين عالم ٿي نڪرڻ بدران، مڪار سياستدان جا تربيت يافتہ ڇاپامار ٿي نڪري ٿو."

"ايڏي وڏي جنگ توهان جهڙا ٻہ ٽي سپاهي تہ ڪٿي نہ سگهندا." ماه جبين چيو.

"نہ سهي. جنگ جي شروعات تہ ڪري سگهندا. ايندڙ سپاهين لاءِ جنگ جو ميدان تہ تيار ڪري ويندا." خان محمد وراڻيو.

ڪجھ دير چپ چاپ ٻئي هڪ ٻي ڏانهن ڏسندا رهيا، ۽ پوءِ ماحول تي ڳري سانت ڇانئجي وئي. مونکي اها سانت نہ وڻي، مان سوچڻ لڳس تہ ڪا نئين ڳالھ ڪجي.

"يار، مومل ذات جي ڪير هئي؟" اوچتو مون پڇيو.

خان محمد ٽهڪ ڏئي کلي ويٺو. ماه جبين جي چپن تي بہ مرڪ تري آئي. خان محمد ماڻ ڪري ماه جبين ڏانهن ڏٺو ۽ چيائين، "مومل، ٻروچياڻي آهي."

"پر مون تہ ٻڌو آهي تہ گجر هئي."

"مان هن مومل جي ڳالھ ٿو ڪيان... ڪيئن مومل."

خان محمد ماه جبين ڏانهن ڏٺو، ماه جبين ڪو بہ جواب نہ ڏنو، پر سندس چپن تي آيل حياءَ واري مُرڪ ۽ اکين جي جرڪندڙ جوت ٻڌائي رهي هئي تہ:

'مومل ٻروچياڻي هئي'

آچر جو ڏينهن هو. مو ڪل جو ڏينهن. صبح جو وقت هو. مان هيٽرتي ڪيٽلي رکي چانھ ٺاهي رهيو هوس. خان محمد ميز تي رکيل آئيني جي سامهون ويٺي اليڪٽرڪ شيور سان شيو ڪئي، تہ ان وقت نبي بخش ٻوهيو ذري گهٽ ڊوڙندو آيو، ۽ سهڪندي چيائين، "ڇاپو... پوليس آئي آ... ڇاپو ٿي هڻي... هوشيار ٿي."

خان محمد شيور ڦٽي ڪري اٿيو. ڪبٽ کولي بيگ مان پنهنجو ڏکي نال وارو ريوالور ۽ گوليون ڪڍيائين ۽ تڪڙو ٻاهر نڪري ويو. ٿوري دير ڪانپوءِ واپس آيو ۽ آرام سان ويهي شيو ڪرڻ لڳو.

سڄي هاسٽل ۾ ڦڙڦوٽ پئجي وئي. ڪن پنهنجا هٿيار گٽر ۾ اڇلايا تہ ڪن مٿي ڇت تي ڦٽا ڪيا. پوليس کي ڪٿان بہ هٿيار هٿ نہ لڳو. پوليس ناڪام ٿي موٽي وئي. رات جو جڏهين ٺاپر ٿي، تہ خان محمد مون کي ساڻ ڪري آخري ونگ ڏانهن آيو. ڇت جي ٻاهران پاڻي جو پائيپ مٿي ڇت ڏانهن ٿي ويو. ڇت تي وڃڻ لاءِ ڪا بہ ڏاڪڻ ڪو نہ هئي. خان محمد مون کي اتي بيهاري پائپ تي باندر ن وانگر مٿي چڙهي ويو ۽ ٿوري دير ڪانپوءِ ساڳي ريت موٽي آيو تہ ريوالور ۽ گولين جو ڊٻو ساڻ هئس. ڪمري ۾ اچي هن اهي شيون وري ساڳي هنڌ رکيون ۽ آرام سان سمهي پياسين.

سومر تي ماه جبين يونيورسٽي نہ آئي. واڻ تي سندس سهيلي نسرين نظر آئي تہ مون ڪائنس ماه جبين بابت پڇيو.

"ماه جبين جن وٽ خاص مهمان آيا آهن." هن معنيٰ خيز لهجي ۾ چيو.

"خاص مهمان؟" مون حيرت مان پڇيو.

"ماه جبين جو سوٽ لنڊن کان آيو آهي." هن مرڪي چيو ۽ اڳتي وڌي وئي.

"هون...،" مون چيو. "لنڊن کان آيل سوٽ خاص مهمان آهي."

خان محمد ڪنهن ويچار ۾ پئجي ويو.

يونيورسٽي موٽڻ ڪانپوءِ خان محمد شهر هليو ويو ۽ رات جو دير سان موٽيو.

ٻئي ڏينهن ڪلاس اٽينڊ ڪري موٽيا سين تہ ماه جبين نظر آئي. جيڪا اسان ڏانهن اچي رهي هئي. خان محمد سندس پرسان وڃي بيٺو ۽ جهيڻي پر سخت لهجي ۾ چيائين، "مون کي سموري خبر پئجي وئي تہ تنهنجو سوٽ ڇو آيو آهي پر مومل، مان سچ پچ جو مينڌرو ناهيان، جو تنهنجي سيج تي ڪنهن ٻي کي ويٺل ڏسي منهن لڪائي ڀڄي وڃان.

مان ضدي جٽ آهيان، ۽ تو ڪي ٻڌائي ٿو ڇڏيان تہ تو لاءِ رڳو هڪڙي واٽ آهي، جيڪا جيڪب آباد ٿي وڃي."

هو وڏيڪ ڪجھ ڪڇڻ ڪانسواءِ اڳتي هليو ويو. مون ماه جبين ڏانهن ڏٺو، هن جي اکين ۾ پاڻيٺ ترڻ لڳي، جنهن کي لڪائڻ لاءِ هو تڪڙي اتان هلي وئي. آخري ليڪچر ڪانپوءِ هوءَ مون وٽ آئي ۽ هڪ ننڍڙو ڪاغذ منهنجي هٿ ۾ ڏيندي چيائين.

"ادا عارباڻي. هي خان کي ڏجانءِ."

هوءَ هلي وئي. مون پنو کولي پڙهيو.

"تون ڍاٽي ڍت ڏٺي، ڍولا تنهنجو ڍٽ،
پاٽي تراڙي توريان تہ ملڪ نہ تنهنجو مٽ،
لاهي ڪسر ڪٽ اچي ڪوڙ ڦناتون ڪاڪ ۾."

"وت رٺل راڻا." مون پنو وڃي خان محمد جي هٿ ۾ ڏنو. هن پنو وٺي پڙهيو ۽ ٽهڪ ڏئي کليو.

Gul Hayat Institute

" يار، تون آمريڪا ڇا ڪرڻ ويو هئين؟" هڪ ڏينهن مون ڪاوڙ مان پڇيو.

" ڇو؟" هن مون کي گهوريو.

" تون مڪمل ناڪام ماڻهو آهين."

" اڙي، ٿيو ڇا ڇُسا؟"

" يار آمريڪا ڦٽي ڪري هت يونيورسٽيءَ ۾ پيو ڌڪا جهلين. اتي هجين ها ته مستقبل ٺهي وڃئي ها."

"هون.... " هن ڊگهو ساهه کنيو. " مستقبل ناهڻ مان تنهنجي مراد ڇا آهي....؟ اوچي ڊگري، وڏو عهدو، جام ڏوڪڙ."

"بيو ته ... هيءَ به ڪا تعليم آ... ڪو ملڪ آ؟ تنهنجي جاءِ تي مان هجان ها ته آمريڪا ڇڏي هيڏي موٽي نه اچان ها."

" اهو فرار آهي ۽ فرار ضمير فروشي جي علامت آهي. مان ضمير فروش ناهيان. مون هن ڌرتيءَ جو نمڪ کاڌو آهي. مون تي هن ڌرتيءَ جو حق آهي. مان هن ڌرتيءَ لاءِ ڪجهه ڪرڻ ٿو چاهيان."

" تون ڇا ڪندين آخر؟"

" مون وٽ هڪ طويل پروگرام آهي. في الحال ته مون رڳو شروعات ڪئي آهي."

" يار خان، تو کي خبر ڪانهي. هيءَ قوم ٻه مهينا جاڳندي آهي ڏهه مهينا سمهندي آهي. هنن کي جاڳائڻ لاءِ صديون گهرجن."

" جيڪڏهن انهن صدين جو هزارون حصو به منهنجي پروگرام ۾ اچي ته مان ڌرتي جو نمڪخوار سڏبس."

" مونکي ته تو کان ڊپ ٿو لڳي يار. تون ايمبيشس آهين، ۽ ايمبيشس ماڻهو ان پڇنڊڙ شيشي وانگر هوندا آهن. جڏهن پڇندا آهن، ته ذرا ذرا ٿي ويندا آهن."

"اڄ ته سياڻن جهڙيون ڳالهيون ٿو ڪرين، هوڪليو ۽ اٿي چيائين. "چڱو اڄ ته بازار هلون."

"ڇو؟"

" مومل نڪ ٽوپايو آهي، ٻروچپائي کي ڏن ته ڏيٺو آهي."

۽ مون کي ياد آيو ته ماه جبين کي ڪجهه ڏينهن کان نڪ ۾ ڪارو سڳو پاتل هو.

اسين شهر وياسين. خان محمد نڪ ۾ پائڻ لاءِ هيري جي ڪٽي ورتي ۽ گهمي ڦري واپس آياسين.

ٻن ڏينهن کانپوءِ ماه جبين کي نڪ ۾ ساڳي هيري جي ڪٽي پاتل هئي. ان ڏينهن اسان ٽئي ليڪچر هال کان نڪري ڪينٽين ڏانهن وڃي رهيا هئاسون.

" مومل، ان ڪوڪي جو مطلب سمجهين ٿي؟" واٽ تي هلندي خان محمد ڪائنس پڇيو.

" مومل جنهن جي نالي تي نڪ ٽوپايو آهي، ان جي ٽي نالي ۾ مرندي." ماه جبين وراڻيو.

"پر مان تنهنجي نصيب ۾ نه هجان ته." خان محمد کيس چيڙائيندي چيو.

ماه جبين جو منهن ڪن پل لاءِ لهي ويو، پر پوءِ اعتماد سان چيائين.

"مومل ناهي مينڌرو توٽي منجهه نصيب،

مون کي مون حبيب طعنوٽي تنهنجو."

پنجين سيپٽمبر تي نبي بخش بوهيي جي شادي هئي. اسان ونگ جا سڀ دوست ٽئي سندس شادي ۾ شريڪ ٿيڻ وياسين. ڇهين تاريخ موڪل هئي. ستين وري آچر جو ڏينهن هو. سو اسان ٻه ڏينهن موڪل جا غنيمت سمجهي گهمڻ نڪتاسين. سيني جي صلاح سان رني ڪوٽ ڏسڻ وياسين، پنهنجن ابن ڏاڏن جي عظمتن واري انهيءَ ڪوٽ جي ڪاريگري ڏسي، پنهنجي تاريخ تي فخر محسوس ٿيو، پر ان جي ڏتڙيل حالت ڏسي ٻي پل پنهنجين ڪوتاهين ۽ ڪمزورين تي شرمساري ٿي.

ان رات دير سان هاسٽل پهتاسين ته اتي اول ٽي پوليس اسانجي منتظر هئي. جن نه ڪا ڪئي هم نه تم هڪدم مونکي ۽ خان محمد کي جهلي سوگهو ڪيائون. جيپ ۾ ويهاري ٿاڻي تي وٺي ويا. جتي پڇا ڪئي سون ته اسان جو ڏوهه ڪهڙو هو. ڊگهي مٽاري صوبيدار مڇون وٽيندي چيو، "مسٽر خان محمد، تو کي پنهنجي ڪمري ۾ هٿيار ۽ شاگردن کي اشتعال ڏيارينڙ مواد رکڻ جي الزام ۾ گرفتار ڪيو ٿو وڃي.

خان محمد هڪ ڊگهو ساهه کنيو ۽ گنڀيرتا سان پڇيائين، "اهي هٿيار ۽ مواد ڪٿي آهن؟"

" اهي تو کي عدالت ۾ ڏيکاريا ويندا." صوبيدار وراڻيو.

" منهنجو هي روم پارٽنر بلڪل معصوم ۽ سادو آهي، هن کي انهن ڳالهين جي ڪا خبر ناهي. کيس ڇڏي ڏيو." خان محمد چيو.

" ان جو فيصلو تحقيقات ڪرڻ کانپوءِ ڪيو ويندو."

اها رات اسان ٿاڻي جي غليظ فرش تي سمهي مڇر تڙيندي گذاري. صبح ٿيو ته ڪٽي بانس واري پاروٽي ڊبل روٽي ۽ چڙي پاڻيءَ جهڙي چانهن اسان کي ڏني وئي. ٻارنهين وڳي ڌاري هڪ پوليس واري اچي در ڪوليو ۽ مون کي چيائين،" اڙي نڪر هتان."

۽ منهنجي اٿي بيهڻ کان اڳ ٿي مون کي ٻانهن کان وٺي اٿاريائين ۽ ڌڪو ڏئي ٻاهر ڪڍي وري تالو لڳائي ڇڏيائين.

" نازڪ،" خان محمد سيخن ۾ هٿ وجهي چيو."تون جاچ ڪجانءِ ته هي ڊرامو ڪنهن ناهيو آهي ۽ مومل کي به دلجاءِ ڏجانءِ."

مون هاسٽل ۾ اچي جاچ جوچ ڪئي، خبر پئي ته خان محمد جي هولڊال مان پمفلٽ ۽ پستول وغيره ڪڍيا اٿئون. مون کي چڱي طرح خبر هئي ته خان محمد وٽ سواءِ ڊگهي نال واري ديسي ريوالور جي، ٻي ڪا به شيءِ ڪانه هئي. اها سموري سازش رٿي وئي هئي. ٻي ڏينهن يونين وارن سيني کي هڪ هنڌ گڏ ڪيو، ۽ خان محمد کي ڇڏائڻ لاءِ رٿون رٿڻ لڳا. شاگردن جا وفد مختلف ماڻهن سان مليا. وائيس چانسلر وٽ ويا ۽ اختياريءَ وارن کي پڻ يقين ڏياريو ويو، ته خان محمد کي سازش جو شڪار ڪيو ويو آهي. پر انهن سيني ڪوشش جو ڪو ڪڙ تيل نه نڪتو ته چوڪرن ڪلاسن جو بائيڪاٽ ڪيو، جيڪو اٺ ڏينهن جاري رهيو. آخر پندرنهن ڏينهن حوالات ۾ رکڻ کانپوءِ، سورنهين ڏينهن خان محمد کي ڇڏيائون، جنهن کانپوءِ چوڌاري ٺاپر ٿي وئي. هر ڪو پنهنجي پنهنجي ڪم ۾ مصروف ٿي ويو. خان محمد ۽ ماه جبين هر هنڌ گڏ نظر ايندا هئا. مان ڇاٽي واٽي ڪانٺن پاسو ڪندو هوس. ڪي ڏينهن آرام سان گذري ويا. هڪ ڏينهن ماه جبين جي ڊرائيور مون کي نياپو ڏنو ته ماه جبين جو پيءُ ڊپٽي ڪمشنر مشتاق احمد مون سان ملڻ ٿو چاهي. مون اها ڳالهه خان محمد سان ڪئي، جنهن مون کي صلاح ڏني ته مان وڃي ساڻس ملان. مون پهريون پيرو ماه جبين جو گهر ڏٺو،

Gul Hayat Institute

۽ ان عاليشان بنگلي کي ڏسي احساس ٿيو ته ماه جبين ڪيڏي وڏي گهر جي ڇوڪري هئي. ان بنگلي جي سينگاريل سنواريل ڊرائنگ روم ۾ مان ڊي - سي مشتاق احمد سان مليس. هو پنجاهه کان مٿي عمر جو ڪلين شيو ، باوقار ماڻهو هو. دعا سلام ڪانپوءِ هن پڇيو :"مسٽر محمد صالح عارباڻي ، مون تو کي ان ڪري گهرايو آهي ، جو مونکي خبر پئي ته تون عبدالرسول عارباڻي جو پٽ آهين . عبدالرسول ۽ مان عليگڙهه ۾ گڏ پڙهيا آهيون ، هي واز اي ويري نائيس مين ، اينڊ ڊيئر فرينڊ آف مائن."

مون حيرت مان ڏانهنس ڏٺو .

" ها ، اها حقيقت آهي ، پر گذريل پندرنهن سورنهن سالن کان اسان جي ملاقات نه ٿي آهي. بس... هر ڪنهن کي پنهنجيون پنهنجيون مصروفيتون وڪوڙي ويون آهن."

هو ڪجهه دير چپ رهيو پوءِ چيائين ،" محمد صالح ، ڳالهه وڏي به آهي ڏکي به. بدقسمتيءَ سان مون کي رڳو نيائين جو اولاد آهي. مان ڌيءَ جو پيءُ آهيان گهڻتائي هر حال ۾ منهنجي آهي. مون ٻڌو آهي خان محمد تنهنجو گهاٽو دوست آهي. تون ڪيس هدايت ڪر."

"ڊي - سي صاحب ، اوهين خان محمد سان مليا آهيو ؟" مون پڇيو.

"نه." هن وراڻيو.

"ته پوءِ اوهين هڪ ڀيرو ساڻس ملي ڏسو. مون کي اميد آهي اوهين ڪيس پسند ڪندؤ."

" محمد صالح ، مون کي هن سان ملڻ جو نه شوق آهي، نه وقت ۽ نه ان ڳالهه جي ڪا گنجائش. اسان برادريءَ کان ٻاهر سڱ نه ڪندا آهيون."

" اوهين پڙهيل ڳڙهيل ٿي ڪري اهڙيون ڳالهيون ٿا ڪريو."

" مان پنهنجن خانداني روايتن جي انحرافي نه ٿو ڪري سگهان. مان پنهنجي برادريءَ جي هٿان مجبور آهيان."

" ڪڏهن ڪڏهن اولاد جي خوشين خاطر پنهنجين مقرر ڪيل حدن کان نڪرڻ به گهرجي."

" مسٽر عارباڻي ،" هو تپي باهه ٿي ويو. "تنهنجي عمر کان منهنجو تجربو وڌو آهي. تون مونکي چا ٿو سمجهائين. اها اولاد جي خوشي نه ، پر وقتي ناداني آهي ، جيڪا وقت گذرڻ سان ختم ٿي سگهي ٿي ۽ باءِ دي وي ، جڏهين منهنجي خاندان ۾ هڪ کان هڪ پڙهيل اعلي عهديدار نوجوان موجود آهن ، ته مون کي ڪهڙي ضرورت آهي ته هڪ رولو ۽ آواره ڇوڪري لاءِ ڪنسيڊر ڪيان ، جيڪو ٻي ٽين ڏينهن ٿو جيل ۾ پوي."

مان ڪيس سلام ڪيو ۽ چپ چاپ اٿي آيس. مون اها سموري ڳالهه خان محمد کي ٻڌائي ، پر هو ڪجهه نه ڪڇيو. مون کي چڙ وٺي وئي . هو ايڏو ته اونهو هو ، جو ڪنهن به ڳالهه جو ردعمل سندس منهن تي ظاهر نه ٿيندو هو .

ويهين آڪٽوبر تي پوليس وارا اوچتو سميجي کي سندس ڪمري مان پڪڙي ويا. هو تحريڪ جو سرگرم رڪن هو. سميجو دلبر ماڻهو هو. ڪچهرين جو مور هو. ان ڪري هن جي اوچتي پڪڙجي وڃڻ تي سيني کي رنج ٿيو. ٽين ڏينهن يونيورسٽي ۾ سميجي جي گرفتاري ۽ مٿس ٿيندڙ ٽارچر تي تڏو احتجاج شروع ٿيو. چوٿين ڏينهن شاگردن ڪلاسن جو بائيڪاٽ ڪيو. پنجين ڏينهن يونيورسٽي روڊ ۽ ساڻس ملحق رستن جي ناڪابندي ڪيائون. پنجويهن تاريخ تي يونيورسٽي ڪيمپس جي اڳيان ٻه سو شاگرد اچي مڙيا ۽ سميجي جي گرفتاري تي احتجاجي نعره هڻڻ لڳا. انهن ۾ مان به شامل هوس. پر خان محمد سيني کان اڳ ۾ هو. ان وقت مون لا شاري گروپ کي ميڙ ۾ شامل ٿيندي ڏٺو ۽ اختلافي نعرن جا پڻ آواز ٻڌا. پوءِ سڄو وايو منڊل ئي بدلجي ويو. هڪ ٻئي جي گريبانن ۾ هٿ پئجي ويا. ۽ مارڪٽ شروع ٿي وئي. اڌ ڪلاڪ اندر پوليس ڳاڏين جا سائرن ٻڌڻ ۾ آيا ۽ پوليس اچڻ شرط بنا ڪنهن وارننگ جي فائرنگ شروع ڪئي ۽ جوان گوليون کائي ڪرڻ لڳا. پوءِ ته ڦڙڦوٽ پئجي وئي. سڀ ڇوڪرا هيڏانهن هوڏانهن ڀڄڻ لڳا." فائرنگ بند ڪيو... " خان محمد پوليس ڏي منهن ڪري رڙيون ڪيون. "هت ڪنهن وٽ به هٿيار ڪونهي ... بند ڪيو... ناحق خون بند ڪيو."

هو ڊوڙندو پوليس ڏانهن ويو. بندوق جي هڪ گولي سندس ڏوري کي چيريندي هلي وئي. ان وقت گوڙهن واري گيس جو بم اڇلايو ويو ، جنهن ڪري منهنجين اکين اڳيان دونهون ڇانئجي ويو ۽ مان منهن لڪائي وٺي ڀڳس.

پوليس ۽ شاگردن جي وچ ۾ لڳل چڪريءَ ۾ ست ڄڻا مئا ، ڪيترائي ڦٽيا. پنجاهه ڄڻا گرفتار ڪيا ويا. جن ۾ خان محمد به شامل هو. خان محمد زخمي هو ، ان ڪري ڪيس اسپتال ۾ داخل ڪيو ويو هو . ڪنهن کي به ساڻس ملڻ نه ڏنائون.

يونيورسٽي غير مقرر وقت تائين بند ڪئي وئي. هاسٽلون زبردستي خالي ڪرايون ويون. آءُ به پنهنجي بيگ کڻي حيدر آباد پنهنجي هڪ پري جي مائٽ وٽ وڃي رهيس. گهران ٽيليفون مٿان ٽيليفون ٿي آئي ، ته مان هڪدم گهر روانو ٿي وڃان ، پر مون کي خان محمد جي ڳڻتي هئي. هو ڏانهن ماه جبين به تمام گهڻي پريشان هئي. ۽ هن جو سموريون اميدون مون سان ڳنڍيل هيون ، ته مان ئي ڪيس خان محمد جو احوال ٻڌائي سگهيس ٿي.

مان وڏي جاکوڙ ڪانپوءِ ايس - پيءَ سان وڃي مليس ۽ ڪيس گهڻيون ئي منتون ڪيم ته هڪ دفعو خان محمد سان ملڻ ڏيو. ايس - پيءَ مون کي پير کان مٿي تائين چتائي ڏٺو ۽ کهري آواز ۾ چيائين ،

"تون ڊي - جي عبدالرسول عارباڻيءَ جو پٽ آهين نه؟ عارباڻي امن پسن ماڻهو آهي. سدائين حڪومت جو ساٿ ڏنو اٿئين. عارباڻي جي سر ڏي ڏسي ڇڏي ٿو ڏيانءِ ، نه ته خان محمد سان گڏ تو کي به بند ڪري ڇڏيان ها."

" ايس - پيءَ صاحب ،" مون ڪيس عاجزيءَ سان چيو." مان رڳو خان محمد کي ڏسڻ ٿو چاهيان. هو منهنجو دوست آهي مون کي رڳو هن جي خيريت پڇڻ ڏيو."

" بابا ، اسان کي حڪومت جون سخت هدايتون مليل آهن ، مان تو کي اهڙي اجازت نه ٿو ڏئي سگهان. البت تون دلجاءِ ڪر. خان محمد معمولي زخمي هو. هاڻي ٺيڪ آهي."

" سائين... ،" مون ڊڄندي ڊڄندي چيو." خان محمد هينئر ڪٿي آهي ؟"

" في الحال ته هتي آهي پر جلدئي خان محمد

Gul Hayat Institute

۽ پنجن ڀين ڄڻن کي سينٽرل گورنمنٽ جي حوالي ڪيو ويندو. سندس فيصلو گورنمنٽ پاڻ ڪندي."

منهنجي پيرن هيٺان ڌرتي نڪري وئي. ڪين سينٽرل گورنمنٽ جي حوالي ڪرڻ جو مطلب اهو هو ته هو قومي سطح تي سنگين ڏوهن جا ڏوهاري ليکيا ويندا. ۽ اهڙن ڏوهارين کي جيڪي ايذاءَ ۽ سزائون ڏنيون وينديون هيون، انهن جو تصور ڪرڻ سان ئي روح ڪنبڻ لڳندو هو.

مان ناڪام ٿي موٽي آيس. ان ڏينهن شام جو بابو سائين پاڻ اچي نڪتو ۽ مون کي دڙڪا داٻ ڏئي پاڻ سان وٺي ڳوٺ روانو ٿيو.

ٽن مهينن ڪانپوءِ يونيورسٽي کلي وئي. مان به ڳوٺ ۾ ٽي مهينا بيڪار جڪ مارينديءَ گذاري ڪڪ ٿيو هوس، بس هڪدم ٽپڙ ہڌي روانو ٿيس. يونيورسٽيءَ جو ماحول عجيب هو. اهڙي ناپر ۽ ماٺ هئي، جيڪا اڪثر ہانڙ پوڙ مينهن ۽ طوفان گذري وڃڻ ڪاپوءِ ٿيندي آهي. سمورا سرڪرده شاگرد جيل ۾ هئا. ڪي لکل هئا. باقي رهيل کهيل چوڪرا انهيءَ ماٺي ماحول ۾ هلندي چلندي ٿي نظر آيا. مون ڏاڍي ڪوشش ڪئي ته خان محمد جو ڪو پتو پوي پر ڪٿان به ڪو ڏنگو نه ٿي مليو. ماه جبين به ڪاليج ايندي هئي، پر سندس چهري تي هارايل جواري جهڙي مايوسي ۽ اہاٽڪائي ڇانيل هوندي هئي. سندس اکين ۾ انتظار جي ڪيفيت گهر ڪري ويٺي هئي. هوءَ اڪثر ڪينٽين جي انهيءَ ميز تي پهرن جا پهر ويٺي گذاريندي هئي، جتي ساڻس گڏ خان محمد ويهندو هو. جڏهين به مونکي ڏسندي هئي، سندس آسائتين اکين ۾ هڪ ئي سوال نظر ايندو هو 'ادا عارباڻي، منهنجو راڻو ڪيڏانهن رسي ويو.'

مون کان سندس اکين جي اہاٽڪائي ڏٺي نه ٿيندي هئي ۽ مان خان محمد جي ڳولها ۾ نڪري پوندو هوس. پرهن سميت پنجن ڀين ڄڻن لاءِ ائين لڳندو هو ڄڻ يا ته کين ڌرتي ڳهي وئي يا ته آسمان.

هڪ ڏينهن هوءَ ائين ئي ماٺ ۾ ويٺي هئي ته مان وڃي سندس سامهون ويٺس ۽ کيس سمجهائيندي چيم، "ماه جبين... تون نه ليڪچر تي اٽينڊ ڪرين، نه ئي ڪلين ڳالهائين ٿي... ماڻهو ڇا چوندا؟"

"ادا،" هن مون کي ڏسندي چيو.

"ماڻهو ڏئي مهڻا مون کي ڪندو ڪوهه؟

جنهن چوري ۾ چوهه ساپٽون ٿيندي پير تي."

"پائنجي ٿو ته اڄڪلهه شاهه جو رسالو گهڻو ٿي پڙهين." مون چيو.

"ها، مان ڄاڻڻ ٿي چاهيان ته آخر اهو ڪهڙو راز هو، جو سسئي آرام واري زندگي ڇڏي، ڏونگر ڏوريا. پير پٿون ڪيا. مومل هار سينگار ڇڏيا، فقيري اختيار ڪئي ۽ باهه جي اوڙاهه ۾ جي جلايو."

"پر ماه جبين، انهيءَ دور ۽ هن دور ۾ صدين جي وڇوٽي آهي. اسان اخلاقي حد بندين ۾ جڪڙيل ڪمزور ماڻهو آهيون. ظاهري طور تي تنهنجو خان محمد سان ڪو به سڱ ڪونهي."

"ائين نه چئو ادا عارباڻي، روحن جا رشتا ريتن جي رشتن کي ڪٽي ليڪيندا آهن. مون ہروچ جي نالي تي نڪ ٽوپايو هو. دعا ڪريم ته انهيءَ ئي طعنيٰ سان عمر گذري."

انتظار ۽ اہاٽڪائي وارڪيئي سج لهي ويا. ہڌل ۽ لکل شاگرد به گهڻي قدر موٽي آيا. امتحان به گذري ويا. پر خان محمد نه موٽيو.

هڪ مهيني جي موڪل ڪانپوءِ ماه جبين نظر آئي. اڳي کان گهڻي هيٺي ۽ اہاٽڪي. اسين وڃي ڪينٽين جي مخصوص ميز تي ويٺاسين، پر ڳالهائڻ لاءِ ڪو موضوع ڪونه هو.

"ڇا ٿي سوچين ماه جبين؟" آخر مون خاموشي ٽوڙيندي پڇيو.

"رات ڪانوڻي شاهه جو هڪ بيت پئي ورجايان."

"ڪهڙو؟"

"اڄ نه ڳالهائون، هونءَ ڏيهاڻي منجهري،
پسو پهه پئون، آتڻ سڃو ان ري."

"ماه جبين تون ايڏي دل نه لاهه." مون کيس دلاسو ڏيندي چيو. "مهلون ته مڙسن تي ايندیون آهن. مون کي يقين آهي ته خان محمد به ڏکيا ڏيهن گذاري نيٺ موٽي ايندو."

"ادا عارباڻي، تو کي احساس ڪونهي ته خان محمد ڪهڙي نه انڌي کوهه ۾ پيو آهي." ماه جبين چيو.

"هو ڏانهن منهنجا ماڻٽ به مونکي ڻانيڪو ڪرڻ جون سٽون سٽي رهيا آهن."

"پوءِ... تو ڇا سوچيو آهي؟" مون ڪن پل رکي پڇيو.

"مان ڇا سوچيان... هن جو حڪم هو ته منهنجي لاءِ رڳو هڪڙي ئي واٽ آهي، جيڪا جيڪب آباد ڏانهن وڃي ٿي." هن ڊگهو ساهه کنيو، "مان هن ضدي ہروچ جي پرم کي پلا ڪيئن ٽوڙيندس."

جلدئي ماه جبين جي پيءُ جي بدلي خيرپور ٿي وئي ۽ سندن سمورو ڪٽنب خيرپور هليو ويو. ڇئن پنجن مهينن ڪانپوءِ مولا بخش سميجو مون کي مليو. هو انهن پنجن ڄڻن ۾ هو، جيڪي خان محمد سميت لاپته هئا. سميجي ہڌايو ته هو لاهور جيل ۾ اڪيلو هو. ڀين جي باري ۾ کيس ڪا خبر نه هئي. البت نور نبي ٿيٻي جي باري ۾ کيس خبر پئي هئي، ته هو قيد دوران ٽارچر وگهي گذاري ويو هو. سميجو تمام ڏبرو ۽ بيمار هو. سندس دماغي حالت به صحيح نه هئي. سندس حالت ڏسندي مون کي اها ڳڻتي وٺي وئي ته ڪٿي خان محمد به انهن ايذائن مان گذري هيٺ مٿي نه ٿي ويو هجي. پر دل ۾ اها اميد به هئي ته ٿي سگهي ٿو ڪڏهن هو به سميجي وانگر موٽي اچي.

جڏهين مان فائنل ايئر جو امتحان ڏئي فارغ ٿيس ته صاحب ڏنو ۽ بشير به ڇٽي آيا. اهي ٻئي به خان محمد سان گڏ گم هئا. ٻئي ايذائن جي قيامتن مان لنگهي آيا هئا. صاحب ڏني کي ٻنهي گردن ۾ پٿري ٿي پي هئي ۽ ڏاڍو ڏبرو هو. بشير اڌ چرين جهڙيون ڳالهيون ٿي ڪيون. باقي پوئتي خان محمد ۽ چندر لال رهيا هئا. جن جو ڪو به پتو نه ٿي پيو. ٻنهي جي باري ۾ مختلف ڳالهيون ٿي ٻڌڻ ۾ آيون. ڪن جو چوڻ هو ته ٻنهي کي شوٽ ڪيو ويو هو. ڪن ٿي چيو ته ٻئي ڄڻا جيل مان ڀڄي ويا هئا، پر منهنجي دل کي يقين هو ته خان محمد ڪڏهين نه ڪڏهين مصيبت جو وقت ڪاٽي موٽي ضرور ايندو.

وقت گذرندو هليو ويو. مون کي بابي سائين جي ڪوششن سان سٽي نوڪري ملي وئي. پنهنجن ماٽن منجهان شادي به ڪيم. ٽي ٻار ڄاوا. ۽ عمر وقت جا ڏاڪا ٽپيندي جوانيءَ کي

Gul Hayat Institute

پوتي ڇڏي آئي. ان دوران مان اڪثر خان محمد جي پڇا ڪندو رهيس، پر هن جي ڪابہ خبر نہ پئي. نيٺ مان زندگيءَ جي ڌنڌي ۾ مصروف ٿي ويس. ۽ خان محمد جو نالو رڳو هڪ ڌڪوئندڙ ياد بڻجي ويو.

جڏهين منهنجي وڏي نياڻي ميٽرڪ پاس ڪري ڪاليج ۾ داخل ٿي تہ منهنجي بدلي جيڪب آباد ٿي وئي. مان پنهنجي ڪٽنب سميت جيڪب آباد هليو ويس. منهنجي ننڍي نياڻي ستين درجي ۾ پڙهي رهي هئي. هوءَ ذهني طور تي ڪجهہ قدر ايبنارمل ٻار هئي. ان ڪري هن کي خاص توجہ ۽ محبت سان پڙهائڻ جي ضرورت هئي. اڳين استادن ان ڏس ۾ هميشہ مون سان ساٿ ڏنو هو. ان ڪري ضروري هو تہ مان سندس نئين استاد کي سندس ذهني ڪيفيت کان آگاهہ ڪري، کيس درخواست ڪيان تہ هوءَ هن کي خاص توجہ سان پڙهائي. ٽيليفون تي هيڊ مسٽريس سان ان باري ۾ ڳالهايم. هن ٻڌايو تہ ستين درجي جي ڪلاس ٽيچر مسز بلوچ آهي. جيڪا هڪ بهترين استاد آهي. مون سندس ائڊريس ورتي ۽ ٻي ڏينهن تي ساڻس ملڻ ويس.

مون ائڊريس مطابق اهو گهر جلدئي ڳولهي لڌو. اهو وچولي قسم جو پراڻو گهر هو. گهنٽي وڄائڻ تي ويهن ٻاويهن سالن جي ڄمار جو هڪ قدآور نوجوان ٻاهر نڪري آيو. مون کي سلام ڪيائين ۽ مانيٺي لهجي ۾ پڇيائين،

"سائين، ڪنهن سان ملڻو اٿوَ؟"

پر مان يڪ ٽڪ هن کي ڏسڻ ۾ محو هئس. ساڳيو قدبت، ساڳيا نڪ ماڻدا. جاڙيون ڀرون ۽ ڀيڪوڙيل چپ.

"تون خان محمد جو پٽ آهين؟" مون ڏڙڪندڙ دل سان پڇيو.

"ها سائين." هو وائڙو ٿي مون کي ڏسڻ لڳو.

مون بي اختيار ڇڪي کيس ڀاڪر پاتو. منهنجين اکين مان لڙڪ وهي نڪتا. هو حيران پريشان مون کي ڏسڻ لڳو.

"پٽ، مان محمد صالح عارباڻي آهيان... تنهنجو پيءُ منهنجو يار هو... منهنجو دلبر دوست..." منهنجو آواز جذبات جي شدت کان ڳرو ٿي ويو. هو چپ چاپ مون کي ڏسندو رهيو.

"تنهنجو پيءُ ڪٿي آهي؟" مون پاڻ تي قابو پائڻ ڪانپوءِ پڇيو.

"خبر ناهي،" هن وراڻيو. "شايد حيات ناهي. اچو سائين هلي اوطاق تي ويهو."

هن مون کي وٺي وڃي اوطاق تي ويهاريو.

"تنهنجو نالو ڇاهي؟" مون ڪانئس پڇيو،

"مهراڻ." هن وراڻيو،

"مهراڻ،" مون زير لب دهرايو. "توهان کي خان محمد جي باري ۾ ڪابہ خبر نہ پئي آهي اڄ تائين؟"

"نہ سائين، سورنهن سال اڳ بابي کي پوليس پڪڙي وئي هئي، جنهن ڪانپوءِ اڄ تائين سندس ڪو پتو نہ پيو آهي، پڪ اٿئون تہ بابو حيات ناهي."

"ڪهڙي خبر؟" مون چيو.

هن جي چهري تي ناگواريءَ جا تاثرات اڀريا ۽ هن خان محمد واري مخصوص گنڀيرتا ۽ سختي مليل لهجي ۾ چيو، "سائين، منهنجو پيءُ ٻارڙو نہ هو، جو ڪٿي منهن لڪائي ويهي رهي ها، حيات هجي ها تہ ڏونگر ڏاري بہ اچي اسان وٽ پهچي ها."

هن سچ ٿي چيو. خان محمد تہ مڙس جو مڙس هو.

"سائين، اوهان ويهو تہ مان، اوهان لاءِ پاڻي ٻاڻي ڪٿي اچان." مهراڻ ڏيرج سان چيو.

"نہ پٽ، تون تڪليف نہ ڪر... مان تہ ڪهڙي ڪم سان آيو هوس، مونکي اها خبر نہ هئي تہ هي منهنجي يار خان جو گهر آهي. تو کي ڏسي خان محمد جو سڪون ٿيون لهن."

"سائين، اوهان ڪهڙي ڪم سان آيا هئا؟ حڪم ڪيو."

"پٽ، مونکي خبر پئي تہ مسز بلوچ نالي هڪ استاد هتي رهندي آهي، جنهن وٽ منهنجي نياڻي پڙهندي آهي."

"ها، منهنجي جيجي اسڪول ۾ پڙهائيندي آهي." هن وراڻيو.

مون حيرت مان ڏانهس ڏٺو. خان محمد ڪيڏو نہ اونهو هو. جيڪب آباد ۾ سندس گهر واري ۽ پٽ موجود هئا، پر مون کي خبر نہ هئي. ماہ جبين کي بہ خبر نہ هئي.

"مون کي ڀاڄائي سان نياڻي جي پڙهائي بابت ڳالهائڻو هو."

"سائين، جيجي ڪنهن بہ ماڻهوءَ سان نہ ملندي آهي. ان هوندي بہ اوهين ويهو مان جيجيءَ سان وڃي ٿو ڳالهہ ڪيان."

هو اٿي هليو ويو. پنجن منٽن ڪانپوءِ واپس آيو ۽ چيائين، "سائين، اندر هلو... جيجيءَ اوهان سان ملندي."

مان هڪندي اٿيس ۽ سندس پٺيان هلندي اندر ويس. اهو وڏو هال نما صاف سٿرو ڪمرو هو. ٻاسي کان هڪ کٽ تي صاف سٿري بستري مٿان هڪ ضعيف ۽ معذور عورت صاف ڪپڙن ۾ ستي پئي هئي. هڪ ميز جي آمهون سامهون بہ ڪرسيون پيون هيون. ميز تي ڪتاب رکيا هئا. مهراڻ مونکي ڪرسي سوري ڏني ۽ پاڻ پنهنجي والده کي سڏڻ ويو. ڪن پل ۾ پرواري دروازي مان سندس والده نڪتي. ۽ مونکي سلام ڪيائين،

"اسلام عليڪم، ادا عارباڻي."

مان وات ڦاڙي کيس ڏسڻ لڳس. اها ماہ جبين هئي، کيس اڇا ڪپڙا پاتل هئا. اڌ کان وڌيڪ وار بہ اڇا هيس. سورنهن سالن جو وقت هن تي ڪجهہ وڌيڪ اثر انداز ٿيو هو.

"ادا عارباڻي، خوش تہ آهين نہ."

"ها ادي،" مون همت گڏ ڪندي چيو. "اڄ جيڪو ڏٺواٿم تنهن عقل کي مونجهاري ۾ وجهي ڇڏيو آهي."

"مثال طور؟" هن پڇيو.

"خان محمد جو پٽ مهراڻ." مون چيو.

"جڏهين خان محمد يونيورسٽي آيو هو تہ مهراڻ ڇهن سالن جو هو."

"پر مون کي تہ خبر نہ هئي."

"مونکي خبر هئي." هن اطمينان سان چيو. "مهراڻ جي ماءُ سندس ڄمڻ جي هڪ سال ڪانپوءِ گذاري وئي هئي. مهراڻ کي ڏاڏيءَ پاليو هو." هن پريان کٽ تي سمهيل ضعيف عورت ڏانهن اشارو ڪيو.

"پر ادي، تون بہ اوچتو گم ٿي وئينءَ... مون سمجهيو تہ شايد ماڻٿن تو کي ڪٿي ٻئي هنڌ...

Gul Hayat Institute

" مان چوندي چوندي رڪجي ويس.
هوءَ هوري هوري مُرڪي ۽ چيائين ، " ادا ، مان ٻُئي هنڌ ڪيئن وڃان ها. تو ڪي تہ ٻڌايو هيم تہ منهنجي لاءِ رڳو هڪڙي ئي واٽ آهي ، جيڪا جيڪب آباد ڏانهن وڃي ٿي. "
" ادي ، پوءِ ماڻهن تو کي ڇڏي ڏنو ؟ " مون حيران ٿي پڇيو.
" هنن پهريائين تہ مون کي تمام گهڻو مجبور ڪيو. آخر لاچار ٿي مون کين ٻڌائي ڇڏيو. "
"ڇا؟"
" اهو ئي تہ خان محمد ۽ مون چوريءَ نڪاح ڪيو هو. "
مون ڇرڪ ڀري ڏانهنس ڏٺو. هن جي نڪ ۾ خان محمد واري پارايل هيري جو ڪوڪو اڃا تائين موجود هو.
"پوءِ.... ؟" مون پڇيو.
" پوءِ هنن مون کي ڇڏي ڏنو ۽ مان هيڏانهن هلي آيس. "
" هيڏانهن ڇو ؟ "
" ان ڪري جو مونکي آخرڪار هتي ئي تہ اچڻو هو نہ ، خان نہ هو تہ هن جي ابهم پٽ ۽ ضعيف ماءُ کي سهارو ڏيڻ تہ منهنجو فرض هو نہ... " هن مضبوط لهجي ۾ چيو. " ادا عارباڻي ، مان هنن کي بي سهارو ڇڏي وڃي ڪو ٻيو گهر وسايان ها تہ خان مونکي ميار نہ ڏي ها. "
مان چپ چاپ کيس ڏسندو رهيس. ۽ پوءِ آهستي پڇيم ، " ادي ماه جبين تو ۽ خان محمد ڪڏهين نڪاح ڪيو هو ؟ "
هڪ ان لکي مُرڪ ماه جبين جي چپن تي تري آئي. هن چيو ، " نڪاح تہ هن دنيا جي ريت آهي ادا عارباڻي. مان تہ ازل کان خان جي ٻول ٻڌل هيس. تون ئي ٻڌاءِ روح جو رشتو مضبوط آهي يا ريت جو ؟ "
مان ڪي ساعتون سانت ۾ ويٺو رهيس پوءِ آهستي پڇيم ، " مهراڻ کي ان ڳالھ جي خبر آهي؟ "
" نہ. " هن وراڻيو ، " هنن سان رهڻ لاءِ ريت جي رشتي جو حوالو ڏيڻ ضروري هو. "
" تو کي پنهنجي فيصلي تي پڇتاءُ تہ نہ ٿيو ؟ " مون پڇيو.
" ڪڏهين بہ نہ ، " هن اٽل لهجي ۾ چيو. " مون ڪو بہ غلط فيصلو نہ ڪيو آهي. هن سرويچ جيڪا جنگ جوٽي هئي اها مهراڻ کي جاري رکڻي آهي. ۽ هن جو اڌ ۾ ڇڏيل ڪم پورو ڪرڻ مون تي فرض هو ....زندگيءَ جون چند گهڙيون ئي تہ سندس نالي تي گهاريون اٿم. سي تہ اونهيئن بہ کيس سونپيون هيم. هو هجي نہ هجي ، هيءَ حياتي ان جي عنوان سان ئي گهارڻي هئي نہ. "
" هنيئن دنيا تياڳي ڇڏڻ سولو ڪم ناهي. " مون چيو.
" اهو تہ مومل جو مُرڪ هو... هن مونکي مومل جو نالو ڏنو هو ، سوپلا مومل ڪيئن پنهنجو مَرڪُ لڄائي ها ؟ "
" ادي ماه جبين ، تون اڃا تائين شاھ جو رسالو پڙهندي آهين ؟ " مون ميز تي رکيل شاھ جي رسالي ڏانهن ڏسندي پڇيو.
" ها ، " هن ڏکهو ساھ کڻي چيو. " هن مقدس ڪتاب ۾ تہ اهي ڳجهہ لکيل آهن ، جن کي پروڙي پتنگ پاڻ کي باھ ۾ اڇلائيندا آهن. سهڻيون ڏسي وائسي ڪچي گهڙي تي درياھ ۾ گهڙنديون آهن. راءِ ڏياچ سُر جي سوال تي سِر وڍي ڏيندا آهن ۽ موملون ڪاڪ محل ڇڏي جوڳياڻيون بڻجي فقيري اختيار ڪنديون آهن. "
۽ جڏهين مان ماه جبين کان موڪلائي گهر ڏانهن وڃي رهيو هوس تہ مون کي بہ شاھ جو هڪ بيت هر هر ياد ٿي آيو.
" سوڍا! سور سڪائيون اکيون آب نہ ڪن ،
راتي جي رهاڻ کي وروٽيون وڃن ،
سي ڪيئن ميڙا مڃن ، جي تو سوري چاڙهيون.

آزادي ڪڏهن بہ پنڻ سان پلئہ نہ پوندي آهي، آزادي سدائين کسي وٺبي آهي. آزادي جي قيمت خون آهي. اسان ڪنهن ڌارئي ملڪ کان آزاديءَ جي صدا نہ ڪنداسون. بلڪ قيمت ادا ڪري وٺنداسون. ان جو ڪو بہ فڪر نہ آهي تہ آزادي جي قيمت ڪيتري بہ مهانگي پوي.

- سباش چندربوس

ناڪامين جو صدمو، مشڪلاتن جو تصور، خطرن ۽ آفتن جو ڊپ، اهي سڀ شيون انسان جون دشمن آهن. جيڪي انجي عزم ۽ حوصلي تي حملو ڪنديون آهن، جيڪي قومون زنده آهن، انهن جي لاءِ هتن مان ڪابہ شيءِ رڪاوٽ وجهندڙ ناهي.

- ابوالڪلام آزاد

جيڪڏهن انسان آزاد پيدا ٿيو آهي تہ هن کي اڪيلي سر پاڻ تي حڪومت ڪرڻي آهي، جيڪڏهن انهن انسانن تي ڪو ظالم مڙهيل آهي تہ انجي حڪومت جو تختو اونڌو ڪرڻ گهرجي.

- والٽئر

خدا مونکي منهنجي دوستن کان محفوظ رکي، دشمنن کي تہ مان پاڻ ئي منهن ڏيندس.

- والٽئر

جيڪا زندگي عمل سان ڀرپور آهي، اهائي ڊگهي زندگي آهي.

- ليونارڊو ڊا ونسي

Gul Hayat Institute

خادم ٻگهئي جو شمار اڀيا نون ڪهاڻيڪارن ۾ ٿئي ٿو. هڪ ٻئي پنيان سهڻي ۾ هي سندس ٽين ڪهاڻي آهي. انهيءَ کان علاوه سندس ٽي ڪهاڻيون ٻين پرچن ۾ به ڇپجي چڪيون آهن.

خادم ٻگهيو

من جي منڇر

"سائين توهانکي ٻيڙي گهرجي."

کهرن هٿن جو ڇهاءُ محسوس ڪندي، آءُ خيالن مان ڇرڪجي ٻاهر نڪري آيس. مون ڪنڌ ورائي ڏٺو ته هڪ ٽيهن سالن جو جوان، جنهن کي نيرا ڪپڙا پاتل هئا، منهنجي پرسان بيٺو هو. هنکي ڪاري ڇاپهين ڏاڙهي رکيل، رنگ سانورو ۽ اکيون ڳاڙهيون هئس. سندس چهري مان معصوميت پئي بکي.

"ها مون کي ٻيڙي گهرجي. مونکي اڄوڪي رات منڇر تي گذارڻي آهي. پر تون پئسا گهڻا وٺندين؟" مون هن کان پڇيو.

"سائين توهان سان ڪهڙو ليکو، غريب ماڻهو آهيون، ڪيترن ڏينهن کان پتڻ ئي نه لڳو آهي. بس توهان ايترا ڏوڪڙ ڏئي ڇڏجو، جنهن مان اَن جي ٻوري وٺي، سڄو مهينو ڪن ڪاٽي، توهان کي دعائون ڪيون." هن جو ڳالهائڻ ڏاڍو غمگين ۽ دل کي وٺندڙ هو. دل چاهيو ته هو ڳالهائيندو رهي.

"ٺيڪ آهي، تون ٻيڙي کاهي اَچ، ۽ مون کي ڪنهن سُڪون ۾ واري جاءِ تي ڇڏي اَ، جتي گوڙ گهمسان نه هجي، جلدي ڪر، پريان ڏس سج به لهڻ وارو آهي. اونداهه ٿيڻ کان اڳي، مون کي ڪنهن جاءِ تي ٽانيڪو ڪري اَ." مون هنکي چيو.

اُهو مهاڻو مون سان وڌيڪ ڳالهائڻ کان سواءِ، اڳتي وڌي ويو. مون ڏٺي ۽ ويڪري منڇر تي، گهري نظر وڌي ته مونکي سياري جي شام جي سانوري سُونهن ۾، ڍنڍ جي ماحول تي، خاموشي ۽ اُداسي جو عالم ڇانيل لڳو. هيٺ منڇر جي ڪناري سان، ويهارو کن ٻيڙيون بيٺيون هيون ۽ پاڻي جي ڇُولين تي ڇُلي رهيون هيون، جن ۾ منڇر جي غريب مهاڻن جا، سادا سُودا گهر هئا. اُن کان ٿورو اڳتي، اُولهه ڏي وهي ويندڙ منڇر جي ٻنهي ڪنارن سان، ٻين مهاڻن جا مٽيءَ مان ٺهيل گهر هئا. جن جون قطارون پري کان ڏسڻ ۾ پئي آيون. ڪجهه گهڙين کان پوءِ اهو مهاڻو هڪ ننڍڙي ٻيڙي کاهي آيو. ٻيڙي ۾ اڌوراڻو ۽ ڏرتيءَ جهڙو ميرو هنڌ وڇايو رکيو هو. هن ڪلهي تان پوتڙو لاهي، هنڌ کي ڇنڊيو. مان ٻيڙي ۾ چڙهڻ لاءِ، جيئن اڳتي وڌيس ته هڪ درد ڀري دانهن تي ڇرڪي ويس.

"او ادا مسافر، خدا جي نالي تي، اسان تي رحم ڪري اسان کي ڪجهه ڏئي وڃ، ڪيترن ڏهاڙن کان، پيٽ بکئي ۾، ان ڪڻو نه پيو آهي. بک بي حال ڪري وڌو آهي. اسان جي ڪوبه واهر ڪرڻ وارو ڪونهي. اڙي او بک تا مرون. اسان تي قياس ٿو اچئي."

مون ڏٺو ته منهنجي سامهون، ٻيڙيءَ ۾ هڪ پوڙهو ۽ پوڙهي ڇنل ۽ پراڻي رِلهي ويڙهيو، سيءُ ۾ ڏڪي رهيا هئا. ٻنهي جي عمر گهٽ ۾ گهٽ ستر سال کن هوندي، سندس جُهور چهرن تي، گذريل وقت جي

Gul Hayat Institute

گهنجن جون چڏيل نشانيون چٽيون ڏسڻ ۾ پئي آيون. هو ٻئي ايترا تہ ڪمزور هئا، جو مشڪل سان ويهي پئي سگهيا. سندن پير سان، چلهہ مان سڪي رک پئي اڏائي ،لڳو ٿي تہ ڪيترن ڏينهن ڪان سندن چُلهہ نہ ٻري هئي. سندن پر گهور لهڻ وارو ،خبر ناهي ڪو هو بہ الائي نہ، مان اڳتي وڌڻ جي بدران، هيڪي اُتي بيهي رهيس.

الائي ڇو ان پوڙهِي جي ليلائڻ تي ، منهنجا قدم زمين ۾ کپي ويا. مون ڪان اڳتي وک بہ کڻي نہ ٿي. انهن ويچارن جي غربت ۽ بيوسيءَ کي ڏسي، دل پرجي آئي ۽ اکين مان ڳوڙها ڳڙي پيا.

"مرين بہ ڪانہ ٿي، آءُ تہ تومان اچي ڦاٿو آهيان. توکي ڏارين ۽ غير مرد آڏو هٿ ٽنگي، پنندي شرم بہ ڪونہ ٿو ٿئي. اُو تون ٻڌي ٿئي مرين. ادا، مسافر تون اسان جي عين کي نہ ڏسجان، هي تہ چري آهي. تون هن جي ڳالهين تي ڌيان نہ ڏجان. توکي جيڏانهن وڃڻو آهي، اُوڏانهن وڃ." پوڙهي، پوڙهيءَ کي ٻئي ڪاوڙ مان ڌڪ وهائي ڪڍيا ۽ هنکي ٽوڪيندي چيو.

مون پنهنجي اکين سان ڏٺو پئي تہ پوڙهي چَري ڪانہ هئي،پوڙهو پنهنجي غريبي ۽ مجبوريءَ کي لڪائڻ لاءِ، مون سان ڪوڙ ڳالهائي، مونکي ٽاري رهيو هو. ايتري مجبوري هوندي، پوڙهي ۾ خود اعتمادي هئي. جنهن ڪري هن پنهنجي لاچاريءَ کي مون تي ظاهر ڪرڻ کي عيب پئي سمجهيو. پر ٻک جو بڇڙو احساس، ويچاري پوڙهيءَ عورت کي ستائي رهيو هو. هو آخر عورت جو هئي. ڌانهون ڪُوڪون نہ ڪري تہ ٻيو ڇا ڪري ها. مون ڪان هن جي حالت ڏٺي نہ ٿي ۽ منهنجو هٿ پاڻمرادو کيسي ڏانهن ڪهي ويو. مون ڪجهہ پئسا ڪڍي، وڌي وڃي پوڙهيءَ جي هٿ ۾ ڏنا، ۽ تڪڙو تڪڙو، پوئتي ڏسڻ کان سواءِ ،اچي ٻيڙيءَ ۾ ويٺس.

اُهو مهاڻو مونکي ڏاڍين حسرت ڀرين نگاهن سان ڏسندو رهيو. پوءِ هن ونجهہ اُپو ڪري، ٻيڙيءَ جو رخ، وچ منڇر ڏانهن موڙي ڇڏيو. ٻيڙي پاڻيءَ کي ،پوئتي ڇڏي اڳتي وڌي ،تہ آءُ ان مهاڻي کي سنجهہ هلائيندي ڏسندو رهيس. هن جي ٻانهن ۾ ڪيڏو نہ ٻَلُ هو ، جو ونجهہ جي زور تي، ٻيڙي منڇر جي پاڻيءَ کي پوئتي چلپيندي ، مهاڻن جي گهرن وچان اڳتي وڌندي ٿي وئي.

منڇر جي مهاڻن جي زندگي ڏاڍي ڏکي هئي. سيني جو رنگ سانورو ، ميرا ڦاٽل ڪپڙا هئن. عورتن جي ٻگهن ڪارن وارن ۾ ڇيڙهہ هو ، ڪيتريون عورتون ڍنڍ ڪناري ٿانو ڌوئي رهيون هيون. ۽ ننڍڙا ، اگهاڙا ٻار ، پاڻيءَ ۾ ترڳي رهيا هئا. مهاڻن جا گهر ڇا هئا ،انهن منڇر جي مٽي ڍوئي، ان مان ڏنگيون ڦڏيون پتيون اڏي، انهن جون ڇتيون، منڇر جي گاهہ سان ڍڪي ڇڏيون هيون. سندن اهي گهر هاڙهہ ، توڙي سياري ۾ ،هنن جي حياتيءَ جو ڇپر ڇَٽُ هئا.

"سائين توهان ڏٺو تہ هتي جي ماڻهن جي حياتي ڪيڏي نہ ڏکي آهي. هاڻي تہ اُها منڇرئي نہ رهي آهي، جنهن جون توهان ڳالهيون ٻڌيون هونديون. ها اهو بہ ڪو زمانو هو، جڏهن سانوڻيءَ جو درياءُ مستيءَ ۾ چڙهندو هو تہ سڄي سنڌ ٻڏي ويندي هئي. درياءُ جو پاڻي ٻيلا ٻوڙيندو ، منڇر ۾ ڪاهي پوندو هو ، ۽ منڇر جي ٻگهي ۽ ويڪري ڇاتيءَ ۾ پاڻي ڇوليون هڻي ،ڇِرَ ڪري ائين خاموش ٿي ويندو هو ،ڄڻ ننڍڙو ٻار ، ٻانهون ڦهلائي ، ڊوڙندو اچي ، ماءُ جي جُهولي ۾ لڪي ويندو آهي. وڏا وڏا ملاح، جن سڄي حياتي ، منڇر جي موجن سان ڪيڏندي گذاري هئي. اهي خود منڇر جي پاڻي ۾ ، ونجهہ هڻڻ ڪان ڪنبدا هئا. پاڻيءَ جي پياس اُجهائڻ ڪان پوءِ، منڇر جي مٽيءَ مان سائو گاهہ، ۽ ڪروڙين قسم جا گل اُپري ايندا هئا. تہ ڏورانهين ڏيهہ جا پکي ،هزارن جي تعداد ۾ اڏامي اچي ڍنڍ تي لهندا هئا. سارو ڏينهن شڪار ٿيندو هو، پکي ۽ مڇي مارڻ جي ڪا بہ روڪ ٽوڪ نہ هوندي هئي. پري پري ڪان ماڻهو ، منڇر کي ڏسڻ ايندا هئا. تڏهن اسانکي پيٽ سڻو لڳندو هو. هي ڍنڍ اسان جي زندگيءَ جي ميراث آهي. اسان کي ڪهڙي خبر تہ اسان جي ڪا قسمت ڦٽندي، ٻڌو اٿئون تہ اسان جي سنڌ درياءَ کي اڳتي روڪي ، بند ٻڌو اٿن. سڄو دريا ئي سُڪي ويو آهي. ان سان گڏ منڇر بہ سُڪندي ٿي وڃي. هاڻي رڳو سُڃ پئي واڪا ڪري. اسان جي منڇر کي خبر ناهي ڪنهن جي نظر لڳي وئي آهي. هاڻ تہ پر ڏيهي پکيئڙن بہ هيڏي اچڻ ڇڏي ڏنو آهي. جيڪي ٿورا گهڻا آهن، سي بہ ٻکن ۽ بيمارين ۾ مرندا ٿا وڃن. مڇي ۽ پلي جو نسل ختم ٿيندو ٿو وڃي. ايتري مڇي ڪانہ ٿي مري، جو ٽئي وقت پيٽ ڀري سگهون. رڳو ٿيون بکون ڪاٽيون پون ،اسان جو تہ جيئڻ جنجال ٿي پيو آهي." اُن مهاڻي ٿڌو ساهہ کڻي چيو

"توهان هتان لڏي ، شهرن ڏي ڇو ٿا وڃو ، هتي بکن ڪاٽڻ جي بدران اُتي گهٽ ۾ گهٽ اوهانکي مزوري تہ ملي ويندي. باقي هتي مايوس ويهڻ مان توهان کي ڇا ورندو." مون هنکي سمجهائيندي چيو.

منهنجي هيڪاندين نصيحتن جي باوجود هن تي منهنجين ڳالهين جو ڪو بہ اثر نہ ٿيو. هن کي منڇر ڇڏڻ ڏاڍي ڏکي پئي لڳي.

"اسان جا ابا ڏاڏا هن ڍنڍ تي ڄاوا ۽ مري ويا، سندن هڏا هتي ئي پوريل آهن. اسان سڄي عمر منڇر تي ونجهہ هلائيندي گذاري آهي. تنهن ڪري منڇر کي ڇڏڻ ڏکيو ٿو لڳي. حڪومت جي اسان جي مدد ڪري تہ اسان جي حالت سُڌري سگهي ٿي. باقي آءُ اڪيلو هجان تہ ڪنهن شهر بہ هليو وڃان. مون سان گڏ سڄي منڇر جا مهاڻا آهن." هن مون کي چيو.

هن جون ڳالهيون ٻڌي مونکي ڌڪ پئي ٿيو. پر آءُ هڪڙو ڄڻو ، هنن لاءِ ڇا ٿي ڪري سگهيس. مان ڪيتري دير تائين هنکي گهور ڪري ڏسندو رهيس. هو ڪنڌ هيٺ جهڪايو ، دل ۾ درد جي پيڙائن کي پوڳيندي، ونجهہ کي هلائيندو رهيو. ٻيڙي مهاڻن جي گهرن کي پوئتي ڇڏي آئي تہ سڀ ڪجهہ منڇر جي ساءِ ۽ سُڪل گاهہ ۾ لڪي ويو. لهندڙ سج جي ڳاڙهاڻ، سڄي آسمان تي ٽڙي پکڙي وئي هئي. ٻيڙيءَ تي ساءِ گاهہ ،ان، سج جي ڳاڙهن ڪرڻن جو منظر ائين پئي لڳو ، ڄڻ ڪا مهاڻي ، سانوري سُونهن سان، ڇيڙهاٽيل وار کولي، ڪنهن اُونهي سوچ ۾ گم ويٺي هئي. آسمان ۾ پکي اڏامي رهيا هئا ۽ ڪيترا مهاڻا پکين جي شڪار لاءِ گهاٽن ٻُوڙن ۾ ،جايون ٺاهي رهيا هئا.

Gul Hayat Institute

ھيٺ ي اولھ - ڏکڻ جو ڪنڌاٽو چڪر ڪاٽي، گھاٽي گاھ مان ٻاھر نڪتي تہ اُتر ڏکڻ ۾ سڪل گاھ جون قطارون ڏسڻ ۾ پئي آيون. ان ڪان گھٽو اڳتي، سُڪل منڇر جو پيٽ ھو. پريان اولھ ۾ جبلن جون قطارون ھيون، جن سان ڍنڍ جو ڪنارو ٿي لڳو. واقعي منڇر جي سڄي سُونھن ختم ٿي وئي ھئي. رڳو سُڪل ھيٺ ۽ ھيٺھريون ڏسڻ ۾ پئي آيون. پکي ڪنڌ ھيٺ جھڪايو، سُڪل مٽي کي ڏسي رھيا ھئا. ڄڻ اھي منڇر جي اُجڙڻ تي روئي رھيا ھئا، پر انھن کي ڪير سمجھائي ھا تہ سندن ڍنڍ وري ڪڏھن سرسبز ٿي نہ سگھندي، پوءِ توھان ھتي ڇا پيا ڪريو. اُڏري ڪنھن ڏورانھين ڏيھ ھليا ٿا وڃو. مونکي وچ منڇر ۾، سڪل ھيٺھري تي ھڪ ننڍڙي ڇپري ڏسڻ ۾ آئي، جيڪا پري ڪان ڏاڍي سھڻي پئي لڳي. ھيٺ ي ڪناري سان لڳي، تہ مان مٽي ھيٺھري تي چڙھي ويس.

" سائين توھان جي رات رھڻ لاءِ، ھي ئي جاءِ آھي. ھتي ھيا بہ ماڻھو اچي ٽڪندا آھن. توھان تيستائين اِتي ويھو، آءٌ وڃيو ٿو اوھان جي مانيءَ جو بندوبست ڪريان." مُھاڻي چيو.

مون مھاڻي کي سڏي، ھنکي ڪجھ ڏوڪڙ ڏنا، جيئن ھو مانيءَ جو بندوبست ڪري سگھي. مون سوچيو تہ ھنن وٽ ايترو ڪجھ آھي بہ الائي نہ، جنھن مان منھنجي لاءِ، ھڪ ويلو ڪري سگھن. ھن مون ڪان پئسا ورتا، ۽ مرڪندو وڃي ھيڙيءَ ۾ ويٺو ۽ ڪجھ گھڙين ۾، منھنجي اکين ڪان گم ٿي ويو.

مون ان ننڍڙي ڇپري کي ڏٺو، جتي مونکي سڄي رات جاڳي گذارڻو ھو. ڇپري کي لَوَن جي ڪاٺين مان، ڏاڍي سھڻي ڍنگ سان ٺاھيو ويو ھو. سامھون ڪنڌ ۾ تڏي تي ھنڌ وڇايو رکيو ھو ۽ پٽيءَ ۾ ھڪ بتي ٽنگي پئي ھئي. ھڪ پراڻو دلو ۽ ڪاپر جو گلاس رکيو ھو، ھي ھو سامان، جيڪو اُتي ايندڙ، ويندڙ استعمال ڪندا ھوندا. پلا انھن غريبن وٽ، ٻيو ھو بہ ڇا، جو ڪنھن جي خدمت ڪري سگھن.

منڇر مٿان ٽنڊلي، اونداھ ڇانئجڻ لڳي، تہ مون ٻاھر نڪري ڏٺو تہ آسمان ۾ ڪاريون ڪڪريون ڊوڙي رھيون ھيون. ائين پئي لڳو ڄڻ، اُجڙيل، ويران من واري منڇر پنھنجي مٿان، اُداسي ۽ مايوسي جي چادر ويڙھي سُمھي پئي ھئي.

ڪجھ ويرم ئي نہ گذري تہ ڏور اُوڀر ڪان، منڇر جي ٻڏگھي گاھ مان، چنڊ ائين مٿي اُڀري آيو، ڄڻ ڪا گوري روپ جي راڻي، اگھاڙي جسم سان، پھن تي بيھي، ڪَرُ مٿي ڪڻي مونکي ڏسندي ھجي. ڍنڍ جي ميري پاڻيءَ ۾، چنڊ جو عڪس ڏاڍو وڻندڙ پئي لڳو، اھڙي ماحول ۾ زندگي، سيني رنگن سان، منھنجي مٿان اچي بيٺي ۽ آءٌ، ھن جي ٻُسي ۽ درد ڀري نگاھ ۾ ويڙھجي ويس. ان جاءِ تي سوچيندي مونکي ھيڪاندو وقت گذري ويو. ٻاھر جڏھن چڱي خاصي سردي پئي تہ مان رڙھي، اندر ڇپري ۾، ٽنگون ٻڏگھيري سُمھي رھيس. ٻاھر ٻڏگھي، منڇر چانڊوڪيءَ ۾ چٽي ٿيندي ٿي وئي. آءٌ منڇر جي خاموش ۽ سنسان ماحول ۾ ھڪڙوئي ڄڻو اڪيلو ھوس. مان بہ ڪھڙي وقت تي آيو ھوس، جڏھن منڇر جي سدا سھاڳڻ ڇھري تان، ساوارنگ مٽجي، سڪل گاھ، ھيٺھرين جي شڪل ۾ ڏھاڳ جي نشاني پئي لڳا. رات جي خاموشيءَ ۾، ڪو پکي ڍنڍ مٿان اُڏري ٻوليندو ٿي ويو تہ ائين ٿي لڳو، ڄڻ منڇر جي سُوڪھڙي کي ڏسي، پکين جو ھانءُ ڦاٽي ٿي پيو. آءٌ سوچن ۾، پاڻ سان ڳالھيون ڪري رھيو ھوس تہ پري ڪان، ھيڙي کي پاڻ ڏي ايندي ڏٺم. اچڻ کپڙن سان ڪو ونجھ ھلائيندو ٿي آيو. مون سوچيو تہ ٿي سگھي ٿو تہ ڪو مھاڻو شڪارجي تاڙ وٽڻ ٿي آيو. ھيڙي منھنجي پرسان بيٺي تہ ھڪ ڇوڪري، ھيڙي مان لٿي، ۽ سڏي، مون ڏي ھلي آئي. ھن کي ڪپڙي ۾ ڪا شيءِ ويڙھيل ھئي، جنھن کي منھنجي اڳيان اچي رکيائين. مون کي سمجھ ۾ ٿي آيو تہ اھڙي، ڪُمھلي وقت تي، ائين اڪيلي ھوءَ مون ڏانھن ڪھڙي مقصد سان آئي ھئي.

"مون تنھنجي لاءِ ماني آندي آھي، کولي کاءُ." ھن مونکي چيو.

مون رومال کي کولڻ چاھيو تہ ھن اڳتي وڌي، ماني کولي منھنجي اڳيان رکي. ماني ڇا ھئي تسري ۾ پکين جو تازو ٻُوڙ، ۽ چار مانيون ھيون. مون ھنکي ماني کائڻ لاءِ چيو. پر ھن ڏاڍي خوبصورت انداز ۾، ڪنڌ لوڏي انڪار ڪيو ۽ ماٺ ڪيو منھنجي پر ۾ ويٺي رھي. مون ٽيڏي اک سان ھن کي چتائي ڏٺو. ھن جو رنگ سانورو، سُونھن وارو، وار وڏا، چُڙيل ۽ چيڙھايل ھيس. جسم سنھڙو ۽ نازڪ، اکيون سُھڻيون، ۽ چھري تي اڻ ڇاتل، اُداسي ڇانيل ھيس. ڪپڙا ميرا ۽ اَڌوراڻا ھيس. ايتري گدلائي ھوندي بہ ھن جي سانوري سُونھن ۾، غضب جي چِڪ ھئي. جنھنکي ھرھر ڏسڻ لاءِ، من اُڇلون ٿي ڏنيون.

ھن جو سنھڙو ۽ نازڪ جسم، سرديءَ جي ڪري ڏڪي رھيو ھو. مونکي پاڻ ڏي گھوريندي ڏسي، ھن بہ تکڙي نظر سان مونکي ڏسي، وري ڪنڌ کي جھڪائي ڇڏيو. مونکي سمجھ ۾ ٿي آيو تہ ھوءَ اڪيلي مون ڏي ڇو آئي، ۽ ھو مھاڻو ڇو نہ آيو. اُن ھوندي بہ ھن جي موجودگيءَ جو احساس، مونکي ڏاڍو وڻندڙ پئي لڳو. مان ھنکي تعريفي ۽ پيار ڀرين نگاھن سان ڏسندو رھيس. مون کي ھن جي غربت ۽ سادگيءَ ۾ لڪل سُونھن تي ڏاڍو پيار ٿي آيو. مونکي پاڻ ڏي گھوريندي ڏٺائين تہ مُرڪي ڏٺائين. سندس مرڪ تہ نہ ھئي، ڄڻ پنھنجي دل جو سمورو ڏک ڪڍي، مون تي اُڇلائي ڇڏيو ھئائين. مون اھڙي ڦڪي مرڪ، اُن مھاڻي جي چپن تي ئي ڏٺي ھئي. غربت، منڇر جي مھاڻن کي اُداس ۽ نراس بڻائي ڇڏيو ھو. ھنن جيڪڏھن مرڪڻ بہ چاھيو ٿي تہ سو بہ، ٻين جي خوشيءَ خاطر. ان ڇوڪري جي چپن تي، گھايل مرڪ ڏسي، دل چاھيو تہ ھنکي پاڻ وٽان وڃڻ ئي نہ ڏيان. ۽ سڄي رات، ھن جي خوبصورت ساٿ ۾ ويھي، ھن جي دل جو درد ھڏي سگھان. پر پوءِ سوچيم تہ ھن ويچاري کي ڏکوئڻ مان ڪھڙو فائدو.

"ڇگُو ھاڻ تون ھي ٿانو ڪڻ، ۽ سويل ئي وڃي پنھنجي ڪکن ۾ ٿي. ڏس تون سڄي ڏکي رھي آھين. ھا - تون وڃ. تنھنجا ماءُ پيءُ تنھنجي او سيئڙي ۾ ھوندا. پر ھڏ، تون مون لاءِ ماني ڇو کڻي آئينءَ، ھو مھاڻو ڇو نہ آيو." مون ھنکي چيو.

"مونکي انھيءَ تہ توڏي موڪليو آھي. آءٌ سڄي رات تو سان گڏ رھندس. باقي منھنجا پيءُ ماءُ، ھن دنيا ۾ ڪٿي آھن، جو منھنجو انتظار

ڪندا هوندا. منهنجو هن دنيا ۾ ڪير بہ ڪونہ آهي، آءٌ اڪيلي آهيان." هن جو چهرو روئڻهار ڪوٿي ويو.

هن مون سان چند لفظ ڳالهايا تہ سهي، پر هن جو چهرو اُداس ٿي ويو. هن جي واتان، هن جي زندگي جي مختصر ڪهاڻي ٻڌي مونکي هن سان ويتر همدردي ٿي پئي ۽ مون هنکي چيو، "تون هھڙي سجيءَ جاءِ تي، هن سردي ۾ مون سان اڪيلي گڏ رهي ڇا ڪندينءَ. آءٌ تہ مٿي ڦريل ماڻهو آهيان، ۽ منڇر جي سُونهن ڏسڻ آيو آهيان."

"تون سمجهين ڇو ٿو. منڇر جي سُونهن ڪٿي آهي جو تون ڏسڻ آيو آهين. منڇر تہ گهڻا سال اڳي مري وئي. هن ڍنڍ جي اصلي سُونهن تہ اسان ڏکيا ۽ بکيا ماڻهو آهيون. پوءِ تون اسان جي بربادي ڏسڻ آيو آهين ڇا؟ توکي اسان تي رحم ٿو اچي. آءٌ تو سان گڏ، سڄي رات رهڻ ٿي چاهيان، توکي منهنجي ضرورت پوندي، آءٌ تنهنجو ساٿ ڏيندس ۽ صبح جو سج اُڀرڻ کان اڳي هلي ويندس." هن جذباتي ٿي چيو.

هن جي آخري لفظن کي ٻڌي، مون کي سڀ ڪجھ سمجھ ۾ آيو تہ هو هرهر مون کي پاڻ وٽ رهائڻ لاءِ ڇو چئي رهي هئي. مونکي تہ يقين ڪونہ ٿي آيو تہ ڪو هوءَ اهڙي ٿي سگهي ٿي. مون هنکي نظرون چورائي ڏٺو ضرور هو، پر هن لاءِ منهنجي من ۾ ميرائي نہ هئي. مون ڪجھ گهڙيون اڳي هن کي پيار ڀرين نظرن سان ڏٺو، ۽ هن جي سهاجهي مورت تي، مون کي پيار ٿي آيو، پر هن اها ڳالھ چئي، منهنجي من کي ڍونڍاڙي وڌو هو. منهنجو هٿ پاڻمرادو هوا ۾ اپو ٿيو ۽ زوردار چماٽ لاءِ، هن جي ڳلن ڏي وڌيو، تہ هن جون حيرت مان اکيون ڦاٽي ويون، تڏهن مون ائين محسوس ڪيو ڄڻ منڇر سُتل ننڊ مان، ڇرڪ ڀري اُٿي پئي آهي. هوءَ اُوڇنگارون ڏئي روئڻ لڳي.

"مون کي تون مار. توکي حق ٿو پهچي، ڇو تہ آءٌ خراب آهيان، منهنجو ڪوبہ ڏوھ ڪونهي. آءٌ ڏکي ۽ بکي آهيان، آءٌ پلا ڪاڏي وڃان، هڪ ٻہ پيري پاڻ کي، منڇر جي حوالي ڪيو اٿم، پر هر پيري موت مونکي زندگي جي ڏکن جي ڄار ۾، ڦٿڪڻ لاءِ ڇڏي ويو آهي." هن روئيندي چيو.

هن جي روئڻ تي، هن جي صورت رحم جهڙي ٿي پئي. مونکي، جذبات ۾ اچڻ جو احساس ٿيو، مون سوچيو تہ مون هڪ ڏکويل کي همدردي ڪرڻ جي بجاءِ ويتر ڏکايو آهي. مون هن جي غريبت سان مذاق ڪيو آهي. مون هنکي ڪجھ ڏنو ٿئي تہ ڏکايو ڇو؟ هوءَ تہ مجبور هئي، ماڻهو مجبوريءَ ۾ خبر ناهي ڇا ڇا ڪندو آهي. هن تہ پنهنجو جسم وڪيو هو، سوبہ پيٽ بکئي کي ڀرڻ خاطر. منهنجي نظرن ۾، هن لاءِ پيار موٽي آيو. مون اڳتي وڌي، هن جي ڪلهن تان پوتي لاهي، هن جي اگهاڙي مٿي کي ڊڪيو، تہ هوءَ بي اختيار منهنجي ڇاتي ۾، مُنهن لڪائي، ٻارن جيان سُڏڪا ڀري روئڻ لڳي.

هن جي عمر ڇا هئي، هوءَ تہ اڃان ننڍڙي ٻار هئي. سندس عمر تہ اڃا خوش ٿيڻ ۽ کيڏڻ جي هئي، هنکي خوشين بدران رڳو ڏک ۽ غم مليا هئا.

"منهنجي مٺي، مونکي معاف ڪجان. آءٌ ايترو بي رحم ناهيان جو تنهنجي مجبوريءَ سان کيڏان. تون اڪيلي ناهين، تو سان گڏ خبر ناهي الائجي ڪيتريون ٻيون بہ عورتون هونديون، جن چند سڪن جي خاطر، پنهنجي جواني، ۽ سُونهن وڪڻي ڇڏي هوندي. هاڻي تون وڃ، مونکي هت اڪيلو ڇڏي ڏي." مون ذري گهٽ روئيندي چيو.

مون ڪيسي ۾ هٿ وڌو، ۽ جيڪي ڪجھ مون وٽ هو، هنکي ڏئي ڇڏيو. هن پوتيءَ جي پلاند سان ڳوڙهن کي اگهيو، ۽ قدم کڻندي، وڃي ٻيڙيءَ ۾ ويٺي. آخري پيري مونکي هڪ نظر سان ڏسي، ونجھ تي، ٻيڙيءَ جو رُخ ڦيري ڇڏيائين. آءٌ مايوس نگاهن سان هنکي ويندي ڏسندو رهيس، مونکي هن سان همدرديءَ سان گڏ، بي انتها پيار ٿي ويو هو هوءَ جڏهن نظرن کان اُوجهل ٿي وئي تہ مونکي ائين لڳو هو، ڄڻ منهنجون اکيون روئي رهيون هيون، ۽ دل درد جي گهرائي ۾ ٻڏندي ٿي وئي. هاڻ ويل مهنجي من جي منڇر جو اُٿلي پئي هئي.

ڪجھ گذارشون

◉انهيءَ کان انڪار ڪونهي تہ پڙهندڙن ۽ لکندڙن سهڻيءَ کي بي انتها مان ڏنو آهي. جنهن کي پنهنجو سمجهيو آهي، انهيءَ سان محبت بہ هوندي. انهيءَ محبت لاءِ بہ اسين ٿورائتا آهيون. سهڻي لاءِ مهيني ۾ گهٽ ۾ گهٽ ۳۰۰ خط ايندا آهن. هر خط لکندڙ جي خواهش هوندي آهي تہ سندس خط ضرور ڇپجي. اسان جي بہ اِها خواهش آهي تہ اسين سيني جا خط ڇپيون، پر اِهو ممڪن ڪونهي، ڪوشش اِها آهي تہ وڌ ۾ وڌ خط ڇپي سگهون، تنهنڪري ئي ڪن خطن کي ننڍو ڪرڻو پوي ٿو، پر جنهن لاءِ اِهو سمجهون ٿا تہ اِهو مڪمل اچڻ گهرجي، اُهو مڪمل بہ ڏيون ٿا. جن جا خط نہ ڇپيا يا پورا نہ ڇپيا، تنهنکي اسان جي مجبوري سمجهڻ گهرجي.

پڙهندڙن کي گذارش ڪريون ٿ تہ اُهي ڌارين ٻوليءَ جون اخبارون، رسالا ۽ مخزن خريد نہ ڪن، نہ پڙهن. فقط سنڌي زبان جون اخبارون، رسالا ۽ ڪتاب وٺن ۽ پڙهن.

ڌارين ٻوليءَ جون اخبارون، رسالا ۽ ڪتاب، لڳاتار سنڌ ۽ سنڌين جي خلاف لکي رهيا آهن، انهن کي خريد ڪري سنڌ جي دشمنن جي همت افزائي نہ ڪرڻ گهرجي— ادارو

Gul Hayat Institute

پنجين قسط

وساريان نہ وسرن

ممتاز مرزا

ايستائين اسڪول جي بند ٿيڻ جو وقت بہ اچي ٿيندو هو ، مامون آچو بہ رنل دل سان موٽندو هو اسڪول ڏي ، ۽ اسان بہ نڪري اچي ظاهر ٿيندا هئاسين. اسڪول جي موڪل جو وقت ساري ، اسان گهرن ڏي ويندا هئاسين ، گهر جي ڏيڏي ۾ پير پاتو ناهي ، اندران اڳي ئي امڙ جا آواز ڪنن تي پوندا هئا ، "اچي تہ اڄ موچڙا بہ پيٽ تي ڏينديسانس ، سدا جڙيي ڪي الائجي ڪهڙي سنگت ملي آهي جو اسڪول تي دل ئي نہ ٿي وريس." اندر ڏريو ناهيان دڙڪن ۽ ٺڦڙن جي وٽ وٺان. اسان بہ مار جهڙي ڪو پيٺاري ويا هئاسين ، بہ چار ٺڦون مڪون کائي ، آئينده اسڪول مان نہ گسائڻ جو انجام ڏيئي ، ماني پور پيٽ ۾ وڌو نہ وڌو ، امڙ هيڏانهن هوڏانهن ٿي ، ۽ منهنجو گهر ڪان ٻاهر نڪرڻ. پير اڳهاڙا مٿو اُگهاڙو ، منزل اهائي ڦليلي ۽ ان جي ٻڙ جي ٿڌي ڇانو . انهيءَ مختصر وقفي ۾ ، ٻڙ جو وڻ آباد ٿي چڪو هوندو. پيس ڪُٽ (پتن جي راند) وارا همراه هڪ ڪُنڊ ۾ پنهنجي چادرڙي وڇائي ويٺا هوندا. نوٽن جون ٻاريون پنهنجا چالا سنڀاليون. وڏي خيال ۽ فڪر ۾ غرق هوندا هئا. تاس وارا دانهون ڪري راند ڪندا ، ۽ نوٽن وارا مات ۾ ، جي ڳوٽ مٿي تہ دانهن ڪندا نہ تہ مات - ان ۾ جي وچ ۾ ڪنهن ڳالهايو تہ اصل ٻر ٿي ويندا هئا. چي ، "اهڙو آهين تہ لهي آءُ ميدان ۾ ، پريان اُچلون ڏيڻ سوليون آهن ، ۽ راند ڪرڻ ۾ عقل کپي!" پتي راند جا بہ وڏا جوڙ هوندا هئا ، والو آيو تہ بس هوڪريا پئجي ويندا. تيرهيو آيو تہ ڪٽيل ڏر اصل هنيوچون هٿڻ لڳندا ، هارايل ڏر جو ڏني نہ ورتي منهن ئي لهي ويندو ، چڻ ڪا هڙ وڃائجي وئي هجيس. بس پوءِ هارايل ڏر لڳي ويندي عُذرن ۾ تہ هيئن ٿئي ها تہ واه ، پوءِ تيرهيو يا والو لاهي ساهہ پٽيندا ، تيستائين پڙ نہ ڇڏيندا. انهيءَ دوران ٽپهري بہ لڙڻ شروع ٿيندي هئي ، پوءِ سپ اٿندا ، ڳوڏون ٻڌي ، ڪچا ڪشي ڪاهي پوندا ڦليليءَ ۾ - هر ڪو پيو ترڻ جو نمونا ڏيکاريندو ، ساهيون پيا پچائيندا ، ۽ ڪو ٻڙ جي مٿانهين ڏار تان ٽپ ڏيندو هو تہ ڪو وري ، اچي موري تي چڙهي پل تان ڪو سٽو تہ ڪو وري "مڇي جمپ" پيو ڏيندو. ڪو اندرئي اندر پيو ترندو تہ ڪو پٺن پر ڦليلي پار ڪرڻ ۾ پورو هوندو. اصل رونق لڳي پئي هوندي هئي. ان زماني جي عجائبات مان هڪڙو "سالو شيدي" بہ هو ، پنهنجي وارن جي گهنڊين ڪي رابيل جي گلن سان سينگاريندو هو ، موتيي جا اهي گل هو پنهنجي وارن ۾ ٻنا ڪنهن تند يا ڌاڳي جي ڦاسائيندو هو ، پوءِ هو اچي موري تان ٽپ ڏئي ، نڪرندو هو تہ هڪڙو گل بہ سندس وارن مان نہ ڇڻندو هو ، ۽ پوءِ لهوارو بنا ٻانهن پيرن هٿن جي هڪ ڳنڍڙيءَ وانگر اچڙن گلن سان سوانريل منڍي ڪڍيو ڪپر تي ويٺل جاڻ سڃاڻ ماڻهن سان وچ سير مان ئي سلام ڪندو + ٽنڊي مير محمود ڏي لهوارو هليو ويندو هو. اهو هن جو روز مرهہ جو نيم هو ، هن وقت ۾ ڪڏهن وٺي ڪانہ پئي ، نہ ئي ڪو هن ڪڏهن گسايو. اسان تہ چا پر وڏا وڏا تارون بہ ڪيس جس ڏيندا هئا. عجب جهڙو انسان هو ، ميرانجهڙو پاٺي ، منهن ٻنهہ ، ٻُوهہ ، وار پنيا ، انهن تي رابيل جا اڇڙا گلڙا اهڙو نماءُ ڪندا هئا. جو اکيون چونديون هيون جو ويٺو ڏسجي! ماڻهون جي شوق جو واقعي ڪو ملهہ ناهي.

سج لٿي ڪان ٿورو اڳ ، آهستي آهستي اهو مٽل ميڙو موٽ کائڻ لڳندو هو ، آنند گهٽي جا ٻاوا ۽ رهاڪو اچا اجرا ڪپڙا پائي ، ان ڪنڌي تي پسار ڪرڻ لڳندا هئا. ڪي وري ٻڙ هيٺ ويهي عجب عجب ڳالهيون ڪندا هئا. ڳالهين ڪندي سندن منهن تي ڊپ جا پاڇا اچي ويندا هئا. گهڻو زور انهيءَ ڳالهہ تي هوندو هو تہ ، "پائي ، نيٺ پاڻ ويندا سين ڪيڏانهن! الائي ڪهڙو ظلم ٿئي ، ڪلتار ڪي خبر ، اباڻا ڪک ڇڏي ڪٿي وڃي هانيون رُلائيندا سين ، ٻيلي ، پاڻ ڪان اهو نہ ٿيندو سو نہ ٿيندو." اهي ڳالهيون اسان ڪي مڙئي گهٽ سمجهہ ۾ اينديون هيون ، پر سڀني جا لهجا اهڙا تہ وٽندا هئا ، ڪن ڏيو پيا سندن ڳالهيون ٻڌاندا هئاسين. ڪڏهن ڪڏهن ڪاوڙجي اسان ڪي چڙٻون بہ ڏيندا هئا تہ ، "چورا ، اٿو ڪو گهر گهاٽ يا ٻنهہ ڪي رول لبوسي آهيو.... هلو گهر. مائٽ توهان لاءِ تنگ هوندا." ڪاوڙ تہ گهٽي ئي ايندي هئي ، پر وڏن جو ادب ڪرڻ اسان جي جڻ سُٽيءَ ۾ پيل هو ، سو نہ چاهڻ جي باوجود اها پياري پيٽي ڇڏڻي پوندي هئي. هونئن بہ سج لٿي ڪان اڳ گهر نہ پهچبو تہ موچڙا اصل پسيا رکيا هوندا هئا. بابو رڳو دڙڪا ڏيندو هو ، پر امڙ اصل پنائي ڇڏيندي هئي. مٿان اهو بہ

Gul Hayat Institute

پوءِ تہ ابي کي ضرور دانهن ملي هوندي تہ اسڪول نہ ويا آهيون، تنهنڪري لڪي ڇپي، گهر جي ڪا ڪنڊ وٺي ويهي رهبو هو، جڏهن ڏسبو هو تہ هاڻي ڳالهہ مڙئي ٺڏي ٿي وئي آهي، تہ نڪري نروار ٿبو هو. ٻہ چار ڌڙڪا ملندا هئا. بس، پوءِ ماني کائي، هنڌ پيڙهو، سڀ ڏينهن جي هلوتائي، ڌپ رڳو مار جو، سو اها ٽري تہ بي اونا ٿي سمهي رهندا هئاسين، وري سپاٽي جو ساڄن سپاٽي سان.

تن ڏينهن ۾، اسڪول ۾ پڙهائڻ جو سرشتو هينئن هو جو ٻار کي پنجن سالن جي ڄمار ۾ اسڪول داخل ڪرايو ويندو هو، ۽ پهرين پڙهندو ڪچو ٻاراڻو، پوءِ پڪو ٻاراڻو. تنهن کان پوءِ پڙهائيندا هئا، پهريون درجو. مان تڏهن ٻئي يا ٽئي درجي ۾ پڙهندو هوس. اسان جو اسڪول-آسودو مل حڪومتراءِ-نهايت شاندار اسڪول هو، ٻن جدا جدا عمارتن ۾ ورهايل هو. هڪ مکيہ عمارت، جنهن ۾ هيڊ ماستر صاحب ۽ وڏن درجن کي پڙهائڻ وارا استاد هوندا هئا، ۽ ٻي عمارت ۾ ننڍن درجن وارا ٻارڙا پڙهندا هئا. پر، پراٿنا يا دعا پڙهبي هئي وڏي اسڪول ۾. اسان شايد اقبال جو ترانو پڙهندا هئاسون، جنهن جو مرزا قليچ بيگ سنڌيءَ ۾ ترجمو ڪيو هو، اهو پڙهندا هئاسين. پوءِ سڌيون قطارون ناهي، وڏي اسڪول جا ٻار پنهنجن ڪلاسن ۾، ۽ ننڍن درجن جا ٻار پنهنجن استادن جي اڳواڻيءَ ۾، قطارون ڪري ٻي عمارت ۾ ويهندا هئاسين. ميرپور واري انهيءَ رستي تي نہ گهڻيون لاريون هونديون هيون نہ موٽرون، رڳو ٽانگا ۽ ڇنوچاڪيون هلنديون هيون. سائيڪليون عام هيون، پر جڏهن اسان جون اهي قطارون رستي تي اينديون هيون تہ مڙئي سواريون بيهي رهنديون هيون، نہ ڪو پوليس وارو هوندو هو نہ ئي ڪو بيو اشاري ڏيڻ وارو، پاڻ مرادو سوارين وارا بيهي رهندا هئا تہ ٻچڙا پلي لنگهي وڃن. اسان جي هٿن ۾ رڳو قرهيون ۽ مس ڪپڙيون، ڪو هلڪو سلڪو ڪتاب ۽ سليٽ، بس بيو ٿيو خير.

استاد اهڙا جو اڄ سوچيان ٿو تہ احساس ٿئيم ٿو تہ ماڻهن جهڙا مڙس هئا. اصل ڪين جيءَ ۾ جايون ڏجن. ڪاوڙ جا ٽڪا، ماريندا بہ هئا، پر جڏهن پڙهائيندا هئا تہ چڱي ڪم تي جس بہ اهڙو ڏيندا هئا جو دل جا مڙئي درد دور ٿي ويندا هئا. ڪپڙي لٽي ۾ شاندار، اڇا اجرا، صاف سٿرا، نہ مٿا اگهاڙا نہ وار وڏا. مهذب ۽ شاندار. بورڊ تي لکندا هئا تہ ايئن لڳندو هو تہ موتين جا داڻا اپري آيا آهن. اسان جي ڪلاس جي استاد جو نالو استاد خوشيچند هو، هميشہ سوٽ ڪوٽ ۾ ملبوس. ايڏي پيار سان پڙهائيندو هو جو سندس لفظ اڄ بہ ڪنن ۾ ٻرن پيا. لفظ لفظ چٽو، دل دماغ ۾ پيهي ويندو هو، ڪنهن ٻار کي ڌڙڪو ڪونہ ڏنائين، ٻيا استاد ڪيس چوندا هئا تہ خوشيچند، اهي جڻ ائين ڪونہ سڌرندا موچڙو کڻ تہ ڪم ٿي، چوندو هو تہ، "معصوم آهن، ابهمڙا، مار کان پيار ڀلو آهي. هڪ ڏينهن نہ تہ ٻئي ڏينهن ضرور سمجهي ويندا. مار سان ٻار نٽر ٿي پوندو." انهن ڏينهن ۾ اسان کان چرخو بہ ڪتائيندا هئا، باقائدي ان جو ڪلاس ٿيندو هو. اهو ڇوڪرائيندا هئا، تنهنجي تہ خبر نہ هئي، سو سٺو ضرور لڳندو هو، استاد مٿي کاٽ جي ڪرسيءَ تي ويهي وڏي ڊار سان جهونگاريندو هو تہ، "چرخو چوري ڪت ڪاتار"، ۽ اسان ان ڊار تي، چرخو چوري، پهيل پوڻين مان ڌاڳا ناهيندا هئاسين، پر ڪن جي تہ ٽڪ ئي ڏنگي هوندي هئي، گهڻو ئي سنهو ڪتيندا هئا، تہ بہ صراف انهن جي ڏکي تي بہ ديد نہ ڪندا هئا. اسان جهڙا ابهرا رندا روڙي رکندا هئاسين تہ استاد پيو گد گد ٿيندو هو، چي، "شابس پٽ شابس". استاد خوشيچند منهنجي ٻالپڻ جو آدرش هو، سندس لباس اکين کي وڻندو هو، حيرت ۽ حسرت بہ ٿيندي هئي. اسان وٽ کي تمام ٿورا ماڻهو هئا جيڪي ان سمي ڪوٽ سوٽ پائي هلندا هئا. اسان کي گهڻو ڪري سلوار قميص ملندي هئي، پتلون پائڻ تي گهٽي دل هوندي هئي، پر راڄ جي ريت موجب اسان کي رهڻو پوندو هو. اسڪول ۾ اسان کان باغ جو ڪم بہ ورتو ويندو هو. باغ دراصل وڏي اسڪول ۾ هو، جتي وڏي ڪلاس جا ٻار پڙهندا هئا- ان وقت ڇوڪريون بہ اسان سان گڏ پڙهنديون هيون. منهنجو وڏو ڀاءُ تحمل بہ وڏي اسڪول ۾ پڙهندو هو. عشق همراه کي اصل هوش کان اڳي سوگهو ڪيو هو. قليلي پار جي ڪنهن ڇوڪريءَ سان نينهن هئس، سڄي اسڪول ۾ اها ڳالهہ هلندي هئي، پڇندو هو سانس تہ اکيون ڪڍي دڙڪو ڏيئي، ماٺ ڪرائي ڇڏيندو هو. بنهہ جذباتي هو، ۽ لکڻ پڙهڻ سان گهڻوئي شوق هوس. مرادعلي مرزا جي رفاقت ۾ محمد ابراهيم جويي صاحب ۽ ع ق شيخ صاحب سان بہ لاڳاپا رهيس، پنهنجي جوانيءَ ۾ باصلاحيت اديب شمار ٿيندو هو. اوچتو عشق جي چپيٽ ۾ اچي ويو، صوفي هو، نہ سگريٽ نہ بيڙي، ڪنهن ڳالهہ جي اوڏو نہ هو، ڪتابن جي دنيا ۾ ئي مست مگن، پر عشق نانگ نپٽ آهي، ادو وڏو ڪامياب نہ ٿيو، ڇوڪريءَ جا مائٽ ڪراچيءَ ۾ رهندا هئا، بابي سان ڇوڪري جي پيءُ سان دوستي هئي. گهرو اڄ وچ جو رستو هو، الائجي ڪيئن ٻنهي تي نينهن جا نشا چڙهيا،

هلندڙ

شام جو جديديت پسند ڪهاڻيڪار

وليد اخلاصي

سنڌيڪار: بشير موريائي

افسانوي ادب ۾ حقيقت نگاري جي جيڪا لهر مغرب کان آئي اها سترهين عيسوي صدي ۾ شروع ٿي. ان سان اسان جي ڊيٽ ويٽ نئي ناول ۽ نئين ڪهاڻي جي وسيلي ٿي. جيڪي حالتون اهڙي قسم جي ادب ۾ پيش ڪيون ويئون آهن، اهي اسان جون ڄاتل سڃاتل ڏٺل وائٺل هجڻ ڪري اسان جي ساڃاهه کي به سچيون لڳڻ ٿيون.

نئين نڪور افسانوي ادب جي ترقي بابت گهڻو ڪجهه لکيو ويو آهي. ان سلسلي ۾ ڪن نقطن تي سوچبو ته ڏسڻ ۾ ايندو ته مغرب بابت ڄاڻ هڪ اهم ڳالهه آهي. جنهن سان ئي اسان جديديت جي جڙ تائين پهچڻ ۾ ڪامياب ٿيا آهيون. مغرب جي نشاة الثانيه Renaissance سان وچيو ملي. رينيسان کان وٺي اڄ تائين نئون تخيل ۽ نئين آرٽ جون جنسون قائم آهن. اسان جيڪڏهن رچرڊ پامر جهڙن مفڪرن سان همخيال ٿيندا سون ته ان جاري رهندڙ ساڃاهه ۽ شعور کي جديديت کان به پوءِ واري دور جو شعور ڪري مڃيندا سون.

جديديت کان اڳيرو وڌڻ ۾ هيٺيان جُزا خيال ۾ رکڻا پون ٿا:

(۱) مابعدالطبيعات کان به اڳتي سوچ

(۲) جديديت کان اڳتي قدم

(۳) مقصديت کان ٽپي وڃڻ ۽ تڪنيڪي عقليت کي پار ڪرڻ

(۴) حقيقت جي مغربي هيئتن کان اڳيري وک کڻڻ

(۵) فطرت پسندي کي اورانگهڻ

(٦) نئون يا مٿاهون شعور رکڻ

(۷) نفسيات جانوان بنياد

(۸) ٻولي جو انقلابي فلسفو

(۹) جديديت کان به نئون ادبي فلسفو

هيءَ هئي شروعات جيڪا وليد اخلاصي جي فن کي سمجهڻ لاءِ ضروري ڄاتي وئي.

وليد اخلاصي هڪ شامي عرب ليکڪ آهي جنهنجا ويهه پاويهه ڪتاب، افسانوي ادب ۾ ڇپجي چڪا آهن. جيئن ته هو عربي ٻولي ۾ لکي ٿو تنهنڪري گهڻو تڻو عرب دنيا ۾ يا عربي پڙهندڙن ۾ ڄاتو سڃاتو وڃي ٿو. مغرب جا عربي دان به هاڻي ڌانهنس متوجه ٿيا آهن. هو ۱۹۳۵ ۾ ترڪي جي شهر اسڪندرون ۾ ڄائو مگر هاڻي شام جي حلب شهر ۾ رهي ٿو. وليدِ اخلاصي تجربيڪار انسان ۽ تيز لکندڙ آهي. هو حلب Aleppo ۾ ڪپهه وڪڻڻ واري تنظيم ۾ ڊئريڪٽر آهي. هو

Gul Hayat Institute

واپار ۾ بهرو ونندو آهي. پنهنجي آفيس جي نئين عمارت ۾ ويهي ڪاميابي سان ڪم هلائيندو ۽ ملڻ وارن کي متاثر ڪندو آهي. هن جو عوام الناس سان گهرو سهڻو آهي.

هن کي فخر آهي ته اها گهڻ - ماڙ عمارت جنهن ۾ ڪپهه جي وڪري واري تنظيم جو دفتر آهي شهر جي قديم پٽين جي اندران وچ تي قائم آهي. اها عمارت باب الفراج جي ويجهو آهي، جنهن جاءِ تي ۱۹۸۳ ۾ کوٽائي جي ذريعي قديم شهر جي پٽين جو ڪجهه حصو ڳولهي لڌو ويو هو.

وليد اخلاصي جون حلب شهر ۾ پاڙون پختيون آهن. هتي جي زرعي يونيورسٽي ۾ هو پڙهيو ۽ پوءِ ليڪچرر مقرر ٿيو. ايڊمر گُورهه جي خيال ۾ هن جا پنهنجي پيءُ سان اختلاف به سندس انساني آزادي جي ويچارن جي ڪري ٿيا. هن جي تخليقن ۾ به ان آزادي تي گهڻو زور ڏنل آهي. هو سوال پڇي ٿو ته طاقتور ئي ڇو هميشه ٻين تي ڇانيل رهن ٿا ۽ هر ڪنهن کي چپ ڪرايو ڇڏين ٿا.

وليد اخلاصي ڪپهه جي واپاري تنظيم کان سواءِ به ٻيا ڪم ڪيا آهن. هن حلب ۾ عوامي ٿيٽر قائم ڪرڻ ۾ به مدد ڪئي آهي ۽ ان جي معرفت حلب ۽ دمشق ۾ ڪيئي ناٽڪ ڪرايا آهن. اتان کان سواءِ سڄي وچ اوڀر ۾، عراق، مصر، سوڊان، تيونس ۽ اُردن سوڌو ناٽڪ ڪرايا آهن. هو حلب ۾ عرب اديبن جي يونين جو صدر آهي. ۽ يونين جي شامي بورڊ جو ميمبر پڻ آهي. ۱۹۵۴ ۾ هن پنهنجي پهرين ڪهاڻي لکي. تنهنکان پوءِ هن گهڻو ڪجهه لکيو آهي. ۱۹۶۳ ۾ سندس ڪهاڻين جو مجموعو 'ڪهاڻيون' جي نالي سان ڇپيو، جنهن سڄي عرب دنيا جي ادب ۾ هن جي ساک قائم ڪري ڇڏي. ان کان پوءِ ۱۹۸۲ تائين هن جي ڪهاڻين ۽ ناٽڪن جا مجموعا ۽ ناول ڇپيا جن جو تعداد ۲۲ آهي. انهن کان سواءِ هن جو هفتيوار ڪالم هُنا دمشق (هتي دمشق ۾) پڻ ڇپجندو رهيو. هو ان ڪميٽي جو سربراهه هو جنهن ۱۹۸۲ ۾ پهريون ڀيرو حلب ۾ افسانوي ادب جا انعام ورهايا. جي هو اها سربراهي نه ڪري ها ته گهڻو امڪان هو ته سندس لکڻين کي ئي انعام ملي ها.

حلب جي ٻين اديبن ۾ رڳو جارج سليم ئي آهي جنهن کي عرب دنيا ۾ ڄاتو سڃاتو وڃي ٿو.

هن ڏهن سالن جي عمر کان لکڻ شروع ڪيو. لکڻ جي شروعات هن ڏکڻ خطن سان ڪئي جيڪي ڇوڪرين کي لکندو هو. اها عادت منجهس شايد اڃ به موجود آهي ڇو، ته عربي ٻولي سان پيار ڪي هو عورت سان ناتي وانگر نفاست سان نڀائي ٿو. مغرب جو مٿس گهڻو اثر آهي، گهڻ ۾ گهڻ ان حد تائين جو هو اتي جي موسيقي، خاص طور تي والدي، باخ ۽ موزارٽ جي موسيقي کي پسند ڪري ٿو ۽ اتان جي فلسفي، خاص ڪري هيگل ۽ ڪانٽ کي پڙهندو رهي ٿو. انهن کان سواءِ مٿس ابن سينا جي فلسفي جو به گهرو اثر آهي.

هو حلب جي ست ماڙ، نئين سياحت واري هوٽل جي ڪافي هائوس ۾ گهڻو ڪري ويندو آهي. هن جي ۱۹۸۰ واري ڪهاڻي 'اَيُهاالقديم الجديد' ۾ به ان ڪافي هائوس جو ذڪر آهي. اهو هڪڙو روايتي ڪافي هائوس آهي جيڪو دونهن سان ڀريل رهي ٿو. ان جي جديد عمارت پراڻي شهر جي ٻاهران آهي، ميونسپالٽي جي باغيچي جي ڀريان سعدالله جابري جي پڙ ۾ ڪافي هائوس جي آرائش مشرقي طرز جي آهي، پر ان جو جوڙجڪ ۽ ساز و سامان جديد مغربي معيار وارو آهي.

مٿي ذڪر ڪيل ڪهاڻي ۾ به متضاد ترتيبون ڏيکاريل آهن، ڪافي هائوس ۽ قلعو - جيڪو پراڻي شهر جو اشاراتي مرڪز آهي. ايڊمر گورهه، اخلاصي جي ٻين لکڻين ۾ پڻ ان تضاد يا ڇڪتان کي ڳولهي لڌو آهي. اهي اهڃاڻ اخلاصي جي ۱۹۶۰ واري ڏهاڪي جي لکڻين ۾ متنازعه صورت اختيار ڪن ٿا. انهن کي نئين فرينچ ناول جي جماليات سان ڀيٽي سگهجي ٿو، جنهن مطابق قلعي کي اهم علامت ڪري ڏيکاريو ويو آهي. خبر نٿي پوي ته اخلاصي مغرب جي نئين ناول کان ڪيتريقدر متاثر ٿيو آهي. پر ان جون ڪيئي ٽڪنيڪي خوبيون سندس لکڻين ۾ پڌريون آهن جيڪي هن جي اڳوڻي نغماتي ڪهاڻي 'مرده شام' ۾ نه هيون ۽ اها موجوده حقيقت نگاري واري افسانوي ادب تي ٻڌل هئي. ۾ پوءِ واري ڪهاڻي ۾ قلعي کي مرڪزي حيثيت حاصل آهي، ۽ اهو ڇٽيءَ طرح ڪافي هائوس جي مد مقابل رکيل آهي. اها ڪهاڻي ۲۲ صفحن تي مشتمل آهي ۽ ان حصن ۾ ورهايل آهي.

ڪهاڻي جي شروعات هڪ سانتيڪي شام جي ذڪر سان ٿئي ٿي. هڪ جسم حلب جي جامع مسجد وانگر اُپو ۽ مائيٺو ۽ خوبصورت جهڙو قلعو. قلعو جيڪو ڪوهيڙي جي ڪڪرن مان، ٽپهري جي ٽائي، گوندر کي گهائيندي پٽين سميت ٻاهر نڪري اچي ٿو. اهو جسم پراسرار ۽ پُرفريب آهي ۽ حلب جي ٻين متاثر ڪندڙ عمارتن، اُمي مسجد ۽ قلعي وانگر لڳي ٿو. وڏي مسجد جنهن جو پايو ۷۱۵ ۾ وڌيو ويو، ايترا دفعا سڙي رک ٿي وئي جو اصلوڪي عمارت جو نالو نشان لهڻ ڏاڍو ڏکيو ڪم آهي. ان جو منارو جيڪو ۱۲۰ فٽ اوچو آهي ۽ جيڪو ۱۱ صدي ۾ سلجوقين ٺهرايو هو، اهو پراڻي عمارت جو بلند ۽ نمايان نشان آهي. شهر ڪڏ ۾ آهي. چوڌاري ان تي قلعو ڇانيو پيو آهي جيڪو پراڻي شهر جي چاڙهي تي ٺهيل آهي. اتي شايد اوائلي رهائشگاهه هئي. پر ان بابت مختلف رايا آهن - اهو هنڌ ڪيئي ڀيرا ٺهيو ۽ ڊهيو. قلعي جو دروازو ۱۲ صدي ۾ ٺهيو، ان کي وچين دور جي سڀ کان وڌيڪ متاثر ڪندڙ فوجي عمارتن ۾ ليکيو ويندو آهي.

ڪهاڻي ۾ پڙهندڙن جي توجه جو مرڪز بڻايو ويو آهي قلعي کي. ان جي منظر نامي جو اهم رڪن ئي اهو آهي جنهن ۾ تاريخ جا دؤر گڏ ٿيل آهن ۽ جنهنجي پيچ ڊاهه ۾ به عظيم الشان سونهن سمايل آهي. ڪهاڻي ۾ ڏيکاريل آهي ته ان جي هڪ ڪردار عائشه جي يادگيرين ۾ هڪ پراسرار عمارت موجود آهي. هن کي اها گهٽيءَ منجهان ڏسجن ۾ اچي ٿي. ان جي چوڌاري ماڻهن جو هجوم آهي جيڪو وڌندو اچي ٿو. اهو منظر اهڙو اونداهو آهي جهڙو خواب. عائشه کي اهو ڇٽو ڏسڻ ۾ نٿو اچي.

ڪهاڻي ۾ تاثريت پسندي جا اهڃاڻ آهن. عائشه پنهنجي دوستن جي گڏجاڻي ۾ پنهنجا تاثرات بيان ڪري ٿي. سندس دوست هن جي آسري همت ڪري قلعي جي چوڌاري ڪوجنا ڪرڻ ۾ لڳي وڃن ٿا. اُهي هلندا ٿا وڃن تان

جڏهن هڪ پاڇولي کي صورت ۾ بدلجندو ڏسي بيهي رهن ٿا. لڳي ٿو تہ اها صورت قلعي جي پاڙ مان نڪري ٻاهر اچي ٿي ۽ واضع ٿيڻ لڳي ٿي. بيان ڪندڙ ' آءُ' تاريخ جي ان جذبي کان متاثر ٿئي ٿو جيڪو هن جي ۽ عائشہ جي وچ ۾ روان دوان رهي ٿو.

عائشہ شادي جي ڳالھ ڪري ٿي (جيڪڏهن اتي شاديون ٿينديون هجن) هوءَ خيالن ۾ ڏسي ٿي تہ ڇڄ قلعي جي صدر دروازي وٽان لهندي اچي ٿي. جيڪي هن جي چوڌاري بيٺل آهن، اُهي هن سان همدردي ڏيکارين ٿا ڇو تہ انهن کي خبر آهي تہ عائشہ کي شادي ڪرڻ جي ڪيڏي نہ سِڪ آهي. هن جا خواب ڇڄ جي نظارن سان پرجي وڃن ٿا. ٻار ڇيڄ وڄهن ٿا. گهوٽ هيرا موتي ٿو آڇي. ماڻهو 'ڊبڪا' نالي رقص پيا ڪن. قلعي جي مهاڙي چانڊوڪي ۾ وهنتل آهي. اهو تاثر ان خيال سان ٽٽي پوي ٿو جنهن ۾ ' حلب جا عاشق پنهنجي قلعي ۾ بخت جي ڳولها ڪن ٿا-'

عائشہ کي يادگيرين ۽ خواهشن جو اهو حسين امتزاج ڌوڏي ڇڏي ٿو. هوءَ ان شهر سان شديد محبت وچان پچرندي رهي ٿي، جنهن لاءِ هن کي پختو يقين آهي تہ 'اهو ڪڏهن بہ موت سان منهن مقابل نہ ٿيندو.' ۽ هوءَ ايندڙ وقت بابت سوچڻ لڳي ٿي.

هر شيءِ ڍلي آهي، ناپختہ آهي، ڳِهر ڪندي ٿي وڃي. ايتريقدر جو ڪردارن جي ورهاست بہ ٿي ڀِي. ڪي شڪليون ۽ موضوع سامهون اچن ٿا. پُر اَسرار حسن سان ڀريل هڪ شڪل- قلعو. خواهش ۽ ٻوليءَ ۾ نفاست سان اُٿيل، ماضي ۽ مستقبل بابت وعظ، وقت جو پراسرار خاتمو ۽ هميشگي جي هوس.

ان شروعات کان پوءِ ڪهاڻي غمگيني ۽ نقصانن ڏانهن وڌي ٿي ۽ ان ۾ خوفناڪ موتن جو ذڪر اچي ٿو اها ختم بہ اچي قلعي وٽ ٿي ٿئي.

ڪهاڻي جي ٻئي حصي جي شروعات بہ تاثريت سان ڀريل آهي. جيڪي شڪليون اڀرن ٿيون اُهي ڇڻ ڪِري پون ٿيون ۽ ڏرتي ۾ دٻجي وڃن ٿيون. ڇڻ ڪو زلزلو قلعي کي ان جاءِ تان پٽي ڪيرائي ڇڏي ٿو. قلعو وري ساڳيءَ ڪڏ مان اڀري نروار ٿي بيهي ٿو. قديم آثار پنهنجي جسمن تي وقت جا نشان قائم رکن ٿا. ڪا شيطاني طاقت منجهانئن ساھ ست ڪڍي کين نپوڙي ناس ڪرڻ جي ڪڍ آهي. ان لڙائيل نظاري ۾ ڪٽي ڪٽي، اميد، واپسي ۽ ڪاياپلٽ جا لفظ ملن ٿا.

اهو منظر ڪافي هائوس ڏانهن منتقل ٿئي ٿو جتي ماڻهو وقت گذارڻ اچن ٿا ۽ جاسوسي جي سماجي راند ۾ محو ٿي وڃن ٿا. اتي هڪ قداور حشمت ڀريو شخص اندر اچي ٿو. هن کي ڏسي ويٺل حيران ٿي وڃن ٿا. ڪافي هائوس ۾ سازش سٽي وڃي ٿي، اتي پهتل قداور اجنبي جي حسن جي برعڪس وري هڪ اڌ مغزي، ڊنل ڊاڪٽر منهن ڪڍي ٿو، جنهن جي جسم جي چمڙي بيمارين جي ڪري ڳاڙهي آهي ۽ جنهنجي عينڪ جا شيشا ساوا آهن. اهو ڊاڪٽر ڪافي هائوس واري ٽولي جو اڳواڻ ٿو لڳي. هو ڇريو ۽ ظالم ٿو نظر اچي. اتي ويٺل هڪ مصور، حامد، چاهي ٿو تہ هن جي اهڙي تصوير ٺاهي جنهن ۾ هنکي اگهاڙو ڏيکاري.

هاڻي ڪهاڻي ڪافي هائوس جي تذڪري کان نڪري مصور سان مختصر گفتگو طرف وڌي ٿي ۽ اهو حصو اتي ختم ٿئي ٿو، جنهن ۾ عائشہ کي خوبصورت نموني مرڪندي قلعي جي در وٽ بيٺل ڏيکاريو ويو آهي. لڳي ٿو تہ ڄڻ هوءَ ابدي حسن، زندگي ۽ جواني جو مجسمو هجي.

اوچتو ايڪشن شروع ٿي وڃي ٿو. عائشہ جي شادي ڊاڪٽر سان ٿي وئي آهي. بيان ڪندڙ کي ان وقت ان جي خبر ملي ٿي جڏهن هو پنهنجي شاگردن کي روشني بابت پڙهائي رهيو هو. 'شهر ۾ روشني اونداهي هئي.' هن کي رڳو مٽيءَ جا ڪکر گهٽين ۾ ڦڙجندا نظر اچن ٿا جيڪي هن جي بصارت کي ڌنڌلائي ڇڏين ٿا.

ٻئي پيراگراف ۾، اوچتو، ايمبولنس وارا هنکي رتوڇاڻ فٽ پاٿ تان کڻندي نظر اچن ٿا. هڪ ڪار هنکي چيٿاڙي وئي هئي. ڪافي هائوس غمزده آهي. ان حادثي جنکي متاثر ڪيو انهن جو ذڪر بہ اچي ٿو. حامد هڪ تصوير ٺاهي ورتي جنهن ۾ نئون چنڊ، قبر دوزخ ۽ بهشت جي وچ ۾ سائو گاھ ڏيکاريل آهي. تصوير جو نمايان رنگ ڪارو آهي.

ان غم، ڊپ ۽ منفي ٽيڪانڀٽي واري ماحول ۾ ڪافي هائوس ۾ هنجي وچ ۾ اوچتو هڪ بت اچي پرگهٽ ٿئي ٿو جيڪو کين مسحور ڪري ڇڏي ٿو. ڪافي هائوس جو ماحول موت جي اثر کان ڳرو ڳرو آهي. دوستن جو ٽولو اچي قلعي وٽ گڏ ٿئي ٿو، جيڪو اونده ۾ چمڪي ٿو ۽ جيڪو پنهنجي رازن سان ڀرپور آهي ۽ عائشہ کي پاڻ ڏانهن ڇڪي ٿو.

منظر وري ڦري ڪافي هائوس واري ٽولي ڏانهن وڌي ٿو. ڏک واري ماحول کي سياڳو اجنبي اچي ختم ٿو ڪري جيڪو پاڻ سان الله جي رحمت ڪٺي ٿو اچي. اهو نظارو ٽننڊڙ تاري وانگر ختم ٿي وڃي ٿو.

ڪهاڻي جي ڇهين حصي ۾ ڏيکاريل آهي تہ هفتو ڪن گذري چڪو آهي. هاڻي منظر بدلجي ٿو ۽ حلب شهر جي ٻي مکيہ هنڌ بهشت جي مدرسي کي سامهون آڻي ٿو جيڪو ان حصي ۾ آهي جتي شهر جي غريبن جو ڳڙھ آهي. اتي وڏو قبرستان آهي جتي اخلاصي جا وڏا دفن آهن.

فلسفي جو هڪ استاد اتي عجيب شخصيتن جي ظهور جو ڳالهائو بڻجي اچي ٿو. وري ڪافي هائوس واري ٽولي کي خبر ٿي پوي تہ ٻيو حادثو ٿيو آهي. هڪ ٽيڪسي قلعي جي ڪڏ ۾ اونڌي ٿي ڪري پئي ۽ فلسفي جي استاد کي ماري وڌائين.

ستين حصي ۾ ڊاڪٽر ڪافي هائوس واري ٽولي سان ڳالهائي رهيو آهي جو وري ساڳيو سونهارو، اجنبي شخص نظر اچي ٿو. هڪ ججَ ان کي شگون ٿو سمجهي، ان دور لاءِ سزا ٿو ڄاڻي، پر عقليت پرست ڊاڪٽر ان جو مذاق اُڏائي ٿو.

آخري منظر قلعي ڏانهن موٽي ٿو جتي حادثن جي جاچ هلي رهي آهي. عائشہ اڳيان اچي ٿي. ساڻس گڏ اهو سونهارو شخص آهي جيڪو بدليل لڳي ٿو ۽ اتي ايمبولنس ۽ پوليس سائرن جي آوازن جو گوڙ ٿئي ٿو. ان گوڙ ۾ روئيندڙ عائشہ جو آواز ٻڌڻ ۾ اچي ٿو. هوءَ مختلف آوازن ۾ پيغام ڏئي رهي آهي. آخر ۾ ڪهاڻي بيان ڪندڙ کي پڪو ڪري چوي ٿي "الله جو ڪرم آهي جو تون مونسان آهين." هوءَ

Gul Hayat Institute

پنهنجي پيار جو اظهار ڪري ٿي ۽ ان بلند جاءِ ڏانهن اشارو ڪري ٿي، جتي سونهاري شخص اوندهہ ڪي ماري مڃايو آهي.

آخري ڏيک هڪ تخيل آهي. ٽولو قلعي ۾ گهمي ڦري پيو. خيالي شڪليون قلعي جي اونهاين ۾ موٽي وڃن ٿيون. ڪهاڻي جي ختم ٿيڻ مهل بيان ڪندڙ عائشہ ڪي سڏي 'سونهاري لاءِ پيار' بابت ڪجهہ چوڻ لڳي ٿو.

اهو چوڻ جي ضرورت ناهي تہ ڪهاڻي پڙهندڙ لاءِ مونجهارو ۽ مسئلا پيدا ڪري ٿي. هر Postmodern ڪهاڻي وانگر اها بہ تاثر ۽ مشاهدا ۽ پرپيچ خيالن جا پيچرا پڪيڙي وڃي ٿي. ڪافي هائوس ۾ هڪ شخص جو پر گهڻ ٿيڻ، ماڻهن ۾ چوبول، موت - سڀ اوچتو ۽ ذرڙي وضاحت سان. ان ۾ نہ اڏاوت آهي نہ ڪردار نگاري. ڪا شيءِ پنهنجي جاءِ تي بيٺل نہ آهي. اها خصوصيت آهي نوان ڪان بہ نئين مغربي افسانوي ادب جي، جنهنجو بهترين مثال 'نئين فرينچ ناول ۽ فڪشن' کي چئي سگهجي ٿو. وليد اخلاصي جي فن ۾ ان جا گهرا اثر نظر اچن ٿا. مٿس فرينچ ڪان سواءِ جرمن ۽ انگلش Post-modernism جو بہ اثر پيل آهي.

موت جتي بہ مليو اسان مسڪرائي سندس آجيان ڪنداسين، بشرطيڪ اسان جو نعرا ۽ جنگ ڪنهن دل ۾ ڪَپي چڪو هجي ۽ ٻيا هٿ اسان جي هٿيارن کڻڻ لاءِ تيار هجن. اسان جا جنازا ماتمي ترانن بدران توبن جي گجگوڙ ۾ کڄڻ گهرجن، ۽ جنگ ۽ جيت جي نون گيتن سان فضا جا هنيانوَ ڪنبجي وڃن.

- چي گويرا

◉جيئن صحت کان سواءِ انسان مزو حاصل نہ ٿو ڪري سگهي. تيئن آزاديءَ کان سواءِ هو خوشيون نٿو ماڻي سگهي.

هينري سينٽ جان.

◉سنڌي ٻوليءَ جي بقاءُ ۽ بچاءُ واسطي ٻين اڳيان هٿ ٻڌڻ حماقت آهي.

لکندڙن ۽ پڙهندڙن کي گذارش

مشهور هستين جا قول

اسان کي موڪلين. اسين سندن نالي سان ڇپينداسين. اهي قول ويجهڙائيءَ ۾، سنڌيءَ ۾ ڇپيل نہ هجن. قول جنهن ڪتاب، مخزن يا اخبار تان ورتل هجن، انهيءَ جو حوالو ڏجي، ۽ فوٽو اسٽيٽ ڪرائي موڪلجي. ادارو.

Gul Hayat Institute

بيدل مسرور

تان، ڳائڻ دوران راڳ جي ايندڙ ويندڙ سُرن (آروهي- امروهي) تي- ڳلي مان رڳو سُرن جا آواز ڪڍي لڳائبي آهي. جا ستن سُرن کان چئن سُرن تائين ويندي آهي، جيئن ته هيءَ تان سنڌ جي ڇئي ڊويزنن جي شهيدن جي تان آهي انڪري هيءَ تان صرف چئن سُرن تائين هڻبي .

هن تان جي لئي ڏهن ماترائن جي آهي. جنهن جو نالو 'جهپ تال' آهي، جا ڪراچيءَ ۽ حيدرآباد ۾ ٿيل قيامت خيز دهشت گرديءَ سبب ٻنهي ڊيويزنن جي ڏهن ضلعن جي مناسبت سان منتخب ڪئي وئي آهي. هن تان جي لئي جا ٻيٽا ٻول (ڊُرت) ڪلاشنڪوف جي گولين جي وسڪاري جو تاثر پيدا ڪن ٿا. هيءَ تان ڀيروي ٺاٽ جي راڳ مالڪوس ۾ ترتيب ڏني وئي آهي.ڀيروي ٺاٽ انڪري چونڊيو ويو آهي، جو ڀيرويءَ کي سدا سهاڳڻ سڏيو ويندو آهي. ڇاڪاڻ ته شهيدن جون زالون به سدا سهاڳيون هونديون آهن. راڳ مالڪوس انڪري منتخب ڪيو ويو آهي، جو هي اوڏو پنجن سُرن جو راڳ آهي ۽ جيئن ته هن دهشت گرديءَ ۾ بي گناه ۽ معصوم انسانن کي اڌيءَ رات جي اونداهيءَ ۾ قتل ڪيو ويو هو، انڪري هن قتل عام کي مال ڪوس چوڻ ئي مناسب آهي، جنهن ۾ انساني جسم جو ڌرتيءَ تي پلٽن وانگر ترڙڻ ۽ ڦٽڪڻ نظر اچي رهيو آهي. هيءَ تان دهشت گردن هٿان مارجي ويل سنڌين لاءِ احتجاج طور ڪمپوز ڪئي وئي آهي، انڪري هن تان ۾ مائن، ڀيڻن، پلجاين، ٻائرن، پٽن، ڌيئن ۽ ڀيڻن جو اڻ ڪٿ سڏڪا ڏيندڙ آلاپ شامل آهي:

سيمفوني

پهرين آڪٽوبر جي تان

جهانجهه وڄن ٿا - ٿالهه وڄن ٿا - وڄن ٿا گهر جا ٿانو
هڪڙا ساٿي ڳائيندا ،ٻيا هڻندا تان - تان - تان
هڪڙا ساٿي لئي جي ڏيندا تال - باقي هڻندا درد ڌمال
ڌن - نا - ڌن - ڌن - نا - ڪت - تا - ڌن - ڌن - نا

پهرين آڪٽوبر جي صبح جي تان -
سنڌ جي روشنين جو شهر جڏهن بيگناه سنڌين جي
خون سان رڱجي ويو -تان - تان -
سرد خانن ۾ سوين لاش - تان -
اُن ايذيءَ خلاف تان
جنهن سنڌين جي لاشن کڻڻ کان انڪار ڪيو
جنهن کي قوم جي خدمت جي صلي ۾ صدارتي ايوارڊ مليو -
تان - تان - تان
رڙ ڪيو سڀ گڏجي جاني -
ساگا ما ڌاني سا - ڌاني - ڌاني - ڌاني -

سنڌ جي هر شهيد لاءِ تان
ملير ۾ ماريل بي زبان مينهن (جانورن) لاءِ تان
لانڍيءَ ،ڊرگ ڪالونيءَ ۾ ماريل شهيدن لاءِ
تان - وائسز جا منور پٺاڻ تان - تان -
ستار - صمد - امير - قمر - خالق ،جميل لاءِ تان -
انهن يارنهن لاوارث شهيدن لاءِ تان
جن جي نالن جي خبر به نه پئجي سگهي.تان - تان -تان -

سنڌ جي هر ضلعي ، هر شهر ، هر ڳوٺ لاءِ تان -
تان ٿر جي ڏڪاريلن سميت تان -
تان - پنهل ،ابراهيم ،نازو ،رحمان تانَ -
الهڏنا - غفور ،داد ، محفوظ تانَ -
نور محمد ،وزير ، ممتاز ،زبير ،نواب لاءِ تانَ -
عارف ،نظير ،اعظم ،اصغر ، مجيد لاءِ تانَ -
اسحاق ،پيربخش ، سوڍي برخت لاءِ تانَ -

شبير جلباڻي ،عباس ،ظفر ،جاويد ، سليم لاءِ تان -
حيدر آباد جي گهٽين ۾ ماريل شهيدن لاءِ تان.
تان - تان - تان - تان - تان -
سنڌ جا سڀ گُني گڏوان چئو تان - تان
ڌن نا ڌن ڌن نا. گاگا - ڏاڏا - ڏا
ڪلهه وارو ڪنور چوي -
۽ اڄ وارو ٿو بيدل چوي
سنڌين جو ميل ميلاپ ٿئي.
نڌم ڳايو .ڳايو ڊيوٽ ،گڏجي ڳايو سا - سا -
ما - گا - ڏا - ني ڏا - ني ڏا - سا - سا - سا -

سائين جي ايم سيد تان
رسول بخش پليجو تانَ
ممتاز ڀٽي لاءِ تان.
عبدالواحد آريسر ،مير ٿيٻي ،جام ۽ ارباب تان
تان - تان - بي نظير تان - تان - تان -
گڏجي هڪ پڄن چئو . گهرت گنڌار ٿي ڳايو
پنجن سُرن جي ملڻ سواءِ هي راڳ نه بڻيو -
سا گا ما ڏا ني سا - سا گا ما ڏا ني سا -

تان انهن سڀني سنڌي سياستدان جي هُڪ نه هجڻ خلاف تان -
تان زنده جيل ۾ گهاريندڙ حيدر شاهه
تان شهيد نذير عباسي - تان - تان - تان -
تان انور - اياز - امداد - راشد منشي - تان
تان ادل ،ارشد ،استاد بخاري ، سرويچ ،مجيدي ،تان -
تان ،قومي سجاڳيءَ لاءِ رچندڙ شاعرن لاءِ
تان ،قومي گيت ڳائيندڙ فنڪارن لاءِ
تان سنڌ يونيورسٽي - تان مهراڻ يونيورسٽي.
تان پيپلز ميڊيڪل - تان ايل ايم سي -
تان چانڊڪا - تان اين اي ڊي -
تان - ڪراچي يونيورسٽي - تان - تان - تان.

تان هر شهر جي پرائمري ، سيڪنڊري اسڪولن ۾
پڙهندڙ جوڌا جوانو - تان
تان سمورن سنڌي استادن لاءِ
تان هارين لاءِ - تان مزدورن لاءِ ،تان ڪمين ڪاسبين لاءِ
تان سنڌي ڪتاب ۽ رسالا شايع ڪرڻ وارو -
تان ادبي ۽ سياسي تحريڪون هلائيندڙ ساٿيو
تان - تان - تان - ڌن نا - ڌن ڌن نا -

مائون ڀيڻون هٿن ٿيون تانَ - گاگا - ماما - ڏاڏاني.
ٻار ٻاٻيا هڻندا ٿا تالَ - ڌن نا ڌن ڌن نا - ڪت تا -

جهپ تال جي تال تي سڀئي گڏجي هڻن ٿا تانَ
ڳائڻ وارا مالڪوس مان چون ٿا گڏجي:
دهشت گرديءَ خلاف تان.
ٻي آڪٽوبر تي ماريل سنڌي عورتن جي لاشن تي تانَ
ستاويهين جنوري ۽ ارڙهين اپريل تي
سنڌين کي ٻيهر مارڻ خلاف تانَ.
اين جي وي جي معصوم نينگر جي قتل تي تانَ
تان جن تي ايف آئي آر ڪاٽيل هئڻ جي باوجود
قاتل نه ٿو سمجهيو وڃي.تان - تان - تان
ڏينهون ڏينهن وڌندڙ سنڌ دشمنيءَ خلاف تانَ
سنڌيءَ ۾ بجيٽ پيش ڪرڻ تي - واڪ آئوٽ ڪندڙن خلاف تانَ
تان ،م زنده سنڌين جي ڌندن ۾ بليڊ ڏيڻ تي تان
لاڪاڻي تي ڪيرايل بمن خلاف تان
خيرپور ناٿن شاهه جي بيگناهن کي
گولين جو شڪار بنائيندڙن خلاف تانَ
ساٿي سڀئي هڻن ٿا تانَ - چئو تانَ - تانَ

سنڌ ۽ سنڌين کي بچايو تان
سنڌين کي دهشت گرديءَ کان بچايو تانَ
تانَ دهشت گرديءَ خلاف تانَ
ٻهارين کي سنڌ ۾ آڻي ويهارڻ خلاف تانَ
سنڌ ۾ فوجي ڇانوڻين خلاف تانَ
ڪالاباغ ڊئم خلاف تان -
سنڌ ۾ رهي سنڌين جو استحصال ڪندڙن خلاف تانَ
بربريت خلاف تانَ انسانيت جي قاتلن خلاف تانَ
ڌن نا ڌن ڌن نا ڪت تا - ڌن ڌن نا.

اي دوستو
هي تانَ متان اڌ ۾ ڇڏيو ،جهپ هڻندا هلو.
تال تي تال هڻندا هلو.
جهپ تال سان ڪڏندا هلو چوندا هلو ،تان - تان
تان تيستائين جيستائين
سڀ سنڌي هڪ ٿي وڃن
پرڪاش تائين پهچي هيءَ تانَ
تانَ جيستائين هن ڌرتيءَ تان بربريت ۽ ظلم ختم نه ٿو ٿئي
تان ،پنهنجي سموري ٻل سان - چئو تان - تان -
تان تيستائين ،جيستائين ڌرتيءَ تي امن قائم نه ٿئي.
تان - تان - تان - تان - تان - تان - تان - تان....

Gul Hayat Institute

آڪاش انصاري

۽ پنهنجي پاڳ ۾---

اسانجي رُت جو ن سَپ ،
ريتون ، روايتو ن بہ الڳ
اسانجي دَرد جو انداز ،
عَجب ڇهڙو آ .
اسان جي سَهپ ،
صبر ۽ شڪايتو ن بہ اَلڳ.
اسان جي دِين جا خُطبا ،
۽ ڌرمَ جُو ن پوٿيو ن ،
گِهنڊ گِيتا بہ اَلڳ ۽ قِيامتو ن بہ اَلڳ.

جهان ساري ۾ ،
پنَ ڇڻ ڪانپو ۽ بَهار وَري ،
اسُر جي ويل ماڪ جي موڪي ،
گُل گُل جي اکين ۾ ڪيپ پَري ،
۽ روز شَفق جِي لالا ڻ ،
تِن ڪي تِلڪ هَڻي.
۽ پنهنجي پاڳ ۾ ،
آهي تہ بس ، سِرءُ آهي ؟
بهار جو ن رڳو ڳالهيو ن ،
خِيال ۽ صَدمان.
صياد جا هزارين ڏَپ ،
نحوُستو ن ۽ سِراپ -
گُل گُل جو ن رُڳو يادَو ن ،
پيا تصَور ۽ خُواب.
دِل جي ڪا ڪَشڪول ۾ ،
ڪهڙو گُلن جو مان مِليو ؟
چند سوچن جا سِڪا ،
۽ بہ ٽي ڪي 'حُسن حِباب'.
اکين ڪي اِنتظار جي بَدلي ،
رولڙي ، رات ۽ رُڃ سان ڏڪيل ،
سُڄا رَستا ، پيو سوجهري جو سِراب ،
رُوح جي 'شاهي قلعي' جي ،
وفا اسيرن ڪي ،
مليا تہ دَرد مِليا ،
پيا وَفا جَفا جا عَذاب.
نہ ڪا بہ مُرڪ ، نہ ڪا مَدّ ، نہ ڪا ماڪ مِلي.
اکين مان اوتيون ويئا ،
رُڳو سُورن جو شَراب.
۽ روز شهر جو مُلان چوي ٿو واعظ ۾ ،
اجا بہ ڏينهن قيامت ،
اسانکان ٿيندو حِساب ! ؟

○

زلفي

نظم

مان قاصد جي پير جو زخم آهيان
۽
تو ن خدا جي ازلي تنهائي
لوڪو !
مو ن سان نفرت پلي ڪريو
پر
مان او هان جي اندر ۾ رهي
او هان جي اکين مان
ڪرفيو لڳل شهر جي خوني رستن تي
لاشن جي ڍير ۾
زندگيءَ جي معنيٰ تلاش ڪري رهيو آهيان
سنتياگو ۾ گم ٿي ويل نرودا
۽ نرودا ۾ گم ٿي سنتياگو ڪي مو ن
يروشيلم جي صليب تي
نئو ن جنم وٺندي ڏسي ورتو آهي
مو ن ۾ ۽ ڪوڙ ۾
ايترو فرق آهي جيترو
انساني رڳن ۾ ڊوڙندڙ رت
۽
گٽر ۾ وهندڙ رت ۾ آهي
ترسو !
مان
ٿڏين ۽ ڪڏهن بہ ٿني ويندڙ
لوهي سيخن جي هن پار
وڪٽرهارا جي خوابن ۾
سچ جي اپري رهيو آهيان
ڌرتيءَ جي گولي تي

Gul Hayat Institute

منور ابڙو

ڪاش----!

ڪڏهين ڪڏهين تنهائيءَ ۾ ،
ويهي ويهي سوچيندو هان ،
آخر ڪنهنجو ڏوهه ڪيو ٿم ؟
ڪهڙو ايڏو پاپ ڪيو ٿم ؟
جنهن جي عيوض مونکي ايڏا سُور ملن ٿا ،
ڪاش اهو ڪو سمجهائي ها !
هاءِ اَلا مان سمجهان ها
پر اوجائي ،
ٻيو ڇا ڄاڻي ،
مون سان ڪهڙا ويل ٿين ٿا:
مون سان ڪهڙي ويڌن آهي؟
پنهنجي من جا سُور سمورا ،
هِنَ هُنَ سان اوريندو ناهيان ،
ٽانڊن جهڙن جذبن جي مان
چڻنگن کي چوريندو ناهيان.
ڇو جو منهنجي عادت ناهي -
تنهنجا منهنجا ساري جڳ جا ،
سيني سُور سمائيندو هان ،
ڪڏهين ڪڏهين ٻيوس ٿي
نيڻن نِير وهائيندو هان ،
يا ڪو شعر لکي ويندو هان ،
ڇو جو ؟
مان هڪ شاعر آهيان.
مون کي ڪنهنجي ڀي آٿت جي
ڪائي ڀي نہ ضرورت آهي ،
منهنجا گيت غزل ۽ وايوُن
مون کي آٿت ڏيندا آهن ،
ڏک ۽ سور ونڊيندا آهن.
ڪڏهين ڪڏهين مونکي اهڙو
اوڪو صدمو ملندو آهي.
جو مونسان گڏ منهنجو هر ڪو
شعر بہ سڏڪي پوندو آهي !
ٻيهر مان سوچيندو آهيان ،
آخر ڪنهنجو ڏوهه ڪيو ٿم ؟
ڪهڙو ايڏو پاپ ڪيو ٿم ؟
جنهنجي عيوض مونکي ايڏا سُور ملن ٿا.
ڪاش اهو ڪو سمجهائي ها ،
هاءِ الا ! مان سمجهان ها ،

قاضي علي حيدر

هائڪو

خاموش آهي آڪاس ،
ڏٺي بندن ۾ ،
ٻاهر گهمن پيارا ڪاس.

ڏيان سان ٻڌاي يارَ ،
حق گهرندڙ هِتِ ،
سڏجن پيا غدارَ.

ٿاهي ڪالاباغ بندُ ،
ترسائيندا آب لاءِ ،
سُڃي ڪندا سِنڌ.

نہ ڪپن فوجي ڇانوڻيون ،
اڃا بہ هوشو ۽ هيمون ،
ڄڻين پيون سنڌياڻيون.

جڳهه ماڙيون ڪرائي خالي ،
رهائين پيا انهن ۾ ،
بدمعاش ٻهاري.

دهشت گرد ، ظالم ڪيترا ،
پنهنجن شهرن ۾ ،
پاڻ لڳون پيا اوپرا.

ڪُنندي ظلم جي رات ،
لوڙيندا وحشي درندا ،
ٿيندي پرهه پرڀات.

آهي اسان جي تقدير ،
ڪَٽ مان ٽٽندا ،
غلاميءَ جا زنجير.

○

اثر

هڪ لٽيل ڳوٺ جو منظر

ٺڪاءُ مٿان ٺڪاءُ ٿيو ،
۽ ڳوٺ گهيرجي ويو.
ننڍا ڪٽري جوين اٿي
آرس ڀڳو.
وَرَ اٿي بندوق ڪنئي
۽ ونيءَ کان موڪلايو ،
۽ اڌوري رهجي ويئي
چاهتن ۽ محبتن ڀريل چمي ،
ٺڪاءُ ، ٺڪاءُ ٺڪاءُ هٺا.
گوليءَ اچي جهوپي اندر
جهاتي وڌي.
۽ هراسيل نيڻ ويا
پٿرائجي.
ڇاتين رڙهي سيني اندر
گوليءَ کي ڪجهه جڳهه ڏني.
عاج جون چوڙيون سموريون ،
ٽڪرا ٽڪرا ٿي ويون.
موهن جو شهر لٽجي ويو ،
موهن جو شهر لٽجي ويو.
هن نگر جو نڪ هئي
جا ناچڻي ،
چؤنڪ تي ننگو ڪري ،
تنهن جا ارهه ڪپيا ويا
هر مَنهنَ سڙي ويو ،
هر جهڳي جلي ويئي.
اي ڪراڙ جا ڪوي!
اسان جا گهاري زندگي ،
سا زندگي ڪيئن لڳي!

○

علي حسن عباسي

ڪوڙ

نہ ڪڏهن ڪِنڌين مونڪان
تنهنجي ۽ منهنجي
ازل کان وٺي
جنگ هلندي پئي.
تون زهر
آءٌ سقراط
تون سُوري
آءٌ منصور
تون گهاٽون
آءٌ بلاول
تون راڄ گهاٽ جو ڦندو
آءٌ آزاديءَ جو جهنڊو
تو ڪوڙ جو سهارو ورتو آ
آءٌ سچ جو پانڌيڙو آهيان
تو مون سان هميشہ
مُهاڏو اٽڪايو آهي
هر موڙ تي
هر ميدان ۾
پر -
سوڀ منهنجي ٿي آهي
سوڀ منهنجي رهندي.

○

فياض حسين چند ڪليري

نظم

توريءَ جيون ائين لڳي تو ،
جڻ تتل کو ڏينهن لڳي تو.
منهنجي دل آ ، ٿر جي ڌرتي ،
پيار سندو کو بادل بڻجي.
تنهن تي پوتون مٿڙا برسي.
تولئہ منهنجيون اکڙيون آتيون ،
پل پل پائين در مان جهاتيون.
ورڙي جاني ، جلدي ورا
مون تي ڪجھ تہ رحم تون ڪر.
جدائي جيءَ کي جهوري ٿي ،
ماس مٿاهون ڪوري ٿي.
جي تون رهندين دوراو جانبا
۽ رهندين مغرور اوجانب.
مون مسڪين جو ڇا ٿيندو ؟
سڏڪي سڏڪي ساھ ويندو.
ڏات جو ڏيئو ٻري پوي تو ،
درد پوءِ ڪجھ ٺري پوي تو.
توتي جڏ ڪو گيت لکان تو ،
من جو توکي ميت لکان تو.
هاءِ! اڪيلو آئون اياڻو ،
پريںءَ بناهان بنھ ويڳاڻو.
شال وري هو مونسان ملي ،
۽ ويا ڪل من کي خوشي ملي.

○

فيض پيرزادو

نظم

لاڏو ٻر چن جي ،
ڪَپڙا اڏئيندي ،
ڪاوينگس واھ تي ،
گلن سان گلابي چولو ،
وساري وئي آهي ،
چڻ ڪنهن جي لاءِ ،
نياپو ڇڏي وئي آهي ،

چڻ چولڙيءَ ۾ ،
چوري پيار جي ،
ڇپائي وئي آهي ،
شام ٿي وئي آهي ،
آيون ، آيون ڪٺڪ مان ،
هُنَ جي جوين جي ،
خوشبوءِ اچي رهي آهي.

○

واجد

غزل

جيسين سچ نقابن ۾ ،
تيسين قوم عذابن ۾.

شهر گُهري تو شور ميان!
سونهين ماٺ مقامن ۾.

سچ سلهاڙي سيني ۾ ،
لکين ڪوڙ ڪتابن ۾ ؟!

مسجد مندر سورن سَرَ ،
مُڪتي ناھ مڪانن ۾.

وگر بدران و ڪجن پيا ،
اڄ ڪلھ درد دڪانن ۾.

خزان جو خوني 'واجد '
باندي آهي بهارن ۾.

○

محمد ايوب ٽوسو

غزل

ڏک ڏولاوا لهندا سائين ،
سک جا ويلا سجندا سائين.
دورين جا هي ڪوٽ سمورا ،
نيٺ تہ آخر ڍهندا سائين.
ڪينجهر جهڙي نيڻن ۾ ،
لڙڪ نہ هاڻي رهندا سائين.
نفرت جي هن واري ۾ ،
قرب جا جهوپا ٺهندا سائين.
محبت وارا ماڻهو سارا ،
ڪيسين ڏکڙا سهندا سائين.
ميري ڦاٽل جهولي ۾ ، بي ،
گلڙا پيارا ٽڙندا سائين.

Gul Hayat Institute

ادل سومرو

غزل

پارڙا سڀ پاڻَ ۾ خوش ٿي کُڏنِ،
هر گھٽيءَ جون رونقون قائم هُجن.
ڪين سي ناتا سُڃاڻي ٿيون سگھن،
جن اڪين تي عڪس نوٽن جا ٺهن.
زندگي پياري ڪيائون ديس ڪان،
هاڻي ويٺا سنڌ لئه روئن سِڪن.
ديس ڌاران ڪا سڃاڻپ ناهِ دوستا!
پل هجين بمبئي ۾ تون مالڪ لکن.
گھُر اباڻو، ماءُ پيءُ بُيڏڙا اڪيلا،
پُٽ سڀ پنهنجن گھرن ۾ ٿا رهن.
سُونهن جي ساڃھ اکين مان وئي هلي،
سڀُ ٿا پاڃن پئيان سهڪن ڏُکن.
هَرَ جي سُهڻي قلم سان سُڪَ جا،
ذرتيا توتي گيت تا هاري لکن.

○

الطاف منتوئي

غزل

ڏينهن ٻه ڪاري رات اُماس،
ڪيڏي نه دل آهي اُداس.
دل جي دنيا ويران ويران،
گھٽيءَ گھٽيءَ ۾ جن راڪاس.
سُڪي ويا سڀ نيون پارا،
سنڌو کي ٻه آهي پياس.
هر هنڌ اڄ نفرت جي بوءِ،
ڪاله هئي جت ولڙين واس.
نفسا نفسي جو هي عالم،
ماڻهوءَ جو کائي ماڻهون ماس.
جيئڻ لاءِ جان جنجال وئي بڻجي،
جيئڻ ٻه نه آيو راس.
’الطاف‘ مٿي جي خشڪ چپن جي،
آهي ڪو جو لاهي پياس.

ستار

قطعا

ڪڏهن ڪوڪ تنهن جي پوڪاري اسان کي،
ڪڏهن ڪيه تي ڪن هٿون تا ميان
اسان توڙ تائين توهان جا سڄڻ،
اسان ننڍ مان ڪنڌ ڪٿون تا ميان.

○

ائا مينهن مارو ستابا ڏسون تا،
لتا ڏيه ڏولا سنگھاريون سکيون
ڪيا قيس قدرت اپو جهن مٿان،
ڪتا ڏرت ڏينهڙا پوڪارون اتيون.

○

ڪريون ننڍ ڪيئن سکن جي سڄڻ،
سڄو ڏيه ڏهڪاريل هيئن ڏسي
اسان ڳچ پنهن جا نه ڳاريون ڪڏهن،
ڏسي حال هنڙا وئي ننڊ رسي.

○

پريل پالن پيرن پوهارڻ ڏسي،
خوشيءَ ۾ اکيون ڪيئن نه پرجي اڇن
ستايل صدين جا جو سرها ڏسون،
اسان جي اندر ۾ امنگ تا نچن.

علي دوست عاجز

وائي

سنهڙي، ڪاري ٻار جي ڪنڊڙايل جهولي،
منهنجو چين ڪسي وئي!
تنهنجي اُجري تَن تي، ڦاٽلڙي چولي،
منهنجو چين ڪسي وئي!
آهي منهنجي اک ۾، ڦورن جي ٽولي،
منهنجو چين ڪسي وئي!
ڪنهن اڳ جاڻي ٻار جيئن، منهنجي چو ٻولي،
منهنجو چين ڪسي وئي!
خالي پينگهي کي ڏنل، آيل جي جهولي،
منهنجو چين ڪسي وئي!
’عاجز‘ تنهنجي رت سان، مَلهجي ٿي هولي،
منهنجو چين ڪسي وئي!

Gul Hayat Institute

نوان سنڌي ڪتاب

ڪتاب جو نالو: **ڊوڪو**
ليکڪ: نجم عباسي
موضوع: ڪهاڻيون
صفحا: ٢٠٠ (ڪرائون سائيز)
قيمت: ٢٥ روپيا
ڇپائيندڙ: سهڻي پبليڪيشنس، حيدرآباد سنڌ.

هن ڪتاب ۾ نجم عباسيءَ جون ڪجھ ڇپيل ۽ ڪجھ اڻ ڇپيل بامقصد ڪهاڻيون آهن.

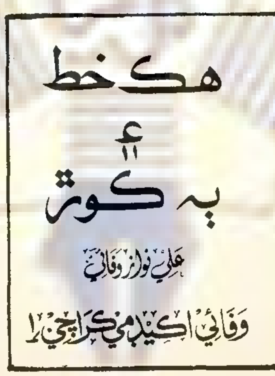

ڪتاب جو نالو: **هڪ خط ۽ ٻه ڪوڙ**
ليکڪ: علي نواز وفائي
موضوع: خط ۽ مضمون
صفحا: ١٥٢ (ڊيمي سائيز)
قيمت: ٥٠ روپيا
ڇپائيندڙ: وفائي اڪيڊمي، ڪراچي.

هن ڪتاب ۾ ڪجھ خط وفائي ڏانهن لکيل آهن، ۽ ڪجھ وفائي جا لکيل مضمون آهن.

ڪتاب جو نالو: **تنهنجي دنيا سپ رنگ سانول**
ليکڪ: سراج
موضوع: ناول
صفحا:
قيمت: ٥٠ روپيا
ڇپائيندڙ: نيو فيلڊس پبليڪيشنس، حيدرآباد، سنڌ.

هي سراج جو نئون ناول آهي. سنڌس پهرين ناولن وانگر هيءُ به هڪ سٺو ناول آهي.

ڪتاب جو نالو: دهشتگردي بند ڪريو
ليکڪ: مختلف
موضوع: دهشتگردي جي خلاف
صفحا: ٨٠ (ڪرائون سائيز)
قيمت: ٧ روپيا
ڇپائيندڙ: عوامي ڪتاب گهر، حيدرآباد سنڌ.

هن ڪتاب ۾ دهشتگرديءَ جي خلاف مختلف ليکڪن جا ڪارائتا مضمون شامل آهن.

حيدرآباد
۽ سنڌ جي ٻين شهرن لاءِ
سهڻي
جو سول ايجنٽ:
شاهه لطيف ڪتاب گهر
گاڏي کاتو حيدرآباد، سنڌ

Gul Hayat Institute

پڙهندڙن جا خط

◉ سهڻيءَ (جون) جي پرچي جو ٽائيٽل ڏاڍو سهڻو آهي. اندر بہ جيڪي توهان سائين جي ايم سيد ۽ سائين ابراهيم جويي جون تصويرون ڏنيون آهن تہ اهي ٻئي اهم تصويرون ڇپي، توهان سموري سنڌي قوم جي جذبن جي عڪاسي ڪئي آهي. نئين ڪهاڻيڪار (خادم ٻگهيو) کي سهڻيءَ ۾ شامل ڪرڻ تي مبارڪ هجيوَ. شاعريءَ جو حصو بہ معياري آهي. اميدتہ سهڻي اڃا بہ اڳري ايندي،

- بيدل مسرور. ڪراچي.

◉ سهڻي پڙهيم، ٻن ماڻهن متاثر ڪيو. هڪ تہ جي-اين مغل جنهنجي سفر نامي کي پڙهي ائين ٿو محسوس ٿئي، ڄڻ ليکڪ سمورن سنڌين کي ساڻ وٺي سچ کي ڳولڻ نڪتو هجي. ٿرايترو تہ سادو، سچو ۽ گهرو آهي، جو 'ساهيوال جيل جي ڊائري' ياد اچيو وڃي. هونئن شيخ اياز وانگر مغل صاحب جي دل ۾ بہ بينظير ڀٽو لاءِ ڪافي سافٽ ڪارنر آهي. جيڪو هڪ حد تائين هر جمهوريت پسند ۽ قوم دوست جي دل ۾ هئڻ بہ گهرجي. ٻيو ڪارائتو ليک بہ هڪ مغل جوئي آهي. يعني 'يک نعره حيدري'. آمريت جي حوالي سان غلام نبي صاحب جيڪي نقطا بيان ڪيا آهن، انهن تي غور ڪبو تہ هٽلر ۽ ضيا جهڙن آمرن کي سمجهڻ سان گڏ، اسانجن پنهنجن سياستدانن ڏانهن بہ ڌيان هليو ويندو. يقين نہ اچي تہ ارسطو جي ڄاڻايل ڇهن اصولن ۾ 'ماڻهن' جي جاءِ تي 'ڪارڪنن' جو لفظ فٽ ڪري ڏسجي. اڄوڪي سنڌ جي مسئلن لاءِ برابر قدرت جو ڏمر، ماڻهن جي اڻڄاڻائي ۽ سامراج جون اڳرايون بہ شامل آهن. پر جي ساهمي ۾ توري ڏسندو تہ اهي سڀ ڳالهيون هڪ طرف هونديون تہ ٻئي پاسي عقيدت پرستي ۽ شخصي آمريت جي چوغي ۾ ويڙهيل سنڌي سياستدان هوندا. ضرورت آهي تہ اسانجا ليک انهن متعلق بہ ٻہ اکر لکي وجهن، تہ پوءِ خبر پوندي تہ هاڻيلي، هٽلر موسوليني، يا اسٽالن، مائو ۽ ٽيٽو تي لکندڙ، بينظير، سيد، پليجي، ممتاز ۽ پاڳاري تي لکڻ جي بہ سٽ صحيح سگهن ٿا ◉ اڄڪلهہ صوبائي خودمختياري جي ڏس ۾ سنڌي سينٽرن، اسيمبلي ميمبرن ۽ آئيني ماهرن پاران جيڪي مهلائيون ڪوششون پيون ٿين، انهن جي همت افزائي سان گڏ عام ماڻهن کي ايجوڪيٽ ڪرڻ لاءِ ڪنهن همراهہ جو انٽرويو ڪيو تہ چڱو. نواز شريف اڻ وانگر ترڪي اسانکي ٻُل ڏنو آهي تہ ايم آر ڊي جي منظور ڪيل قرارداد جي پوئواري ڪيون، تنهنڪري گڏ جي اهو ڪم ڪرڻ گهرجي. بنا ڪنهن الزام تراشي ۽ ڇنڊا ڇاڻ جي ◉ هن وقت سنڌين جو بنيادي مسئلو دهشت گردي آهي، جنهن سوين سهڻا جوان مٽيءَ جي مٺن هيٺان موڪلي ڇڏيا آهن. پر سنڌي سياست اڃا بيانن ۽ جلسن جي لفظي ڦوڪن تائين محدود آهي. هلو سائين ڪٿي اهي سياسي مورچا بہ ضروري آهن، پر ڪجهہ بنيادي قدم بہ کڻڻا پوندا، جهڙوڪ حيدرآباد ۾ خالص سنڌين پاران خام مال جي منڊي ۽ سنڌين کي هٿيارن، لائسنسن ۽ انهن کي هلائڻ جي تربيت جي فراهمي وغيره. ان لاءِ سياسي ڌرين کي اڳيان اچڻو پوندو، نہ تہ جلسن ۾ تاڙيون وڄائيندڙ ماڻهو ڪچا بيدا بہ اڇلائي سگهن ٿا ۽ اخباري ڦوڪن تي واهہ واهہ چوندڙ اهوجهہ، ليڊرن جو گهيراءُ ڪري سنڌن سرگس بہ ڪڍي سگهن ٿا. انڪري مهرباني ڪري ان موضوع تي زور ڏيو.

- اياز لطيف پليجو. قاسم آباد حيدرآباد.

◉ قانون جي وزير پير مظهرالحق جو انٽرويو پڙهي ڏاڍو ڏک ٿيو، تہ ويچاري کي ڄڻ ڪا خبر ناهي. خبر ناهي، حڪومت هن غريب کي ڪيئن وزارت ۾ ڦاسايو آهي. محترم، توهان جو هنن کي 'شريف' چوندو تہ سنڌي عوام ڇا ٿو چئي سگهي. ڇا اويس شبلي جهڙا ثبوت گهٽ آهن. مان توهان کان پڇڻ چاهيان ٿو تہ جيڪڏهن اشفاق چيف جهڙي قاتل جي ضمانت ٿي سگهي ٿي، تہ پوءِ بشير خان قريشي ۽ قادر مگسي جي ضمانت ڇو ٿي نٿي سگهي. توهان مسلم سائنس ڪاليج جي انهن سنڌي شاگردن سان مليو، جن کي آغوا ڪيو ويو هو، جيڪي توهان کي ايم ڪيو ايم جي هٿيارن جا اڏا ڏيکاري سگهن ٿا. آخر ۾ ايڊيٽر جا ٿورائتا آهيون، جو اهڙي شخصيت کان انٽرويو وٺي اڃا ڪارا پڌرا ڪري ڇڏيا.

- ثناءالله چارڻ. حيدرآباد.

◉ سيپٽمبر جو شمارو بيحد نازڪ ۽ نفيس سرورق سان هٿن ۾ آهي. 'پنهنجي طرفان' ۾ سنئين واٽ واقعي ۾ هڪ بهترين تبصرو هو. خاص ڪري مُشير جو وعدو ۾ اوهان جنهن بي باڪي سان حقيقت لکي آهي، ان تي اوهان کي جس هجي. ان کانپوءِ جيڪي منجهہ جهان ۾ پولينڊ جي باري ۾ انتهائي معلوماتي مضمون ۽ بهارين جي مسئلي تي معلومات واقعي پنهنجو

Gul Hayat Institute

مٹ پاڻ هئا. انٽرويو ۾ پير مظهرالحق جنهن صاف گوئي سان سنڌي عوام جو بلينڪ چيڪ، ايم ڪيو ايم جهڙي تنظيم کان ڪيش ڪرائڻ ۽ سنڌين جي پيٽ ۾، مهاجرن جا مطالبا مڃڻ واري سوال جي جواب ۾ جهڙيءَ طرح حقيقت کان انڪار ڪيو آهي، ان مان پ-پ-پ جو ايم-ڪيو-ايم هٿان بليڪ ميل ٿيڻ جو پورو ثبوت ملي ٿو. غلام نبي مغل جو ڪالم به هڪ بهترين ليک هو. ڪهاڻين ۾ برک ليکڪ محترم نجم عباسي جي ڪهاڻي 'لطيفان' تمام بهترين هئي.

- فهيم سنڌي. نوابشاهه.

◉ سهڻي سيپٽمبر پڙهي تمام گهڻي خوشيءَ ٿي آهي. سُهڻي ۾ هڪ ڪمي مون کي نظر آئي. اُها اِها ته اوهان ذوالفقار علي ڀٽي صاحب جي دوُر ۾ جيڪي ايڊيٽوريل لکي سنڌي ماڻهن کي قومي شعور ڏنو هو. اُهي هن دور جي سُهڻيءَ جي پرچن ۾ ڀرپور ايڊيٽوريل لکيل نه آهن. ◉ هن پرچي ۾ مشير منظو وسان ٽي جيڪو اوهان ٣٠ سيپٽمبر جي اسيرن، روپوش اڳواڻ محترم ڊاڪٽر قادر مگسيءَ جي ساٿين لاءِ ايڊيٽوريل لکيو آهي، منهنجي طرفان اوهان کي سلام آهي. آگسٽ جي پرچي ۾ سنڌي قوم جي محافظ مترم ڊاڪٽر قادر مگسيءَ جو انٽرويو شاندار هو. اوهان کي مبارڪون هجن. ڊاڪٽر قادر مگسيءَ جي هڪ رنگين تصوير هلايو ته اوهان جا احسان زندگيءَ ڀر لاهي نه سگهنداسين. مجموعي طرح محترم غلام نبي مغل صاحب، شوڪت شورو، تنوير عباسي جي مواد مُتاثر ڪيو آهي. سنڌ قومي اتحاد جي جلسي لاءِ اردو صحافين به قبول ڪيو هُو ته ٽن لکن کان مٿي ماڻهو قاسم آباد واري جلسي ۾ هئا. الائي ڇو اوهان کي هڪ لک سنڌي ڏسڻ ۾ آيا. اسٽيجن تي معصوم ٻار کان وٺي چوٽيءَ جا سياستدان ڳالهائيندا آهن. اوهان چند تقريرن جي ٽڪرن جو حوالو ڏنو، جن کي اوهان سنڌ قومي اتحاد جو پاليسي بيان طور لکيو آهي. اِهو غلط آهي. سنڌ قومي اتحاد قوم پرست ۽ ترقي پسند ڌرين ۽ سنڌي ماڻهن جو نمائنده اتحاد آهي، اتحاد جي خلاف لکڻ لاءِ اوهان کي پ پ گورنمينٽ پئسا ڏنا آهن الائي ڇا. اسان جي سمجهه کان قصور زور آهي. اوهان کي ته مان الائي ڇا ٿي سمجهيو. اوهان ته ٢٢ مهينا جيل به ڪاٽيو آهي.

- ڊاڪٽر ڪرم رستماڻي. ايل-ايم سي ڄامشورو

◉ ايڊيٽوريل وٽيو. جيتري قدر الزام تراشين جي ڳالهه آهي ته S.N.A. لاءِ وري حڪومت وارا چون ٿا ته مارشل لا ۽ ضيا جا يار آهن. بهرحال ان جو فيصلو وقت ۽ تاريخ ڪندي ته ڪير ڪنهنجو يار آهي. حفيظ قريشي جي ڳالهه سان واقعي متفق نٿو ٿي سگهجي ته ڀهراڙيءَ جا ماڻهو ڇريا آهن. جيڪڏهن ڀهراڙيءَ جا ماڻهو ڇريا هجن ها ته اڄ حفيظ قريشي رڳو يونيورسٽين ۾ پيو تقريرون ڪري ها. ميٽر بابت هڪ پيڻ جي تقرير ۾ چيل پوائنٽ جيڪا اوهان لکي آهي. اها پنهنجي جاءِ تي واقعي هڪ غلطي آهي. لکين ماڻهن جي ميڙ اڳيان تقرير ڪندي اهڙين ڳالهين جي چنڊ ڇاڻ ڪرڻ گهرجي. ميٽر ڪو سرڪاري عهدو ڪونهي، جنهن کي حڪومت هٽائي سگهي. ها البت حيدرآباد ميونسپل جي منجهيل مسئلي جي ڪري حڪومت کان بلديه کي ٽوڙڻ جو مطالبو ڪرڻ گهرجي ۽ حڪومت کي ائين ڪرڻ به گهرجي. پر اهو ته ڪراچي ٺاهه جي خلاف ٿيندو! منظور وسان جي اڌ وعدي پوري ڪرڻ واري اوهان ڪري ڳالهه ڪئي آهي، جيڪا ڪيس ضرور ڏکي لڳي هوندي. اڳ به توهان کين اهڙيون ست سريون ٻڌائيندا هئا ۽ نيٺ اوهان تي ڪاوڙيا. ڏسجي ته هاڻ ڪڏهن ٿا توهان تي ڏمرجن. ◉ 'جيڪي منجهه جهان' ۾ دنيا واري حصي ۾ پولينڊ بابت سٺي ڄاڻ هئي، خاص ڪري بين الاقوامي تعلقات جي شاگردن لاءِ سنڌيءَ ۾ اهڙيون شيون مليون ته اردوءَ ڏي گهٽ ڏيان ويندو. ملڪ ۽ سنڌ ۾ پناهه گيرن بابت پڙهي سندن خطرناڪ ذهنيت جي خبر پوي ٿي. ان لاءِ حڪومتي ڪا مورن کي سوچڻ گهرجي. ان سان گڏ چونڊيل حڪومت جو به جائزو وٺي پيش ڪيو ته سنڌين سان ڪيل وعدا ڪيتري قدر پورا ڪيا ويا آهن. ◉ پير مظهرالحق چوي ٿو هٿيارن جا لائسنس ڏيڻ تي ويڙهاند وڌندي. اڳيئي ڪهڙي گهٽ آهي ۽ مرن به رڳو اُهي ٿا، جن وٽ هٿيار ڪونهن. پوءِ شهر ۾ دهشت گردن هٿان يا ڳوٺن ۾ ڌاڙيلن هٿان. خبر ناهي پير صاحب جي حڪومت ڪڏهن سوچي بس ڪندي. تيسين سنڌي پيا مرن، ان جو ذميوار ڪير؟ ڪرسيءَ تي ويهي قوم سان غداري ڪرڻ ۽ حقيقت کان منهن موڙڻ ته ڪو سنڌي وزيرن کان سکي. جپان، آمريڪا ۽ يورپي جمهوري ملڪن جا وزير يا ٻيا اڳواڻ ته ڪي ڇريا ڇٻا، جو ٿوري ڳالهه تي استعفي ڏيو هليا وڃن. ان ڳالهه ۾ منهن جي پڪائي ته ڪو سنڌي وزيرن کان سکڻ گهرجي. ايم.ڪيو.ايم جي ڪائونسلرن کي جهيڙن ۾ شريڪ ڪرڻ کان وزير لهرائي ويو. ڀلا امن ڪاميٽين ۾ شريڪ ٿيندڙن کي اجان ڪڏهن گلي مان وٺنيدي حڪومت؟ وزير چوي ٿو ايم.ڪيو.ايم ۽ پ.پ.پ ٺاهه سان سنڌ ۾ خوشحالي ٿيندي! خوشحالي ۽ امن ائين ٿيندو، جو هر مهيني حيدرآباد ۾ سنڌين جو قتل ٿئي، يونيورسٽيون ڪرفيو ڪري سدائين بند. هڪ سيميسٽر کي هڪ سال لڳيو وڃي. ڀهراڙيءَ جو ماڻهو شهر ۾ سودو سامان وٺڻ اچي ته ماڻٽن کي سندس لاش پيو ملي. لفظ 'مهاجر' تي غير منطقي جواب ڏنو اٿس. جڏهن ته پاڻ ايم.ڪيو.ايم ٿو چئي ته ان جو مطلب ڇا آهي؟ وزير جي لفظن ۾، ايم.ڪيو.ايم وارا پنهنجا خوني ۽ قاتل ڇڏائڻ جي بدلي ٣٠ سيپٽمبر وارن کي ڇڏڻ لاءِ تيار ٿي ويا آهن. ان جو مطلب ته ٣٠ سيپٽمبر وارا بيگناهه به هنن جي قاتلن جي رحم ڪرم تي آهن. هو ثبوتن سان ۽ ٣٠ وارا بنا ثبوت جي ڌارين جي وس آهن. ٽي ڳالهه ته ايم ڪيو ايم جي چوڻ کان پوءِ ٣٠ سيپٽمبر وارن کي ڇڏڻ جو فيصلو ٿي ويو آهي. ايم.ڪيو.ايم وارا هٺ ڪٿي ويا پر لڳي ٿو ته سنڌي حڪومت انهن کي نٿي ڇڏي. بقول اوهان جي (جيئن ايڊيٽوريل ۾ لکيوَ) ته اڌ ٣١ آگسٽ تي آزاد ٿيا ۽ باقي ٻيا به ائين آزاد ٿيندا. انٽرويو ۾ سوال تمام سٺا ڪيل آهن، پر جواب موضوع کان ڪجهه هٽيل ۽ غير منطقي ڏنل آهن. ◉ مغل صاحب جو سفر نامو ڏاڍو سٺو آهي. سفر سان گڏ ٻيون به ڪيئي سٺيون ڳالهيون آهن. سنڌي ايئر هوسٽس کان

Gul Hayat Institute

وڌيڪ سنڌي صحافي عورت بابت پڙهي خوشي ٿي. دائود پوٽي جي ڪردار بابت پڙهي مون سميت ڪيترن سنڌين جي خوشفهمي ختم ٿي ته هيڏي ساري وڏي عهدي تي هڪ سنڌي آهي. ◉ يڪ نعره حيدري پنهنجو مٽ پاڻ آهي. ڊڪٽيٽرن بابت سٺي ڄاڻ هئي. هتي وارن ڊڪٽيٽرن کي اڃان وڌيڪ وائکو ڪري ها. ◉ آرسي ۾ ميڊم خيرالنساء جعفري جا ڏنل جواب وڻيا. ذهين جواب ۾ انساني ذهن جي سختي ۽ وسارڻ جو عرض ٿو ملي. سندس بيماري جو پڙهي ڏک ٿيو. اسان جي هيءَ زنده دل ليکڪا ڏاڍو پوڙهي پئي. توهان سهڻي ذريعي آواز اٿاريو ته هن ليکڪا جو علاج سرڪار ڪرائي. ◉ نجم عباسي جي ڪهاڻي 'لطيفان' ڳوٺ جي پراڻن ۽ شهر جي نون مسئلن جو سنگم آهي. سادن ۽ سهڻن لفظن ۾ سٺو بيان آهي. هڪ غريب ڇوڪريءَ جي مسئلن ۽ مونجهارن جي نفسياتي ڪشمڪش بيان ٿيل آهي. ڪهاڻيءَ جي آخر ۾ مسئلي کي ايڪانمي ڪلي حل ڪرڻ جي سٺي ڪوشش ڪيل آهي. ◉ سوپوگيان چنداڻي جي ڪهاڻي 'پاڇو ڪٽر' به سٺي هئي، جنهن ۾ ٻار جي نفسيات نه سمجهندڙ ماڻهو جو ڪردار ڏيکاريل آهي. ان سختيءَ جي ڪري واقعي ٻار تي Negative اثر و پوي ٿو. جنهن جو بيان ڪهاڻي ۾ آهي. ٻار راهه فرار ٿو ڳولهي ۽ جيئن ليک ٻڌائي ٿو ته هڪ پيرو پنَ جا ٽڪر ڪاٺ کان پوءِ شايد هڪ هنڌ ويهي ٿو سگهي. يا وري رلندي سندس دل ۾ اهڙا جذبا ٿا اڀرن جو پوءِ ڪنهن سهاري جي ڳولا ٿو ڪري ۽ ان کان سواءِ اڌورو ٿو محسوس ڪري ۽ ان جي ڳولا ۾ ڀٽڪندو ٿو رهي. ها البت ڪهاڻيءَ ۾ هڪ ڳالهه ڪانه آئڙي ته ٻهراڙيءَ ۾ ماڻهو رات جو ڏهين وڳي ڪونگهرا هئندا هجن. ٻهراڙيءَ جون اوطاقون ته ڪچهرين جا مرڪز هوندا هئا. ڀلي ڇو نه ڪٿي ڪو ڪم جو ٽڪل هجي پر ڪچهري ضرور ڪندو. پر هاڻ گذريل ڪجهه سالن کان ڌاڙيلن جي ڊپ کان گهٽيون اوطاقون ڪچهرين کان ڦٽي ويون. ◉ ڪهاڻي 'خوف جو موت' ۾ شوڪت حسين شورو صاحب اڄ جي شهري سنڌي ماڻهوءَ جي مسئلي کي بيان ڪيو آهي (جيڪو هوندئن ته سچي سنڌي قوم جو مسئلو آهي). وقت جي نه سچائو، پيسن جي پوڄاري سنڌي ڪردار کي ظاهر ڪيو ويو آهي. جيڪي منافق ڪچهرين ۾ ويهي ته ڏاڍي ڏاڙ ڏاهڻ همدرديءَ جي، پر آهن پئسي جا پٽ. تاريخ اهڙن کي ضرور سيڪاريندي. ڪهاڻيءَ جو مکيه ڪردار ڪامل حالتن ۽ مونجهارن جي ڪشمڪش ۾ پنهنجي گهر ۾ موت جو انتظار ٿو ڪري. ◉ شعبان وسطڙو جي ڪهاڻي 'اداس پهر' به سٺي هئي. انسان جي خاص حس واري حساب سان ماءُ کي اڳواٽ خبر لڳي ٿي. ماءُ جو ڪردار سڀني سنڌين لاءِ مثالي آهي. ◉ تنوير عباسيءَ 'عمر بورچي' ۾ ساروڻيون بيان ڪيون آهن. ◉ ممتاز مرزا جون ساروڻيون به دل کي وڻندڙ آهن. سنڌ جي سهڻي وقت جو بيان سهڻو ٿيل آهي. انتظار هاڻ مکيه ڳالهه جو آهي. ◉ شاعريءَ جا صفحا سٺا هئا. ◉ TV رپورٽ به سٺي هئي. شوقينن لاءِ بمبئي ڊائري به چڱي هئي. آخري صفحن تي انڊين اداڪارن (جن جا فوٽو ڪارڊ سائز توڙي وڏا بازار ۾ ڪوڙ پيا ملن) بدران سنڌي اديبن، شاعرن، سنڌي اداڪارن ۽ مشهور سنڌي تعليمي ماهر استادن جا فوٽو ڏيو. جيڪڏهن ساڳي قيمت ۾ اڃا ڪجهه صفحا وڌايا وڃن ته بهتر.

- پير محمدالله. سنڌ يونيورسٽي. ڄامشورو.

◉ سيپٽمبر جي سهڻي پڙهيم. ايڊيٽوريل وڻيو. اها حقيقت آهي ته حيدرآباد ۾ ايس-اين-اي جي عظيم تر، جلسي مان فائدو نه ورتو ويو. ضرورت هئي ته سنڌي ماڻهن کي نئين سوچ ڏجي ها. مسئلا ۽ انهن جو حال ٻڌائجي ها. سنڌين کي نجات جي ڪا راهه ڏسجي ها. رڳو نعرن لاءِ سنڌين کي گڏ ڪرڻ مناسب نه هو. هن وقت ضرورت آهي ته سنڌي عوام کي متحد ڪري هڪ جهنڊي هيٺ گڏ ڪجي. سنڌ جي مستقبل جا مڪمل طور تي قوم پرست وارث هوندا. اهڙو يقين اٿم. پر انهيءَ لاءِ ضروري آهي ته سنڌ جا ليڊر صحيح قدم کڻن. ◉ سهڻيءَ ۾ سنڌ جي عظيم قوم پرست، ڏهسر سنڌ ممتاز علي ڀٽي جو انٽرويو شايع ڪريو.

- محبوب علي ڄتوئي (سنڌ نيشنل فرنٽ). ماتلي.

◉ سهڻي جو سيپٽمبر وارو پرچو هٿن ۾ آهي. سهڻي رسالي جا سڀئي پرچا پڙهيا اٿم، سدائين دل گهرندي آهي ته سهڻي رسالي تي به اکر لکجن. ◉ سهڻي جنهن گيٽ اپ سان نڪري رهي آهي، اها سنڌي رسالن ۾ آسماني اڏام آهي. ◉ ايڊيٽوريل ٿورو آهي، وڌايو ته سٺو ٿيندو. ◉ جيڪي منجهه جهان ۾ پولينڊ تي ليکل مواد ٺيڪ هو. ◉ ملڪ ۾ بهاري مسئلي تي محترم مغل جو ليکل مضمون زبردست هو. ڇو ته اسان وٽ عام طرح جيڪي مضمون لکيا ويندا آهن، انهن ۾ رڳو مسئلن جي نشاندهي ڪئي ويندي آهي. ۽ پر لک شاباس آهي محترم غلام نبي مغل صاحب کي، جنهن مسئلي سان گڏوگڏ ان جي حل لاءِ تجويزون به ڏنيون آهن. سنڌي صحافت ۾ اها شاندار روايت قائم ڪئي اٿس. آءٌ پنهنجي طرفان، سنڌ جي ليڊرن ۽ ٻين گهڻگهرن کي اپيل ڪندس ته مغل صاحب جيڪي تجويزون ڏنيون آهن، انهن تي سنجيدگيءَ سان غور ويچار ڪري، انهن تجويزن تي عمل ڪيو وڃي. ◉ پير مظهر الحق سان طارق اشرف جيڪي سوال ڪيا آهن، ان صحافتي جرئتمندي تي سائين طارق اشرف کي آءٌ مبارڪ باد ٿو پيش ڪريان. باقي رهيو سوال سائين وزير صاحب جي انٽرويو جو، سو ان لاءِ مونکي محترم شيخ اياز جو هڪ شعر ٿو ياد اچي:

"ڪُوڙ به ايڏا ڪوڙ، جيئن ڪڪرن چوٽيون اُپ ۾
وڻجي شال وڇوڙ، ڪاتا ڏسجن ڪوٽ جا."

وزير چئي ٿو ته جيڪي سنڌي ماڻهو شهرن ۾ مرن ٿا، انهن لاءِ حڪومت سنجيدگيءَ سان سوچي رهي آهي. قبلا، جيستائين اوهان سوچيو، تيستائين پاڻي سر کان چڙهي ويندو. وزير صاحب جي اها ڳالهه سمجهه ۾ نٿي اچي، جنهن ۾ موصوف چيو آهي ته پ پ، ايم-ڪيو-ايم ناهه ۾ هڪ نقطو به سنڌين جي خلاف نه آهي. سو ٻين نقطن کي ڇڏي، فقط وزير صاحب کي هڪ نقطي جو مثال ڏيندس: سائين قبلا، جيڪڏهن پ پ ۽ ايم-ڪيو-ايم ناهه سنڌي ماڻهن خلاف ناهي ته پوءِ 'نئين داخلا پاليسي' ڪهڙي مصيبت آهي؟ جنهن تي اوهان تڪڙو عمل ڪري ڇڏيو. ان داخلا

Gul Hayat Institute

پاليسي خلاف سڄي سنڌ ۾ سخت احتجاج ڪيو ويو ، بک هڙتالون ٿيون. بک هڙتالي شاگردن کي اوهان قيد ڪيو ، ڪين پوليس کان بيعزت ڪرايو ويو. وڏي ڳالھ تہ اهائي جو جنرل ايوب خان کان پوءِ پهريون ڀيرو سنڌي شاگردياڻين ان پاليسي خلاف سنڌ جي سمورن شهرن ۾ بک هڙتالون ڪيون. جس آهي سنڌ گرلز اسٽوڊنٽس آرگنائيزيشن جي ڀينرن کي ۽ لک شابس اوهان جهڙن وزيرن کي بہ آهي ، جن بہ قدم پري نياڻن وٽ هلي اچڻ گوارا نہ ڪيو.

باقي اوهان صاحبن جي بيانن جو پڙاڏو آهي. 'سنڌ جي حقن جي سوديبازي نہ ڪنداسين' هٿي پاسي اوهان سنڌ جي حقن کي نيلام ڪندڙ ايم - ڪيو - ايم ٺاھ تي صحيحون ڪري عمل شروع ڪري ڏنو اٿوَ. ◉ ڪامريڊ نجيب جي ديس ۾ محترم غلام نبي مغل جو سفرنامو پنهنجو مٽ پاڻ آهي ، جنهن سچائي ، سان سائين مغل لکيو آهي انهيءَ کي آءٌ ڪيس جس ٿو ڏيان.◉ يک نعره حيدري جي موضوع جي مناسبت سان ٺيڪ آهي ، بهرحال آءٌ هڪ دفعو وري غلام نبي مغل لاءِ ، ائين چوندس تہ هيءُ سهڻي رسالي جي جان آهي. ◉ خيرالنساءِ جعفري جي جوابن بور ڪيو. ٽي وي ڊائري ٺيڪ هئي. جيڪي تجويزون اوهان ٽي وي ، جي ڪارندن کي ڏنيون آهن ، ڪين انهن تي عمل ڪرڻ گهرجي.◉ خاص ڳالھ تہ 'ناٽڪ رنگ' ۾ سدائين پراڻا نشر ڪيل ڊراما پيھر هلايا وڃن ٿا. آءٌ ٽي وي وارن کان پڇڻ گهران ٿو تہ "ڇا سنڌ ۾ ڊرامن لکڻ وارا ڪونهن؟ ڇا موضوع کٽي ويا آهن؟ بابا ، ڪجھ محنت ڪريو ، ريسرچ ڪريو ، نوان موضوع تلاش ڪريو. هينئر ڪجھ موقعو مليو آهي تہ سنيون شيون ميدان تي آڻيو.◉ سهڻي رسالو هاڻي هڪ خاص خاص گروه جي اثر هيٺ هليو ويو آهي ، جنهنجو مثال ، جولاءِ ۽ آگسٽ وارا پرچا آهن ، ڇو تہ هڪڙي ۾ جکراڻي جو انٽرويو تہ ٻئي ۾ قادر مگسي جو تفصيلي انٽرويو ۽ ظلم تہ اهو تہ محترم پليجي صاحب جو مني انٽرويو. اهو تہ هڪ مذاق ٿي ٿيو ، جيڪو اوهان جهڙن ماڻهن کي نٿو سونهين.

- منصور چانڊيو. واره

سهڻي پبلڪيشن
جا شايع ٿيل ڪتاب

١.	اسانجي سنڌ (ڪهاڻيون)	مختلف ڪهاڻيڪار	ختم ٿيل
٢.	اٺو سرندڙ ڪهاڻيون (ڪهاڻيون)	مختلف ڪهاڻيڪار	ختم ٿيل
٣.	وايون وڻجارن جون (سفرنامو)	الطاف شيخ	ختم ٿيل
۴.	بندر بازاريون (سفرنامون)	الطاف شيخ	ختم ٿيل
۵.	غدار (ناوليٽ)	ڪرشنچندر	ختم ٿيل
٦.	سونهن ، پٿر ۽ پيار (ڪهاڻيون)	طارق اشرف	ختم ٿيل
٧.	ميرو ڏاڙيل (ناول) [ٻيو ايڊيشن]	طارق اشرف	١٨٠٠
٨.	ڳاڙها هٿ ، پيلا چهرا (شعر)	ذوالفقار سيال	١۴-٠٠
٩.	رشتا ناتا (ڪهاڻيون)	نجم عباسي	ختم ٿيل
١٠.	پيار جي پري (ڪهاڻيون)	غلام رباني	ختم ٿيل
١١.	بدمعاش (ڪهاڻيون)	جمال ابڙو	ختم ٿيل
١٢.	سفيد وحشي (ڪهاڻيون)	شيخ اياز	ختم ٿيل
١٣.	سمنڊ جي ساڃھ (سفرنامو)	الطاف شيخ	ختم ٿيل
١۴.	منهنجي حياتي سونا روپا ورق (آتم ڪهاڻي)	پوپٽي هيراننداڻي	ختم ٿيل
١۵.	رُڃ (ڪهاڻيون)	اَمر جليل	٣٠٠٠
١٦.	جاني تہ جهاز ۾ (سفرنامو)	الطاف شيخ	ختم ٿيل
١٧.	اها شام (ڪهاڻيون)	موهن ڪلپنا	ختم ٿيل
١٨.	ٻار سنڌي ڪهاڻيءَ ۾ (ڪهاڻيون)	ولي رام ولڀ	٨٠٠٠
١٩.	ڏوري ڏوري ڏيھ... (سفرنامو)	تنوير عباسي	٢٠-٠٠
٢٠.	ڊمي (ڪهاڻيون ۽ مضمون)	نسيم کرل	١٦-٠٠
٢١.	اَڌوري اُڌام (ڪهاڻيون)	بشير مورياڻي	١٦-٠٠
٢٢.	ترورا (مضمون ، خاڪا ۽ سفرنامو)	تنوير عباسي	٣٠-٠٠
٢٣.	جڙيل جن سان جند (سفرنامو)	هري موٽواڻي	٣٢-٠٠

Gul Hayat Institute

يار محمد شاهه

ٽي وي او ٽي وي

◉ سوال: حسب معمول ناٽڪ رنگ وري محمد بخش سميجو صاحب ڪري رهيو آهي. 'سوال' آغا رفيق جو لکيل ڊرامو آهي ۽ ستن قسطن تي مشتمل هوندو. اداڪارن ۾ شهزادي، نور محمد لاشاري، عبدالحڪيم ڪوسو، مشتاق جسڪاڻي، منظور مراد، سان گڏ ٻيا بہ ڪيترائي نوجوان ۽ نوان فنڪار پهرين قسط ۾ ڏسڻ ۾ آيا. اتفاق سان هن ڊرامي جي پهرين قسط پروڊيوسر ۽ اداڪارن سان گڏ ڏسڻ جو موقعو مليو. خوبصورت ٻولي، چيندڙ مڪالما، سنڌ جا حقيقي مسئلا - سينيئر اداڪارن جي بهترين اداڪاري ۾ نورمحمد لاشاري، مشتاق جسڪاڻي، شهزادي، گل شريف، عبدالغفار ميمڻ ۽ نئين اداڪاره شبيران پنهنجي حقيقي اداڪاريءَ سان ڊرامي کي سينگارڻ ۾ ڪامياب ويا آهن. الله ڪري تہ ستن ئي قسطن ۾ پنهنجو معيار برقرار رکي. روايت آهي تہ پهرين قسط ۾ ڊرامي جي پڪيڙ لاءِ سڀ پورشن متعارف ڪرايا ويندا آهن. ان ڪري پهرين قسط ۾ ڪو بہ تسلسل نہ هو ۽ رشتن منجهايو. آغا رفيق سان ڳالهہ ٻولهہ ٿي تہ ان بہ اهو چيو تہ انٽروڊڪشن (تعارف) هو، پر رائيٽر ۽ پرڊيوسر جيڪڏهن ٿورو ان ڳالهہ تي توجہ ڏين ها، تہ تسلسل قائم ڪري پي سگهيا. بهرحال هر ڪنهن ماڻهو جو واردات ڪرڻ جو پنهنجو طريقو هوندو آهي. لائيٽ ۽ سيٽ تي توجہ هو، پر هڻَ واري کي جيڪڏهن هڪ ڀيرو بہ گهڻيءَ مان ڏيکاريو وڃي ها تہ ماڻهن کي خبر پئجي وڃي ها تہ هڻ ٻاهر آهي، گهر ۾ فقط دري اٿس. وڏيري جي بهترين ڪردار لاءِ هدايتڪار کي عبدالحڪيم ڪوسي کي وڌيڪ هدايت ڏيڻ جي ضرورت محسوس ٿيندي. هڪ سينئير اديب ۽ شاعر اتي مونکي چيو تہ فاضل راهو جي ذاتي ڪهاڻي ۽ 'پسي ڳاڙها گل' محترم رسول بخش پليجو جي ڪهاڻي تان ورتل آهي. مون کيس چيو تہ اها وڏي خوشيءَ جي ڳالهہ آهي جو ڊارئين ادب ۽ ليڪ ڪان متاثر ٿيڻ بدران، پنهنجي ادب ۽ اديبن کان متاثر ٿي لکي

ويئي آهي. بهرحال ٻوليءَ جو استعمال بہ سنڀالي ڪرڻ گهرجي، ڇو تہ جن وٽ اها ٻولي اڄ بہ ڳالهائي وڃي ٿي، انهن کي اهو مڪالمو ناگوار گذريو آهي: ڀڪل ڀير کي ڀيو ڪير نہ چانگي وڃي. (ڇوڪريءَ ڏانهن اشارو) اهڙيءَ طرح عياشيءَ کي پهريون ڀيرو ڪنهن ڊرامي ۾ ڏيکارڻ سان گڏ 'شاهہ' (سيد) کي بہ نِنديو ويو آهي. جڏهن تہ ان کان اڳ ڪڏهن بہ ڪنهن ذات جو حوالو نہ ڏنو ويو آهي. جمهوري دور ۾ پهريون ڀيرو ناٽڪ رنگ ۾ اهڙي آزادي ڏسي ڏاڍي خوشي ٿي. وڏيرن جي اهڙي گندي عادت ۽ ذهنيت جي نشاندهي سان گڏ اميد تہ آئينده ٻين 'جنسي' عياشين جي نشاندهي ڪري حقيقت عوام آڏو پيش ڪئي ويندي. ڇو تہ هاڻ جڏهن هر گهر ۾ وي سي آر تي آزاديءَ سان هر قسم جي فلم ڏٺي وڃي ٿي، تہ ڇو نہ ٽي وي تي بہ معاشري جي هر پهلوءَ جي عڪاسي ڪئي وڃي. چيو وڃي ٿو تہ جن وٽ 'ڊش' اينٽينا آهي، اهي ڪيترن ملڪن جي پروگرامن کي ڏسي رهيا آهن، جن ۾ 'سيڪسي' پروگرام بہ شامل هوندا آهن. عنقريب جڏهن سياري جي معرفت اسان سڄي دنيا جون اسٽيشنون گهر ويٺي ڏسنداسين، تہ انهن ۾ يقينن هر قسم جا پروگرام شامل هوندا. پوءِ اسانجي مذهب ۽ ثقافت جي ڪير حفاظت ڪندو. ان ڪري ٽيليويزن کي بہ انسان جي ڄاڻ لاءِ وڌيڪ آسان ڪيو وڃي تہ جيئن اسان جهڙا پوئتي پيل ملڪ ۽ قومون برقعي واري عورت جو پيڇو ڪرڻ بدران، چنڊ تي گهر اڏڻ جون تياريون ڪن. ◉ انڪوائري آفيسر: مرزا قليچ بيگ جو اهو ڊرامو سنڌي ڊرامن جو بنياد ليکيو ويندو آهي. اهو هن کان اڳ بہ ڪيترا ڀيرا ٽيليڪاسٽ ڪيو ويو آهي. جڏهن تہ هن ڊرامي جو اسڪرپٽ اسٽيج لاءِ لکيو ويو آهي. پروڊيوسر فيض ٻگهيو سان هن ڊرامي بابت گفتگو ٿي، تہ پاڻ چوڻ لڳو تہ اسان انهيءَ معتبر

Gul Hayat Institute

اسڪرپٽ سان ڇيڙ ڇاڙ ڪرڻ جو حق نثار ڪون. ان ڪري جيئن لکيل هو، تيئن ئي رڪارڊ ڪيم. بهرحال سنڌي پروڊيوسرن ڪي شاباس هجي، جو هو سهڻي ۾ پرائڻ ۽ نشر ٿيل ڊرامن تي تنقيد کان پوءِ، هاڻ سنجيدگيءَ سان رائيٽرن وٽ وڃي ويهي ڊراما لکائي رهيا آهن. ◉ پروڊيوسر منظور منگسي، عبدالقادر جوڻيجي جو هڪ خوبصورت ڊرامو پيش ڪيو ۽ هُني جي تيارين ۾ آهي. جڏهن ته فيض ٻگهيو صاحب به اڄڪلهه شوڪت شوري کان ڄامشوري ۾ ويهي ڊراما سيريز لکرائي رهيو آهي. ٻئي طرف خبر پئي آهي ته، اداڪار مشتاق جسڪاڻي جي پنجن قسطن تي لکيل ڊراما سيريز، پروڊيوسر ذوالفقار نقوي پيش ڪرڻ جون تياريون ڪري رهيو آهي. هاڻ ڏسون ته 'سوال' جي ستن قسطن کان پوءِ نانڪ رنگ ۾ ڪنهنجو ڊرامو پيش ڪرڻ جو فيملو ٿو ٿئي. ◉ مصطفي قريشي: 'رس چس' جي ڪمپيئرنگ لاءِ ڪئميرا جي سامهون 'ريڊي' هوس ته بلوچ صاحب جو ٽيوالو سڏڻ آيو ته مصطفي قريشي صاحب، بلوچ صاحب وٽ اوهان کي سڏي پيو. ويس ته سهڻي سندس هٿ ۾ هئي. وڏي چاهه سان مليو ۽ سهڻيءَ بابت تفصيلي گفتگو ڪيائين، پاڻ سهڻيءَ لاءِ هر قسم جو تعاون ڪرڻ لاءِ بيچين هو. مونکي خوشي ٿي. سائس ڳالهه ٻولهه لاءِ وقت گهريو سين، پاڻ يڪدم حامي ڀريائين. جڏهن ته سڪينه سمون کان ٽي مهينا اڳ سهڻي لاءِ وقت گهريم ته چيائين: مهيني کان پوءِ پڇجو. اها سندس ادا هئي يا انداز. پر سهڻيءَ لاءِ مهيني کان پوءِ ياد ڏيارڻ جي باوجود به وقت نه ڪڍي سگهي آهي، جڏهن ته هن عظيم انسان ۽ عظيم فنڪار پاڻ سڏي ڳالهه ٻولهه ڪئي ۽ ٻئي ڏينهن سائين طارق اشرف سان ڪچهريءَ جو وعدو ڪيائين. ◉ 'رس چس' لاءِ ضروري آهي ته ان سنڌي پروگرام جي باري ۾ ڪجهه لکجي، جيڪو گذريل ستن مهينن کان عوام ۾ بي پناهه مقبوليت حاصل ڪري چڪو آهي، ۽ ڳوٺن توڙي شهرن ۾

وڏي چاهه سان ڏٺو وڃي ٿو ۽ هزارن جي تعداد ۾ ڏسندڙن جا خط ٽي ويءَ معرفت ملندا رهندا آهن. ڇهڇٽي کان پوءِ ڀريون پيرو سنڌي مزاحيه پروگرام مقبوليت حاصل ڪري چڪو آهي. پر مٿس اصلاحي تنقيد ڪرڻ ضروري آهي. هڪ ته مزاحيه خاڪا فقط اصلاحي خاڪا بنجي ويا آهن. مزاحيه اداڪارن جي ڪوٽ، يارمحمد شاهه جو نڪ مان ڳالهائڻ ۽ گهڻن خاڪن ۾ هڻڻ، ڍگها خاڪا، اها تنقيد به جائز آهي. جنهنجي اصلاح ضروري آهي. بيدل مسرور صاحب تبديلين آڻڻ لاءِ هروقت سوچيندو رهي ٿو. سندس سوچ آهي ته هر پروگرام گذريل پروگرام کان بهتر هجي ۽ هر طبقي ۾ پسند ڪيو وڃي. جيئن ته نئين نه ماهي ۾ علي رضوي جي هدايت ۾ مزاحيه خاڪن جو اڙدو پروگرام 'ايڪسڪيوزمي' پڻ نشر ٿي رهيو آهي. جنهن ۾ نامور مزاحيه فنڪار حصو وٺن پيا. بيدل صاحب پاڻ لاءِ وڏو چئلينج سمجهي رهيو آهي. جڏهن ته گذريل ٻنهي نه ماهين ۾ 'رسُ چسُ' جو مقابلو انور مقصود جي ڪمرشل ٽائيم سان ٿيندو پي رهيو آهي. پر اهو ڪو مقابلو نه هيو، هر پروگرام جا پنهنجا پنهنجا ڏسندڙ هوندا آهن. سڀ ڪنهن جي پنهنجي پنهنجي ٽيسٽ هوندي آهي. جهڙيءَ طرح 'رسُ چسُ' ۾ سائيلينٽ ايڪشن ڪاميڊي کي ڪيترن معتبرن پسند ڪيو ۽ ڪن ائين به چيو ته 'هي ڇا هو؟' ◉ 'جانگلوس' ڀرين ۵۲ پوءِ ۳٦ ۽ اڄڪلهه 'جانگلوس' جون ١٦ کان ۲۰ قسطن تائين هلڻ جا افواهه ٻڌڻ ۾ اچن پيا. سبب يڪسانيت. ماڻهن جو ڊائجسٽ ۾ پڙهيل، ان

ڪان علاوه بي مقصد ايڪشن، تنهن هوندي به ڪي ماڻهو ضرور اهڙا به ملن ٿا، جيڪي ڊرامي کي پسند ڪن ٿا. آخرڪار اسانجو ڪروڙين عوام اڄ به سلطان راهيءَ کي بطور هيرو پسند ڪري ٿو. جانگلوس ۾ مختلف اداڪار آهستگيءَ سان شامل ٿين پيا. پر ڊرامو ڇڻ هڪ هنڌ بيٺو آهي. ◉ هارون رند صاحب وري به 'بيگاني لوڪ' جي تيارين ۾ آهي. هن نه ماهيءَ ۾ رڪارڊنگ ڪندو ۽ جنوريءَ ۾ نشر ٿيندو. اسڪرپٽ لياري جي مسئلن تي مشهور ڊائجسٽي رائيٽر نادر شاهه عادل لکيو آهي. بلڪ هن ۽ همنوا هڪ گروپ گڏجي اسڪرپٽ تي سانده ڇهه مهينا محنت ڪئي آهي، هارون صاحب اتڪل ست، اٺ ڀيرا سڪرپٽ درست ڪرايو آهي ۽ اهو سلسلو آخر تائين جاري رهندو. هارون صاحب جو اسڪرپٽ لکائڻ جو اهوئي طريقو آهي. ◉ 'پياس' هر لحاظ کان بهترين سمجهيو ۽ ڏٺو ويو. شڪيلا قريشي، افضال احمد، سهيل اصغر، عابد علي، نگهت بٽ جي اداڪاري بهترين هئي. ٻيا به پنهنجي پنهنجي ڪردار کي نهايت پختگيءَ سان ادا ڪري رهيا هئا. ان مان اهو ثابت ٿيو آهي ته ثقافت جي پس منظر ۾ ڌرتيءَ وارن جا ڊراما ۽ فنڪار ئي متاثر ڪن ٿا ۽ تفريح ڏئي سگهن ٿا. ڌرتي ۽ ثقافت ۾ ڪروڙين ڪهاڻيون ڪَرُ ڪنيو بيٺيون آهن. ڪير لکي ته سمنڊ جي ٻئي ڇيڙي تائين اڻ کٽ سلسلو جاري نظرايندو. پياس جي آخري قسط نهايت شاندار هئي، ۽ ڀرپور تاثر ڇڏيائين. ◉ باپ ري باپ: ذوالقرنين حيدر جو لکيل مزاحيه ڊرامو اسلام آباد تان پورو ٿيو، هاڻ باقي لاهور ۽ پشاور رهيل اٿس، نثار قادري هاڻ فقط گشتي ايڪٽر آهي، پر ذوالقرنين حيدر رائيٽر ايڪٽر آهي. اسٽيج جي طرز تي ڊراما ۽ اداڪاري سندس سڃاڻپ بنجي چڪي آهي. ساڳيو انداز هن ڊرامي ۾ به ڏسڻ ۾ آيو. فردوس جمال ته بلڪل اسٽيج واري اداڪاري ڪئي. بهرحال سڌي سادي مزاح تي مشتمل ڊرامو هو. ڪو

يادگار معيار نہ ڇڏيائين ،پروڊڪشن هر لحاظ کان جديد ۽ خوبصورت هئي. ◉ قاسم جلالي جو ٽين دنيا لاءِ رڪارڊ ٿيل لانگ پلي 'جنون' سيپٽمبر جي آخري جمعي رات هلڻو هو ، ان جي گڏجي ڏسڻ جي دعوت بہ جلالي صاحب ڏني چڪو هو . پر اوچتو دعوت ڪينسل ٿيڻ جو اطلاع مليو ، ۽ جنون جي بدران پي ٽي وي اسپيشل ۾ پرائيويٽ پروڊڪشن جو ٻہ سال اڳ رڪارڊ ٿيل لانگ پلي 'لغزش' جي نالي سان ڏيکاريو ويو . جنهن ۾ ٽي وي جي نامور فنڪارن خوبصورت اداڪاريءَ جو مظاهرو ڪيو . محمود اختر ، نيلما حسن کان علاوه مرحوم امتياز احمد قابل ذڪر آهي. هڪ سٺي مووي هئي ، جنهن ۾ بيڪ گرائونڊ ۾ گانو بہ شامل هو . ان وقت جا وڏيڪ پيسا ملڻ ڪري، ٽي وي انهيءَ وقت پنهنجو پروگرام ملتوي ڪري پرائيويٽ پروڊڪشن وارن کي وڪٽي ڏئي ڇڏيو. عين ممڪن آهي تہ جلدي پي ٽي وي ڪيترن مسئلن کان ڇوٽڪارو حاصل ڪرڻ لاءِ ، گهڻي ڀاڱي پنهنجو وقت پرائيويٽ پروڊڪشن وارن کي وڪٽي ڏئي. جنهن سان مقابلي جو رجحان وڌندو ، ۽ اداڪارن جا معاوضا پڻ وڌندا. ۽ هاڻ جيئن تہ هر ڪو صوبو پنهنجو ٽي وي اسٽيشن ناهڻ جون ڳالهيون ڪري رهيو آهي ، ان هو بہ ممڪن آهي تہ ، آئينده پي ٽي وي چئني صوبن کي پنهنجا پنهنجا چينل ڏئي ، فقط خبرن ۽ اهم سرڪاري پروگرامن لاءِ نيٽ ورڪ کي قائم رکي ، باقي شام کان رات ٿين تائين جا پروگرام ، هر ڪو سينٽر پاڻ پروڊيوس ڪري. اهڙيءَ ريت ساڳيون اسٽيشنون ساڳي حالتن ، اسٽاف ۽ انتظاميہ مان ڪم وٺندي ،پنهنجي پروڊڪشن کي مقابلي ۾ محسوس ڪنديون. ۽ هر پيش ڪش کي خوبصورت بنائڻ جي ڪوشش ڪنديون. ڏسندڙن کي چئن چئنلن تان پنهنجي پنهنجي چوائس ۽ پنهنجي ٻوليءَ ۾ ڏسڻ لاءِ ڪافي پروگرام ملي پوندا.

تڪڙيون خبرون

◉ محمود صديقي. سڪند سمون ، رابعہ نورين ،توقير ناصر اڄڪلهہ غضنفر علي (سابق ٽي وي پروڊيوسر) جي پرائيويٽ پروڊڪشن 'ڪمبائينڊ ٽيليويزن' جي ستن قسطن جي ڊرامي 'نسل' ۾ ڪم ڪري رهيا آهن. جنهنکي ٽي ويءَ جو سابق پروڊيوسر زاهد معصومي

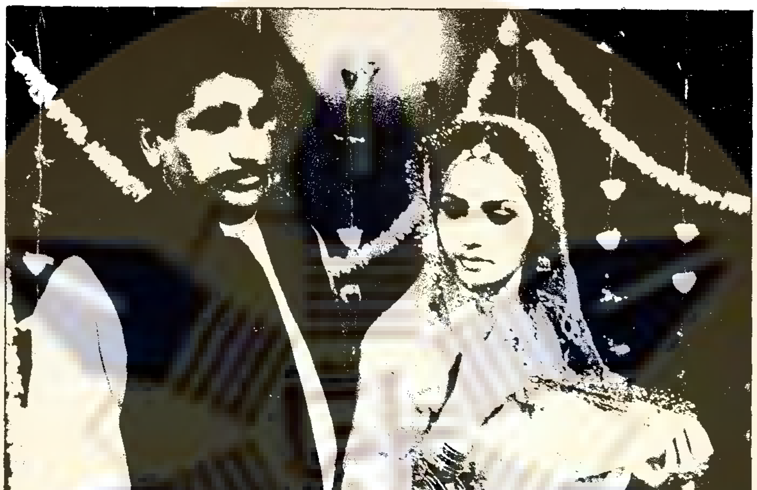

اسسٽنٽ پروڊيوسر جي حيثيت ۾ ڀرپور محنت سان سينگاري رهيو آهي. هي ڊرامو جلدئي ڪراچي ٽيليويزن تان نشر ڪيو ويندو. محترم جناب غلام حيدر صديقي صاحب لاءِ بہ ٻڌڻ ۾ آيو آهي تہ پرائيويٽ پروڊڪشن لاءِ هڪ ڊراما سيريل رڪارڊ ڪرڻ وارو آهي. ◉ شهيد کان پوءِ فلمساز ۽ هدايتڪار اسدالله شاه نئين سنڌي فلم جي شوٽنگ سعيدآباد ۾ پير مظهر حسين راشدي جي بنگلي تي ڪري رهيو آهي ، جنهنجو نالو ، 'جيئي لطيف' آهي. ◉ مصطفي قريشي شڪارپور ۾ ١٢ هزار ماڻهن جي ميڙ کي پنهنجي خوبصورت تقرير سان موهي وڌو. اهو پروگرام معذورن لاءِ ڪيو ويو هو. ◉ ساڌ ٻيلي جي ميلي تي پهريون پيرو هندوستان مان چار سو سنڌي هندن جو قافلو اچي رهيو آهي. هڪ نامور سنڌي اداڪار بہ انهن ۾ شامل هوندو. ان موقعي تي يارمحمد شاه پنهنجي رنگين سنڌي فلم 'ديسي پرديسي' جو افتتاح ان فنڪار جي هٿان ڪرائيندو ۽ اجازت حاصل ڪرڻ سان ان ميلي جي سمورين رسمن کي فلمبند پڻ ڪندو. ساڳئي وقت قانوني اجازت حاصل ٿيڻ تي ممڪن آهي تہ اهو هندوستاني اداڪار فلم 'ديسي پرديسي' ۾ هڪ اهم ڪردار پڻ ڪندو ،جنهنجو نالو ۽ مزيد معلومات ايندڙ مهيني سندس پاڪستان اچڻ کان پوءِ سهڻي معرفت ٻڌائبي. ◉ ربيع الاول جي ڪري 'رَسُ چَسُ' جا ٻہ پروگرام نشر نہ ٿي سگهندا. اهڙيءَ طرح ٻين سنڌي پروگرامن جي بدران مولود شريف ۽ نعتون وغيره پيش ٿي رهيون آهن. پر اڙدو جا مزاحيہ پروگرام جاري آهن. ◉ سارڪ ميلي لاءِ رڪارڊ ٿيل پاڪستاني ڊرامي 'مارئي' جي سبب ٽائيٽلنگ لاءِ منظور قريشي پندرنهن ڏينهن لاءِ اسلام آباد ۾ ويو آهي ، جنهنکري 'همرچو' جي رڪارڊنگ قربان چنا صاحب اسٽوڊيو ۾ ڪري رهيو آهي. آئينده تہ ماهي ۾ پراڻا پروگرام وقت ۽ ڏينهن تبديل ٿين تائين جاري هوندا ، انهن ۾ - هرتان هي ديپڪ ، سنگ سنگ چلين ، آڌي دنيا ، نون پروگرامن ۾ - ديس ديس ڪي ڪهانيان ، مڊويڪ اسپيشل ۾ پورٽريٽ ، جنهن ۾ نامور هستيون شامل هونديون. 'فردم جرم' لاهور تان ياور حيات جي هدايت ۾ پيش ڪيو ويندو. هر قسط ۾ نئون ڪيس هوندو. ڪردار ساڳيا ، مرڪزي ڪردار زيب رحمان ۽ فردوس جمال ڪندا. جيئن يارمحمد شاه جو لڪيل قانوني ڄاڻ ڏيندڙ 'قلم نمبر' هر پيري نئون قلم سيکاريندو هو. پر هن ۾ هر پيري نئون مقدمو هوندو. ان کان علاوه پشاور تان 'هسنا منع هي' . 'مهمان خصوصي' . ڊراما سيريز 'شهروفا' 'آبيل مجهي مار' 'گرين ڪي ديوارين' وغيره شامل آهن. سنڌيءَ ۾ فقط 'رس رهاڻ' بند ڪري ، ان جي جاءِ تي نئون پروگرام پروڊيوسر قربان چنا پيش ڪندو ، باقي ساڳيا پروگرام جاري هوندا. پورٽريٽ ۾ عنقريب سنڌ جي مهان شاعر شيخ اياز تي چار پروگرام ڏيکاريا ويندا. جيڪي ممڪن آهي تہ بيدل مسرور هن تہ ماهي ۾ رڪارڊ ڪري. چار پروگرام فيض احمد فيض تي بہ ٿيندا. ڏسجي تہ آهي لاهور مان ٿين ٿا يا ڪراچيءَ مان.

Gul Hayat Institute

فلم

سيد فدا حسين شاه

بمبئي ڊائري

ڊمپل ڪپاڊيا

ڪمي ڪاٽڪر

جوهي چاولا

◉ نيلم آرڪي هنڊا جي باري ۾ اهو بيان ڏنو آهي تہ "مون پهريون ڀيرو اهو سڀ ڪجھ ڪيو آهي. (ڏسو سهڻي، سيپٽمبر 89) پر ان ڳالھ ۾ منهنجو ڪو ڏوھ نہ آهي. در اصل حالتون ئي اهڙيون هيون. جن جي ڪري اهو سڀ ڪجھ ٿيو. جڏهن مون کي پروڊيوسر آرڪي هنڊا پنهنجي فلم 'خون جواب ديگا' جي آفر ڪئي تہ مون وٽ وانديون تاريخون ڪونہ هيون. پر پروڊيوسر ٻہ مهينا مسلسل صبح ۽ شام روزانو ايندو هو، ۽ اچي ويهي رهندو هو. سو هن کي ٽڪندو ڏسي نيٺ مون رول قبول ڪيو. پر ڪجھ ڏينهن جي شوٽنگ کان پوءِ مون کي تاريخن ۾ وري گڙٻڙ لڳي. سو مون فلم ڇڏڻ جو ارادو ڪيو. شروعات ۾ ئي مون کيس ٻڌايو تہ جيئن هو آسانيءَ سان ڪنهن ٻي هيروئن کي کڻي سگهي. ڇو تہ منهنجا فقط ڪجھ سين پڪچرائيز ٿيا هئا. جيستائين سيڪريٽري يوسف جو سوال آهي تہ هُو منهنجو ڪم سنڀالي ٿي سگهيو. باقي مون کي فلمن جون آفرز يوسف جي ڪري نہ، پر ان ڪري ٿينديون هيون، جو مون ۾ پروڊيوسر ٽيلينٽ ڏسندا هئا. سو هاڻ منهنجي آنٽي شيرناز اهو ڪم بخوبي سنڀالي رهي آهي. جڏهن تہ فرح سان ڪڏهن بہ منهنجي دوستي ڪانہ ٿي. ۽ نہ ئي هن مون کي هندي سيکاري. لَوِ 86 جي دوران بہ اسين هڪ ٻئي کان پري رهندا هئاسون. فلم انڊسٽريءَ ۾ ڪڏهن بہ ٻہ هيروئنون ساهيڙيون ٿيون ٿي سگهن. ان ڪري جو هتي هيروئنز جي وچ ۾ مقابلو هلي ٿو. باقي ذاتي طور تي مون کي سونم گهڻي پسند آهي. هوءَ مختلف طبع جي ڇوڪري آهي. هُوءَ سچ ڳالهائڻ کان پهرين ٻہ ڀيرا نہ سوچيندي اهي. سو اسان جي خوب لڳندي آهي. 'مٽي اور سونا' جي باري ۾ مون کي خبر هئي ۽ پهلاج انڪل مون کي ٻڌايو هو تہ منهنجو رول ننڍو آهي. سو مون کيس چيو تہ فلم ۾ منهنجو نالو گيسٽ اپيئرنس ۾ لکي. ۽ اها سچي فلم سونم جي هئي. ۽ منهنجي خيال ۾ تہ سونم تمام سٺي اداڪاري ڪئي آهي. گووِندا ۽ منهنجي وچ ۾ نہ ئي ڪو پهرين تعلق هو ۽ نہ ئي هاڻ آهي. الاجي ڇو گووندا منهنجي باري ۾ غلط بيان پيو ڏي. جڏهن تہ آءٌ خاموش آهيان. شروع ۾ گووندا منهنجي باري ۾ تمام سٺيون ڳالهيون ڇيون. پر هاڻ هن کي الاجي ڇا ٿيو آهي. ۽ هاڻ منهنجي خاندان کي بہ گهٽ وڌ ٿو ڳالهائي. ۽ سڀ ڳالهيون ڇيو وريو اچيو منهنجي خوشامد ڪري. مون کي شروع ۾ ئي خبر هئي تہ گووِنداشادي شده آهي." ◉ ڪمي ڪاٽڪر جي زندگيءَ ۾ ڊيني ۽ بنجوءَ کان پوءِ وري هڪ نئون مرد شانتانيو

Gul Hayat Institute

شراءِ آيو آهي. جنهن جي خود ڪميءَ بہ هائوڪار ڪئي آهي. پر في الحال شاديءَ جو حسبِ معمول ڪو پروگرام نہ آهي. ◉ پاڪستاني زيبا بختيار انڊيا وئي تہ رنڌير ڪپور هڪ پارٽي ڪئي. جنهن ۾ 'حنا' کي ڏسي ماڻهو ۽ پريس وارا واڻراٽي ويا. پريس کان سواءِ پارٽيءَ ۾ انيل ڪپور، جوٽس سُنيتا، بوني ۽ سنجي ڪپور بہ شامل هئا. انڊين پريس زيبا کي حسن جو فرشتو قرار ڏنو آهي. بقول رشي ڪپور جي تہ "زيبا کان وڌيڪ ٻي ڪابہ ڇوڪري حنالاءِ مناسب نٿي ٿي سگهي. جي پاپا زنده هجي تہ هُو بہ زيبا کي ئي حنا جي رول لاءِ ڪٿي ها." زيبا فلاسافي ۽ ادب ۾ ايم اي ڪري چڪي آهي. ۽ هاڻ قانون پڙهي رهي آهي. ◉ پهلاج نهلانيءَ جي فلم 'مٽي اور سونا' جي ڪاميابيءَ جي خوشيءَ ۾، تاج ۾ هڪ پارٽي ٿي. جنهن ۾ گووندا، چنڪي، سونم، جيڪي ۽ عائشہ شرڪت ڪئي. پارٽيءَ ۾ پهلاج چيو تہ "هرڪنهن جي وات تي سونم جي اداڪاريءَ جي واکاڻ آهي. پر مون کي تہ ڪير بہ ڪونہ ٿو ساراهي." اها ڳالهہ واقعي صحيح آهي تہ سونم 'مٽي اور سونا' ۽ 'تري ديو' ۾ ثابت ڪيو آهي تہ واقعي هن ۾ ٽيلينٽ آهي. بقول سونم جي وِجي ۾ آءُ جڏهن آيس تہ ماڻهن چيو تہ هيءَ سيڪس سمبل آهي. پر ساڳيو 'تري ديو' ۾ منهنجي اداڪاريءَ کي ساراهيو ويو آهي. جيتوڻيڪ انهن ٻنهي فلمن جي گڏ شوٽنگ هلي آهي. پر رولز تي سڄو دارومدار آهي. وِجي ۾ رول ڪمزور هو. پر 'تري ديو' ۾ ڀرپور قسم جو رول آهي. هاڻ ماڻهن کي پڪ ٿي آهي تہ ڇوڪريءَ ۾ مڙئي ڪٿان آهن. وِجي جي ڏينهن ۾ مون کي فلمون سائن ڪرڻ جي ڌن سوار هئي. چو تہ مون کي

پُٺسي جي سخت ضرورت هئي. اسين گهڻا غريب هئاسون. پر هاڻ منهنجا ماڻٽ ناشتي تي مکڻ ۽ جام کائين ٿا. آءُ مجان ٿي تہ ديپڪ صراف منهنجو بواءِ فرينڊ هو. پر هاڻ اسان ۾ جهيڳڙو ان ڳالهہ تان ٿيو آهي تہ ديپڪ منهنجي ماءُ کي گهٽ وڌ ڳالهايو هو، نہ تہ اسان جي دوستي اسڪول کان وٺي هئي." سورهن سالن جي

وڊيو ٽاپ

سيپٽمبر ١٩٨٩ جي پڇاڙي تائين هيٺيون انڊين فلمون وڊيو تي آيون آهن.

١ - لشڪر: ديوآنند، اديتا پنچولي، ماڌوري، نيتا پوري، هيمنت برجي، سداشيوا.

٢ - مين تيري ليئي: سنيل آنند، مينا ڪشي، راجيندر ڪمار، آشا پاريک، مارڪ زبير ۽ ٻيا.

٣ - نگاهين: سري ديوي، سني ديول، پران، انوپم کير ۽ ٻيا.

٤ - چانڊني: سري ديوي، رشي ڪپور، جوهي چاولا، انوپم کير ۽ ٻيا.

٥ - محبت ڪا پيغام: راج ٻبر، مينا ڪشي، اديتا ۽ رنجيت.

٦ - آگ سي کيلين گي: انيل ڪپور، مينا ڪشي، ڪمي ۽ جيتندر.

٧ - مين نانگن، تو سپيرا: سونيڪا گل ۽ ٻيا.

٨ - سڪا: ڌرميندر، جيڪي، ڊمپل.

٩ - لاپته: بدپتي نول، ابجيت.

١٠ - سنتوش: شتروگهن، منوج ڪمار ۽ ٻيا.

١١ جينسس: شبانہ، نصيرالدين شاهہ ۽ اوم پوري.

انهن فلمن ۾ رڳو ٽن کي اهميت حاصل آهي. پهرين 'لشڪر' ديوآنند سالن کان پوءِ، ڪنهن ٻاهر جي فلمن ۾ ڪم ڪيو آهي. سڄي فلم ۾ ديوآنند کي ئي اهميت حاصل آهي. اڄڪله جي عام فلمن وانگر آهي. ٻي 'چانڊني'. چانڊني کان اڳ يش چوپڙا هڪ ٻئي جي پٺيان ڪيترين فلاپ ۽ بيڪار فلمن ٺاهيون آهن. البت چانڊني گوارا آهي. پراڻي فلمن وانگر هن فلم ۾ ڇتي محبت ۽ ٩ گانا آهن. ڪي گانا ٺيڪ آهن. 'جينسس' گهٽي وقت کان پوءِ هڪ تمام سٺي آرٽ فلم وڊيو تي آئي آهي. ٽنهين اداڪارن جي سٺي اداڪاري آهي، خاص ڪري شبانہ جي.

سونم، جيڪا سترهين سال ۾ پير رکي پئي، فني ڪيرئر ۾ اڏامي پئي. پر ذاتي زندگيءَ ۾ مايوس آهي. ◉ 'تانڊوِ' ۾ گووندا، منداڪني ۽ جوهي چاولا مقابل ڊبل رول ادا ڪندو. جڏهن تہ 'ٻاگياوان' ۾ بہ گووندا سان جوهي هيروئن ٿيندي. ◉ سخي حاتم طائي ۾ جيتندر سان

سينگيتا بجلاڻي هيروئن جو رول ادا ڪندي. ◉ فرح جي ننڍي ڀيڻ تبوءَ کي سهڻيءَ جا پڙهندڙ سڃاڻن ٿا ياند. تبو، ديوآنند جي فلم 'هم نوجوان' ۾ ديوآنند جي ڌيءَ جو مختصر رول ڪيو هو. سو يارهن مهينا اڳ بوني ڪپور (انيل ڪپور جي وڏي ڀاءَ) سندن ننڍي ڀاءَ سنجي ڪپور کي متعارف ڪرڻ لاءِ فلم 'پريم' جو اعلان ڪيو. جنهن ۾ سنجي جي ڪپور مقابل تبوءَ کي سائن ڪيو ويو، ۽ ڪانٽريڪٽ تي ڪانٽس اهو بہ لکايو ويو تہ فلم جي شوٽنگ شروع ٿيڻ کان پوءِ پندرهن مهينن تائين ڪا ٻي فلم قبول نہ ڪندي. بقول تبوءَ جي تہ تيستائين منهنجو ڪاٺ پيئڻ، سمهڻ 'پريم' جا خواب ڏسندي گذرندو هو. پر يارهن مهينا گذري ويا. فلم جي شوٽنگ شروع ڪانہ ٿي. فرح جڏهن مون کان پڇيو تہ مون چيو مانس تہ آءُ 'پريم' ۾ ڪم ڪرڻ ٿي چاهيان، چو تہ بونيءَ کان پُڇيو هو تہ چوندو هو تہ ٻئي مهيني شوٽنگ شروع ڪنداسون. ۽ اهو ٻيو مهينو ڪنوئي ڪونہ ٿئي. فرح شروع کان ئي منهنجي 'پريم' سائن ڪرڻ جي خلاف هئي. پر مون ان فلم لاءِ پنهنجي پڙهائي بہ اڌ ۾ ڇڏي. سو فرح بونيءَ کي فون ڪري چيو تہ، "تبو 'پريم' ۾ ٿي ڪم ڪرڻ چاهي." وري بونيءَ ٻڌايو تہ "اسان تبو تي لک رپيا خرچيا آهن. سندس ڊانس ڪلاسز تي، سندس ڪاسٽيومز تي، ۽ جيئن ئي مون کي روپ کي راني چورون ڪا راجا مان فرصت ملندي، آءُ پريم شروع ڪندس. پر جي تبوءَ جو اهو خيال آهي تہ آءُ سندس فيصلي کي مان ڏيان ٿو." سنجي ڪپور ٻڌايو تہ "انيل جي زال سُنيتا، تبوءَ کي تيار ڪيو. ڪيس اٿڻ، ويهڻ، هلڻ جا طريقا سيکاريا. ۽ بونيءَ روپ کي راني چورون ڪا راجا تي دل کولي خرچ ڪري رهيو آهي. سو ظاهري ڳالهہ آهي تہ پُٺسو

سڀ هُن فلم ڏانهن ويو." تبو پاڻ بہ ان فيملي
مان خوش نہ آهي. هُن پريم جي ڪري رميش
سپيءَ جي 'پرشٽاچار'، راج ڪپور جي 'حنا' ۽
راهول رويل جي هڪ فلم جون آفرز موٽائي
ڇڏيون. 'پريم' جو ڊائريڪٽر شيکر ڪپور
چوي ٿو تہ "آءٌ هوس ڪونہ ۽ تبو پاڻ مڃي ٿي
تہ هاڻ مون کي 'پريم' جهڙي فلم ٿوري ڪا
ملندي." هو ڏانهن بونيءَ راڌا، جنهن جو اصل
نالو دِو يا پارتي آهي، جيڪا گووندا جي ڀاءُ
ڪيرتي ڪمار جي فلم 'راڌا ڪا سنگم'، مان
ڪڍي وئي. ۽ هاڻ ان فلم ۾ گووندا سان
جُوهي چاولا هيروئن آهي. ان راڌا کي
فوٽوگرافسٽ لاءِ بونيءَ گهرايو آهي. 'پريم'
جي هيروئن جي رول لاءِ، پڪي خبر آئيندي
سهڻيءَ ۾ پڙهجو تہ پريم جي هيروئن تبوئي
هوندي يا راڌا ٿيندي. ◉ فلم 'ويرودادا' ۾
شڪتيءَ جو هڪ مِني اسڪرٽ ۾ ڊانس
پڪچرائيز ڪيو ويو. ان محل سيٽ تي ڪنهن
اهو ريمارڪ پاس ڪيو تہ شڪتي ليناداس
(ڊانسر) جو ريڪارڊ ٽوڙيندو. ◉ اوٽيءَ ۾ راج
سپيءَ 'ٿانيدار' جو شوٽنگ شيڊول پورو ڪيو.
جنهن ۾ جيتيندر، جياپرادا، سنجي دت، ماڌوري
۽ ڪرن ڪمار حصو ورتو. هيءَ فلم جلدئي
مڪمل ٿي، رليز ٿيندي. ◉ اداڪار نوتن،
جنهن کي ڪينسر آهي، هڪ ڪامياب آپريشن
کان پوءِ في الحال بلڪل ٺيڪ ٿي وئي آهي.
سندس پٽ موهنش بهل ٻڌايو تہ آپريشن ان
ڪري ڪامياب رهيو جو اسان شروعات ۾ ئي
بيماريءَ کي جھلي ورتو. جيسين هيءَ خبر
اوهين پڙهندو، تيسين نوتن بريچ ڪينڊي
هاسپيٽل مان، ڪافي ڏينهن اڳ ڊسچارج ٿي
چڪي هوندي. ◉ انڊين ماڊل گرل نڪتا
جنهنجي عمر 25 سال آهي، ۽ پاڻ هڪڙي
فلم ۾ پاميلا جو رول ڪري رهي هئي. سا پنهنجي
ياڻيجي سان گڏ ڪچن ۾ باهہ لڳڻ سبب سڙي
پئي. ۽ پورو هڪ هفتو ناناوتي هاسپيٽل ۾ رهڻ
کان پوءِ گذاري وئي. 'لال دوپٽا ململ ڪا' جي
پارٽيءَ ۾ هُوءَ ڪپور سان گڏ هئي. چمپو ٻڌايو
تہ هُوءَ منهنجي گرل فرينڊ نہ هئي، پر هن 'حنا'
جي رول لاءِ آڊيشن ڏيڻ چاهيو ٿي. ۽ هن
رنڌير کي ڪجھ فوٽو بہ موڪليا هئا. مون کي
پاڻ دلي طور تي هن جي موت جو افسوس
آهي." ◉ ٽين جولاءِ 1989 تي اميتاڀ بچن
پنهنجو هڪ پرستار وڃايو. اهو ڏينهن هندن
جي تهوار مهاراشٽر بند جو هو. سو سڄو شهر
بند هو. ۽ ٽرانسپورٽ بہ بند هئي. سو فلم
انڊسٽريءَ لاءِ وارن جو وڳون ناهيندڙ وِڪٽر
جي زال، جيڪا ماءُ ٿيڻ واري هئي، تنهن کي
اچي تڪليف ٿي. شهر ۾ ڪا گاڏي نہ هجي. نيٺ
وِڪٽر اميتاڀ بچن جي گهر ويو تہ ڪا گاڏي ملي
وڃي. اتفاق سان ڪيئن اميتاڀ ملي ويو. اميتاڀ جو
ڊرائيور ئي وڪٽر ۽ سندس زال کي هاسپيٽل
پهچائي آيو. اهوئي سبب آهي تہ اميتاڀ کي
هر ڪو پسند ڪري ٿو. ◉ گلوڪار طلعت عزيز
کي مهيش ڀٽ پنهنجي نئين فلم لاءِ سنگيتا
بجلانيءَ سان سائن ڪيو آهي. سو همراه
پنهنجي ڪلهي تان شال کي لاهي ڦٽو ڪيو
آهي. صبح شام هُو هوا ۾ اڏامي پيو. ۽ اسٽار
اميج ناهڻ لاءِ وزن گهٽائي رهيو آهي. ۽ تمام
سٺا ڪپڙا ٺهرايا اٿس. ۽ اصل ريڪا وانگر نهيو
جڙيو فوٽو پيو ڪڍرائي. پر ڇا پٽ اها فلم
مڪمل ڪندو؟ مهيش ڀٽ جي هٿ ۾ اڳ ۾ ئي
نامڪمل پنج فلمون آهن، جن ۾ هيماماليءَ
جون 'آوارگي' ۽ 'مارگ' بہ شامل آهن. ۽
ٽي ٻيون بہ آهن. جن ۾ زوتشيءَ ڪان وٽي ماڊل
بوناءِ اڪشي آنند، هر ڪو حق پيو جتائي تہ انهن
کي مهيش ڀٽ هيرو سائن ڪيو آهي. اها حالت
رهي تہ ڪٿي طلعت عزيز کي وري نہ شال ڪٿي
ڪلهي تي رکڻي پوي. ◉ سپر ڪيسٽس وارو
گلشن ڪمار جنهن جي ويڊيو فلم 'لال دوپٽا
ململ ڪا' ڪامياب رهي. جنهن جون ستر
هزار ڪاپيون وڪامجي چڪيون آهن. هاڻ
وري بہ نيون ويڊيو فلمون ناهيندو. هڪڙي
'جينا تيري گلي ۾' جيڪا نيني تال ۾ فلمائي
ويندي. ان جو ڊائريڪٽر ٽينو آنند آهي.
جڏهن تہ يش چوپڙا، ٻي فلم 'شهنائي باجي نا
باجي' ڊائريڪٽ ڪندو. ◉ روس ۾ بہ 'تيزاب'
ڏاڍي مقبول وئي آهي. انيل ڪپور ۽ اين چندرا
کي روس ۾ تيزاب ئي متعارف ڪرايو آهي. اين
چندرا پاڻ بہ روس ويل هو. سو تيزاب جي
مقبوليت ڏسي ڪجھ وڌيڪ ڏينهن لاءِ ترسي پيو
آهي.

سهڻي پبليڪيشن جو

نئون ڪتاب

دوڪو

برک ليکڪ

نجم عباسي

جي ڪهاڻين جو نئون
ڪهاڻي ڪتاب

صفحا بہ سؤ
حسين صمدانيءَ جو ٺاهيل
سهڻو ٽائيٽل

قيمت ۲۵-۰۰

لکپڙھ لاءِ
سهڻي پبليڪيشنس،
الهندو ڪچو
حيدرآباد، سنڌ

مشهور سنڌي اداڪار

مصطفيٰ قريشيءَ

سان ڳالهه ٻولهه

سهڻي بيورو

سوال: اوهان ريڊيو پاڪستان کي ڇڏي فلم ڏانهن ويا.

قريشي: مان ڇڏي فلم لائين ڪونه ويو هوس. مون کي نيو ويو. فلم وارا وٺي ويا هئا، مان هڪ فلم لاءِ ويو هوس. انهيءَ کانپوءِ آءُ ريڊيو تي موٽي آيو هوس، پر پهرين فلم جي ڪاميابيءَ ڪري مون کي ٻيون فلمون به مليون. ٽن چئن سالن کانپوءِ مون ريڊيو کي ڇڏيو.

سوال: گهڻي ڀاڱي رڳو پنجابي فلمن ۾ اچو ٿا. سنڌي فلمن ۾ ڇو نه.

جواب: عرصي کان منهنجي خواهش آهي ته مان سنڌي فلمن ۾ اچان. مونکي فخر آهي ته منهنجي پهرين فلم سنڌي هئي 'پرديسي'. تڏهن آءُ اڃا سڪول ۾ پڙهندو هوس. سنڌي فلمن جي ڇاڪاڻ ته محدود مارڪيٽ آهي، تنهنڪري اڙدو يا پنجابي فلمن ۾ ڪم ڪرڻو پيو. سنڌي فلمن ۾ ڪم ڪرڻ تي آءُ فخر محسوس ڪندس. اڄ جيڪو وقت آهي، انهيءَ ۾ سنڌيءَ ۾ فلم ٺهڻ يا سنڌي فلم ۾ ڪم ڪرڻ تمام ضروري آهي. مان انهيءَ سنڌيءَ فلم ۾ ڪم ڪرڻ لاءِ تيار آهيان، جيڪا قومپرستيءَ جي موضوع تي ٺهي. سنڌي قوم سان جيڪي ظلم ٿين پيا، انهيءَ جي عڪاسي هن ۾ هجي. باقي رڳو ائڪشن ناچ گانو هجي. اهڙين سنڌي فلمن ۾ ڪم ڪرڻ مان فائدو. اهڙيون پنجابي فلمون ته آءُ ڪيان پيو.

باقي جيڪي سنڌيءَ جا انقلابي رائيٽر آهن. نورالهديٰ شاهه آهي. ماهتاب محبوب آهي. جيڪي سنڌ جي مسئلن کان واقف آهن، اهڙا رائيٽر جيڪڏهن فلم لکن ته آءُ مفت ۾ ڪم ڪرڻ لاءِ تيار آهيان.

سوال: چيو وڃي ٿو ته اوهان جيڪڏهن مفت ۾ به ڪم ڪندا ته به اوهانجي رهائش جو خرچ، ڀاڙا ڀتا ملائي لک ڏيڍ خرچ ٿي ويندو. ايتري خرچ ۾ اڌ سنڌي فلم ٺهي سگهي ٿي.

جواب: جيڪڏهن فلم ڪمرشيل طور تي ٺهندي ته پوءِ مونکي به حق آهي ته مان پنهنجي ڊمانڊ تحت گهر ڪريان.

سوال: ڇا اهو نٿو ٿي سگهي ته اوهانجي سٺي اداڪاريءَ جي ڪري هڪ معمولي سنڌي فلم ڪامياب ٿي وڃي.

قريشي: منهنجي سنڌي فلم ۾ هجڻ ڪري ٿورو گهڻو ڪمرشيل لحاظ کان شايد فرق پئجي سگهي. پر سنڌي فلم به جيڪڏهن اوهان پنجابي فلمن وانگر ٺاهيو ته مونکي اها ڳالهه نه وڻندي. سنڌ جا جيڪي هيروز آهن، جيئن هوشو شهيد آهي، مير شير محمد خان آهي، دولهه دريا خان آهي. انهن تي ريسرچ ڪري، انهن تي فلمون ٺاهجن. انهن کي ٻين زبانن ۾ ڊب ڪري به هلائي سگهجي ٿو. سڄي دنيا ۾ اسانجون فلمون ڪامياب ٿي سگهن ٿيون.

سوال: جن اڙدو يا پنجابي فلمن ۾ اوهان ڪم ڪيو آهي، اُهي سڀئي معياري آهن.

قريشي: مان ڳالهه فقط سنڌي فلمن جي ڪريان پيو. انهيءَ ڪري ته سورن ۾ فقط سنڌ آهي. ڪو ٻيو صوبو سورن ۾ ڪونهي.

سوال: گهڻو وقت اڳ اوهان پاڻ به ته اڙدوءَ ۾ هڪ چڱي فلم ٺاهي هئي. ڇو اوهان سنڌيءَ ۾ هڪ سٺي فلم نٿا ٺاهيو.

قريشي: منهنجو ارادو آهي. مان سنڌيءَ جي ڪجهه رائيٽرن سان مليو به آهيان. لاهور ۾ عبدالقادر جوڻيجو مليو هو، مون کيس به چيو هو، پر هو غائب ٿي ويو. نورالهديٰ شاهه سٺو پئي لکي. پر هڏو اٿم ته فلم لاءِ هوءَ ڪونه ٿو لکي. پر مان سمجهان ٿو جڏهن مان هن سان ملندس، هنکي منهنجي نيت جي خبر پوندي، ڇو ته مان پئسا ڪمائڻ خاطر فلم ڪونه ٺاهندس، ته پوءِ نورالهديٰ شاهه

Gul Hayat Institute

ضرور لکندو. ھوءَ اڄ مونکي اسڪرپٽ لکي ڏي تہ مان سپاٽي فلم ٺاھڻ شروع ڪري ڏيان.

سوال: ڇيو وڃي ٿو ڀارتي فلمي مارڪيٽ وڏي آھي، تنھنڪري وڏي بجيٽ سان فلمون ٺھي سگھن ٿيون. ڀارتي فلمون- موسم، خوبصورت، چشم بددور، ايمان، ملي، ننڍي بجيٽون جون ڏاڍيون سٺيون فلمون ھيون، ۽ ڪامياب بہ ٿيون.

قريشي: گھڻي سرمائي سان سٺي فلم نہ ٺھي سگھي ٿي. فلم ٺاھڻ لاءِ بہ شيون ضروري آھن. سوچ ۽ ذوق، سٺي سوچ آھي تہ موضوع جو انتخاب بہ سٺو ٿيندو، ڀارت ۾ آرٽ فلمون ٺھيون آھن، جيڪي گھٽ خرچ سان ٺھن ٿيون. ڀارت وڏو ملڪ آھي، سئنيما گھڻا آھن تنھنڪري اُھي خشڪ فلم مان بہ ڪمائين ٿا. ھتي آرٽ فلم ٺاھبي تہ ڳچيءَ ۾ پوندي.

سوال: گھڻي ڀاڱي ھاڻي اسين سڄي دنيا جون ويڊيو فلمون ڏسون ٿا. پاڪستاني فلم ڊائريڪٽر بہ اِھي فلمون ڏسندا ھوندا. اُنھيءَ جي باوجود پاڪستاني فلم ڊائريڪٽرن جي ڊائريڪشن معياري نہ ھوندي آھي.

قريشي: انھيءَ جو ڪارڻ اھو آھي تہ ھتي ڪا اڪيڊمي ڪانھي، جنھن ۾ ھنن جي تربيت ٿي سگھي. اسانجا ڊائريڪٽر ننڍي عمر ۾ ڇھرين ڪلپ بواءِ ٿين ٿا، پوءِ ٽرالي ڇڪن وارا، پوءِ فورٿ اسسٽنٽ، پوءِ ٿرڊ، سيڪنڊ، فرسٽ پوءِ وڃي ايسوسيئيٽ. اھڙي ريت ڏسندا ۽ سکندا وڃن ٿا. تعليم پوري سُوري ھوندي آھي. پوءِ ھان اُنھن جي پنھنجي قابليت تي آھي. جھڙيون فلمون ھُو ڏسندا آيا آھن، اھڙيون فلمون ٺاھيندا آھن. جيڪڏھن ھنن جو مطالعو ھجي تہ ھنن جي سوچ ۾ بہ وڏو فرق اچي سگھي ٿو.

سوال: پاڪستاني فلمن ۾ ٺونشي جو عجيب بي تڪو آواز ھوندو آھي. حالانڪ آمريڪن، جاپاني ۽ ڀارتي فلمن ۾ ٺونشن جا اھڙا بي تڪا آواز نہ ھوندا آھن. ڪڏھن اوھان انھن تي اعتراض ڪيو آھي.

قريشي: گھڻيءَ دفعا اعتراض ڪيو آھي، پر ھُنن جون بہ مجبوريون آھن. ھنن وٽ اڃاتائين پراڻو سائونڊ آھي. اھا انٽريسٽ جي ڳالھ آھي، جيڪڏھن چاھين تہ اھو مٽائي سگھن ٿا.

سوال: ڀارتي فلمن ۾ روز روز نوان ھيرو ۽ ھيروئنون اچن ٿيون، بلڪ نوان ولين بہ اچن ٿا. پر ھتي ويھن، ويھن سالن کان ساڳيا ھيرو، ساڳيون ھيروئن ۽ ساڳيا ولن اچن پيا. ان جو سبب؟

قريشي: ان جو سبب اھو ئي آھي تہ اڪيڊميون ڪونھن جو نوان نوان آرٽسٽ اڪيڊمين مان اچن. بس ڪنھن ۾ ٽئلنٽ آھي تہ اُھو اداڪار ٿيو وڃي. ٻي ڳالھ تہ ڀارت ۽ پاڪستان جي معاشري ۾ بہ فرق آھي ھتي مذھبي پابنديون آھن. ڇوڪرين کي انھن جا مائٽ فلمن ۾ ڪم جي اجازت نہ ٿا ڏين. جڏھن تہ ڀارت ۾ راڳ ۽ ناچ کي پوڄاجو درجو حاصل آھي.

سوال: گھڻي ڀاڱي پاڪستاني فلمن جي ناڪامي جو سبب اھو تہ ڪونھي تہ ڏسندڙ ساڳيون شڪليون ڏسي ڏسي بيزار ٿي ويا آھن؟

قريشي: ھڪڙو سبب اھو بہ چئي سگھو ٿا. پر ساڳين شڪلين سان موضوع بہ ساڳيا آھن. پر ڪنھن سُٺي موضوع تي فلم ٺھي تہ ڪھاڻي ڏسندڙ کي پاڻ سان گڏ وٺي ھلندي ۽ شڪلين ڏانھن ڌيان ڪونہ ويندو.

سوال: پاڪستان ۾ فلم ٺاھڻ وارا اڪثر چوندا آھن تہ ويڊيو جي ڪري اسانجون فلمون ناڪام ٿين ٿيون؟ پر منھنجو چوڻ اھو آھي تہ گھڻا فلم ڏسندڙ سئنيما ۾ انھيءَ ڪري نہ ويندا آھن تہ اڪثر سئنيمائن جون سيٽون ڀڳل ھونديون آھن. فلم ھلندي اڌ ۾ ايئر ڪنڊيشنر بند ڪيو ويندو آھي. جڏھن نئين فلم ھوندي آھي تہ ٽڪيٽون بليڪ تي وڪامن. ۽ رش گھڻي ھوندي آھي تہ پروجيڪٽر ۾ استعمال ڪيل ڪاربن ڪم آڻيندا آھن، جنھن جي ڪري فلم ڌنڌلي ٿيو وڃي. چوڻ جو مقصد اھو آھي تہ سئنيما ۾ فلم ڏسندڙ جي آسائش جو ڪو بہ خيال نہ رکيو ويندو آھي؟ پوءِ ماڻھو سئنيما ۾ فلم ڏسڻ ڇو وڃي. ١٠ روپين ۾ ويڊيو تي فلم ڇو نہ ڏسن.

قريشي: بلڪل، مان ايگري ڪيان ٿو، اھو مسئلو آھي. اسين فلم وارا بہ ان تي ھاءِ گوڙ ڪريو پيا.

سوال: ڪجھ مھينا اڳ اوھان ڪراچيءَ ۾ ھڪ اسٽيج ڊرامي ۾ حصو ورتو ھو. ڇا ھتي جي ڊرامي مان اوھان مطمئن آھيو.

قريشي: منھنجي لاءِ مشھور اھو ڪيو ويو تہ مان ڊرامي ۾ حصو وٺي رھيو آھيان. پر ائين ڪونہ ھو. مان ڊرامي ختم ٿيڻ ڪانپوءِ ڏھن منٽن لاءِ ايندو ھوس ۽ سنڌ جي ڌرتيءَ طرفان، سنڌ جي ڌرتيءَ تي رھندڙن کي امن، پيار ۽ ڀائيچاري جو پيغام ڏيندو ھوس. ڊرامو ڏسندڙ سڀئي اردو ڳالھائيندڙ، ايم-ڪيو-ايم سان واسطو رکندڙ ھئا. آءٌ سنڌي ھوس، پر ھو منھنجي ڳالھ ٻڌندا ھئا، تاڙيون وڄائيندا ھئا. انھيءَ مقصد ڪارڻ مان اسٽيج تي آيس.

سوال: ٻي دنيا، بلڪ ڀارت ۾ بہ اسٽيج ڏاڍي ترقي ڪئي آھي. پر ھتي اسٽيج رڳو مزاح ۽ ذومعنيٰ ڊائلاگ جي سھاري ھلي رھيو آھي.

قريشي: اسٽيج تي ھتي ڌيان نہ ڏنو ويو آھي. اڄ اسٽيج تي جيڪو مزاح پيش ڪجي ٿو، گھڻي ڀاڱي ھن ۾ طنز شامل ھوندو آھي. معاشري ۾ جيڪي خاميون آھن، يا وڏن شخصيتن ۾ خاميون آھن، مزاح ۾ ھنن جون نقلون ڪري لفظن جي ڪيڏ سان اُھي ڏسندڙ تائين پھچائين ٿا، ۽ ڏسندڙ اُھو سمجھي ٿو.

Gul Hayat Institute

سوال: اوهان ڪڏهن ٽيپيڪل رول ڪيا آهن.

قريشي: مختلف رول ڪيا اٿم. بلڪ هر قسم جا رول ڪيا اٿم. نئين فلم بارش ۾ مون چريٽي جو رول ڪيو آهي. هيءُ تمام مشڪل ۽ ٽيپيڪل قسم جو رول آهي.

سوال: ٽيپيڪل رول لاءِ ڪڏهن اوهان مشاهدو ڪيو. جيئن فلم 'پار' ۾ نصيرالدين شاهه اڇوت جو رو ڪيو ته هن اڳ ۾ اڇوتن جي رهڻي ڪهڻيءَ جو ڳوڙهو مشاهدو ڪيو.

قريشي: جيڪي اداڪار چوندا آهن ته مون مشاهدو ڪيو، Study ڪئي، ته ان ۾ ڪجهه وڌاءُ به هوندو آهي. چريٽي جي ائڪٽنگ ڪرڻ لاءِ مونکي مشاهدي جي ڪهڙي ضرورت. سيٽي چريا هڪ جهڙا ته ڪونه ٿيندا آهن.

سوال: چيو وڃي ٿو ته جيترا ڊفرنٽ ۽ ريئلسٽڪ رول نصيرالدين شاهه ڪيا آهن، ٻئي ڪنهن به پارٽي اداڪار.

قريشي: ها، اهو ان ڪري جو هي گهڻين آرٽ فلمن ۾ آيو آهي. ٻيا به ڪيئي سٺا آرٽسٽ آهن، اُهي به اهڙا رول ڪري سگهيا ٿي. سنجيو ڪمار، هن ۾ وڏو ٽئلينٽ هو.

سوال: آمريڪن، انگريز، پارٽي يا پاڪستاني، ڪهڙن اداڪارن اوهان کي متاثر ڪيو.

قريشي: گهڻائي پنهنجي پنهنجي جاءِ تي سٺا آهن. دليپ ڪمار صاحب جو هڪڙو اميج ننڍي هوندي کان آهي. هو هڪ وڏو آرٽسٽ آهي.

سوال: ڪنهن اداڪار کان متاثر ٿي، اهڙي اداڪاري ڪرڻ جي ڪوشش ڪيو.

قريشي: نه.

سوال: ڪا اهڙي فلم، جنهن لاءِ اوهانکي خواهش ٿي هجي ته ڪاش انهيءَ ۾ اوهان ڪم ڪريو ها.

قريشي: جڏهن به ڪو ڏکيو رول ڏسندو آهيان، ته اهڙي خواهش پيدا ٿيندي آهي. پلي آرٽسٽ اُهو سٺو ڪيو هجي.

سوال: اوهانجي اداڪاريءَ تي به هاڻ جمود طاري ٿي ويو آهي. ساڳي طرح جي اداڪاري، ساڳي ڊائلاگ ڊليوري. ڇا هاڻ اوهان وٽ ڪجهه نئون ڪرڻ لاءِ، ڪجهه ڪونهي.

قريشي: ظاهر آهي، جڏهن هڪ جهڙا ڪريڪٽرس، هڪ جهڙيون ڪهاڻيون، ساڳيو ماحول، لباس تائين به ساڳيو ملندو ته اداڪاري به ساڳي رهندي. ڪهاڻيءَ ۾ نواڻ هجي، رول چينج هجي ته پرفارمنس به مختلف ٿي ويندي.

سوال: اوهان ڊائلاگ فقط رٽي وٺندا آهيو يا Depth ۾ وڃڻ جي به ڪوشش ڪندا آهيو.

قريشي: جنهن وقت شارٽ ٿيندو آهي. ڊائلاگ انهيءَ وقت ڏسڻ لاءِ ملندا آهن. ڪوشش ڪندو آهيان انهيءَ کي پنهنجي انداز سان ڳالهائڻ جي.

سوال: اداڪاريءَ لاءِ چيو وڃي ٿو ته اهو فن آهي ۽ ٽيڪنڪ به، انهيءَ لاءِ مشاهدو ۽ سٺو مطالعو ضروري آهي.

قريشي: ضروري ناهي ته گهڻي مطالعي سان سٺي اداڪاري ڪري سگهجي. تمام گهڻا سٺا آرٽسٽ اهڙا هئا، جن جو مطالعو تمام گهٽ هو. گهڻا اثر آرٽسٽ آهن، جن جو مطالعو تمام گهڻو آهي. پر اُهي سٺا آرٽسٽ ناهن.

سوال: سڀ کان وڌيڪ پنهنجي ۽ پرائي فلم ڪهڙي وڻي.

قريشي: اڃا تائين ته ڪا به نه.

سوال: ڪهڙا ڪتاب وڻن ٿا.

قريشي: جيڪي سٺا هوندا آهن. جن کي پڙهڻ سان ڪجهه حاصل ٿئي. سنڌيءَ ۾ ڪتاب هوندو آهي ته سمجهڻ ۾ سهولت ٿيندي آهي.

سوال: سنڌي رسالن ۽ ڪتابن لاءِ وقت ڪڍندا آهيو.

قريشي: بلڪل، جڏهن به آءٌ ڪو سنڌي رسالو ڏسندو آهيان، اُن تي جهٽ ڪري پوندو آهيان. جڏهن ڪنهن نئين سنڌي رسالي جو اضافو سنڌيءَ ۾ ٿيندو آهي ته خوشي ٿيندي آهي.

سوال: فلمي دنيا مان رٽائرڊ ٿيندا، ته ڇا ڪندا. پنجاب وسائيندا يا پنهنجي ڌرتيءَ تي موٽي ايندا؟

قريشي: روحاني طور تي اڄ به پنهنجي ڌرتيءَ تي آهيان. ڪاروبار آهي، نه ته روح هتي ئي آهي.

سوال: ڪهڙي سياسي پارٽيءَ سان ذهني وابستگي اٿوَ.

قريشي: شروع کان پيپلز پارٽيءَ سان.

سوال: ڪهڙي سياسي ليڊرن کي پسند ڪريو ٿا.

قريشي: هر اُهو ليڊر جنهن پنهنجي وطن لاءِ ڪم ڪيو هجي. شهيد ڀٽو به انهن مان هڪ آهي.

سوال: سنڌي فلمون ڏاهيندڙن لاءِ ڪو پيغام.

قريشي: اُهي سنڌ جي مسئلن تي فلمون ناهين. سنڌي عوام جن زنجيرن ۾ جڪڙيل آهن، انهن تي فلمون ناهين. سنڌي عوام جي ڏک درد کي منظر عام تي آڻين.

غفور نيوز ايجنسي بدين

ڪي هيٺين شهرن لاءِ، ماهوار سهڻيءَ جي ايجنسي ڏنل آهي.

بدين - تلهار - ماتلي - ٽنڊو باگو -
ٽنڊو غلام علي - ٽنڊو محمد خان -
ٻنورو - مٽياري - ٽنڊو قيصر -
ٽنڊو ڄام - چوهڙ جمالي -
سجاول - پنگريو - پٽ شاهه - هالا -
گولاڙچي - ڏگهڙي - ٽنڊو
۽ نيو سعيد آباد.

انهن شهرن جي ايجنٽن کي گهرجي ته سهڻي لاءِ لکپڙهه غفور نيوز ايجنسيءَ سان ڪن. ڪنهن ايجنسيءَ سان ڪاشڪايت هجي ته ماهوار سهڻيءَ جي بزنس آفيس حيدرآباد سان رابطو قائم ڪن.

Gul Hayat Institute

Gul Hayat Institute

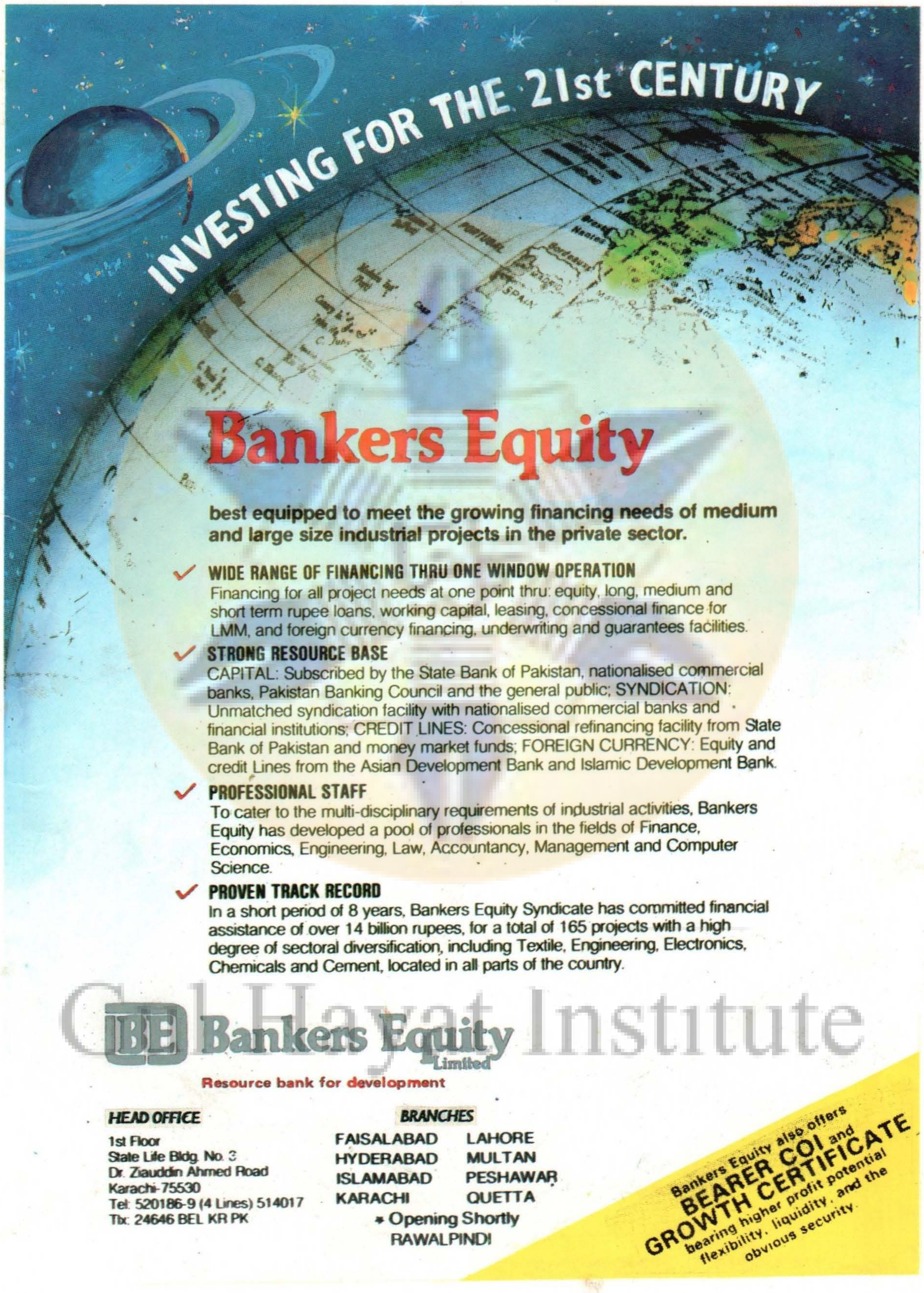

Gul Hayat Institute